

ՆԵՐՍԵՍ ՄԿՐՏԶՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻՅ
ՓՈՆԱԿՈՅՎԱԼ ԲԱՌԵՐ
ԹՈՒՐԹԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՆԵՐՈՍ

*TÜRK DIALEKTLERİNDE
ERMENİCEDEN
ALINMIŞ SÖZLER*

809,198,1 + 809,435 ✓

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ, ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Գիրքը նվիրվում է Հրանտ Դինկի անճառ հիշատակին

ՆԵՐՍԵՍ ՍԿՐՅՉՅԱՆ Ի.Կ.
ՀՀԳԱԱ կարգադրության հիմնարկում գրադարան
Րաներ: 22.09.2007 թ.

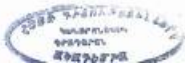
**ՀԱՅԵՐԵՆԻՑ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹՈՒՐՔԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ**

Գիրքը տպագրվում է «Գուրգեն Սելիժյանի» Քաշաթաղի
բազմազավակ ընտանիքների հիմնադրամի» հոգածությամբ

«Ասողիկ» հրատարակչություն

Երևան 2007

A03836 II

ՀՅՂ 809.198.1.809.435
ՊՄՂ 81.2Գ+81.2 Թուրք
Մ 806

**Տարագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտական
խորհրդի որոշմամբ**

**Խմբագիր՝ քանասիրական գիտ. բեկնածու,
դոցենտ Լուսինե Սուրենի Մահակյան**

Սկրտչյան Ն.Ա.

Մ 806 «Հայերենից փոխատարգմաններ բուրբերենի քարտաներում».- եր.:
Ատոթիկ, 2007 - 318 էջ.

Գիրքը ներկայում է բուրբերենի քարտաներում գործածվող հայերեն կան հայերենի
միջնորդությամբ փոխանցված քառասյուսի շճնարկեր: Թարբերենի քարտաների
քառասյուսի համար էինք են ծանուցել 12 հատորանոց Dermane Sözlüğü (DS), Bayrak Argo
Sözlüğü (BAS), աչ ազգայնական և ստանճին քարտաների ներկայում գրքեր, իսկ հայերեն
կրդի համար «Հայերեն Արճատարգման քարտաներ» (ՀԱՄ), «Գառտարգման քարտաներ» (ԳՄ),
«Հայեր քառ ու քանի» (ՀՈԸ), և «Հայերեն լեզվի քարտաներ քարտաներ» (ՀԼԸԸ):

Գիրքը կարող է օգտակար լինել ինչպես ընդհանուր լեզվաբանության, ազգագրու-
թյան աչև ճանաչության հայերենի և բուրբերենի քարտաներում գրադիտներին համար:

Մ 4602000000
0136 (ՕՂ)-2007

2007թ.

ՊՄՂ 81.2Գ+81.2 Թուրք

ISBN 978-9939-50-001-1

© Սկրտչյան Ն.Ա., 2007 թ.

ՀԱՅԵՐԵՆԻՑ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԹՈՒՐԹԵՐԵՆԻՆ ԱՆՑԱԾ ԲԱՌԵՐԻ
ՄԱՍԻՆ
ՄՈԱՋԻՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԸ

Թուրքերենին (օսմաներենին) հայերենից անցած բառերի մասին առաջին հիշատակողներից մեկն էր XVII դարի պատմաբան-ճանապարհորդ Էվլիյա Չելեբին, որը ճանապարհորդել է Մոլդովայից մինչև Պարսկաստան և երեք տասնյակից ավելի հայերեն բառեր է արձանագրել իր ուղևորությունների ընթացքում. ահա այդ բառերը՝ քաղված Ռ. Դանկոֆի «Չելեբիի բառարանը» (Çelebi, Glossary) գրքից՝ հրատարակված Գարվաղի համալսարանի կողմից 1991թ. keran<գերան (41), kukazik<կկուզ (107), tētab<դեղթափ (91), turgaz<դոզոց (91), tel<թել (90), il<իլ (86-88), lambak<լամբակ (108) Laran<լարան (108), Lakot i hem-lak (107), Loğ taşı<լողքար (107), himikolli<խլինքուտ (108), hopan kandiz<խոսքան քանդել (107), çap<ծափ, sen çalar, sen çar (107), kurkut<կրկիտ (107), kapən<կասյանք (48), koçurkan<կոչնական (108), kovlek, külek<կուլլակ (51), kışdon<քրիստոնյա (50), hatik<հատիկ (107), cağ<ճաղ (20), mığdisi<մախտեսի (57), nahır<նախիր (80), şenik<շեն+իկ (86), şirik<(86), çermik<չերմուկ (27), çorıs<չոր+ի (28), çörtən<չրիորդան (28), pəstik<պաստեղ (65), poşi<փուշի (67-68), poçik, poçl, pioçur, pöçük<պոչիկ (67-68), andıra halası<անտեր մնա (12), derder<տերտեր (31), kurman<քարման (106), kohik<քողիկ (86-88), şit<շիտ և այլն:

Չելեբի Էվլիյայի քերած բառերից մի քանիսը, ըստ երևույթին, աղավաղված են՝ cillur, cahcahun, kohik, şittik, şihrik և այլն (տես ALT, էջ 9):

XIXդ. երկրորդ կեսից և XXդ. սկզբին քաղմաթիվ րուրթագետներ, ինչպես Ա.Չ. Բուդագովը (1869-1871, Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, т. I-II, СПб), ք. Պառլամովը (О месте, занимаемом армянским языком в

крыгу ԿԻՍԵՐՈՆՈՒՄԻ (ՄԿՈՒՐԴՕ, 1879-1881, Յ. VI), ՎԱ. Գորդլևսկին, 1911-1920-ական թթ., ապա՝ Սևորդյանը և այլք, նշում են հայերենից անցած բառերի մասին թուրքերենում:

Հայերեն լեզվից թուրքերեն խոսակցական լեզվին անցած (փոխառյալ) բառերի վերաբերյալ հայ մանուկում հետաքրքրությունն սկսվեց XIXդ. կեսերին, երբ սկսվեցին հարևան թուրքերի կամ քրքախոս հայերի լեզվում գործածվող հայերեն բառերի մասին վկայություններ տպագրվել: XIX դարի իննսուներկու թվականներին Գ. Աճառյանի կոչից հետո «Բիւրակն» հանդեսում (1898թ. էջ 385-386) սկսեցին հրատարակվել քառացանկեր ժողովրդախոսակցական թուրքերենում գործածվող հայերեն բառերի մասին (Բիւրակն, 1898, էջ 387, 626-627, 1899, էջ 116, 314, Յուշարձան, 1911, էջ 328, 330, Գայաստան, 1917, թիվ 90, Ծաղիկ, Արևելք և այլն): Մնում էր հիմնավորել արդյո՞ք դրանք մի երրորդ աղբյուրից էին գալիս (պարսկերենից, գնչուերենից, արաբերենից, հունարենից, քրդերենից կամ կովկասյան լեզուներից ու ասորերենից), թե՞ հայերենից կամ հայերենի միջնորդությամբ էին անցել թուրքերենին:

Գ. Աճառյանն սկսեց որոնել այդ ընդհանուր բառերը մաս ալթայան լեզվախմբում: Թուրքերենի հետ ընդհանուր բառերի բացակայությունը մյուս թուրքական լեզուներում իսկապես հիմքեր էին տալիս դրանց հայերենից կամ հայերենի միջնորդությամբ թուրքերենին փոխանցվելու համար:

Իսկ այս հարցը պարզելը կարևոր էր մաս այն տեսանկյունից, որ թուրքերենը մինչև եվրոպա տարածված լինելու հանգամանքով, հայերենից վերցրած բառերի համար կարող էր դառնալ փոխանցող օղակ եվրոպական լեզուներին:

Գ. Աճառյանը մայրորդների և իրեն իսկ հավաքած նյութերի հետ միասին, հրատարակեց մախ 1913թ. «Գավառական քառարանում», ապա՝ «Հայերեն արմատական քառարանում» (1932-1936թթ.) շուրջ 230 հայերենից թուրքերենի խոսակցական լեզվին անցած բառեր:

Հայերենից թուրքերենի քարտաներին անցած քառերը բնականաբար քանակով ավելի շատ էին, քան թուրքերենի գրական լեզվին անցած փոխառությունները, ուր օտարամուտ բառերի նկատմամբ լեզվաբանների հատուկ հսկողությունը կա:

Հայ լեզվաբան Չ. Գազանջյանը, 1911թ., անկախ Ֆոն Կրայելիչից, հրատարակեց իր «Հայերենը փոխառյալ բառեր թուրքերենի մեջ» հոդվածը (Յուշարձան, Վիեննա 1911թ., 325-330):

Լ. Կրայելիչ Գրայֆենհորստը 1911թ. «Համդես ամսօրեայ» հանդեսում (N 25, 257-267) հրատարակեց «Հայերեն փոխառյալ բառեր թուրքերենում» հոդվածը: Այնուհետև շատերն են նշում մի շարք հայերեն բառերի գոյության մասին թուրքերեն խոսակցական լեզվում, քայց դեռևս գիտակարգված ուսումնասիրություններ չեն արվում, օրինակ, Սևորդյանը քիզե բառը կարծում է, որ հայերեն քալոր բառից է առաջացել: Քիզեն մուսուլմանների կյանքում (կենցաղում) շատ հարգալից և կարևոր մի անձնավորություն էր, որը ներկա էր լինում երեխայի թլպատման արարողությանը և մոզական մի շարք ծեսեր էր կատարում երեխայի վրա: Այնուհետև անըողջական կյանքում պիտի խնամարկեր նրան, նույնիսկ մինչև խոր ծնրություն: (Սևորդյան, Գ., էջ 125, 519, 68, 476, 25, A – Nesin, Böyle gelmiş, böyle gitmez, İstanbul, 1966, 15, 25; Гордеевская В.А., էջ 25 ժ.ժ. Ерменес /В. Д., 321, Патканов К., Pancar, tur, petek, şen /էջ 25, 46/, Бузакое І, anstak /I, 25/, Koşay, Գ.Չ. nahır, nahırçij):

Իր գրքում արևելյան Ամստոլիայի մի շարք շրջաններում տարածված հայերեն բառերի մասին է խոսում Սարաջօղլուն՝ քերելով մի շարք հայերեն բառեր, ինչպես զանը, փարախը կոչվում է ցօր, անասնապահների ազարակը՝ կալատախուակը՝ kem, 6-12 եզներ լծված զուբանը՝ kolan, հարոսը՝ herk և այլն (H. Saracoğlu, doğru Anadolu, İstanbul 266, 239, 436, 445, 468): Առաջիններից մեկն էր նաև Ա. Չ. Շաֆերօղլուն, որը 1951թ. հրատարակեց «Ամադոլուի գավառներից քերանացի

քաղվածքներ» (İstanbul, 1951 Caferoğlu, Alacam/ Bolu/Elekcileri diline ait bazı kelimeler /2, 14-216):

Ահա նրա հրատարակած բառերի ցուցակը.

1 աչղնի աջցիտ աչք	22 զըրակ ցրակ կրակ
2 ախապար սիբար նորայր	23 գուդոր ցուդոր կտոր
3 ախչըք սիչիկ աղջիկ	24 հաղնա հաճոնա խաղալ
4 արգոր արգոր աղոսայ	25 համմարիկ համարիկ համար
5 աճիկ սոիկ աճիկա	26 հագնելիք հոկնելիք
6 արի արի առի (առնել)	27 հաստ հատ հաց
7 արիգա արիգա հայրիկ	28 խանդաք հանդակ հանդ
8 այայ այայ աել	29 աղանկ
9 ծուր ցուր ջուր	30 խարի հարի ծի
10 չըքա շիկա չկա(յ)	31 խաս հաս հաս
11 չորս փորս չորս	32 խրմելիք հրմելիք խմելիք
12 դախդաք ճահդակ տախտակ	33 իրեք րեք երեք
13 դասսը ճասս տասն	34 մարիգա մարիգա մարիկ
14 դըղ ժըղ տեղ	35 մարք մար մարդ
15 գեդին գեդին գետին	36 մաք մաք մատ
16 էս աս էս	37 մաքսը մաքս մազ
17 էջ աս էջ	38 միս միս միս
18 գա գա կայ	39 մուրուր մուր մուր
20 գինիկ ցուրիկ կին/կնիկ	39 մուշակ մուշակ մշակ
21 գեդին գեդին գետին	41 միսս ուստ միսս
42 օրգաք օրգաք երկ(ու) հատ	54 շուն ծուն շուն
43 օսգի օսգի ոսկի	55 թուն տուն դուն(ն)
44 օտք օտք ոտք	56 զարք զարք ձեք
45 փեր փեր փեր/ել	57 զեխալի զեխալի ծախել
46 քալե կալե քալել (քալելիք)	58 զեխասի զեխասի ծախել

47 քընա կուս գնա/լ	59 զի չի ձի
48 քըքան կտն կքան	60 խենըլի հեոլի խնոցի
49 քուքանիթ կուկանի	61 գեռոզ ցեռոչ կեռոց
50 քուքան քոր	62 գազաթ ցեգեթ
51 քուքի կսի քիթ	
52 շաքիկ սաօիկ շապիկ	
53 քուրթ քուրթ քուրթ	

Չգալի բվով հայերեն բառեր ենք գտնում նաև Յ հատորանոց Tarama Sözlüğü բառարանում (Մանրակրկիտ բառարան), ուր բառեր են բացատրված թուրքերենի ձեռագրերում XIII-XVII դդ. գործածված բառերից: Դրանց մի մասը պարսկերեն փոխառություններ են, մյուս մասը՝ արաբերեն, մասամբ էլ հայերեն.: Բառարանը հրատարակվել է 1966-1977թթ. Անկարայում:

Դայերեն բառեր են գործածվում նույնիսկ թուրքական էպոսում՝ «Դեղեկ Զորքություն» օր. թագավոր, ազնավոր, սուր և այլն, (օրուս հրատ. Kiura soero deya Korquma, M. - A., 1962, էր. 73, 87, 95, 96), որը համարվում է XIV դարի ստեղծագործություն: 1950-ական թվականներից սկսած Ա. Թիթցենի հոդվածներ է հրատարակում թուրքերենի քառասյառարում գտնվող հարևան լեզուներից կատարված փոխառությունների մասին. հունարեն բառերի մասին (1955թ.), սլավոնականների մասին (1957թ.), պարսկերենի մասին (1962թ.), արաբերենի մասին (1958թ.) և հատկապես «արսի գաղափարի արհեստավորական քառասյառարի մասին» հոդվածը՝ հրատարակված «Բալկանագիտություն» հանդեսում (1982թ.), ուր բերված են ժողովրդական թուրքերենում գործածվող 30-ից ավելի հայերեն բառեր. * ազիչ-**եջիս**, **eyis** (67), անկան(ակ)-**տոցեկ** (70), քակ-**բեջե**, **beye** (14), քաղարչ-**թեջոչ** (207), քույն-**քոն** (211), քունկալ-**քոնցե** (212), գեյան-**կերե** (151), գեյանդի-**կերեմ** (152), գոմ-**կոն** (159), գուքան-**կոտե** (161), գուսն-**կնմոն** (171), քեչ-**տե** (247), քաւ-**տար** (245), քել-**տել** (248), խայերկաթ-

həliroək (122), խոփ-հօք (132), խուրջն-հսոսոն (137), կամն-գեմ (91), կապ-գաօ (77), կեմ-կեմ (150), կոթ/կոփ-գօք (104), կոնդ-գոնդ (103), ճաղ-ճաղ (23), մարագ-մօրեկ (192), մարդակ-մօրեկ (193), շատարար-ճօճարա (236), շոսոն-ճրատ (237), սամի-սամի (221), սայլ-սել արաբա (229), տափան-տափան (244), ցախաւել-սօցցայւլ (217) և այլն:

Քաղմաթիվ հայերեն բառեր են նշվում այնուհետև թուրք լեզվաբանների, ազգագրագետների, բանահավաքների երկերում, որոնցից օգտվել է Ռ. Դանկոֆը իր գրքում: 1977թ. Գ. Գայայանը հրատարակեց «Գորգազործության մեջ կիրառվող փոխառյալ բառեր թուրքերենում» հոդվածը, որտեղ նշում է 15-ից ավելի փոխառություններ, դրանք են՝ tel, hav, haç, keten,,, argaç, vargel, dorun, azap, teği, him, tert, tav çap ömek, petek և այլն, (Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1977, N 8, էջ 85-89):

Թեև Քաղմաթիվ հայերեն բառեր զրանցվել են թուրքերենի բառարաններում, բայց հաճախ առանց նշելու այդ բառերի հայկական ծագումը: Գրական թուրքերենի բառարաններում նշվող հայերեն բառերի թիվը 50-60-ից չի անցնում, մինչդեռ դրանք շատ ավելին են: Իսկ թուրքերենի բարբառներում 1500-ից անցնում է: Փարս Թուրքալեզուն Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük, 2 basım (2-րդ հրատարակության) մեջ ընդամենը 39 բառերի դիմաց է նշում նրանց հայերեն լինելը: Իսկ «Ծաղկաբաղ հայ գրականության» (Ermeni Edebiyatından Seçkiler) գրքում, էջ 32-38 նշում է արդեն 192 հայերենից թուրքերի կատարած փոխառություններ: Սակայն այս թիվը շատ է պակասավոր, որովհետև հաշվի չեն առնված թուրքերենի բարբառներում գործածվող հայերեն փոխառությունները:

1990թ. İstanbul-ում լույս տեսավ Binyük Argo Sözlüğü՝ մեծ ծածկալեզվի բառարանը, ուր մի քանի տասնյակ հայերեն բառեր կան: Ֆ. Դանկոֆը մի քանի անգամ հրատարակեց իր «Թուրքական ծածկալեզուն» /Argo/, 1990թ-ին՝ յոթերորդ

հրատարակությունը եղավ, ուր նույնպես շուրջ 70 հայերեն քառեր կան նշված:

Թուրքերենի բարբառներից գրական լեզվին անցած հայերեն քառերի քանակը մինչև վերջ չի ուսումնասիրված: Այս բացը լրացնելու նպատակով հ. Ամիրյանը ծնունամուխ եղավ 1980-1990-ական թվականներին թուրքերեն գեղարվեստական գրքերից հայերեն քառերը դուրս գրելու գործին՝ հրատարակելով 1980թ-ին մի ընդարձակ հոդված, «Հայերենից փոխառյալ քառեր ժամանակակից թուրքերենում» (Լրագրի հասարակական գիտությունների, 1980, N 4, էջ 81-87, Երևան) 1985թ., «Հայերենից փոխառյալ քառերը արդի թուրքերենում» վերնագրով («Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» ժողովածուում, հ. XVII, էջ 143-164), ապա՝ որոշ փոփոխություններով որպես գիրք հրատարակվեց այն երևանում 1996թ.:

Եվս երկու ընդարձակ ուսումնասիրություններ լույս ընծայեց հուլանդացի թուրքագետ Ուլե Բլեզինգը (1992թ. «Հայերենի բառապաշարը Թուրքիայի թուրքերենում Համշենի թաղրածի օրինակով» (Ամստերդամ, Ոոդոսի, 1992թ.) և 1995թ. «Հայերեն-թուրքերեն ստուգաբանական դիտողություններ, մասնավորապես հայերենի Համշենի բարբառին վերաբերող դիտողություններով համդերձ»), որոնց նշանակությունը ավելի մեծ է, քան թույլ են տալիս ենթադրել գրքերի վերնագրերը: Ուսումնասիրությունները կատարված են պրոֆեսիոնալ քարծր մակարդակով, թուրքերենի և հայերենի քառ իմացությամբ: Ուսումնասիրություններն ունեն կրկնակի գիտական արժեք, քանի որ ծառայելու են և՛ ի նպաստ հայագիտության, և՛ ի նպաստ թուրքագիտության: Ինչպես հայտնի է, թուրքագետները այնքան էլ ոգևորված չեն թուրքերենի և թուրք մշակույթի վրա հայկական ազդեցությունը բացահայտելու տեսանկյունից: Ընդհակառակը, աշխատում են լռել այդ մասին կամ հնարավորինս սքողել այն: Ու Բլեզինգի գրքերը (ինչպես նաև այս խնդրով զբաղվող մյուս հեղինակների գործերը) ունեն նաև քաղաքական հնչեղություն, քեև

Նրանց նպատակը գիտականն է: Քանի որ Թուրքիան, զործելով աշխարհում ամենազագրելի ցեղասպանություններից մեկը, առ այսօր՝ 90 տարի անց, քաջություն չի գտնում 2 միլիոն հայերի ոչնչացումը խոստովանելու համար և ընդհակառակն է պնդում: Եվ ահա նման ուսումնասիրությունները այս առումով ունեն նաև քաղաքական նշանակություն, քանի որ ապացուցում են ուրացողներին քուրքերենում անջնջելի հետքեր թողած մեծ մշակույթ ունեցող մի ժողովրդի բերած նպաստը քուրքերենին, ինչը ոչ մի կերպ հերքել հնարավոր չէ:

Թուրքիայի տիրող պետական ապարատի հայերի և Գայական հարցի հետ կապված ամեն ինչի նկատմամբ ցուցաբերվող նիհիլիստական մոտեցման և պատմության կեղծարարության համար (խսկ պատմությունից հետո ավելի շատ բռնաբարվում է լեզվաբանությունը), ուլեթ Բլեզինգը կեղծ լեզվաբաններ է անվանում այն թուրք հեղինակներին, որոնք իրենց ստեղծագործություններով ոչ թե գիտությամբ, այլ կառավարող շրջանակներին են ցանկանում ծառայել՝ զոհ բերելով ճշմարտությունը, շրջանցում են նրանք հայերենի հետ կապված սպղեցությունները, բառարաններում չեն տրվում ակնհայտ հայերեն ծագում ունեցող բառերի դիմաց ծանոթագրություններ և այլն: Իրավագիտորեն քննադատում է Ա. Թիքցեին «Օտար տարրեր օսմաներին քուրքերենում (1991թ.)», Գ. Չազափին «Չամառոտ ներածություն քուրքերեն լեզուների ուսումնասիրության (1978թ.)»: Այս իսկ առումով էլ հիմնականում քուրքերենի բառազանձում հայերեն բառերի գոյության մասին աշխատությունները հիմնականում պատկանում են օտար լեզվաբանների: Իրավագիտորեն Բլեզինգը նշում է մի շարք օտար լեզվաբանների ուսումնասիրություններ՝ ընդգծելով հատկապես լեի Անդրեյ Դիսուլիչի (1989թ.) ծառայությունը «Չայերենից փոխառություններ քուրքերենի քարտաներում», որից հետո միանգամից այս ասպարեզում մեծանում է հայերենի նկատմամբ եղած հետաքրքրությունը: Նույնիսկ արդեն օտար հեղինակների կողմից

տեսնում ենք թուրք լեզվաբանների, որոնք ուսումնասիրում են հատկապես Թուրքիայի արևելյան շրջանների բարբառները:

Ու. Բլեզինզի հրատարակած 272 բառերից 21-ը տեղանուններ են՝ հայերեն բառերի միջոցով կազմված, որոնք եթե հասկանալի լինեին թուրք ազգայնականներին, ապա դրանք և քարտեզի վրայից անհետացած կլիման՝ որպես հայերի ունահետքերը հիշեցնող հուշարձաններ. այդ իսկ առումով էլ դրանք նույնքան արժեքավոր մասն են կազմում գրքի, որքան մյուս ստուգաբանությունները:

Ընդգծենք այն փաստը, որ նրա քննած Ֆամշենի բարբառից թուրքերենին անցած այդ 250-ից ավելի բառերի մոտ յոթ տասնյակը գոյություն չունի Գ. Աճառյանի «Քննություն Ֆամշենի բարբառի» ուսումնասիրության մեջ, որով հեղինակն իր մեծ նպատակն է բերում նաև հայ բարբառագիտությանը՝ լրացնելով հայ մեծ լեզվաբանի գրծը նորահայտ բառերով, որոնք փրկում է անդարձ մոռացությունից: Նշենք դրանցից կարևորները՝ տոթ, տիգ, տմազ, կողպեք, մշուշ, նախիթ, գդալնոց, ակոս, ողվանք, հոթթով, գոզնոց, քոթոթ, լակաման, բոս, չվան, կթոդ, բնակալ, սանդերք, խաշիլ, խլուրդ, քացան, խուխ, խուրծ, տափիչ, քմրել, քաթման և այլն: Այս բառերը Բլեզինզը նշում է հայերենից (այսինքն Ֆամշենի բարբառից) թուրքերենին անցած բառերի թվում, որոնք, սակայն, զրի չեն առնված Գ. Աճառյանի կազմած «Քննություն Ֆամշենի բարբառի» բառարանում: Բնականաբար, եթե այդ բառերը չգործածվեին Ֆամշենում, ապա չիմ կարող թուրքացած համշենցիները կամ այդ տարածքի թուրքերը վերցնել հայերից և յուրացնել: Այս իսկ տեսակետից էլ մեր հեղինակի կատարած աշխատանքը նաև ի նպատակ ի լրացումն Ֆամշենի բարբառի ուսումնասիրության է արվում:

Ու. Բլեզինզը նուրբ քննությամբ վերլուծել է նաև մի շարք տեղանունների կազմությունը՝ ի հայտ բերելով տեղանվանական (տեղանվանակետ) անանցներ, որոնցից են՝ Գալեր (կալ-եր), Գաղնուտ, Կոյոլուտ (կաղին-ուտ), Բոզուտ (բոզի-ուտ), քորտ-ուտ,

Մեցօվիտ (մեծ-հովիտ), Սոխտվիտ (սոխ-հովիտ), Մեղվոր/Մեյվոր (Մեղր-ավոր), Ծծակդափ (ծծակ-տափ): Այս օրինակներից ոչ միայն զաղափար ենք կազմում Զամշեմի քարքառի տեղանվանակերտ ածանցների, այլև այն բաղադրիչ բառերի մասին, որոնք մասնակցում են տեղանուններ կերտելուն: Դեռ ավելին, հովիտ և տափ բառերը չկան սովորական բառերի Զամշեմի քարքառի բառարանում, և միայն շնորհիվ Բլեզիհզի, տեղեկանում ենք, որ համշենցիներն ունեցել են իրենց բառապաշարում նաև այդ բառերի գործածությունը¹:

Օտարազգի լեզվաբաններից Անդրե Պիսուվիչը 1989թ. «Զայերեն փոխառություններ թուրքերեն քարքառներում» հոդված է (Folia orientalis, N 26, 123-129) հրատարակել: Օտար լեզվաբաններից թուրքերենի հայերենից կատարած փոխառությունների հարցով զբաղվողների մեջ ամենաամբողջական ուսումնասիրությունը պատկանում է Ռ. Դանկոֆին, որը 1995թ. հրատարակեց «Armenian loanwords in Turkische» («Զայերեն փոխառյալ բառեր թուրքերենում») ծավալուն ուսումնասիրությունն անգլերեն լեզվով, ուր բերված են (քննարկված են) իր և այլոց՝ նախորդների կողմից նկատված 806+284=1090 բվով «Զայկական» և ոչ հայկական բառեր, որոնք թուրքերենին են փոխանցվել հայերենի բառապաշարում գտնվելու պատճառով, այսինքն՝ հայերենն է եղել միջնորդ օղակը:

Անկախ Դանկոֆից մենք 1993թ-ին «Իրան նամե» հանդեսի № 4-ում (էջ 31-32) հրատարակել ենք շուրջ 126 բառեր, որոնցից 31-ը այլ հեղինակների կողմից չեն նկատվել («Զայկական նորահայտ փոխառություններ թուրքերենում»): Մյուս հոդվածը տպագրվել է «Մերծավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և

¹ Ռ. Բլեզիհզի հայտնաբերած հայերեն բառերի ցուցակները տեսնել հավելված 1 և հավելված 2 բաժնում:

ժողովուրդներ» գրքում № XVI «Հայերենից թուրքերենին անցած փոխառություններ» վերնագրով (էջ 230-241), ուր հայերենից թուրքերենի բարբառներին անցած 142 բառ է նշվում, որոնցից 60-ը չեն նկատված նախորդների կողմից (Երևան, 1998թ.): Գիրքը տպագրվել է ուշացումով:

Չարմանախորեն նա չի հիշատակում մեր առաջին հողվածը, որ լույս է տեսել իր գրքից 2 տարի առաջ Երևանում «Իրան նամե» հանդեսում էջ 31-32, համարակալված 126 բառ, որից 31-ը ինչպես նաև հետագայում լույս տեսած իմ մյուս հողվածի 60 բառերը չկան նրա և հետագա ուսումնասիրողների ցուցակներում:

Ինչ վերաբերվում է հայերենից թուրքերենի ժողովրդական խոսվածքներին, բարբառներին, և գրական լեզվին անցած համարվող հետևյալ բառերին՝ յուղ-յուղորդ>yoğurt, տան գլուխ-dangalak, էշ-eseşek, ոռոգ-arık և նման այլ չհիմնավորված «փոխառություններին», ապա ն. Ամիրյանի վերաբերյալ մեր գրախոսականում նշել ենք այդ սխալները, որոնք չի կարելի «գիտական» համարել: Դրանք լավ չստուգված և չհիմնավորված պատահական նմանություններ են, որոնց դժբախտաբար տուրք է տվել նաև Գ. Ամառյանի նման զգուշավոր մի գիտնական (ԿՅԳ, eseşek, dangalak և այլն՝ կարծելով դրանց աղբյուրը հայերեն յուղ, էշ, տան գլուխ բառերն են հանդիսացել) (Իրան-Նամե, 1996թ. N 4-5, էջ 57):

11-րդ դարի հեղինակ Սահմուդ Կաշգարացին իր «Դիվան լուղատխտ-թուրք» գրքում (Ստամբուլ, 1915-1917թթ., 1941թ., Բուդապեշտ-Լայպցիգ, նույնը՝ Բրոքելման «Դեվոնու լուղատխտ-թուրք, Տաշքենդ, 1960-1963թ.», բերում է հետևյալ նախադասությունը. Devâ sikiñsa eşâk ka yûk çûker – Ուղտը, որ ցնցվի, մի իշաբեռ դուրս կգա): Այսինքն, այս վկայությունը ցույց է տալիս, որ թուրքական լեզուները մինչև հայերի հետ իրենց շփումն

արդեն ունեին իրենց քառապաշարում *թօճ* ձևը և ոչ թե հայերեն էջի վրա ավելացրել են *-ձ* ածանցը:

Գենց ռուսերենի սառ *ձև* էլ է վկայում մի ավելորդ անգամ, որ իսկապես մինչև Չայաստան գալը թուրքական ցեղերն ունեցել են *թօճ* ձևը, որից էլ քաքարական միջնորդությամբ՝ ռուսերենի սառ-ը 1568 րվականից վկայված: Մինչդեռ ևս, Ամիրյանը վստահել է Գ. Աճառյանին. «Չայոց էջ-ը դառնում է այդ բոլորի մայրը» ԳԱՐ, 2, 117-119: Ի թիվս նման վրիպումների, ևս, Ամիրյանը ոտոզել հայերեն ձևից է բխեցնում թուրքերենի *թոկ*, «առու, կանաչ» բառը: նախ՝ *ոտոզել*, *ջրել*, *ջրարբիացնել* քայ է, *թոկ-ը*՝ գոյական, նրկորդ՝ *թոկ* ձևն էլ Կաշգարացու մոտ վկայված է /Եր *թոկ գազմ* «Տղամարդը առու փորեց» նախադասությամբ: Ուրեմն մինչև սելջուկ թուրքերի Չայաստան արշավելը 11-րդ դարից արդեն իրենց քառապաշարում նրանք ունեին ինչպալ բառերը:

Նախորդների կողմից թույլ տրված սխալներից նշենք հետևյալները: դրանք նրկու-նրեք կարգի են.

Մի շարք բառեր բխեցվել են նույն հայերեն արմատից՝ սխալմամբ, օրինակ հայերեն դեզ բառը ունի իրանական ծագում կամ քնիկ հայկական է, ըստ Գ. Աճառյանի ԳԱՐ, 1, 658-659 հոմ. նաև պարսեզ, որ ծագում է թերևս զենդերենի *paṛdēz*-ից < *paīri daēza* = *paīri* «շուրջը» և *daēza* «դիզված» բառերից (ԳԱՐ, 4, 69-70): Իսկ մյուսները չունեն հավաստի ստուգաբանություն:

Միայն իմաստների նմանությունը հաշվի առնելով՝ հայերեն *թեճ* կամ *թեց* հոմանիշը նույնպես միացվել է դեզ-ին (տես ԱԼԹ, էջ 42, նաև չաչ, չեչ բառերը, որոնք ունեն պարսկերեն ծագում պոս. ՇՏՃ ԳԱՐ, 3, 627-628):

Չայերեն չեղը - կույտ, դեզ (ԳԱՐ, 3, 509) դասական շրջանից է և այդ ձևով առկա է բարբառներում չեխը՝ Ալաշկերտ, Մուշ, Վան, Եվրոկիայում՝ չեչ (ԳՐ 879) նույնն է չեճ: Թուրքերենում *չեզ* (DS 1103) *cec*, *չեզ etmek*, *չեզ gōrmek* - ցորենի կույտը չափել կալում (DS 873-874, 1, 2): Սա կապ չունի չեչ (չանչ) բառի հետ: Թուրքերենում *չեզ*

- դարձանի հետ խառն հացահատիկ (DS 3756), նույն շնորդ – ից է առաջացել:

Միսալ է աստառ քառը նույնացնել ասաստաղ-ի հետ, ինչպես Դանկոֆն է արել ALT-ում, էջ 21: Astar քառը, որ ենթադրվում է պահլավերենից, պրս. astar-ի առկայությամբ (ՅԱԲ, 1,277), եթե թուրքերենը պարսկերենից է վերցրել astar-ը, միևնույն է ոչ մի կապ չունի հայերեն ասաստաղ-ի հետ: (DS 4425) Astar-ը ունի նաև ծածկ, ծածկոց նշանակություներ:

Միսալ է նաև արևմտահայերեն կուզաս - kukaz «զալիս ես» քայլը ըխեցնել կկուզ kukuz «պազած» քառից (ALT 41, ԳՐ 578 կկուզ, կոկոզ, կոկոզիկ, կուկուզ (ՅԼԲԲ, գ. 135, 204):

Միսալ է սարաս-ի հետ շատարաղը միացնելը (P, 37, 109) DS 3543, ALT, 114:

Միսալ է ձող, զոլ և դոլ միավորել, դրանք տարբեր արմատներից են (տես ALT 44, 94 և Doց DS 1535, ՅԱԲ 3, 157-158):

Միսալ է ճոճ, ճոճել (ՅԱԲ 3, 217-228) բառերը առանձնացնելը: ճոճ՝ «ճահիճ» քառից, քանի որ ճահիճ իմաստը առաջացել է ճոճվել իմաստից (իմմ. ռուս. жожь):

Միսալ է վարդալաթ-ը հայերեն վարդ քառից ըխեցնելը (տես ALT 136-137): 70 տարի առաջ Գ. Դափանցյանը ապացուցել է խեբերեյն watarar-ից լինելը: Ոչ մի կապ վարդի հետ չկա:

Չպետք է քաջանել պատահական նմանությունները, որոնք շատ զայթակղիչ են: Օրինակ, հայերեն դրդել և թուրքերեն dürmek՝ ցնցել (ՅԱԲ 1, 693), որը նկատել են ԵԲ-ի հեղինակները, Կարստը և այլք. պատահաբար է նմանությունը:

Չայերեն դիհա ցուցական հորդորական ծայնարկություն, թուրքերեն deha = դե, deha (II), diha (II) DS 1404, 1400 dandihā - հայ. դեհա (ՅԼԲԲ, Ա, 323): Եվ ընդհանրապես ALT-ում նշված շատ քնածայնական բառեր, որ դրված են, որպես փոխառություններ հայերենից, հնարավոր է, որ պատահական նմանություններ են և երկու լեզուներում ստեղծվել են անկախաբար:

Սխալ է բրուտ-բուտ (DS 3488, 4654) միացնել բրդել, փերթ քառերին (ALT, 33, № 84, նաև՝ էջ 147, № 743 փերթ)-ի հետ, որովհետև բուտ-ը (հայ. բրուտ) նշանակում է կալ և իր զուգահեռն ունի խեթերենում բուտ «կալ» ձևով (տես N. Mkrtschian, Neue Hethitisch-Armenische Lexikalische Parallelen, էջ 316-317, Budapest, Acta Antiqua, 1974):

Սխալ է թուրքերենի *şalar, şilar, şilor, şillor* ձևերը հայերենի *salor* (սալոր) բառից: (ALT 132) տես նաև DS 3767, *şilar* – խակ սալոր, DS 3778 *şilor, şillor* – սալոր: Որովհետև հայերենում, նրա բարբառներում երկու ձևերն էլ կային շատ վաղուց: Իսկ հայերենում սալոր ձևը եկել է խուռոհերենից կամ արքադերենից, ինչպես այս մասին մենք գրել ենք *Древнее Восток* համդեսում (N4, էջ 33-34), CRA գրքում *šallara*, էջ 283-284: Ուրեմն թուրքերենի *ş* – ով ձևերը ոչ թե *Salor*, այլ *şlor* հայերեն ձևից են: Ուրեմն փերթ, փրթել, բրդել բառերը ոչ մի իմաստային կապ չունեն բրուտ «կալ» բառի հետ:

Հ. Աճառյանի *değalek < tan glux/den glux* սխալի մասին, որ մենք գրել ենք *ՊԲՀ*-ի 137-138 էջերում, 1988թ. դ. 2 նաև Իրանամանի գրախոսակաճում, 1996թ. № 4-5, էջ 57, դժբախտաբար դուրս է մնացել Ռ. Դանկոֆի տեսադաշտից և նա իր գրքի՝ ALT, 143 էջում (№ 717) կրկնում է Հ.Աճառյանի սխալը: *Մուրքերենի değalek-ը առաջացել է պարսկերենի değale-ից՝ -ak* ածանցի հավելմամբ:

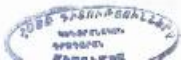
Հայերեն պոռուճ-ը թուրք. *potuc* (DS 4652) Ռ. Դանկոֆի գրքում միացված է փոթ-թոտ բառին (ծալք), մինչդեռ ճիշտը պոտուկ, պոուկ բառին կցելն էր (ALT, էջ 149, № 751): Մանկական քոթովախոսքերից (*Lallwörter*) շատերը կարող են ստեղծված լինել հայերենում և թուրքերենում անկախաբար, մինչդեռ դրանք նշված են որպես փոխառություններ հայերենից:

Նա հաճախ է գրում իր գրքում, որ այս կամ այն փոխառությունը չի նշված նախորդների կողմից: Այսպես՝ հայերեն բարունակ «խաղողի ճյուղ» (ՀԱԲ, 1, 422) ALT-ն գրում է, որ չի

նշված Derleme Sözlüğü-ում (էջ 26, № 53), մինչդեռ հենց իր զգրում գտնում ենք batak (ի) բառը (DS 534, № 2): Լույնացված են հայերեն cavan (ճուպան) և çavan (ի), çavana (ի) և çuvan (չուան, չուվան) բառերը (ALT, 122, DS 837, OTS, 148, հաստ պարան): Այս սխալը կրկնվում է ԼՊԲ-ի պատմաօրվ, որի մասին գրել է Չ. Անառյանը (ԳԱԲ, 3, 212): Սենք ևս անսխալական չենք կարող լինել. մի շարք կասկածելի բառեր ենք դրել՝ առայժմ ավելի խոր քննություն չկարողանալով կատարել: Առաջիկայում նոր փաստերի օգնությամբ միայն կարելի է դրանց ճշգրտումը կատարել:

ՅՈՒՐԵ ԵՆՆՈՒԻ ԶԵՎԱՌՈՐՈՒՄ

Թուրք երևոսի ձևավորման պատմությունը հասկանալու համար, թե ինչպես և ինչ պատճառներով թուրքերենին փոխանցվեցին այդքան շատ հայերեն բառեր, պիտի հիշենք նաև թուրք երևոսի լեզվի ձևավորման պատմությունը: Ամատուլիայի ոչ թուրք բնակչության հարկադրական լեզվական ասիմիլյացիայի մասին բազմաթիվ վկայություններ կան հատկապես XIX դարի 30-ական թվականներից: Մ.Պ. Վրոնչենկոն գրում է. «Անկախապես հայերը հայերեն չգիտեն... Իզմիրից ու Բուրսայից բացի հայ հոգևորականները ոչ մի տեղ հայերեն չգիտեն, և ծիսակատարությունները կատարում են թուրքերեն՝ հայկական տառերով տպագրված գրքերով»: Շատ հույներ մինչև XIXդ. 30-ական թվականները այնքան էին թուրքացել, որ նույնպես մտացել էին հունարենը: Բուն Կայսերիում հույները խոսում են թուրքերեն, ցածր հոգևորականությունն անգամ պառարազը անում է թուրքերեն (30, մ. II, էջ 231, տես նաև էջ 29, 40, 58, 241, Вронченко М.П., Обзорение Малой Азии в нынешнем ее состоянии, составленном русском путешественником М.Б., ч. I-II, СПб 1839-1840): Ե.Գ. Վելյենբաումը գրում է. (1878թ.). «Արդյունում րոլոր հայերը առանց բացառության խոսում են թուրքերեն և իրենց

սովորությունների մեջ այնքան են թուրքացել, որ նույնիսկ միմյանց հանդիպելիս ողջունում են մուսուլմանական ձևով» (Восточная Европа Е.Г., От Ватума до Ардана неметские заморки, ИКОИРГО 1879-1881гг. VII էջ 186): (Զեկուցագիրը չափազանցնում է, այդ ժամանակ Արդվինում հայկական դարոցներ կային):

«Ներկայիս համշենցի թուրքերը իսլամն ընդունած հայերի հետնորդներն են, նրանց ժառանգները, որոնք գերազանցապես զբաղվում են երկրագործությամբ», - եզրակացրել է անգլիական հյուպատոս Վ.Ջ. Պալգրևը, որը 1869-1872թթ. ռեսուլմասիրել է Արևմտյան Անատոլիայի հյուսիսային շրջանները: Երա եզրակացությունների մեջ գտնում ենք հետևյալ ականատեսի վկայությունները համշենցիների մասին. «Դամշենի շրջանն ունի 13. 190 բնակիչ (էջ 70), բոլորը հայեր են կամավոր տարածել են, բայց մեծ մասը դավանում է մուսուլմանություն: Դամշենի հայերի մուսուլմանացումը կատարվել է աստիճանաբար և, կարծեմ, սկսվել է ամենաշատը սրանից 100 տարի առաջ (այսինքն 18-րդ դարի առաջին քառորդում Մ. Ն.) այն շարունակվում է տևել մինչև ներկա ժամանակը» (էջ 71): (Пальгрев В.Дж., Анатолийские области. Консульские отчеты о восточных причерноморских провинциях Турции за 1869-1872гг., ИКОИРГО, 1882, т. VII N2 прим.):

Սեյ այլ հեղինակ Ի.Ֆ. Կազրեկը, նշում է. «Хамшенцы юта помнят свое армянское происхождение, но не знают ни языка, ни веры предков и говорят только по-турецки», «Դամշենցիները քնև հիշում են իրենց հայկական ծագումը, բայց նրանք չգիտեն նախնիների ո՛չ լեզուն, ո՛չ հավատը (էջ 99) և խոսում են միայն թուրքերեն» (Казбек И.Н., Три месяца в Турецкой Грузии, ИКОИРГО, 1876, кн. Вып. 1) (էջ 125): Դամշենցիների թուրքանալու պատճառությունը եզակի չէ: Որոշ վայրերի մասին պարզապես բացակայում են տեղեկությունները: Այն քաղաքի ու իր շրջակայքի հայությունը մասալարաբ բրբացավ 16-17-րդ դարերում, ինչպես վկայում են Ինճիճյանը, («Աշխարհագրություն», էջ 303),

ճանիկյանը, Ալիշանը, «Ակն և ակնցիք» գիրքը: Գ. Սրվանձտյանը, իբրև ապացույց բերում է հայկական ծագումով մի քանի տեղանուններ՝ Խաչուկի, Վարդանիկ, Կնքահայրիկ և այլն: Ակնա շրջակայքի շատ գյուղերի անունները մինչև 19-րդ դարը դեռևս պահպանվում էին, ինչպես օրինակ՝ Արակա, Չաբղնոց (կամ Չաբանոս), Էզրեկ, Փաքեր, Պզմշեն (Քազմաշեն), Ասրանց, վեց փարա /վեց գեղի էզրեկ/, Միջին գյուղ, Վան գեղ, Փշատի, Ուտից (Ուտեք), դար-գլոխ, Ավարեկ (Ավերակ), Արտոս, արգո, Դողդար, Սանդուխ Պաղլարի, Սերկիկ, Պարտիզակ, Ազվորիկ, Աղորից, Բաշ Կարդենիք, Խասկալ, փետրական, Կաշո, Դոսպատ, Արկուրի, Խնձորիկ, Տանձիկ, Կծու, Դրնիկ, Վանկուկ, Պարածոր, Խարածոր, Չացտես, Աշուքկա, Թարխանիկ, էրկին և այլն: Սրվանձտյանը պատմում է Կաշո գյուղի հայ բնակչության հավատափոխության մասին: Ինչպես քահանայի կինը ինքնասպան է լինում՝ իմանալով ճարաիր Խաչուկօղլի քահանայի թրջանալու մասին ևս (Գ. Սրվանձտյան, 250-251): «Կարդենիքի մեջ խաչօղլիների ընտանիքը դեռևս հայերեն բառեր էր գործածում» գրական, խաչքար, աղորիք, հովտուն, Լեռը տանի, վայք վրադ, սատկին և այլն: Անգլիացի հնագետ Դ. Հոգարդը (David G. Hogarth) *The Wanderind Scholar* գրքում, որ լույս տեսավ Oxford University կողմից 1925թ. Լոնդոնում, գրում է. «Այս ամբողջ շրջանին մեջ վաչկատնության որևէ հետք չկա: «Ձուլքերը» նստակյաց երկրագործներ են, որոնք ամառը յայլա չեն ելնում, և որոնց դիմազծերը անզանազանելի են հայերուն դիմազծերն: Ասոնք անտարակույս սկզբնաբար արյունակից էին Չայերուն- կրոնափոխ բնակչության մը, որ իրենց հավատքը պահած են: Այս տեսակ «թուրքեր» կզտնվին Արևելյան եփրատի արմուկին շուրջը ամեն տեղ: Տիվրիկի մոտերքը «թուրք» գյուղի մը կհաջորդե քրիստոնյա գյուղ մը, բայց Քինկյանն վեր աջ գետափին վրա իրարու հետ շատ ավելի խառն են: «Ձուլքերը» կկազմեն Քեմախի գրեթե ամբողջ բնակչությունը և երկնջանի բնակչության կեսը, և նույն նորագիծ, սպիտակամորթ տիպարը կգտնվի ամեն տեղ դեպի հյուսիս, մինչև որ կկորսվի լազերուն

վրացական դիմագծության մեջ: Չեմ կրնար Արևելյան Թրքահայաստանին՝ Վանի, Քիթլիսի, Մազկերտի (Մանազկերտի) և Էրզրումի շրջանին մասին խոսիլ, բայց պիտի հանդգնիմ ըսել, թե հոն ալ, ամենուր, ուր քրիստոնյաներուն և այլազան քուրդ» ցեղախմբերուն միջև նստակյաց մահմեդական բնակչություն մը կա, որ ինքզինք «թուրք» կանվանեն, զլիսավորաբար հայկական ծագում ունի» (էջ 84-85):

Հոգաբոց միշտ չակերտների մեջ է դնում այս շրջանի բնակչության «թուրքական», «թուրքեր», «թուրք» բառերը՝ ընդգծելով նրանց հավատափոխված հայեր լինելը, որ կատարվեց բոնի ծևով 17-րդ դարում: (տես Ա. Քեչեան և Սկրտիչ Պարսամյան, «Ակն և Ակնցիք», Փարիզ, 1952, էջ 159) քարգմանությունը հեղինակներինն է:

ՄԻ ԸՄԲԸ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Միայն մեր կողմից նկատված թուրքերենի քարտեզներին անցած հայերեն բառերը 400-ից ավելի են: Հայաստանի շրջափակման պայմաններում, երբ արտասահմանում (ույս տեսած գրականությունը դժվարությամբ կամ զրեթե չէր հանում Հայաստան (Մատենադարան, Պետական Համալսարանի և Ազգային Ակադեմիայի հիմնական գրադարան և Արևելագիտության ինստիտուտ) մենք անտեղյակ դրսում կատարված աշխատանքներին անկախաբար հրապարակել ենք մեր սրբատուների արդյունքները, որոնցում կան մի քանի տասնյակ կրկնություններ: Դրանց մի մասն էլ մեզանից հետո զրոյների անտեղյակության արդյունքն է մեր հրապարակած հոդվածների: Նախ հրապարակել ենք 1993թ. Իրան Նամե № 4 31-32 էջերում 126 բառ և 1996թ. «Մերձավոր Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» (ՄՄԱԵԺ) սերիայի XVI հատրթի 231-232 էջերում 142 բառ (տպագրվել է ուշացումով), այսինքն՝ ընդամենը 270 բառ,

որոնցից 100-ը բնավ այլոց կողմից չի նկատվել, իսկ կրկնությունների մի մասն էլ նրանց մեղքով է: Չեւտագայում, շարունակելով պրպտումները և 2004թ. Ստամբուլից ստանալով Dertme Sözlüğüն բառարանի լրիվ 12 հատորները, նս կարողացա միայն իմ կողմից հայտնաբերված թուրքերենի հայերենից կատարած փոխառությունների թիվը հասցնել 500-ի:

Սենք, դարձյալ Չայաստանի Չամրապետության շրջափակման պայմաններով ենք ուզում բացատրել մեր հողվածներից ավելի ուշ հրատարակված զրքերում մեր հայտնաբերած (թուրքերեն բարբառներում հայերենից կատարված) փոխառությունների մասին որևէ հղում չլինելը և ոչ առաջնության դափնին խելու: Այսպես Ռ. Դանկոֆի գիրքը լույս է տեսել 1995-ին, իսկ մեր առաջին հողվածը դրանից երկու տարի առաջ՝ 1993-ին և ոչ մի հիշատակություն իմ հողվածի մասին, իսկ իմ երկրորդ հողվածը լույս է տեսել զրքե միաժամանակ Ռ. Բլեզինգի զրքի հետ, մի քանի ամիս ուշացումով և դարձյալ ոչ մի հղում:

Երբեմն մենք օգտվել ենք Գ. Աճառյանի ԶԱԲ-ից, ուր հավաքված են «Բիւրակն» և այլ պարբերականներում տարբեր ժամանակներում լույս տեսած հայերեն բառեր, որ օգտագործվել են Յուրքիայի տարբեր գալատներում, վերցրել ենք նաև Խ. Ամիրյանի թուրքերենի գեղարվեստական գրականությունից և թուրքերենի բարբառներից քաղված 1-2 տասնյակ բառեր: Մնացածը ինքնուրույն պրպտումների արդյունք է⁵:

ԿԱՇՈՅԻ ԵՐԵՅԿՆԿԱ ԼԵԳԵՆԴ

⁵ Կրճատումներից ին նշանակում է Իրան նամն (Ն:4) հանդեսը, իսկ ՄԱՍԵՄ (XVI) Սեբճակոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ զրքաշարը, որ լույս է տեսնում առ այսօր:

Կաշոյի սրբատեղին ցույց են տվել Գ. Արվանձտյանին, որն էլ զրի է առել իր ուղևորությունների ժամանակ նրա հետ կապված լեզվենոց: Պատմում են, թե թուրքերի բռնությունները հատկապես անտանելի են դառնում 16-17-րդ դարերում: Որպեսզի կարողանան անասելի ծանր հարկերից ազատվել, ամբողջ գյուղով (100 տուն) որոշում են ընդունել իսլամը: Կաշո գյուղի քահանային այլևս ամելիք չէր մնում, և նա նույնպես քոլորի հետ ընդունում է իսլամը: Զանգվածային իսլամացման ընթացքը տեսնելով՝ իրիցկինը չտապում է գույժը հայտնել քահանային, որն այդ պահին գյուղից դուրս՝ իր այգում էր գտնվում: Իրիցկինը կարծում է, որ քահանան կարող է զալ գյուղ և հորդորել իր ժողովրդին նա կանգնելու իսլամացումից: Երբ եղելության մասին քահանային հայտնում է իրիցկինը, քահանան թուրքերենով պատասխանում է. «Կայ քարը, սեն դահա գյավուրճա սղեբսին, բեն չօրդան տաճիկ օլմուշում» (Կայ կնիկ, դու դեռ գյավուրբերե՞նես խոսում, ես վաղուց եմ տաճիկ դարձել):

Այսպիսի անսպասելի պատասխանը իրիցկեկան զարմացնում է, և սկսում է նա մազերը պոկել ու քահանային թողնելով՝ քարծրանում է մի քարձր ժայռի վրա և որոշում ինքնասպան լինել: Ժայռի վրայից նա դիմում է կամայրակապցիներին. «ես մեռակ մնացի, հայեր, եթե Ձեր աստծուն կսիրեք իմ հոգու համար խունկ ծխեցեք և աղոթք ու պաշտոն մատուցեք»:

Կամարակապցիների աչքերի առջև նա անձնասպան է դառնում՝ բարձունքից իրեն նետելով Եփրատի ջրերի մեջ: Կամարակապցիները նրա դիակը հանում են գետից և թաղում. Ամեն տաղավարի օր նրա գերեզմանը օրհնվում էր, ամեն կիրակնամուտի, երբ մայրերը տանիքների վրա խունկ են ծխում, այսպես են մրմնջում իրենց աղոթքը.

«Աստված օղորմի հին ու նոր անցավորաց, անօրենն սպանվածին, ծովն ու ցամաքը մեռածին, ճամփա շինողին, աղբյուր բերողին, կամուրջ կապողին»: Եվ ավելացնում էին. «Աստված

օղորմի Կաշոյի երեցկին մամային» (Գ, Արվանձտյան, Թ. Ա, 1 մաս, էջ 250-251):

Կաշոյի իրիցկնկա ավանդությունը զրի է առել նաև Ա.Տ. Շեփիկյանը («Ավան ուխտատեղիներ», «Ֆյուրակն», 1900թ, N 10, էջ 90): Ակնում ևս հիշում էին Կաշո մամային, «Աստված օղորմի Կաշո մամային հոգուն»:

Թուրքացած այստեղի հայերի այգիների, քաղնրի, արտերի, տների անունները դեռևս մնում էին հայերեն (Արվանձտյան, ԹԱ 1, 254): Ա. Քեչեանը հիշատակում է, որ վարդենիքի մեջ խաչօղիների ընտանիքը հայերեն բառեր է վարժածում, գրպան, խաչքար, աղօրիք, հովտում, Եեջ տանի, վայը վրադ, սատկին և այլն (տե՛ս նաև Ա. Քեչեան, ԱԱ, 44):

Ուղմի սուլթանությունում միասնական թուրքերեն լեզուն բավական ուշ է ձևավորվել թուրքերի մոտ, որի եթնիկական կազմը շատ խայտարեղետ էր. դեռևս միասնական լեզու չէր ստեղծվել: Պաշտոնական (պետական) և գրավոր գրական լեզուն պարսկերենն էր, իսկ կրոնի լեզուն՝ արաբերենը: Ամեն մի առանձին շրջանում հաստատված ցեղի բարբառն էր իշխում տվյալ շրջանում, որի պատճառով էլ այն տեղացի բնիկներից մեծ ազդեցություն էր կրում. պրեմուտքում հունական հիմքն էր արևելքում՝ հիմնականում հայերենն էր իշխողը, բայց որոշ չափով նաև վրացերենը, քրդերենը, ասորերենը (տե՛ս նաև Գ.Ե. Երեմեև, ԹԾ, 169):

Արաբ ճանապարհորդ Իբն Քատտուսան նշում է, որ Անատոլիայի թուրքերը Պարոն, «տեր» իմաստով օգտագործում են ասորերեն չելեքի-ն, որը ասորերենի ցլիթա-ն է (թուրքերենում չլա ց-ի գիտակցումը, որի պատճառով բառասկզբի ց-ն դարձել է չ): Գուևարենի աֆանդեսը դարձել է էֆենդի «կրթված մարդ» (իրականում պարսկերենից է): Բնականաբար իսլամն ընդունած, ապա աստիճանաբար թուրքացած եթնիկական տարրերն իրենց լուծան պիտի ներդնեին ասպագա թուրքերենի ձևավորման ժամանակ:

Քույրը թուրքերը, որոնք ապագա թուրք ժողովրդի ձևավորման որոշիչ տարրն էին (քաղաղրամասը), անցնելով նասալեցութեան, պետք է յուրացնեին տեղացի ժողովուրդների՝ հայերի, հույների, ասորիների, արաբների, վրացիների, նախկինում իրենց անժանոք բարձր, շատ բազմապիսի երկրագործական մշակույթի հմտության «գաղտնիքները», սնտեսութունը վարելու նրանց փորձը, որը մշակվել էր դարեր շարունակ և հարմարեցվել տեղական աշխարհագրական պայմաններին. այդ յուրացումը շատ երկար ժամանակ էր պահանջում: Թուրքերի լեզվում մեծ տարբերություններ էին պահպանվել առանձին բարբառների միջև. թուրքերեն խոսակցական լեզուն բաժանվում էր Ստամբուլի, Իզմիրի, Անկարայի, Քոնյայի բարբառների, բալկանյան մի քանի և Արևելյան ու Հարավային Ամատոլիայի մի շարք բարբառների: Նախկին Քարաման թելության տարածքում տարածված բարբառը 19-րդ դարում այնքան էր տարբերվում Ստամբուլի և Իզմիրի բարբառներից, որ նկատելի էր նաև օտարերկրացիների համար (Langlois V., Voyage dans la Cilicie, Paris, 1861, էջ 25):

Թուրք էթնոսի ձևավորման պատմությանը բազմաթիվ եվրոպացի և թուրք մասնագետներ են անդրադարձել: Այս հարցը բավական լրջությամբ շոշափված է նաև երեմենի «Թուրքերի ծագումը» գրքում:

Եւ գրում է, որ ոչ միայն բոնի, այլև «կամավոր» (այսինքն՝ այլ ելք չունենալու պատճառով) այլազգիներից իսլամն ընդունողներ կային: Եվ այդպիսիներն առանձին անհատներ չեն եղել, այլ լրիվ քնակավայրեր:

Տեղական ժողովուրդների իսլամացման գործընթացը սկսվել էր դեռևս Բյուզանդական տիրապետության ժամանակ: Բյուզանդիայի հարկային անտանելի բեռը ստիպում էր կամ լքել երկիրը, կամ իսլամանալ: Մ.Վ. Լեզենկոն գրում է. «XII դ. բազմաթիվ քաղաքներ և գյուղեր ամայացան, որոնց քնակիչները փախչում էին սելջուկ թուրքերի մոտ» (Левченко М.В., История Византии, М.-Л, 1940, էջ 223-224):

Աուլեյման Քուրուլմուշը, ինչպես ցիտում է նրան Չորդլակին. «11-րդ դարի վերջին սոցիալական ռեֆորմ անցկացրեց, որի նպատակն էր լադիֆունդիաներում աշխատող ճորտերին և ստրուկներին, որոնք գալիս էին քուրքերի մոտ, համարել ազատներ» (Гордлевский В.А. Государство Селажукидов Малой Азии М.-А. 1941, т.2 93):

Ձանգվածաբար այսպիսի կարգավիճակում եղողներն ընդունում էին իսլամը, որպեսզի օգտվեն ազատների համար սահմանված արտոնություններից: Հայերը նույնպես ընդունում էին իսլամը, այսինքն՝ «կամավոր» քուրքանում էին, և դրա համար պատճառները երկուսն էին. մեկը դավանաբանականն էր, քանի որ քյուզանդացիների կողմից չէր հարգվում հայոց լուսավորչական դավանանքը և մերժվում էր այն, մյուսը՝ նյութական շահագրգռվածությունը: Որովհետև մուսուլմանները գտնվում էին արտոնյալ վիճակում. նրանք ավելի քիչ հարկեր էին վճարում, քան քրիստոնյաները: Ուստի քիչ թե շատ ապահով վիճակում լինելու համար միակ ելքը հավատափոխությունն էր: Ոչ-մուսուլմանները վճարում էին խարաջ, ռենտա-հարկ, որը քերքի մեկ երրորդից մինչև կեսն էր կազմում: Այս իսկ պատճառով էլ կրոնափոխ լինելը ծնունտու էր նաև տեղական ֆեոդալներին, որոնք պաշտոններ էին ստանում պետության մեջ:

Միջնադարում սկսված հայ բնակչության իսլամացումը շարունակվեց նաև հետագայում՝ նույնիսկ երիտթուրքերի օրոք էլ: Ինչպես նշում է Պ.Ի. Ավերյանովը, հալածանքների պատճառով շատ հայեր, փրկելու համար իրենց կյանքն ու գույքը, ընդունում էին իսլամը. 1912 թվին եղել են դեպքեր, երբ ամբողջ հայ գյուղեր ընդունել են մուսուլմանություն: (П.И. Аверьянов, Этнографический и военно-политический обзор азиатских владений османовского империи, СПб, 1912, стр. 16):

Անձնական շահի համար կրոնափոխ լինելու դեպքերը լավ էին դրսևորված հենց «Ասք Դանիշմենդի մասին» էպոսում: Ավելի շատ հողեր ստանալու մարմաջը ոչ միայն ստիպում էր ուրանալ

սեփական կրոնը, այլև դիմել եղեռնագործության, անգամ չխնայել հարազատներին (եղբորը և այլն): Միա երեք հայերի մասին պատմությունը, ուր Մարգիս, Էֆրունիյե (Եփրեմ), Արտուխ (Արթին) հայերից Մարգիսը, դիմելով Դանիշմենդին, նրա զորքերի օգնությամբ սպանելով եղբորը, զավթում է տիրանում է նաև նրա հողերին:

Թուրք պատմաբան Յընանչը կրոնափոխված հայ է անվանում նաև իրեն՝ Դանիշմենդին (M.H. Yinanç, Türkiye tarihi Seicukular devri, İstanbul, 1944, էջ 96):

Եվ այսպես, երկար ու ծիգ հարյուրամյակների ընթացքում թուրքացած հայերն ու հույները, դառնալով քրքախոս, միաժամանակ իրենց ավանդը ներդրեցին նախ խոսակցական-ժողովրդական լեզվի, ապա նաև թուրքերեն գրական լեզվի մեջ: Այլ կերպ չէր կարող պատահել: Եվ լաճող զեղերն անցնելով նստակեցության՝ տնտեսությունն սկսեցին վարել տեղաբնիկների նման՝ վերցնելով տեղաբնիկներից ոչ միայն գյուղատնտեսության գործիքները, աստիճին կենցաղային առարկաները, այլև դրանց անվանումները: Երբ երկրում հայտնված թուրքերը ստիպված էին ընդունել տեղական պայմաններով քելադրված բառապաշարը: Այսպես օրինակ, մուսուլմանական օրացույցը, որի ամիսները տարբեր տարիներին զուգադիպում էին տարվա տարբեր եղանակների հետ, չէր կարող ծառայել որպես գյուղատնտեսական օրացույցի հիմք:

Քրիստոնեի օրացույցը նույնպես պիտանի չէր նպատակի համար, քանի որ այս օրացույցը տարին բաժանում էր իրենց քոչերի սեզոնի համապատասխան: Թուրքական երկրագործական օրացույցի մյուս ամիսները ևս նրանք վերցրել էին տեղական օրացույցներից, այսպես օգոստոս հունական անվանումը դարձավ ադոստոս (αδυστος), մայիս հայերեն անվանումը՝ մայլս (майль) և այլն: Եվ այսպես նվաճողները, պարտադրելով տեղացիներին իրենց լեզուն, իրենց էլ ստիպված էին փոխառություններ կատարել

հունարենից, հայերենից, անգամ քրդերենից և այլն: Թուրքերենի հոգևոր մշակույթում անփոխարինելի են փոքրասիական մշակույթից անցած բառերը, որի թիվն անցնում է 1500-ից:

ԹՈՒՐԻՔԵՐԵՆԻ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆ /ՖԱՐՍԻ/ ՓՈՒՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Լեզվաբանների համար այսօր առանձնակի դժվարություն են ներկայացնում այն ընդհանուր իրանիզմները, որոնք առկա են և՛ թուրքերենում, և՛ հայերենի բառապաշարի մեջ: Արդյոք թուրքերենն ու հայերենն անկախաբա՞ր են սփարսկերենից կատարել այդ կարգի բառերը, թե՞ թուրքերենն ստացել է դրանք միջնորդավորված՝ հայերենի միջոցով և ոչ թե ուղղակի պարսկերենից:

Իհարկե, հայերենի իրանական փոխառությունները կատարվել են շատ հին ժամանակներում մ.թ.ա. 8-5-րդ դարերում պաիլավերենից և այլ իրանական լեզուներից և դարձյալ միջին դարերի սփարսկերենից. դրանք զրանցված են զրաբար մատյաններում՝ մեր թվարկության հիմնգրորդ դարից սկսած (օրինակ, պիլ, բանտ և միջին սփարսկական բանդ, երկու անգամ է փոխ առնվել), իսկ թուրքերենի ամենահին բառարանը Մահմուդ Գաշկարացու կողմից կազմվել է միայն մեր թվարկության 11-րդ դարում, այն էլ շատ համատուտ, ուստի թուրքերենի սփարսկերենից կատարած փոխառությունների վաղեմությունն ստուգելը ոչ միշտ է հնարավոր: Այսպիսի հանգամանքներում լեզվաբանները կարող են երբեմն սխալվել որոշ բառերի փոխառության ակունքները նշելիս: Այս հարցի կապակցությամբ իրենց մտահոգությունն են հայտնել նաև այլ լեզվաբաններ: Այսպես, Ա. Այտըմյանը շուրջ հարյուր հիսուն տարի առաջ գրում էր. «Անտարակույս նոյնութիւն կոչուածները շատ անգամ ալ այնպիսի բառեր են՝ որոնք զրաբարի և տաճկերենի միանգամայն հասարակ են. եւ որովհետև ոչ տաճկերենը հայերենէն առած է եւ ոչ զրաբարը տաճկերենէն կրնար առնուլ, կերթամ միջին կետի մը վըրայ կը միանան՝ որ է

պարսկերեն լեզուն, որուն հետ զրաքարը շատ քան ունի խառն, եւ որմէ տանձիկն առատ փոխառութիւններ ըրած է» (Ա. Այտընեան, ԲԲՍԿԴ, Եւրոպայի, էջ 268-269):

Իհարկե Այտընյանը շատ իրավացի է, սակայն մասամբ, քանի որ խոսում է միայն պարսկերենից անկախաբար հայերենի և թուրքերենի կատարած փոխառութիւնների մասին՝ չանդրադառնալով նույն կերպ արաբերենից կամ հունարենից փոխառյալ բառերին, որոնք նույնպէս մեծ քիւլ են կազմում և թուրքերենում, և հայերենում: Ռ. Դանկոֆը մի քանի հարյուր պարսկերեն բառեր իր զրքում դնում է որպէս հայերենի միջնորդությամբ թուրքերենին անցած բառեր:

Իհարկե թուրքերենը նաև որոշակի պարսկերենից կատարած հարյուրավոր փոխառութիւններ ունի, որոնցով ողողված է նրա բառապաշարը: Ի՞նչ պատճառներով է թուրքերեն լեզուն ողողվել ֆարսի (պարսկերեն) և արաբերեն բառերով: Արաբերենը որպէս կրօնի լեզու անխուսափելիորեն մտել է խոսակցական՝ բառապաշարի մեջ, իսկ պարսկերեն բառերը դատարանների, պայմանագրերի, վարչական միավորների լեզուն է եղել:

Այս իսկ պատճառով էլ զարմանալի չպիտի թվա, որ այսօրվա գրական թուրքերենում պարսկերեն փոխառութիւնների և արաբիզմների թիվը հսկայական չափերի է հասնում: Որքան էլ թուրք լեզվաբանները ճիգ ու քանք են քափում թուրքերեն արմատներից արաբերեն և պարսկերեն տերմինների և բառերի համարժեքները ստեղծել՝ ազատվելու համար օտար բառերից, դրանք բառապաշարից վտարելու համար, միևնույնն է, նորաստեղծ համարժեքները լիարժեք փոխարինողներ չեն դառնում:

Սեւջուկների և օսմանցիների ժամանակներում Զոնյայում և այլուր մեծատոհմիկ աստիճանավորները, վեզիրները, սուլթանները, պաշտոնատար անձինք իրանցիներ՝ պարսիկներ էին, քանի որ գրական լեզուն պարսկերենն էր: Ինչպէս ընդգծում է

Վ.Ա. Գորղլևալին. «Իբն Բիբիի. Աքսարաի»
ժամանակագրությունները, Աֆլյացիի մեմուարները գրված են
պարսկերեն: Եռյմիսկ ծագումով հույն Չասս օղուզը գրում էր
պարսկերեն» (B.A. Гораевская, Голубарство селджуков, М.
Маков Азис, М.-А. 1941, էջ 163):

Փաստորեն պաշտոնյաները միմյանց հետ խոսում էին
պարսկերեն: Աղբուհիբում, դատական ատյաններում լեզուն
նույնպես պարսկերենն էր, տխտղսները արաբերեն և պարսկերեն,
որոնք արմատացան և մնացին նաև այսօրվա թուրքերենում. Aheng
(հանգ), ahmak, amber, aleni, ar (առ-ախանք), bam, camada, cet,
ceynek, divan, pafisah, sah, daye, ejdeha, nisan, onek, aht, azad,
baht, sen mihi, bend, biver (բիր), dest, direfs, dev, dadaver debir,
dehliz, düşvar, düşmen, duzah, gürz, delv, darbaza, dastar,
hengama, girban, gürni, gunagun, çulha, çirah, çikirik, çemen, çörek
(չարեակ), kin (քն), kümbet, küniik, nazik, numane, sümük, reze
(երիզ), peyman, kizir, palas:

Թուրքերենի իրանական փոխառությունների մի մասը
իհարկե կատարվել է դեռևս Միջին Ասիայում, մինչև Անատոլիա
նրանց գալը: Ենթադրումս պարսկերեն փոխառությունների մի մասը
թեև փոխարինվեց նորաստեղծ բառերով, սակայն դեռևս զգալի
քանակությամբ իրանիզմներ են մնում թուրքերենում, իսկ
պարսկերեն բառերի մի մասն էլ արդեն կատարվել են հայերենից՝
խոսակցական լեզվից, բարբառների միջնորդությամբ, երկրորդ
անգամ. այս է այն հիմնական պատճառներից մեկը, որ փոխառյալ
բառերը հայտնվել են թուրքերենում զանազան
արտասանություններով, երբեմն անձանաչելիորեն աղավաղված՝
թուրքերեն լեզվի հնչյունական անկատարության պատճառով:

Ուրեմն, թուրքերենի իրանական փոխառությունները մի
քանի ակունքներից են գոյացել, ոչ միայն միջինասիական
մերձեցումներից, այլև հայերենի հետ եղած վերջին հազարամյակի
մերձեցումներից: Այս պատճառով էլ դժվար է երբեմն որոշել, թե

այսինչ պարսկերեն բառը ուղիղ պարսկերենի՞ց է անցել թուրքերենին, թե՞ հայերենի միջնորդությամբ, որովհետև հայերենի գրական լեզվում եղած մոտ 2000 իրանական փոխառություններից բացի կան նաև իրանիզմներ հայերենի գանազան բարբառներում, որոնք վկայված չեն գրաբարում: Սա կարևոր հանգամանք է, որովհետև հիմնականում թուրքերենին հայերեն քառերի հետ նաև հայերենի բառապաշարում արմատացած իրանական բառերը փոխանցվել են քարեառների միջոցով, կամ ավելի ճիշտ բանավոր խոսակցական լեզվից և ոչ հայերենի գրական լեզվից: Փորձենք քննարկել թուրքերենի իրանիզմները՝ որոշելու համար, թե նրանց մեջ որ մասն է հայերենից և որ մասը՝ ուղղակի պարսկերենից, ի՞նչ կարգի բառեր են դրանք:

ա/ հնաբավոր են իրանական փոխառություններ երկու լեզուներում էլ անկախաբար, այսինքն՝ և՛ թուրքերենը, և՛ հայերենը պարսկերեն բառերը ուղղակի վերցրել են պարսկերենից, և ոչ թե հայերենի միջնորդությամբ է թուրքերենն ստացել դրանք (թ. Իրոց, հայ. երանգ, օրեկ-հայ, օրինակ, ք. Կննոց-հայ, քլուճգ, ք. շօրե-հայ, ճար և այլն):

բ/ Գնարավոր է նաև թուրքերենում երկրորդ փոխառության դեպք, այսինքն՝ նույն բառը պարսկերենից ուղղակի և կրկնակի անգամ հայերենից լինել, քայք հնչյունական օրենքները նույնը լինելով չեն կարող փոխառության իսկական աղբյուրը որոշել: Այստեղ որոշիչը միայն որևէ գրի առնված տեքստում դրանց հիշատակված լինելու փաստն է, որը սակայն չի կարող նույնպես ռեալ վիճակը պարզել, քանի որ անպայման բոլոր բառերը օգտագործել անի՞ք չի լինում:

Այսպես, հայերենի հաասն «սանդ» բառը որոշված է, որ պահպանվելներից է (ԳԱԲ, 3, 68-69), այն անկա է նաև թուրքերենում հօսոն, քարբառներում՝ հօսոն III, DS, 2350 հնչյունով, սակայն Գ. Աճառյանը գրում է, որ նոր ժամանակներում «մտած է թուրքերենից» (ԳԱԲ, 3, 69): Մխավվում է Գ. Աճառյանը, քանի որ

բուլղերենից միայն բարբառային ձևը պիտի փոխ առնվեր, որն է՝ *hevenok*, մինչդեռ մեր բուլղո բարբառներում միայն առկա են հավան և հավանգ ձևերը (ՉԼԲԲ, Գ, 249, Սեբաստիա, Բաղեշ, Թրիփսի, Ղարաբաղ, Կարս, Չամշեն, Արարատյան բարբառ և այլն: Ընդհակառակը հայերեն բարբառներից պիտի անցած լինի բուլղերենին, քանի որ արձանագրված է այն Կարսի, Իզդիլի բուլղերեն բարբառներում (DS, 2350), որտեղ հայերենի *a*-ն վեր է ածվում *o*-ի):

Որոշ իրանական (Ֆարսի) բառեր մենք փոխառյալ ենք համարում հայերենից, ինչպես վարվում են նաև լեզվաբաններ (Ղանկոյլը և այլք): Մեզ կարող են առարկել: Մեր պատասխանն է՝ եթե բուլղերենի տվյալ իրանական ծագում ունեցող բառը նախկին հայաբնակ շրջաններում է տարածված եղել, և այլ թուրք բարբառներում տարածված չէ, ուրեմն նրջնորդ օղակը հայերենն է:

Չայերենից փոխառյալ բառերը, թուրքերենի հետ համադրվելով, դարձել են կայուն կապակցություններ՝ համալրելով թուրքերեն լեզվի դարձվածացին: Այսպես օրինակ, արտը հերկելու գործողությունն արտահայտելու համար թուրքերենը երկու հոմանիշներ է փոխ առել՝ *herk* կամ *herg* հայերենից և *nadas-ը*՝ հունարենից: *herk* բառից կազմվել է *akurhergi*՝ «ոչ ժամանակին կատարված հերկ» ժամանակից շուտ, անոռի հերկ (DS, 152): *akos etmek* (DS, 159) ակոս անել՝ «արտը հերկել» դարձվածքը ձեռք է բերել նաև նոր իմաստ՝ խաբար տալ՝ համալրելով թուրքերենի ժածկալեզվի բառապաշարը (տես նաև *Argo*) *egav etmek* (*ekav-gelid+etmek*) դարձել է *ele etmak*՝ ձեռք վերցնել կամ *ekavletmek* (*ekavletmak*)՝ գողանալ (BAS, 100): Կա նաև *moruklamak*՝ ծերանալ:

Egur nayim-buyusun՝ համեցեց /հայերեն՝ արի տեսնեմ/

azi kis—շատ քիչ թուրքերեն *azi* քիչ, նվազ և հայերեն քիչ բառերից, *camak çur-ogh*, հայերեն ճերմակ և ջուր բառերից, *kermir çur-qihni*, հայերեն կարմիր և ջուր բառերից, *paç etmek* — պաշել,

հայերեն պաշ և քուրք etmek- անել բառերից, hanzo-սիան ծո – հայերեն սիան և ծո բառերից, matik atmak, matik oynamak hodak'g – հուտաղ բառից hodağkar (բայրուրդ), hodağcı, hodak yıldızi, hofak taş (DS 2418) լուծ քաշող նզների վզից լուծը ծանրացնելու համար կախվող կոճղը կամ քարը¹:

andıra kalası - ամսեր մնա, հայ, enter և քուրք kalmak բառերից,

dudu mama - դուդու մամա

Lor peyniri – լոռ պանիր

Kaldavar - փարախ հայ կալ և tavar բառերից

harszan hodağı – խարազանի հոտաղ,

gandırif kayısı – կանդրիֆի փոկ, կաշի

Թուրքերենի ֆ, ջս, ռ, ռ ածանցյալների միջոցով կազմվել են մի շարք նոր բառեր՝ medıkcı – մատնիչ, momcı – մոմավաճառ, hanot+cu, հոտաղ բառից hodağ+cı, և ածանցով küslu – կուտով (ամոնչակ քամբակ):

ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՆԵՐԻՑ ԿԱԶՄ-ԿԱՇ ԹՈՒՐԳԵՐԵՆ ԲԱՆԵՐ ԵՎ ՊԱՐԶ-ԿԱՑՔԵՐ

Փոխառյալ հայերեն բառերից թուրքերենում կազմվել են բազմաթիվ նոր բառեր և դարձվածքներ:

¹ Գ. Անառյանը բացատրում է. «Չիտաղ աստղը այն աստղն է, որ արևը մայր մտնելեն անմիջապես հետո կերևա արևմտյան կողմը, որ տեսնելով հուտաղները հուտերը տուն կդարձնեն (ԳՔ 677) այլ կերպ՝ Գիշերավար: Հայերենից թարգմանաբար գործածում են քուրքերը hodak yıldızi (DS 2391) Գյումուշհանե, Կարս, Թեքքե վայրերում»:

ա) Յուրքերեն ածանցյալների (ծևույթների) օգնությամբ նոր բառեր են կազմվում հայերեն բառերից (արմատներից): Օրինակ, հայերեն կաւառ - այգի և պարտեզ ջրելու համար բացված փոքր առու, որ բուրքերենում *gavar, gever (l), geber, gefel, gevar, geval, gener (DS, 2009, 2010) geverlemek* – երկրորդ անգամ ջրել կանաչիի պարտեզը (DS, 2010) *gevermek* – պարտեզ ջրելիս ջրի ճամփան քացել քահով (DS 2010) *gever çalmak, gavar çalmak* – Արտը կամ քոստանները ջրելու ժամանակ ջրի հոսելու ճամփան փոխել (DS 2010): Լակ փոխաբերաբար *gever vermek* - գաղտնից քաշելու նպատակով դիմացիներն խոսեցնել (DS 2010):

ekav բայից ստեղծվել է *egavlamak (BAS 100) taşakırmak, xamırmak (TPS, 261)* - հափշտակել կամ *egav etmek*:

coh/cof – ուրախ, շեն ստեղծվել է *coh, coh+ lu (խուսնեցող)*

ծևույթով: Հայերեն *malez* –ից *malez olmak, malez etmek (DS 3146)*:

Հայերեն կոիվ բառից *girif* –ը գործածվում է *girif etmek* կոիվ անել դարձվածքում:

Հայերեն *mayis* – լույծ քրիք բառից *mayislamak (II DS 3141)* գործած կտալը լվալ *mayis* –ի մեջ սպիտակացնել:

Հայերեն գդալ և պոչ բառերից ստեղծվել է *getal boc* – մի տեսակ բլոջ (հայերենում գրի չի առնված (DS 1964) Ռիզայե, Չայելի, Կափտան փաշա):

gorn, arkalamak – մի տեղում հավաքվել, տես *kışlemek +* անասուններից մի տեղում հավաքել:

bere sümek – կքելու տանել, *bere süren* – կքելու տանողը:

Հայերեն *ber* –(քերել բառից) – կքելու քերել ստեղծվել է *berlemek* – կքելու քերել (DS 636) ALT-ում չկա:

Հայերեն բոց բառից *paşlamak* – բոցալվարվել (երբ նվազում է բոցի կրակը, խօփվով (տերևներով և ճյուղերով) ուժեղացնում են կրակը) (DS 3472):

Ջրիկ, ֆոիկ *fr* - արմատից *franmak* – պոտել, *frfrük* – հոլ (DS 4503):

Հայերենի կիրակի, որ ծագում է հունարենի *kiraki* բառից բուրքերենն ստեղծել է նաև *gireki, girei ալա՝ gireylemek (DS 2082)* կամ *girenlemek - եղանակը փափկել:*

giravugün, giregirtesi, gireyirtesi, girertesi - և այլ ձևեր որ շուկայի օր, բազարի օր իմաստով է գործածվում (DS 2080) *girekiertezi -* բառացի՝ կիրակի հաջորդ օրը, երկուշաբթի:

garavagün - կիրակի օր, այսինքն՝ կիրակի է նշանակում

gök gireyi - քրիստոնյա տոն (DS 2137) Քոնյա:

Հայերեն *kocak* բառից *köceklemek (DS 2941)* Աշնան ցանքսի ցորենը լավ արմատակալել:

Հայերեն *moruk -* ծերուկ բառից ստեղծվել է *cemekenli moruk* այսինքն՝ շուշաբանդով, ակնոցով ծերուկ, որը գործ է ածվում որպես ծածկալեզու (ակնոցագործ նշանակությամբ (TPC, 41-1)) չունեն այլ բառարաններ և չկա նաև *Argo -* ին նվիրված գրքերում:

Հայերեն գոմ – *kom (I), կնա -* ախոռ բառից *kömlemek (II)* DS 2914 – տավար, ոչխար, անասուններ հավաքել մի տեղում:

Հայերեն *epel (ՀԱԲ, I, ...)* ծագում է *արք. օրս* բառից (տես

ՇՂԱ):

epic - տակը կլորավուն, մեջք՝ կանեփի եփելու նպատակով գործածվող մի տեսակ կաթսա:

ermek tahtasi - եփելու տախտակ, վրան խմոր, լավաշ քացելու հարթ տախտակ, (Նիզդե, Բոլու):

ermek tandiri - այն կլոր սալը, որ դնում են խոր օջախի վրա (DS 1763):

ermeksiz - անաղուհաց, երախտածո, (հնարավոր է *kontaminazio* երկու նման բուրք *ekmek -* հաց, հայ, եփել – *ermek* բառից):

Հայերեն կեռ բառից *geroc vermek*

Geron բառից *geron vermek*

Հայերեն քաղիան բառից կազմվել է *kağan etmek, kegan*

yarimak, kehan etmek դարձվածքներ DS 2593 և kaçanlamak բայը, որի համարժեքն է **չաթալեթակ**

Չայերենն թալի. Tap ուժ, հարված բառից tapmaz - անուժ, բույլ (DS 3828):

ավիազ. apazlamak - բռան մեջ առնել

**ՅՈՒՐԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐԻ Derleme sözlüğü¹ ԲԱՌԱՐԱՆԻ
ԼՊԱՍՏԸ**

ԳԱՅՈՑ ԼԵԶԿԻ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐԻ ՈւՆԻՎԵՐՍԻՏԵՏԻ ԲԱՆԻԱԿԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

Թուրքերենի 12 հատորանոց բառարանը, որի հրատարակումն իրականացվեց 1983-1982թ. Թուրքիայի լեզվի ինստիտուտի կողմից (Türk dil kurumu) 4650 էջից է բաղկացած և ամեն էջում 15-30 բառերի բացատրությունն է տրվում՝ իրենց իմաստային տարբերակներով և տվյալ արտասանությունն ու իմաստային նորերանգների տարածման վայրերի ցանկով: Բացատրված բարբառային բառերի ընդհանուր թիվը, իմաստային և հնչյունական տարբերակներով հանդերձ, անցնում է 125000-ից:

Այն անվանվում է «Ժողովրդի բերանից (halk ağzından) գրի առնված բառերի բառարան»¹:

Այս աշխատանքն անուղղակիորեն իր նպատակն է բերում նաև հայերենագիտությանը և մասնավորապես հայ բարբառագիտությանը, քանի որ հայ լեզվաբանները եղևոնի պատճառով չհասցրին հայերենի բոլոր բարբառների նկարագիրն ամբողջությամբ տալ, և բազմաթիվ բարբառներ անհետ կորան բարբառախոսների ոչնչացման պատճառով:

¹ Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1-12, Ankara, 1963-1982. İkinci baskı: Ankara Üniversitesi basımevi-1993.

երկրորդ պատճառը բազմաթիվ վայրերի (պատմական Հայաստանի և նրա սահմաններից դուրս գտնվող գաղթօջախների) հայ բնակչության բռնի թուրքացման կամ հարկադրված թուրքացման ընթացքն էր, որի պատճառով նույնպես անհետացան մի շարք բարբառներ: Իհարկե թուրքացած հայերը անմիջապես չնոսացան իրենց լեզուն: Մինչև թուրքերենի յուրացումը նրանք զուգահեռաբար գործածում էին նաև հայերենը: Հատկապես այն բառերը, որոնց համարժեցները չկային թուրքերենում (տան շինության հետ կապված բառեր, երկրագործական գործիքների և պրոցեսների բառեր և այլն):

Այս թուրքացած հայերի բառապաշարից հարյուրավոր բառեր փոխանցվեցին թուրքերեն խոսակցական լեզվին (բարբառներին) ապա՝ նույնիսկ գրական թուրքերենին, որոնք արտացոլված են նաև թուրքերենի գրական լեզվի բառարաններում¹ և ծածկալեզվի բառարաններում²:

Փաստորեն հայերենի մի քանի հարյուր բարբառային բառեր փրկվել են թուրքերենի զանազան կենդանի խոսակցական բարբառներին փոխանցված լինելու պատճառով, որոնցից շատերին ծանոթանում ենք այս բառարանի միջոցով:

**ՅՈՒՐԵՐԵՆԻ ՀԱՅՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ Ի ՆՊԱՍՏ
ՀԱՅ ԲԱՐԲԱՐԱՆՆԵՐԻ ՈՒՄՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ**

¹ Türkçe Sözlük (Genişletilmiş) 7 baskı T.D.K. Yayınları sayı 505/2, Ankara, 1983, Pars Tuzlucu, Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük 2 basım, İstanbul, 1978.

² Mulki Aktunç, Büyük Argo Sözlüğü, İstanbul, 1990: Devlilioğlu Ferit, Türk Argosu, Ankara, 1990/yedinci basımı/.

1915-1923թթ. Թուրքիայում կատարված հայոց
ցեղասպանությունը ոչ միայն ոչնչացրեց 2 միլիոնից ավելի հայ,
այլև նրա մշակույթի բազմաթիվ բաղկացուցիչները՝ նրա
ժողովրդական երգերը, նրա բանահյուսությունը, նրա
ազգագրությունը, նրա ճարտարապետությունը և բազմաթիվ
բարբառները, որոնք դեռևս մենք չէինք հասցրել ուսումնասիրել:

Դ. Աճառյանի 1911թ. հրատարակած «Դայ բարբառագի-
տությունը» ընդամենը 31 բարբառի և 10 ենթաբարբառի (կամ
խոսվածքի) համառոտ նկարագիրն է տվել, որոնցից հետագայում
հնարավոր եղավ առանձին մեմագրություններով, այսինքն
հանգամանակից, ուսումնասիրությանը և բառարաններով
ներկայացնել շուրջ 12 բարբառ: Անացալն այդպես էլ անհայտ ու
անդարձ կորած են գիտության համար: Օրինակ մեզ համար մնաց
անհայտ Ողոսոքոյի, կամախի, Աբանոզի, Մոկսի, Զմիուունիայի,
Օրդուի, Բիթլիսի, Արճեշի և այլ չհիշատակված բարբառներ՝ իրենց
հնչյունաբանական-ձևաբանական
առանձնահատուկ և բառապաշարով:

Անք կուզեինք նշել հատկապես բառապաշարի մեջ այն
մասը, որը, պատմակրոնական բեմաներից դուրս լինելով,
գրաբարով չի ավանդվել: Թեևս ավելի կարևոր արժեք են
ներկայացրել այդ չգրանցված բառերը:

Գրաբարով մեզ չհասած, սակայն ժողովրդա-խոսակցական
բառապաշարի ակտիվ մասը հանդիսացող բազմաթիվ բառերի
աղբյուր են հանդիսանում մեզ համար հայերենի բարբառներից
թուրքերենի բարբառներին փոխանցված և այժմ էլ այնտեղ
գոյատևող մի քանի տասնյակ բառեր, որոնք կուզեինք
ներկայացնել այստեղ:

Ի դեպ, հայկաբանությունները թուրքերենում նկատել են ոչ
միայն հայ, թուրք, այլև անգլիացի, գերմանացի, հոլանդացի և այլ
լեզվաբաններ:

Լեհ Անդրեյ Պիսուլիչ, /1989/, թուրք Ջաֆերոլլու /1980/,
Դանկոֆը գերմանացի, Ուլվե Բլեզինգ, հոլանդացի, Թիսցեն, հույն:

Թուրք լեզվաբանները հրատարակել են բազմահատոր
բարբառային մի բառարան, որտեղ ընդգրկված բառերի մեջ
հարյուրավոր հայերեն բարբառային բառեր կան և որ արժեքավոր
են դրանք նրանով, որ յուրաքանչյուր բառի դիմաց նշվում է, թե որ
գավառում կամ բնակավայրում են դրանք զործածվում (Կան,
Քիթլիս, Մալաթիա, Արճեշ, Կարս, Էրզրում, Քայսերդ և այլն): Իսկ
այս հանգամանքը մեզ համար շատ է օգտակար:

Օրինակ, հայ բարբառագիտությունը չի ուսումնասիրել
Ջոնգուլյաք, Բոլու քաղաքների և նրանց հարակից բնակավայրերի
բարբառները, որոնք մեր գրառումներով պիտի հայ քոչաների
խոսվածքներ լինեին, ինչպես նաև արևելյան՝ ում ճյուղի
խոսվածքներ այս շրջանից:

Թուրք լեզվաբան Ջաֆերոլլուն Բոլու քաղաքի Ալաչամ
բնակավայրից գրի է առել շուրջ 60 բառեր, որոնք զործ են ածում
տեղի մաղագործները (եռեքներ) դրանցից մեծ մասը ամենօրյա
զործածական բառերի թվին են պատկանում, օր, ջուր, չորս, չկա,
աղջիկ, ախպար, արի, հաքնելիք, հաց, կարգվել, ես, տասը, կնիկ,
կրակ, գետին, շուն, թուրք, խմելիք, երեք, մատ, մրուր, նիստ, օսկի,
գնա, ձեռք, ծի և այլն:

Չ. Աճառյանն իր «ԹՅՈՒՔՅՈՒՆԸՆ Չամշենի բարբառի»
ուսումնասիրության մեջ զրույն է «Չամշենի բարբառը գերմանակի
մի քանի հատկություններով առանձնանում է մյուս հայերեն
բարբառների մեջ» (1947, Երևան, էջ 11-15): Այնուհետև ասում է, որ
Չամշենի բարբառում ԿՈՏԱԿ բառը գոյություն չունի. նրա տեղը
հիլուն կամ ավելի ճիշտ՝ հալվի հիլունն է, իսկ կոճակել
նշանակությամբ՝ ԳԻՆԻՆԻՆՆ ՕՆՏՆՆՈՒԿ (ուլունքները անց
կացնել) կամ պարզապես հիլունշ (էջ 12): Քայց պիտի
ուրախությամբ նշենք, որ Բլեզինգը գրի է առել ԳՈՏԳՈՍԵՐ =
կոճկամայր բառը (տես N 56, էջ 48): Բլեզինգը գլխի չէ, որ գրի է

առել կորած մի բառ: Աճառյանն ասում է, որ ԼՆԴԵՐ-ը նույնպես
չկա, և այս գաղափարի համար չունին ոչինչ (անդ, էջ 11):
Քլեզինգի կողմից այս բառը նույնպես գրի է առնվել ԼՆԴԵԿ ձևով
(էջ 56, N 79, հիմա, սանդերթ-սանդեկ) Համշենի քարքառում-երը
ձևույթը հենյունափոխվում և դառնում է - եկ: Հ. Աճառյանի կազմած
Համշենի քարքառի բառարանում չկան նաև հովիտ և տափ
բառերը, որոնք Քլեզինգը բերում է ԱԵՇՈՎԻՏ, ԱՌԽՈՎԻՏ,
ՇԱԼԿԴԱՓ տեղանուններում: Չկան նաև մի շարք բառերի /բայերի/
բազմապատկական, պատճառական ձևերը, օրինակ՝
ճանկըրտլամաք, գոգոռուշ, լըզլըզուշ, (կան պարզ ձևերը՝
ճանկել, գոռուշ, լըզուշ), կամ քաթ-ը կար, քաթման-ը չկար:
Քլեզինգի կազմած 273 բառերից շուրջ 70-ը բացակայում է Հ.
Աճառյանի Համշենի բառարանում: Օրինակ՝ տոթ, տիզ, տնագ,
կողպեք, մշուշ, նախիր, ողվանք, հորթով, գոզնոց, քոթոթ,
լակաման, գրալնոց, քոռ, չկան, կթող, քնակալ, սանդերը, խաշիլ,
խլուրդ, քացան, խուխ, խուրծ, տափիչ, քմրել:

Այսպես էլ Հ. Աճառյանն այն կարծիքն է հայտնում, որ
ՏԱՂԱՎԱՐ բառը չի պահպանվում հայերենի քարքառներում, միայն
կրոնական «Տաղավարաց տոն» արտահայտության մեջ է մնացել,
մինչդեռ այն կա թուրքերենում ԴԱԼԱՎԱՐ/ԴԱԼԱՎԱՐ (dalavar-dalvar)
ձևով: Կարինի շրջանի քարքառներում ճոճ նշանակում է նաև
«ճահիճ». այն նշված է միայն մեկ բառարանում՝ (ԲՀԼ):

Ամփոփելով նշենք, որ ալեվի մանրամասն հատուկ
ուսումնասիրությունները կպարզեն քաղմաթիվ նոր հայերեն
բառեր, որոնք մինչև այժմ չեն գրանցվել հայերենի քարքառային
բառարաններում և այսօր, երբ Լեզվաբանության ինստիտուտը
ուպազրության է պատրաստում հիմնահատորանոց «Հայերենի
քարքառային բառարանը», շատ կարևոր են թուրքերենի
քարքառներում պահպանված հայերեն բառերը՝ համալրելու
համար քաց թողած մեր բառագանձի փշրանքները:

**ԹՈՒՐԷՐԵՆ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶԻ ԵՎ ՆՐԱ ԲԱՐՐԱՆՆԵՐԻ
ՉԼՉՅՈՒՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՉՆԱԴԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՍԻՆ**

Այսօրվա գրական թուրքերենում ընդունված է 29 տառ գրական հայերենի 39 տառի դիմաց, այսինքն 9 տառով (հնչյունով) պակաս է այն հայերեն գրական լեզվի հնչյուններից: Եթե հաշվի առնենք նաև թուրքերեն և հայերեն բարբառների հնչյունական առանձնահատկությունները, ապա պարզ կդատնա, թե որքան է բարդանում հայերենից թուրքերեն գրական լեզվին փոխանցվող բառերի արտասանության (կամ տառադարձության) հարցը:

Բնականաբար հայերեն բառերը նախ տեղական թուրքերենի բարբառներն են փոխ առնում, դրոնք տարբերվում են իրենց հնչյունական առանձնահատկություններով, այդ պատճառով էլ նույն հայերեն բառը հայտնվում է թուրքերենի տարբեր բարբառներում տարբեր՝ 2-3, նույնիսկ 8-10 տարբերակներով:

Եվ քանի որ գրական թուրքերենը հայերեն բառերը վերցնում է հիմնականում իր բարբառներից (ավելի քիչ գեղարվեստական գրականությունից), ուստի կարող է երբեմն հայերեն բառը հայտնվել գրական թուրքերենում ոչ դատական տառադարձությամբ, այլ բարբառային արտասանությամբ: Այս է պատճառը, որ մենք չենք կարող սահմանել, թե որ հայերեն հնչյունի դիմաց որ թուրքերեն հնչյունն է լինելու:

Ահա թուրքերեն գրական լեզվում ընդունված այբուբենն իրենց արտասանություններով և հայերեն համապատասխաններով՝

Aa=ա	Gg=գ	Ll=լ
Ss=ս		
Bb=բ	Gğ=ղ	Mm=մ
Şş=շ		
Cc=չ	Hh=հ	Nn=ն
Tt=թ		

ՇՇ=չ	Կ=ը	Օօ=օ
Սս=ու		
Ծծ=դ	Լլ=ի	Օօ=օ
Սս=ՍՍ և ռ		
Էե=ե	Ջջ=ժ	Քք=փ
Վ=վ		
Քք=Ք	Կկ=կ/ք/	Րր=ր
Կ=յ		
Զ=զ		

Քաղաքայում են բուրքերենում հետևյալ հնչյունները ա, և, ի, ռ, ծ, ծ, ց, ճ, տ բարբառները գիտեն իս, գրականը՝ ոջ:

Քարբառները գիտեն X ղա՛ հնչյունը, օր. Hane=խանն և այլն:

Ուրեմն իզուր է ակնկալել, թե հայերեն բառերը իրենց ճիշտ արտասանությամբ կարող են փոխանցվել բուրքերենին: Յախապելը բուրքերենում դառնում է սահալել (sahavel) zahavel, սոխառածը՝ սահառիչ (saharic), անիծածը՝ անիզազ (anizaz), բաղարը՝ բահաչ (bahac), կ'axhami՝ կահան /kahar/, ճոճը՝ (ծղրիդ)՝ սոսս (sursur), ծափը՝ զափ (zap), ցելից՝ չի, ցորենը՝ զիրոն (ziron), ծլիլը՝ զիլիկ (zilik), ծողը՝ զող (zoz), ժանգը՝ զենկ (zenik), ճմուռը՝ սումուս (sumur), ժանգառը՝ ջենգեռ (cenger) մի դեպքում՝ zenik, մյուս դեպքում՝ cenger և այլն:

Թուրքերեն գրական լեզվից կարծեք թե վտարվեց իս /X/ հնչյունը (հնչյույթը) և իս-ով արտասանվող բառերը անխտիր սկանդին գրել հ-ով: Օրինակ խան, խանն բառերը նոր սերունդը ստիպված էր արտասանել հան, հանն: Բառարանագիր Մազազանիկը իր «Typeko-pycckan clocapb»-ում հատուկ նշում է, որ հ գրության (տառի) տակ նաև իս արտասանությունը պիտի ընկալվել: Առաջին պարագրաֆում, որտեղ նա բուրքերենի այբուբենն է տալիս, յուրաքանչյուր տառի դիմաց ծանոթագրում է,

թե որ տաղը ինչպիսի արտասանությամբ ունի: Ի-ի դիմաց գրում է, որ այն արտասանվում է և՛ հ, և՛ խ (տես Վ. Ա. Магазаник, Турецко-русский словарь, Алфавит, N 1, М., 1931):

Մեծ մասամբ բարբառները պահպանել են խ հնչույթը, օրինակ, գրում են Sultan Selim han, արտասանում են Սուլթան Սելիմ Խան և ոչ թե Սուլթան Սելիմ հան: Ընդգծելու համար Ի տառի խ հնչույթը տակը գիծ է դրվում՝ խ:

Քառասկզբում հայերենի ձայները պայթականները ձայնավորներին նախորդելիս դառնում են շնչեղ-խուլ՝ հաճախ հնչյունափոխելով իրենց հետ նաև հարևան ձայնավորներին. բազուկ > pezik (փեզիք), դուռզոց > durkas (թըրքաս), գաթա > kete (քեթե), դարակ > terak (թերեք), բարեկենդան > perkenden (փերքենդեն), և այլն:

Քառավերջին հայերեն բառերի խուլ պայթականները (կ, տ, ճ, ծ, պ) վեր են ածվում շնչեղ-խուլների (թ, ք, չ, փ, ց), ինչպես՝ աելուկ > evelik (էվելիք), պատիկ > bizdik (բզդիք), պատիճ > badic (բադիջ), անկուտ > anjut (անգութ), ջերմուկ > cermik (չերմիք), փեթակ > petek (փեթեք), հատիկ > hedik (հեդիք), սոխառած > soxaric (սոխարիջ), մուրճ > murc (մուրջ) և այլն:

Երկվանկ, երկու իրարահաջորդ ա ձայնավորները հնչյունափոխվում են ե-ի հատկապես կ (ք)-ով վերջավորվող բառերում՝ մարագ > merak, մարդակ > merdek, դարակ > terak, կափանք > kepenk և այլն:

Իսկ երեք իրարահաջորդ ա-երի առկայության դեպքում դրանք մնում են անփոփոխ՝ ավանակ > avanak, ապարահ > abara, առաստաղ > arastak, աշտարակ > astarak:

Ծանոթ.: (քարաման > քիրմեն > kirmen քառում այս օրինաչափությունը չի գործում, որովհետև փոխառությունը կատարվել է բառի մեջ. երեք ա-երից մեկի կրճատված ձևից, երկրորդ ա-ի քացակայության պատճառով):

Քառավերջի հայերեն ձայնեղները նույնպես շնչեղ-խուլերի են վերածվում, ինչպես մարագ > մերեց (morək) և այլն:

Շատ հաճախ հայերեն բառերը հայտնվում են սարաափելի աղավաղված արտասանությամբ, որտեղ՝ հիմնավորելը դրանց հնչյունաբանական օրենքներով, ավելորդ է դառնում:

Չայերենից բուրբերենին անցած բառերի համար հնչյունական օրենքներ սահմանելը դժվարանում է մի շարք պատճառներով. հայերենի եռաստիճան պայթականների դիմաց բուրբերենի երկաստիճան պայթականների սխտեմ ունենալը (խուլ բաղաձայնների շարքի բացակայությունը): Անկայն հայերենի բարբառներից շատերը նույնպես երկաստիճան պայթականների սխտեմով են հանդես գալիս (օրինակ, Վանի քարքառը՝ բուրդուրը, Ղաղաբաղը, որոնք չունեն ձայնեղ պայթականների շարքը), իսկ Չամշենը, Պոլիսը, Կարինը շնչեղ-ձայնեղացնում են խուլերը և այլն: Այս իսկ պատճառով էլ բաղաձայնների համար միասնական օրենք չի կարող սահմանվել. միևնույն բառը տարբեր և՛ արտասանություններով է հայտնվել բուրբերենի այս կամ այն բարբառներում, օրինակ բակ բառը եագա, եոցե, բոց, բոց, բոյո, բրուսը - բւսւտ, գաջը - կոց, գարնա(նա)մուսը - kernemut, դատարկը - derdek, terdek և այլն:

Չայնավորների համար նույնպես չունենք կայուն հանընդհանուր մի օրենք. պարսկերեն ծագում ունեցող բառերում նկատվում է քառասեղքի կամ առաջին վանկի թ-ի հնչյունափոխվելը, դառնալը թ, ինչպես ejdaha - ejdaha, esp - esp «ծի», tešt - tešt, bazuk - pezik և այլն, բայց այստեղ մեկ այլ բարդություն է առաջ գալիս: Արդյո՞ք թ>թ հնչյունափոխությունը իրանական բառերի հիմ փոխառության համար է օրինաչափական և չի առնչվում հայերեն միջնորդական փոխառության հետ, թե՞ որևէ բարբառին հատուկ երևույթ է այս:

Նկատվում է մի ոչ շատ տարածված երևույթ՝ դա ն ձայնորդի անհետացման երևույթն է որոշ բառերում: Այսպես՝ հայ.

եղինկ – թուրք. *elik*, հայ. եղինք – թուրք. *eğic*, հայերենում ևս եղիճ
ծևը կա, հայ. երթանք-երթակ > *ertak*:

ԵՐԲ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒՄ Է ՍԵՓԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

Աշխարհում առաջին Մեծ ցեղասպանությունն
իրականացնելուց հետո, թերևս մի ավելի մեծ և ուժից վեր խնդիր է
կանգնած թուրք պատմաբանների և լեզվաբանների առջև. դա
Յուրքիայում, մինչև եղեռնը հայերի գոյության մխտման հարցն է
կամ այդ հետքերի ջնջման հարցը: Եթե նրանց հաջողվում է քանդել
ու ոչնչացնել եկեղեցիները, գերեզմանները, խաչքարերն ու
վիմագրական արձանագրությունները, այսինքն՝ նյութական
հուշարձանները մի քանի հազար հայկական եկեղեցիներից,
(բացառությամբ Ստամբուլի մի քանի եկեղեցիների) այսօր
մնատուլիայում ընդամենը 4-5 եկեղեցի է մնացել: Այս կա մի
ասպարեզ, որտեղից հայոց հետքերը ջնջելը, թվում է, այլևս
անհնար է լինելու: Դա՝ նստակյաց կենցաղի հետ կապված նոր
ապրելակերպի, հմտությունների ընդօրինակումն է, որի հետ
առնչվող ամբողջ հայկական բառապաշարը մուտք է գործել
թուրքերենի խոսակցական լեզվի մեջ: Չնտաքրքիրն այն է, որ
յուրաքանչյուր զավառում հայերի հետ շփվող թուրքերը բառերը
փոխ են առել այն արտասանությամբ, ինչպես խոսել են հայերը,
այսինքն՝ տեղական հայերի բարբառով: (Չամշենում, Էրզրումում,
Կարսում, Իզդիրում և այլն) թուրք մասնագետները ճիգ ու ջանք չեն
խնայում իրենց վրա հայերի թողած մշակութային ազդեցությունը
հերքելու համար, այս իսկ նպատակով կեղծում են և՛
ազգագրությունը, և՛ լեզվական իրողությունները: Այսպես օրինակ,
թուրքերենի բառարաններում հազվադեպ են նշվում բառերի
հայկական ծագումը, լավագույն դեպքում բացատրվում են՝ *halk*
divinden («ժողովրդական լեզվից»): Չարց է առաջանում, ո՞րն է այդ,
այսպես ասած «ժողովրդական լեզուն» ո՞ր խալխի լեզուն է,

իրենցից ի՞նչ է ներկայացնում այն նրա մեջ հայերեն բառեր որտեղի՞ց են հայտնվել: Պրանց հայկական լինելը ինչպե՞ս կարելի է մխտել, երբ այդ ժողովրդական լեզվից, այսինքն ժողովրդական թուրքերենից վերցված բառերը գոյություն չունեն թուրքական մյուս թույր լեզուներում, որով նրանց քնիկ թուրքական ծագումը հերքվում է: Իսկ ինչո՞ւ պատիվ չհամարել դրանց հայկական ծագումը բառարաններում ևս նշելը: Պարզ է, որ բառը փոխ է առնվում առարկայի կամ երևույթի հետ միասին, իսկ եթե բառի կողքին նշվի նրա ծագումը, ուրեմն դա կլինի անուղղակի խոստովանություն հայկական մշակույթի և հայերենի ազդեցության մասին թուրքերենի վրա, որը այնքան էլ հաճելի չէ: Մյուս կողմից հնարավոր է, որ ոչ քն գիտակցորեն են սրողվում այդ կարգի բառերի հայկական ծագումը, այլ պարզապես թուրք լեզվաբաններին չի հետաքրքրում նման բառերի ծագման, ստուգաբանության հարցերը: Իհարկե սա ինքնախաբույսն է, հայ մշակույթի ազդեցության ուրացում, հայոց ցեղասպանության ուրացման մարմնաջղ հասցնում է գիտության նենգափոխության:

Եվամող և նվաճված ժողովուրդների միջև անխուսափելի երևույթ են լեզուների և մշակույթների փոխներթափանցման իրողությունները:

Չամայնավարության վարդապետության հիմնադիրները ահա քե ինչ են ասում այս մասին. «Պատմության անխախտ օրենքի համաձայն բարբարոս նվաճողները իրենք էին նվաճվում իրենց իսկ նվաճած ժողովուրդների ավելի բարձր քաղաքակրթության կողմից» (К. Маркс, Ф. Энгельс, Социализм, т. 2, т. 9, стр. 225, նույնը Ерёмеев, Этногенез народов, с. 327): Խոստովանելով հայոց լեզվի և մշակույթի ազդեցությունը թուրքերենի, թուրք ժողովրդի վրա՝ դառնում է վկայություն հայերի գոյության համար թուրքիայում:

Այսօր, ի գորու չեն թուրք ազգագրագետները հերքել հայկական մշակույթի ազդեցությունն արիստոների, քնակարանաշինության, գյուղատնտեսության, մասամբ նաև

անասնապահության, երաժշտության, պարարվեստի, այգեմշակության, հանքագործության ասպարեզում: Մենք անասնապահության ազդեցությունը համարում ենք մասնակի, որովհետև թուրքերը, եթե ունենին ոչխարապահությունը (փոքր եղջերավորներ), ապա չգիտեին խոշոր եղջերավորների բուծման, խնամելու հմտությունները՝ կապված տեղակլիմայական պայմանների հետ: Այնուամենայնիվ, անասելի ջանքեր պիտի գործադրեն այս ամենը հեղքելու համար:

Մենք կաշխատենք բերել հայ մշակույթի ազդեցությունն ապացուցող բազմաթիվ փաստերից մի քանիսը, որոնք գիտակցաբար չեն մատնանշում թուրք գիտնականները կամ պարզապես հարկ չեն համարում անդրադառնալ այդ իրողությանը՝ համարելով հայ մշակույթը նույնպես իրենցը՝ սեփականը, այսինքն մարտնչելով:

1950-ական թվականներին, երբ հրապարակվեց եփրատ գետի վրա ջրամբարտակ կառուցելու թուրք կառավարության որոշումը (Keban Projesi) ամբարտակի հատակում մնալիք քնակավայրերի ազգագրությունն ու բանահյուսությունը, տեղի քնակիչների կենցաղն ու մշակույթը, կացարանների կառավորումն ու արհեստներն ուսումնասիրելու, նկարագրելու և լուսանկարելու նպատակով այդ վայրերն ուղարկվեցին բազմաթիվ գիտնականների խմբեր, որոնք հետագայում հրապարակեցին իրենց դիտարկումներն ու նյութերը, չափագրություններն ու բանահյուսական նմուշները: Նման քնակավայրերից մեկին՝ Pulur-ին¹ (փուլուր) է նվիրված Համիտ Քոչայի գիրքը, որն էլ հենց հայկականը ուրանալու և անտեսելու թուրքական մեծ քաղաքականության վառ մի նմուշ է: Խոսքը Չմշկածագի մոտ

¹ Ի դեպ, չի կարծում, որ pulur-ը նույնպես հայերեն ծագում ունի. հայ բլուր բառը ճիշտ թարգմանված ենք գտնում Derleme Sözlüğü-ի IX հ., էջ 3485-ում «փոքրիկ բարձունք» բացատրությամբ (pulur-«Küçük tepe»):

գտնվող Բչուր բնակավայրի մասին է, որն արդեն ներկայումս գտնվում է ցրամբարի հատակում: Երա բնակչությունը տեղափոխվել է նոր բնակավայր:

Երբեմնի հայկական այս բնակավայրի մշակույթը հեղինակի կողմից ներկայացվում է որպես աչևի թուրքական մի գյուղի մշակույթ (տես Քսևր, էջ 85, ժանոք. 1): Գրքի 118-125 էջերում նկարված են չթրծած աղյուսից պատրաստված 1-3 հարկանի տափակ կտուղներով, կախովի պատշգամբներով բուն հայկական տների նմուշներ, որպեսից կատուցվում էին չթրծած աղյուսով այն վայրերում, որոնք հետո էին քարահանքերից:

Բնականաբար այսպիսի տներում նստակյաց կյանք վարող մարդիկ են բնակվում, իսկ եթե թուրքերի նախնիները ոչխարապահ, քոչվոր կենցաղի մարդիկ են եղել և ապրել են վրանների տակ, ժամանակավոր կացարաններում, ուստի պիտի ինչ-որ մեկից ժառանգելին, տվորեին (թեկուզ և այլնները) նման կացարաններ կառուցելու հնարությունն ու կատուցման տեխնիկան: Իսկ այդ մեկը կարող էր լինել միայն հայք՝ այդ գյուղի տերը, այդ գյուղին անուն տվողը: Սկսած գյուղի անվանումից՝ ԲՆՈՒՐ, այստեղ ամեն ինչ, այսինքն՝ տան կատուցման տեխնիկային առնչվող շինանյութերի անվանումներից ու գործիքներից մինչև երկրագործությանն առնչվող գործիքների, բույսերի, ծառերի, երկրագործական պրոցեսների անվանումները հիմնականում հայերեն են: Բնականաբար այդպես էլ պիտի լիներ, քանի որ նոր միջավայրում և նոր կենցաղի անցած ժողովրդի քառապաշարում չէին կարող լինել տան շինանյութերի կամ մասերի, կահավորման, կառուցողական տեխնիկայի անվանումներ, այլ միայն վրանի մասերի և նրա կատուցման հետ կապված գործողությունների անվանումներ: Բերենք օրինակներ՝ Քսևր գրքից, որտեղ Քոչայք այս բնակավայրի ազգագրությունը ներկայացնելիս սկսում է տան՝ բնակարանի և նրան կից օժանդակ կառույցների թաղադրիչների նկարագրությունից: Գրեթե առանց բացառության, այստեղ ամեն ինչի անունը հայկական է.

ա/ Տան ծածկի քաղաղրիչներից նա զծագրեցում /Էջ 8-8-9/
 յուրաքանչյուրի վրա գրում է meretek=մարդակ, keran=գերան,
 arstak=առաստաղ (իսկ այլ բնակավայրերում, ըստ «Դեղլեմն
 սոզլուդի», սովորական է նաև hezan-հեծանը, çorten=ջրհորդանը
 /9/, darbaza=դարպասը, pñsürük և այլն):

բ/ Տան /շենքի/ օժանդակ կառույցներից նշվում են
 merək=մարագ /Էջ 7/ ahur=ախոս /2.7/, kom/kom=qոմ /2/
 peteğ=փեթակ /4, 16, նկ. 5/ çirahbağ/h=ճրագպահ /7/, tandir=թոնիր
 /նկ. 26/, ambər=ամբար /4/, çeper=չափառ, z/sodna=սողնակ /15/
 pihiri=բուխարիկ /1/, divan=ղիվան, loğ/dəşiv=լոքքար /8/
 həşgə=ազուգա: Ի մի բերելով հայերենից թուրքերենի փոխառյալ
 բառերի ցուցակը (զրական թուրքերենին և ժողովրդա-
 խոսակցական լեզվին

անցածները միասին) գալիս ենք այն եզրակացության, որ դրանք
 հիմնականում առօրյա կենցաղի, հողագործության,
 երկրագործության, մասամբ նստակյաց անասնապահության,
 շինարարության և արհեստների հետ կապված բառեր են, բոլորն
 նստակյաց նոր կենսածնին են առնչվում: Եթե Քոչայի Քսևր-ը
 նվիրված էր կենտրոնական Անատոլիայի բնակավայրերից մեկի
 ուսումնասիրությանը՝ ազգագրական և այլ տեսանկյուններից,
 ապա մեկ տասնյակից ավելի ուսումնասիրություններ նվիրվեցին
 Յուրքիայի արևելյան և հյուսիս-արևելյան շրջաններին, նույնիսկ
 մեկ շրջանի կամ կենտրոնի համար 4-5-ը տարբեր հեղինակների
 կողմից. այսպես՝ Կարսին են նվիրված Ա. Թիտցեի, Ա. Էրջիլասունի,
 Ա.Օլջայի և Էրջիլասունի Կարս-Արփաչայ ուսումնասիրությունները,
 Էրզրումին Ֆ. Քըրզիօղլուի, Աթըլջանի, Է. Գեմալմազի
 ուսումնասիրությունները, և Էմիրօղլույի աշխատանքը Մաչկային,
 Չ. Գյուլերի գործը Խարփուփի (իմա, Խարբերդ) քաղաքին
 նվիրված և այլն, բոլորն զրի առած քաղաքային նյութերը
 հարստացնում են և ընդարձակում թուրք լեզվաբանների
 գիտելիքները թուրքերենի բառապաշարի արդի էտապի մասին:

Որոշ թուրք հեղինակներ վիրավորական են համարում այն իրողությունը, որ հայերեն կամ հայերենի միջոցով (հայացած օտար քառեր) շուրջ երկու հազար քառեր են անցել թուրքերենից: Քայց չէ՝ որ վրամարմակ մի ժողովուրդ, եթե անցնում էր նատակեցության, պիտի նոր բնակարանների շինության քառերը, հեծան, մարդակ, գերան, առաստաղ, չորքեն /ջրհորդամ/, դուռզոց, սողնակ և այլն վերցնեի հայերենից, կամ եթե խոշոր եղջերավոր անասուններ են սկսել պահել, պիտի հարկադրաբար հայերենից վերցնեին տավար, զոմ, կովկակ, մսուր, մախիթ, հոտաղ, մախրապան և այլն, կենցաղային մի շարք իրերի անվանումներ սկսած թոնիրից ու նրա մասերից տարբեր չափերի ամանեղեններից թոնիր մաքրելու շուրջ՝ փարսիչ, անթոց, խաչերկթթ, կարաս, ցախավել, տեփուր և այլն: Հողամշակության հետ կապված զոբթ քոլոր քառերը հայկական են /հերկ, արոս, հետ կապված զոբթ քոլոր քառերը հայկական են /հերկ, արոս, խոզան, կորդ, ակոս, կորի, ազուգա, ոփ, խոփ, մահ, գերանդի, կամ հորիկ, մամկալ, կալ, տափան, մանգեռ և այլն:

Անգամ մշակույթին վերաբերող քառերից պարերի 20-ից ավելի անվանումները հայերեն են (և այդպես էլ կոչվում են՝ էրմենի քարլարը) Աղջկա պար-Անչըք քար, Շափիկ պար-Չեփիկ քար, Քաղոց պար-Քաղոս քար, Լավիկ պար-Լավիթ քար, Վարդավառի Քաղոց պար-Քաղոս քար, Լավիկ պար-Լավիթ քար, Չափ պար-Չափ քար, պար-Վարթիվոր քար, Թեշի պար-Թեշի քար, Չափ պար-Չափ քար, Թեշիկ, Մաթո, Հոյ նաթ, Համշենի, Գյումրիի և այլ պարեր: Երբ մի ժողովուրդ այնպիսի բարձր մշակույթ է ստեղծել, որ աշխատանքի, վար ու ցանքի, քաղի հետ կապված քոլոր պրոցեսների վերաբերյալ պարեր է ստեղծել և դրանցից էլ թուրքերն են ներկայումս օգտվում: Ինչպիսի նիհիլիզմով, լեռնայանք «Քարլար» գրքի հեղինակը՝ Մամի Յավեր Աթանանը, փորձում է այս պարերի ծագումը Միջին Ասիական համարել (Barlar, Istanbul, 1966, էջ 27): Ֆուսատ Բյուրուլլուն գրում է. «Հայերը կուլտուրապես ավելի ցածր մակարդակի վրա են գտնվել, քան թուրքերը» (Edebiyat Arastirmaları, Ankara, 1966, 268): Միջազգային

փառատոններում հայկական պարերը նրանք ներկայացնում են որպես թուրքական մշակույթի նմուշներ՝ արժանանալով մրցանակների: Ի՞նչ խոսք, կա այստեղ վիրավորական, երբ ծովագնացության, ձկնորսության հետ կապված հարյուրավոր բառեր թուրքերենում ունեն հունական ծագում:

Չէ՞ որ Միջին Ասիայում քոչվոր թուրքերը ծով չեն ունեցել և երթևեկել են ավազուտներում, ինչպես կարող էին նրանք իրենց բառապաշարում ունենալ նավերի տեսակների, մասերի, ծովային քամիների, ձկնորսության, ձկների տեսակների, ձկնային կերակուրների հետ կապված բառեր և անապատներում ապրող իրենց ապուշապերի բառապաշարից ժառանգելով՝ բերել դրանք Անատոլիա:

Քաջ գիտակցելով բազմաթիվ բառերի հայկական ծագումը, նրանք բառարաններում չեն նշում դրանք:

Թուրքացած, իսլամն ընդունած հայերը հայերեն հարյուրավոր բառեր են իրենց հետ բերել, ներմուծել թուրքերենի մեջ, որովհետև դրանց համարժեքները չկային թուրքերենում:

Քանի որ թուրքերենի հնչյունական համակարգը ուղիղ ինչ հնչյուններով պակաս է հայերենից, ապա շատ հայերեն բառեր անճանաչելի են դարձել՝ աղավաղվելով ծ, ծ, ց, ճ, ս, տ, կ, խ, օ հնչյունների քացակայության պատճառով:

ՈՒՒՄԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻՋՆՈՐՂՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Բնականաբար Թուրքիան հարևանության մեջ էր նաև Ռուսաստանի հետ, թեև անցրպեստված Սև ծովով: Իհարկե, նման հարևանությունը չի կարող նույնը լինել հայ- թուրք անմիջական հարևանության հետ, երբ շփումները առօրեական են եղել: Իսկ ինչո՞ւ ծովից այն կողմ գտնվող ուկրաինացիների հետ թուրքերի հարևանությունից շատ աննշան բառեր են մնացել թուրքերենում, որն էլ ապացույց է այն բանի, որ ուկրաինացիներն աննժողայ շփումներ չեն ունեցել թուրքերի հետ, և չնզվական նստվածք չի

ատաջացել նման շփումներից: Հիմնական միջնորդ օղակը հայերենն է, քանի որ այլ լեզուներից թուրքերենին փոխանցվելու ուղիները բացառված են եղել¹: Այստեղ չեն մշվում ոչ մի բառ ռուսերենից, որ թուրքերենին են փոխանցվել մուսուլման հայերենի միջնորդությամբ: Սիա հայերենի միջոցով թուրքերենի արևելյան, հյուսիս-արևելյան բարբառներին փոխանցված շուրջ վեց տասնյակ (60) բառերի ցուցակը, որոնց զուգահեռները գործածվում են Ղիաղինի, Կաղինի, Կարսի և հարակից շրջաններում:

¹ Ռուսական մշակույթի ազդեցությանը ենթարկված էին հավասարապես թուրքիայի Արևելյան և Հյուսիս-արևելյան շրջանների թուրք և հայ բնակչությունը, որոնցից մի մասը ներկայումս բնակություն է հաստատել Սևանա լճի ափին՝ պահպանելով բարբառը համեմատաբար անխաթար:

DS 163-164 *akučka* - պատշգամբ, ապակեպատ տուն (Արտամուշ, Շավշատ, Արդվին), - ակուշկա, (ԴՔ150):
 DS 370 *atkaz* - հրաժարում *отказ* - ատկազ (Շավշատ, Արդահան, Գյումուշխանն)
 164 *akučka* - 50-60 չափի փոքրիկ լուսամուտ (Իզդիր, Կարս, Սարիղամիշ)- ակուշկա, (ԴՔ 150):
 470 *badog* - կաշի (Իզդիր, Կյուրասոն, Թաշքուրուն)- ազդոշ (ընդհ.)
 471 *bədval* (I) - 1. ներքնահարկ, մատան, մութ տեղ, 2. մատան, շտեմարան, ամբար, փեթերեկ, Տրասիզոն, Արդվին, Շավշատ և գյուղերը, Յուսուֆելի, Արփաշա, Կարս, Քըզըլ-Չաքչաք *padval* (II), 3. կարդի խաղում, ներքևի դուռը մտնելը: - պադվալ (ԴՔ 152):
 519 *bangə* (I) - մետաղյա, ապակյա անոթ - քանկա (ԺԼԼԲ, 1, 282, ընդհ.):
 503 *baldun, balton* (I) - վերադուր (Քայրուրդ, Իզդիր, Կարս, Սարիղամիշ) = պալտոն (ԴՔ 152):

470 *badnus, bednus* - մատուցարան, մեծ սինի (Թաշքուրուն, Իզդիր, Կարս) - պոսոնոց (ընդհ.):
 504 *baigun* - բալկոն, պատշգամբ - (Թաշքուրուն, Իզդիր, Կարս) - բալկոն (ԴՔ 151):
 595 *bedre, bedre* (I) - դուլլ (Էրզրում, Էրզինգան, Բուլանջիս, Մուշ, Ախլաթ, Ալաշկերտ), *bedro, տես vedro*: (Արճեշ, Վան, Կեղևիտ, գայլ, գետ Արդվին, Էրզրում) տես *Vedro*:
 669 *birıçka* - մեկ ծխանի վրան ծածկած զսպանակավոր զոռասայլ (Բուրսա, Կոնյա) - քրիշկա
 692 *bilemet, pelemot* - գնդացի (Թաշքուրուն, Իզդիր, Կարս) - պըլիմոտ (ԴՔ 152):
 644 *beşko* - վատարան (Կափըքոյ, Տրասիզոն, Մոշկա) տես *բոշ*:
 DS 1596 *daika* - քառանիվ սայի սոնիի մեջ պտտվող երկաթը (Քայրուրդ, Կարս, Սարիղամիշ) <ռուս. *стальная*> հայ. վտուլկա:

DS 4531 kaloç, kaluç, galuç¹ (I)
նիզոն. kuliç² (II) – մի տեսակ
կոշիկ (Չորրում) – рyc. rаzоuа.
կալոշ (ԴՔ, 151):

font (II) – պտուտակ
(Սարղղամիշ, Կարս, Սելիմ) –
վինո (ԺԳԼԲՔ, 4, 414) – վինո
(ԴՔ 153):

743 hoşka – տակառ
(Սաղարաջըք, Կարս) – բոշկա
բոշկա (ԴՔ 151):

DS 1840 fayka – կանացի
բաճկոն (Իզդիր, Կարս) –
ֆայկա (ընդհ.):

1225 Çotgu ← чотк
խանութների հաշվիչ – շտկ
(ԴՔ, 152):

1303 Çalka, 1307 Çalki,
Çalka-բամբակյա գուլպա
(Տրապիզոն, Արդվին)–շուկի:

1921 garavet – մահճակալ,
ռուսերեն՝ крoеамб
(Շալչատ, Կարս, Արդվին) –
կրավատ, կարավատ (ՅԼԲԲ,
Գ, 190) կատաֆաթ (ԴՔ, 151):

1991 gonfert – կոնֆետ
(Կարս, Արդվին) – (ԺԳԼԲՔ, 3,
183) – կանֆետ (ԴՔ 151):

2094 gogoröz, տես kukurus,
եգիպտացորենի գլուխ
բոնած վիճակը, տես kukurus
1934 gaşka – մեկ միով
երկանիվ սայլ, տես kaşka:

DS 1959 gazama-
մեծ քարն շենք (Բայրուրդ,
Սարղղամիշ, Կարս),

казарма- գորանոց հայ.,
կազարմա (ՅԼԲԲ, Գ, 6):

2007 gerzinge – կարգինկա,
քրոց, զամբուղ (Սերսիմ,
Իշել) – կառզինգա (ԴՔ 151):

2386 hinduşka – հնդկահավ,
հնդուշկա (Իզդիր, Կարս) –
հընդուշկա (ԴՔ 152):

2544 intires – հարաբերութ-
յուն, կապ (Բայրուրդ,
Սարղղամիշ, Կարս, Իրիշի) –
Serin mennen ne intiresin var
– իմտերես:

2561 istoi (I) – սեղան ... 2
աթոս (Արտանուշ, Արդվին,
Կարս Իրզինգան) – ըստով
(ԴՔ 151):

2252 hahol – կոպիտ,
անտաշ, հասարակ – խախտ
(ռու.):

2560 istal – սեղան (Erzincan)
– 4044 ustul, տես istoi:

Istikan - բաժակ – ըստաքան
(ԴԲ):

2495 **isğar** – Կարաչայ:

2562 **isğaf** – պահարան
(Շալչատ, Արուվին), **isğar**
(Իզդիր, Կարս) – ըշկապ
(ԴԲ151): DS 2548 iremen-
կապ < ренень, ոնմն (ընդհ.)
DS 4525 istikan- 1. ջրի
բաժակ (ինա՝ երգնկա)
(Էրզինջան), 2. istikan- թնյի
բաժակ, ֆինջան,
(Փընարբաշը, Կայսերի)<
стакан, ըստական, ստական
(ԴԲ):

2563 **iskaf**, **iskar** –
(Արտանուշ, Բայբուրդ,
Սարըկամիշ) – ըշկապ (ԴԲ,
151):

ispişka – լուցկի DS 3613
(isk) Իզդիր, Կայսարբուրդ -
իպիշկա (ԴԲ 151):

2549 **irezin** – ոնզին -
գուլպայի ոնզին (Իզդիր և
գյուղերը, Կարս) = ըոնզին,
հըոնզին (ԴԲ):

fürgen, տես **Vurgun**:

2587 **kaçka** - երկանիվ սայլ
(երկանիվ եզի և ձիու սայլ) –
(Գյումուշհանն, Արդահան,

Կարս) – կաշկա, ծիասայլ,
Մուշ (ՅԼԲԲ, գ, 41):

3003 **kunut** - փոքրիկ մտրակ
(Բայբուրդ, Սարըկամիշ,
Կարս) – կնուտ (ՅԼԲԲ, գ, 41)
մտրակ (ԴԲ, 186 կընուք):

2993 **kukuruz** - եգիպտա-
ցորեն՝ եգիպտացորենի
հատիկ (Մուղլա) - կուկուրուզ
(ԴԲ):

3085 **lom** (III) – 1. երկաթյա
ցից, 2. քարի կամ պատի վրա
անցք բացելու ծայրը սուր
ծող, 3. քար ջարդելու
երկաթյա մուրճ, 4. ձիու սայլի
առջևի և ետևի երկաթյա
կապող կտորը, 5. ծանր
բաները տեղից խախտելու,
վերցնելու ծող, = լոմ (ԺՅԼԲԲ,
2, 424):

3065 **lapatga**, **lapatka**- ամուր
թիթեղից թի, քերիչ (Իզդիր,
Կարս, Մուշ)< лпатка,
լապատկա (ԴԲ):

4587 **maşin** – **maşna** –
մեքենա (ամեն տեսակի)
Յավուզ, Շալչատ, Արտանուշ
- մաշին (ընդհ.):

4593 **mesik**, **moşek** – պարկ
(Կարս և գյուղերը) – մեշուկ
(ընդհ.):

4644 peşgu - վատարան
 <пешка - (օրդու, քողազք,
 փերշեմք) - տես peç:
 3173, 4599 meşuk(II), meşok,
 meşuk - պարկ (էրզրում,
 Կարս և գյուղերը) - մեշուկ-
 պապի:
 4641 peç, pec, peçka -
 վատարան (Բուլանըխ) - փեշ-
 փեճ (ընդհ.):
 DS 4476 Çaynik <чайник,
 DS 1098 Çayniñ, Çaymik,
 Çaynik բեյնիկ (Իգդիր, Կարս,
 Ալազ, Արդվին, Մալաթիա,
 Տրաքիզոն, Մերզիֆոն,
 Գյումուշհաննե), (ԴՔ 152
 ընդհ.)
 3419 peçet (I) - կնիք
 (Բայբուրդ, Սարըկամիշ,
 Կարս, Իրիշի) - պեչետ,
 փեչետ (ԴՔ 163):
 4647 pişga - լուցկի, օսսսկա
 - իշպիշկա (Իգդիր, Կարս) =
 տես işpişka:
 3439 piç - փուռ (Կարալա),
 Թոքատ) - տես peç:
 3522, 4665 salam - դարձան
 (Չիլեհաննե, Ռեշատիե,
 Թոքատ) - салом - սալոմ
 (ընդհ.):

4668 samavar - սամավար
 (Չիլեհաննե, Ռեշատիե,
 Թոքատ) - սըմավար (ԴՔ 153):
 sipişka (Իգդիր, Կարս,
 Բայբուրդ)
 3530 samahor - սամավար
 (Իզմիկ, Բուքսա) - տես
 Samavar:
 3507, 3540 sapuk, sapuk (II)
 sapiryh, sabuk(II) - կարճ
 երկարամիտ, սապուգ
 (Դուզքշե, Տրաքիզոն
 Բայբուրդ, Սարըկամիշ) -
 սապուգ (ընդհ.):
 4682, 3608 semişle semişga
 - արևածաղկի սերմ (Ռիզայե,
 Իգդիր, Կարս) - սեմիշլա,
 սեմուշկա (ԴՔ 153):
 3665 sorguç, 4702 sonkuç -
 եղևնիներից ծորող կաշուն
 իյուր, 4703 sorguç (II)
 եղևնու, կեղրի ծառերի խեծը
 (Էրմենեկ, Քոնյա) - սուրգուշ
 (ընդհ.):
 DS 4650 pisoh- բյուրեղ,
 շաքար, շաքարավազ (Իգդիր,
 Կարս) < песок - (ԴՔ 152):
 4662 saldat - զինվոր (4666)
 սալդար (ԴՔ 152):
 TPC, 804, şapka - գլխարկ,
 DS 3733 şafka, şahba -

Ոհգայն, Չայելի, Կափտան
փաշա ... – շափղա (ընդհ.):

4724 **şina** – անիվի օղակը
(Նիզդե, Չորում, Իսպարտա) –
շին

3779 **şina demiri**

շինեկ – զինվորական
վերարկու (ԺԳԼԲԲ, 4, 73) –
շընեկ, շինեկ (ՂԲ 152):

3792 **şoş** – մայրուղի (Կարս)
– շոշ (ընդհ.), (ՂԼԲԲ, Գ, 270):

4044 **ustaf, unbu istoi:**

4094, 4803 **vedire, vedre** –
դուլ (Թզդիր, Արտահող,
Արդվին, Չավչուտ, Կարս,
Ոհգայն, Շիմշիուլի) – վեդրո
(ընդհ.):

4197 **yəşik** (I) – մրգի արկղ
(Ոհգայն, Արդվին, Չավդարլը)
– յաշիկ (ՂԲ 152), (ՂԼԲԲ, Գ, 107):

4347, 4829 **zənga, zənkə** –
սանկա, միաքարշ (Կարս,
Արտանուշ, Արդահան) –
սանկա (ՂԲ 153):

4830 **zavot** – սլանիք
սարքելու, ազնվացեղ անա-
սուն քուծելու տեղ – զավոդ
(ՂԲ):

4108 **vurgun** (II) (**vurğun**
arabası) – Մեծ, երկու կամ
ավելի մի լծած սայլ
(Սերգիֆոն, Ամասիա, Սալա-
թիա, Տրապիզոն, Չորում,
Կաստամոնու և այլն) –
Ֆուրզոն, Ֆուրդոն (ԺԳԼԲԲ, 4,
828, ՂԲ):

3733 **şabaş, şaba, şäbe** –
Չարսանիքում դիոլչիի
հավաքած փողը հարսանքից
հետո՝ (Կան, Արճեշ, Բիթլիս) –
շաբաշ՝ 1. քանթոլ,
աշխատանքի դադար 2.
նվազողներին տրվող դրամ
հարսանիքներին (ԺԳԼԲԲ, 4,
55), (ՂԼԲԲ, Գ, 180):

Թուրքերենը ձգտել է չենթարկվել հայերենի ազդեցությանը: Սակայն մնան տպավորությունը սոսկ առերևույթ է ու խաբուսիկ: Որքան էլ թուրքերենը խոսասփել է հայերենից տերմիններ փոխ առնելուց և փոխառության կարիքի դեպքում առաջին հերթին դիմել է արաբերենին ու ֆարսերենին (պարսկերենին), այնուամենայնիվ նրան չի հաջողվել զերծ մնալ հայերենի ազդեցությունից և այսօր նրա գրական լեզվում և բարբառներում 1500-ից ավելի հայերեն բառեր կան, զգալի մասը անփոխարինելի է այլ համարժեքներով:

Բնակլիմայական նոր պայմանները, քոչվորությունից նստակեցության անցնելու նոր կենսածնը, ինչպես նաև տնտեսական նոր հարաբերություններն աստիճանաբար օսմաներենի և ապա թուրքերենի բառապաշարում հանգեցրին նոր հասկացությունների և տերմինների ի հայտ գալուն: Իհարկե այդ նույն ընթացքն էլ տեղի էր ունենում հայերենում, քանի որ նոր տիրապետողների պարտադրած վարչատնտեսական կացութանը նոր տերմինների և հասկացությունների համար ստեղծել էր նոր բառերի փոխառության պայմաններ: Այնուամենայնիվ, թե՛ թուրքերենի, թե՛ հայերենի համար երկուստեք կատարվող փոխառությունները **երկու մակարդակով էին տեղի ունենում**՝ **ժողովրդախոսակցական և գրական-գրքային**: Վերջին հաշվով, գրական լեզուներ թափանցած բառերի ակունքը ժողովրդական-խոսակցական լեզուն է, այսինքն՝ կենդանի մերձեցումների, շուկայական հարաբերությունների միջոցը, որն ազատ է հակողությունից և, բնականաբար, ենթակա է հախտոն ներգործության: Մինչդեռ գրական լեզուները զուսպ են հախտոն ներթափանցումների հանդեպ՝ ժողովրդախոսակցական լեզուների բառապաշարից հազվադեպ են դիմում փոխառությունների: Այս

իսկ պատճառով էլ որևէ լեզվի ազդեցության չափը մեկ այլ լեզվի վրա ճիշտ գնահատելու համար սխալ է հիմք ընդունել միայն գրական-գրքային փոխառությունները: Գրական լեզու քափանցած բառապաշարը միայն ստացալեռան վերջրյա մասն է, մինչդեռ աներևույթ ստորջրյա մասում է մնում հիմնական բառապաշարը, այսինքն՝ տերիտորիալ (տարածքային) խոսակցական լեզուներին՝ բարբառներից անցած բառերի քանակը: Այս է հիմնական պատճառը, որ թուրքերենի բառարաններում նշվող հայերեն փոխառությունների քանակը իրականից տասնապատիկ անգամ քիչ է:

3. Աճառյանը դեռևս 1902թ. ուսումնասիրություն է հրատարակել «Ձուրքերենի ազդեցությունը հայերենի վրա, «Ձուրքերենէ փոխառյալ բառերը հայերենի մեջ» վերնագրով, ուր խոսում է հայերենի մեջ ներքափանցած 4000 թուրքերեն բառերի մասին, որոնցից գործածական է համարում 170-ը, իսկ գրականին անցածների թիվը կարծում է, որ 20-ից էլ չի անցնում (էՄՏ, հ. 4, 225-295): Սակայն հակառակ ուղղությամբ ամբողջական ուսումնասիրության որևէ փորձ չի արվել: 3. Աճառյանի «Հայերեն արձատական բառարանում» ի մի են բերվել հիշյալ՝ միայն մամուլում հրապարակված հայերեն բառերը, որոնք զրոծ են ածվում թուրքերենի այս կամ այն բարբառներում:

Սի կողմ թողնելով վիճահարույց բառերի հարցը՝ մենք կանդրադառնանք անվիճելիորեն հայերենից թուրքերենին անցած բառերի քննությանը, որոնք ոչ թե զրքային կամ գրական փոխառություններ են, այլ դրացիական հարաբերությունների ժամանակ հայերից տեղական թուրքերին անցած ամենաանհրաժեշտ կենցաղային, առտնին իրերի, բույսերի, տան կահավորմանը վերաբերվող իրերի, գործիքների անուններ են,

որոնց հոմանիշները շատ դեպքերում քաղաքայում են թուրքերենի քառապաշարում: Այս առավելության շնորհիվ էլ նրանք կայուն տեղ են գրավել ոչ գրական թուրքերենի խոսակցական տարածքային քարտեզներում: Մինչև այժմ ավելի շատ ուշադրություն է դարձվել գրական լեզվին անցած փոխառությունների վրա, իսկ քարտեզներին անցած փոխառությունները մնացել են տեսադաշտից դուրս:

Այստեղ կարող է օրինական մի հարց քարծրանալ. ինչպե՞ս պատահեց, որ թուրքերենը դիմեց հայերենի օգնությանն այնպիսի մի ժամանակ, երբ հայերը կամ արդեն չկային կամ այնքան էին նվազել Թուրքիայում, որ տեսակարար կշիռ չունեին: Մինչդեռ թուրքերենի քառաբաններում հայկաբանությունները զնալով շատանում են:

1930-ական թվականներին սկսվեց «հարազատ թուրքերենի» (մաքուր թուրքերենի) քատագովների շարժումը, որոնք փորձում էին թուրքերենից դուրս չարտել ոչ թուրքերեն՝ արաբերեն և պարսկերեն (ֆարսի) բառերը փոխարենը ժողովրդական-խոսակցական լեզվից վերցնելով «թուրքերեն» բառեր, որոնք էլ, վերջին հաշվով, մեծ մասամբ, հայերեն ծագում ունեցող բառեր դուրս եկան: Այս հայերեն բառերն արդեն քաղձաթիվ հարյուրամյակներ դարձել էին թուրքերենի ժողովրդական քարտեզների անքակտելի մասը, որտեղից էլ սկսեցին ներմուծվել գրական ու գեղարվեստական գրականության մեջ: Ուրեմն, նոր հայկաբանությունները «նորաբանություններ» չեն թուրքերենի համար, այլ անհրաժեշտությունից խոսակցական լեզվից գրականի մեջ կյանքի կոչված բառեր:

Ներկա աշխատանքի նպատակը միայն հայերենից թուրքերենին անցած փոխառությունների քանակական կրողը քննելը չէ, այլև պարզել ընդհանուր լեզվաբանական մի շարք հարցեր, որոնց պատասխանը լեզվաբաններին միշտ էլ հուզել է, և կամ այդ հարցերը մնացել են անպատասխան ու հանելուկային: Միա այսպիսի հանելուկային հարցերից մեկն էլ **ծածկալեզվի՝ արզոյի** կամ պայծանձկան լեզվի առաջանալն է յուրաքանչյուր լեզվի մեջ: Ի՞նչ ակունքներից է սնվում արզոն, ինչպե՞ս է այն զոյանում և ո՞րն է նրա զոյատեման պայծանց: Մեզ թվում է՝ թուրքերենի՝ հայերենից կատարած փոխառությունների միջոցով հնարավոր է սխալվել արզոյի՝ ծածկալեզվի, առաջացման ուղիներից մեկը և թերևս՝ ամենազլխավորը: Միա թե ինչպես: Թուրքերենի բառարաններում բազմաթիվ հայերեն փոխառությունների դիմաց դրված է *արցո* /ծածկալեզու/ կամ «պայծանձկան լեզու» ծանոթագրությունը, իսկ երբեմն էլ թուրքերեն *arçay* «փոխաբերություն» նշումը, սակայն, առանց հղելու դրանց հայերեն ծագումը: Պարզվում է, որ դրանց մի մասը ծագումով հայերեն բառեր են:

Այսպես, օրինակ, «Թուրքերեն-օուսերեն» բառարանը /1977/ (Բասկակով և զործընկերներ) նշում է *arçay* «լիրա» (թուրքական դրամի միավոր) բառի դիմաց *արցո*, որը հայերեն **ոսկի** բառն է, որ արևմտահայերենի բարբառներում ունի **օսկի** հնչյունը (այն գործ է ածվում «լիրա, դրամ» նշանակությամբ), որտեղից էլ անցել է թուրքերենի խոսակցական լեզվին, ապա՝ զրականին: Հայերեն **ալմանակ՝** «էշ, հիմար» բառը թուրքերենում գործ է ածվում նույն՝ *arçayak* ձևով և ունի «հեշտությամբ համոզվող և

խաբվող մեկը, հիմար» նշանակությունները: Երանցից կազմվել են նոր ձևեր՝ *avanaklık* (հիմարություն, դյուրահավատություն), *avanakca* (հիմարաբար, ապուշավարի), որոնց դիմաց բառարանները ոչ մի դեպքում փոխառության ակունք չեն նշում, թեև զործածվում են դրանք որպես ծածկալեզու:

Թուրքերենի բարբառներում և գրական լեզվում գործ է ածվում *angut* կամ *angit*՝ «հիմար, ապուշ» բառը, որը փոխառյալ է հայերենից և նշվում է որպես *argo*: Անշուշտ, թուրքերենում նրա միտական **ան** ածանցը չի գիտակցվում, բնական է, որ չի գիտակցվում նաև նրա արմատը **գե՞տ-ն** է. թե՛ **կուտ-ը** «ամկուտ, թե **անգետ** ձևից, թերևս կա նաև բաղարկության պահը:

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում **օսկոր** «ոսկր» բառը ունի նաև «կաշառք» նշանակությունը, որն այս նշանակությամբ էլ անցել է թուրքերենի բարբառներին: *Darleme sözlüğü* բարբառային բառարանը տալիս է *oskor* (և *oskur*) բառի «կաշառք» բացատրությունը:

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում, ինչպես օրինակ, Վանի, Ալևի, Պոլսի, Ադանայի և այլն, **երմակ-ճուր** նշանակում է «օղի»: Լույնությամբ այս արտահայտությունը, որ հայերենի ծածկալեզվից է փոխառված, գտնում ենք թուրքերենում *carmak*, *carmakçur* (ճաղմակչուր) ձևով, որը որպես *argo* տրված է նաև Բասկակուլի և զործընկերների բառարանում: Թուրքերենին հատուկ ձայնավորների ներդաշնակության օրենքով (*ei*harmonia) հայերենի **ճերմակ** բառը ետադարձ աեմմանությամբ վեր է ածվել **ճաղմակ-ի**, ուր **ե** ձայնավորը **ա**-ի ազդեցությամբ դարձել է **ա**: Երբեմն օգտագործվում է միայն *carmak-ը*՝ *carmakçur*-ի փոխարեն:

Հայերենի **ճորուք** բառը թուրքերենում դարձել է ծածկալեզվի բառ *moruk* ձևով, սակայն ձեռք է բերել «զատանած,

ծեր, քուխակ, մեկ ուղջը գերեզմանում» նշանակությունները, գործ է ածվում նաև բայական ձևով *morukdamak, morukdamak*՝ «զատամեկ, խարխվել, քայքայվել» նշանակություններով: Այս բառն էլ բառարանները նշում են *argo*-ի տակ:

Հայերեն **երթալ** բայի հոգնակի առաջին դեմքը՝ **երթանք**, բուրքերենում դարձել է *ertak*՝ «դե, զմանք, շարժվեմք, հայրա» նշանակությամբ և որպես ծածկալեզվի բառ նշանակում են թուրքերենի բառարանները: Հայերեն **մատ** բառից բարբառներում ունենք **մատիկ ընել** կամ **մատ ընել**, **մատ խառնել**, **մեջք մատ ունենալ**, **մի մատ մեղր անել** և այլ արտահայտություններ, որոնք էլ փոխանցվել են թուրքերենին *madik*՝ «խարդավանք, մեքենայություն, նենգություն, բանարկություն, դավ, խորամանկություն» նշանակություններով և հետևյալ դարձվածքներով՝ *madik atmak, madik oynamak, madik etmek*՝ «խարդավանել, նենգել, մեքենայություններ անել», *madik yutmak*՝ ծուղակը, քակարոն ընկնել, խաբվել, կա նաև *madikci*՝ «խարդախ» բառը, որոնք բոլորն էլ գործ են ածվում որպես ծածկալեզու: Եվ այսպես կարելի է բերել ևս մի քանի նման օրինակներ, որոնք տեղ են գտել հատուկ ծածկալեզվի թուրքերեն բառարաններում. մոտավորապես դրանք 76 հատ են:

Քանի որ հայերենից վերցված մի շարք բառեր թուրքերենում ենթարկվում են բաղաբնութային և ընկալվում են որպես «թուրքերեն» բառեր, այստեղ կփորձենք քննել նման մի քանի բառեր: Հայերենի **տաղավար**՝ «հյուղ, վրան, մացառով, շինված խրճիթ» (ՋՄԲ, 4, 363-364) բառը թուրքերենում հնչում է *dalavar, dalvar*, այսինքն՝ ենթարկվում է կոնտամինացիայի որպես թուրքերենի *dal*՝ «ճյուղ» բառից և *avar* ածանցից կազմված մի ձև, որի բացատրությունը գրեթե բառացիորեն նույնն է հայերենի հետ՝

«վիան մացառով ծածկված այգու, քանջարանոցի հյուղ, խրճիք»:
var ածանցը թուրքերենում առկա է բազմաթիվ բառերում, օր-
նինքնևար՝ «սոխակավարի», նմիլvar՝ «հուսով, հուսալից» կամ
canavar «զայլ, գիշատիչ, գազան» և այլն: Թեև այն պարսկերենից
փոխառյալ ածանց է, սակայն գիտակցվում է թուրքերենում, և բառն
ամբողջությամբ ենթադրվում է որպես թուրքերեն:

Երևա թուրքերեն օտեցնո – նախորդ օր (DS 3293) բառը
հայերեն **օթեկան, օթեկ** – նախորդ օրվանից բառն է, որը
ենթարկվել է բաղադրության և ընկալվել է որպես թուրքերեն ցնո –
օր, օտե մասից կազմված սակայն անբացատրելի է մնում բառի
առաջին օտե – մասը:

Թուրք հեղինակներն իրենց ուսումնասիրություններում
նշում են բազմաթիվ հայկական պարերի փոխանցումը, իրենց
անուններով հանդերձ, որոնց մի մասի անվանումը նույնպես
ենթադրվում է որպես «թուրքերեն» արձատից կազմված ձև:
Չայկական **հոյ նարը**, ենթարկվելով բաղադրության, դարձել է
Oynar, այսինքն՝ գիտակցվում է որպես թուրքերենի oynamak՝
«խաղալ, պարել» բառից կազմված oynar՝ «շարժուն, շարժող» մի
ձև:

Չայերենի **ժամկոչ** բառը դարձել է zangoc, ուր ժամ բառը
փոխարինվել է զանգ-ով, որը ծանոթ է թուրքերին zeng՝ «զանգ»,
zengele, zengei՝ «զանգուլակ, զանգակիկ» պարսկերեն ձևերից:
Zangoc-ը արդեն ոչ թե «ժամ հրավիրող, եկեղեցի կանչող», այլ
«ժամհար, եկեղեցու զանգ հնչեցնող» իմաստով է գիտակցվում:
Այլեի ժիժաղելի, անհեթեթ բաղադրության է ենթարկվել այս բառը
գազիանթնայի բարբառում, ուր այն հնչում է camgöz և

ստուգաբանվում է որպես թուրքերեն բառ «աչք» բառից «ապակյա աչքով» (саш «ապակի» և ցճ բառերից կազմված):

Շատ հետաքրքիր է «մաքուր թուրքերենի» ջատագովների բռնած դիրքը, երբ հարկադրված իրենց բարբառներից բառեր են փոխ առնում: Սովորաբար նման բառերի ծագումը նրանք չեն նշում բառարաններում: Մինչդեռ դրանք ստուգաբանվում են միայն հայերենով: Այսպես, օրինակ, թուրքերենի բարբառներում (Կարս, Էրզրում, Օլթի, Բայբուրդ, Սարիկամիշ) ցիցիտ նշանակում է «զծուծ», իսկ նույն Էրզրումում և Օլթիում ցիցիտ նաև՝ «միջուկը դժվար ելնող ընկույզ»: Բլուր-Փուլուրի բարբառում այս բառը հնչում է kirkit, այլուր՝ girkit, ցիցիտ և նշանակում է «զործվածքը կամ գորգ գործելիս համգույցը, կապը պնդացնող մի տեսակ սանր»: Նույն նշանակություններով այն առկա է հայրենի բարբառներում՝ **կարկուտ**՝ Սասնո բարբառում **քարքիթ**՝ «սանրածև երկաթ, որով փալաս գործելիս ծծում են, քելերը մտեցնում», նաև **քարկիթ**՝ «դժվար կրվող անասուն», այլ բարբառներում՝ **կրկիթ** ընկույզ՝ «միջուկը դժվար ելնող, պինդ ընկույզ»: «**Կրկիտ** բռնիր, որ ձեռքիցդ չընկնի». այս ամուր, պինդ, կարծր, սեղմող նշանակություններից էլ առաջացել են «զծուծ, կծծի, ժլատ» նշանակությունները: Կա և հայերենում **կրկել**՝ «Կուչ գալ, սեղմվել, պնդանալ» նշանակությունները, որոնց արմատն է **կրկ**՝ «պինդ, սեղմ, ամուր, կծկված»:

Մեկ այլ՝ **կոփ** արմատից թակը, թակիլը հայերենի բարբառներում կոչվում է նաև **կոփիշ**, **կուփիժ**, **կեփիժ**, **կիփիժ**, **կուփեժ**, գործ է ածվում «ուրազ, թակ», «լվացքի թակ», «տոփան», ինչպես նաև «զորգազործների սանրածև թակիչ» **կուփիժ/** նշանակություններով, որն անցել է նաև թուրքերենի բարբառների՝ կծրնչ «լվացքի թակիչ» ձևով:

Կասկած չեն կարող հարուցել նաև քուլթերենի ցոց. ցոց «բոնրի կող» բառի առնչությունը հայերեն կող-ի հետ, ինչպես նաև տարո՝ «հնաքած, անպետք, նետվելիք, մոռալից ելած» բառի կապը հայերենի բափոն –ի հետ և այլն: Սակայն «Türkçe Sözlük» հեղինակ Չասան էրենը բափոն բառը համարում է ֆրանսերեն¹:

Գնարավոր չէ բոլոր բառերը քննության ենթարկել, ուստի մենք կըավարարվենք ստորև միայն նորահայտ հայկաբանությունների գուցակը տալով, որոնք քաղված են գերազանցապես քուլթերենի քարտաներից:

ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐ ԹՈՒՐԵՐԵՆ ՃԱՅԿԱԼԵԶԿՈՒՄ

Թուրքիայում և նրա սահմաններից դուրս, հրատարակվել են մի քանի ծածկալեզվի բառարաններ, ընդ որում, նրանցից մի քանիսը մի քանի անգամ: Օրինակ, Դեվելլիօղլու Ֆերիտի Türk Argoosu գիրքը 1990 թվականին արդեն յոթերորդ անգամն էր հրատարակվում, իսկ տասնհինգ տարի անց, բնականաբար այն ևս մի քանի հրատարակություն պիտի ունեցած լինի:

Մի քանի հրատարակություն է ունեցել նաև Գուլքի Աքքունցի Յնյնկ Argo Sözlüğü (Ծածկալեզվի մեծ բառարան) գիրքը, 1990թ. Ստամբուլում:

Ծածկալեզվի բառարանները նշում են որպես Argo օգտագործվող բառերի ծագումը: սովորաբար մեծ թիվ են կազմում նրանց մեջ Թուրքիայում բնակվող այլ ժողովուրդների՝ գնչուների, հույների, հայերի, քրդերի, լազերի բառապաշարից եկող բառերը:

¹ Hasan Eren, Türkçe Sözlük, yeni baskı, 1988, Ankara, 2h. tp 1416:

Հայերենից եկող բառերը «Օսովկալեզվի մեծ բառարանում» յոթ տասնյակից ավելի են, որոնցից մի մասի դիմաց հայերեն ծագումը չի նշված ստորև տալիս ենք մենք ոչ միայն «Argo-ի մեծ բառարանում», այլև այլ թուրքերենի բառարաններում հանդիպող ծածկալեզու դարձած հայերեն բառերի ցուցակը:

Ի թիվս թուրքերեն բառարանների, օգտվել ենք նաև Բասկակովի «Словарь турецко-русского языка» գրքից, ուր նույնպես նշված են որպես Argo գործածվող մի քանի հայերեն բառեր:

Ինչո՞վ կարելի է բացատրել ծածկալեզվի (Argo) մեծ մասսայականությունը թուրքերենում, դժվար է ասել: Արդյոք խարդախություններով զբաղվողների մեծ քանակի առկայությամբ, որոնք օգտագործում են թուրքերենի բառապաշարի բառերն ու դարձվածները նախապես իրենց միայն հասկանալի, իրենց պայմանավորված նշանակությամբ, որոնք հասկանալի չեն քնակչության լայն զանգվածներին:

Որոշ ժամանակ անց իհարկե ծածկալեզվի բառերն աստիճանաբար նոր պայմանական նշանակությամբ ընկալվում են նաև մյուս խավերի կողմից:

Ստորև տալիս ենք շուրջ 70 հայերեն բառերի ցանկը, որ դարձել են ժողովրդա-խոսակցական բառապաշարի և գրական լեզվի մեջ ծածկալեզվի բառեր

1. սիչիկ, սիցիկ (հայ աղիջ, աղջիկ) BAS 32 (ՅԱԲ, 1, 129-130 աղիջ, աղջիկ):

Կարսում՝ հեհույի, հեհուհ, հեհուկ օգտագործվում է **հայ կամ օուս աղջիկ** նշանակությամբ: Գյումուշհանում՝ սիցիյի արտասանությունն ունի (DS, 22, 52):

2. սիբար, Եջբայր, սիբերիկ, Եջբայր (BAS, 32)

Argo (DS, 11) abarik, ahbar, abar և այլն: ALT, 139, հայ, եղբայր, ՉԱՐ, 2, 15-16: երբեմն այս բառով հասկանում են անձի հայ լինելը: Ծագում է հ.-ե. **bhrātēr**-ից:

3. agos (etmek) DS, 159 - **ակոս քացել**, հերկել agos, hagos, hakos, akoz (DS, 77, 159): Այստեղ բաղաբնություն է կատարվել: Որոշ լեզվաբաններ սխալվում են akoz etmek համարելով հայերեն: Առաջ հունարեն բառ է «լուր տալ, խոսել» է նշանակում, որից էլ akoz etmek – մատնել, հայտնել արտահայտությունն ունի, որը կապ չունի հայերեն **ակոս**-ի հետ:

4. avanak – իշու ծագ (Argo, 48) անխելք, ապուշ, տգետ, հիմար, բուր, /BAS, 43/ - յովանակ, յաւանակ, ՉԱՐ, 3, 390-391:

Անցել է նաև զրական բուրբերենին, TPC 77

Avanak-avanak ne bakiyorsun (BAS 43):

avanak – дурень, простодушие, простак, ослупон

avanakça-հիմարավարի, ապուշավարի

avanaklık – հիմարություն

avanaklık etmek – հիմարություն անել

5. andır /il/ (DS 258) -անտիր, ՉԱՐ, 4.401-403, տըր-ից **ան** նախածանցով ALT 141, «Verdiği mangıra bak, Sokuşu andıra bak»:

(Argo) ծածկալեզվում օգտագործվում է «Տղամարդու կամ կանացի սեռական անդամ» նշանակությամբ (BAS, 40, զրում է «արական անդամ» (penis):

6. angut - **ան+ կուտ**- կուտ չունեցող, անխելք, ինչ-որ մի բառի տրվող, անունից, ՉԱՐ, 2, 664, զԲ 102: Ա.Ն. Բասկակովի «Յուրքերեն-օուսերեն բառարանում» ևս նշված է angut-ը, որպես ծածկալեզվում օգտագործվող բառ՝ angut տարբերակով (ырак, узюм) տես TPC, 55 – 1. օրաբ, Argo 2. հիմար, ապուշ, նաև angut

տարբերակով *ayrak*, սառոտ նշանակությամբ DS, 267, 2187, 2211, 2051:

BAS-ում չի նշվում հայերենից լինելը (եջ 40), տալիս է նաև անցիտ տարբերակը:

7. *akob* – Գալոթ (DS, 159) – հիմար, խենթ նաև *ako* (DS, 159)

Որևէ ազգի բացասական բնութագիրը նաճախ է տրվում նրա հատուկ անուններից մեկով, Ակոթ, Կարապետ, ինչպես օրինակ, ռուս, Իվան:

8. *asvas* – աստուած, (ՀԱԲ 1, 279-282) /BA, 167, BAS 45/ -:

meşa asvas yardımcıım gıllas (մեղա աստված, օգնական կլինես): *meşs-«մեղա բառը շիակամալով՝ քարզմանել են Koca İsmail – Մեծ աստուած:*

9. *antini kukaz* (արական անդամ, ատնանդամ, penis)

(Այն կողմից ես գալիս BAS 41) "... Antinikukazın Kemal Ergüçe gıstererek Al Al demez mi..."

10. *antin* -անդին, այն կողմ (օգտակար, կին) – պոռնիկ, անպատկառ, քոզ (BAS 41, պրս. *Deh* բառից, ՀԱԲ, 1, 646-647, ԳԲ, 96) Ստանդարտում օգտագործվում է օպիում նշանակությամբ, (*Argo* 39):

11. *antinlemek* – գողանալ, փախցնել (հայ. *անդին* + *թ. lemek*) (BAS, 41):

12. *Anut/ anot, un'u hanut, hanot* – խանութ

13. *anotcu- hanutcu, hanotcu, anotcu*

14. *anos-* մեկին շատ սիրելով «մայրս, հոգիս» իմաստով է գործածվում (BAS, 40) *nus olsun-Anus olsun, anus olsun* (ՀԱԲ, 1, 206-207, պրս. *Nus* (ԳԲ, 108) անոյշ: (ALT, 20, N 20):

15. anzorot, anzarot, andzanut – enzeruft-ից – օղի (ենթադրում է կամ անձամուր կամ արաբ. անզրոտ բառից) և տուգաբանությունը այնքան էլ վատաիելի չէ (BAS 41, Argo 40, DS 282, հղում է Չ.Աճառյանի **անզրոտ** (ԳՐ, 97) – տկար, հիվանդոտ, ճղատ, ազազուն բացատրությունը, որը ճիշտ չէ (տես ALT, 171):

16. apuz (ALT 20, 118 N 583 BAS 22) Ծագում է հայերենի ապ+ուշ=անուշադիր բառից: Գրվում է նաև abuz: (տես ՉԱՐ, 3, 605-606, DS, 40 44, DS 33-35)

17. apaz 1. պտղունց, ափ, բոտ 2. Argo որոփեմ-թալան (TPC, 58, ՉԱՐ 1, 363-364) DS 285-286:

18. asgusar – (հասզըցար-ից)-հասկացա՞ր իմաստով է գործածվում (BAS, 44):

19. aski – պարտք է տալու (ենթադրում է asgusar-հասկացար-ից): տես, BAS, 44:

askici – պարտքը չտալու բնավորություն դարձրած մեկը (BAS, 49):

askicilik – մի տեսակ գողության ձև՝ հազուստ վաճառելու վայրերում առնելիքը գնորդին ճտեմնալով երկու անձից, մեկը վաճառողին խոսեցնում է, և մյուսը թանկարժեք բաներ է թոցնում (BAS, 44):

askinte – Մի բան իր ձեռքն առնելու համար համառությամբ չարչարվող մեկը:

askinte olmak (BAS 44): Vay, չուն շան որդիներ, հենց աղջկա՞ն եք բռնանում, հա՞:

aski olmak - նույնն է askinte olmak (BAS, 45):

20. astik, asti ALT, 41, N 132, Argo 43 – միջնորդ, կավատ, օղալազ (BAS, 45):

21. bızdık – DS, 659 պատիկ (BAS, 45, BAS 54) - փոքրիկ, կարճ (ՅԱՐ 4, 77, ԳՔ 907):

22. bargelemek – պատկեմ (BAS, 53) քնել, լսել (ՅԱՐ, 4, 27-28)

Acele edme, daha zaman var, şurada biraz bargeleyim (Mehmet Halit, İstanbul

Argosu ve Halk Tabirleri), /ԳՔ, 697/ DS 532:

23. bûcûr – կարճահասակ (BAS 37) – պուճուր /TPC 137/, պնդարձատ, զանաճ, կարճիկ, ցածիկ, /ԳՔ, 925/ DS 682:

24. cıcık - ապուշ, հիմար մեկը, բութ /BAS 66/ TPC 139/ - 1. քարձ վարունգներից սալաթ, 2. Argo -անտաշ, դմբլո, լկտի, անկյալ:

BAS-ը համարում է հայերենից փոխառյալ բառ /BAS 66/ cıcık bile oımadık – ոչնչի չսազեցիմք՝ կա և քրդերենում, ոմանք ենթադրում են (հայերեն ժամկ-ից է):

25. cıcıklık – հիմար, ապուշ, դմբլո վիճակում լինել, հիմար ապուշ դմբլո վարվելակերպ:

cıcık oımak – հարբած լինել, ինքն իրենից դուրս եկած վիճակում գտնվել (տեղի-անտեղի այլոց խոսքին խառնվել):

cıcık mı – մեկի խոսած խոսքն անհասկանալի լինել:

26. carmak - ճերմակ /BAS 67/, çarmak /BAS 78/ Argo 63, /ՅԱՐ, 3, 198, 4, 134-136 /ALT, 97, N 455/, çarmak, çermak, çarmakçur:

27. carmakçur, çarmakçur /BAS 78/, çarmakçur – օղի, carmakçur yapmak – օղի խմել (Akşemlari cermakçur yapıyormusun? Şaşıtm. – cermakçur nedir?)

28. cort – մուրացկան

cocort – կուր մուրացկան, /BAS 70-71/ kademi cort: /RUP, 3, 213 – սպասավոր, ծառա, ծիսական: Ներկայումս՝ իշխանի, կազմածաստիրոց մոտ հայտնակ:

29. cucu - ծիծ /BAS 71/ համարում է բնածայնական բառ:

30. çamiç, çemiş – չոր թուփ – չամիչ /BAS, 77/ ՅԱԲ, 3, 623/ DS, 1065, 1128

31. çarek< պրս. çaray - ճրագ /BAS 79/

32. çir - «հուն. Ksiros, çiroz բառից է ենթադրում, ոչ հայերենից է /BAS 60/, /RUP, 3, 629/ շատ վտիտ, ցիտար մարդուն է ասվում: ԳՐ, 880, DS, 1184, 1234, 1191, 4479 հազիվ թե հնարավոր է հունարենն չիրոզ-ի և հայերեն չիր-ի բաղարկությունը:

33. cör - առնանդամ /BAS 82/ - ճուխ: չի նշված հայերենից լինելը, կարծում է պարսկերենի cör-չոփ-ից է: DS 1007, cör-փշոտ մահակ, ձեռնափայտ, բայց «առնանդամ» իմաստը հայերենից է. Բալու, 377, ճուպ-առնանդամ:

34. çacık, çacik – տաճիկ «պրս. /BAS, 83/ 1, օգտագործվում է այստեղ կին, արջիկ իմաստով: իղում է՝ տես սիչիկ, 2. այլուրեք DS, 1316 նշանակում է իսլամի կրոնից այլ կրոնների պատկանող, 3. հայ, 4. հրեա:

35. çasnik – տասնհինգից հայ /BAS, 85/ - pezevenik, հաշտեցնող միջնորդ (սևտ çasnik օջևս çasnigi) տասնհինգ «կալատ» ունի մահ. Tuğlacı-ն, Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlüğü, 2 basım 1978, İstanbul

36. Çingariî moruk oskisi (հունարեն dzingaro, թուրքերեն + ik, հայերեն մորուք և օսկի, թուրքերեն + si – ֆրանսիական ոսկի) /BAS, 79/:

37. egav etmak - եկավ անել՝ օգտագործվում է «ծեռք զգել» վերցնել իմաստով /BAS, 100/ գողանալ, յուրացնել:

egava dızmek – ծեռք անցկացնել

egav etmek – ծեռք զգել, գողանալ

egavlanmak - եկավ+lanmak /BAS, 100/ գողանալ, TPC, 261 – հափշտակել

egavlanmak - եկավ+lanmak – վերցնել, գողանալ (Dun on iki torbacı ekav lanmış: - երեկ 2 տոպրակները նա եկավ լանմըջ արեց - գողացավ):

38. egur nayım - եկուր նայիմ (արի տեսնեմ)՝ «համեցեք» իմաստով է գործածվում:

39. ertak - երթանց (BAS, 105) TPC 277, Argo ertak – ձաթն - շարժվիր, սնձա - զնանք:

40. gaco oskisi - զնչուներեն gaco – կին – կարագոջ ներկայացման բառերից է՝ Ատերլինգ, Ֆուներ իմաստով է գործածվում (BAS, 118):

41. gavgav < կոկով, ամործիզ (BAS, 119), տես gogov (BAS, 124):

gavgavıno eline vermek – կոկովը ծեռքը տալ:

42. gavgavıno buruna almak – կոկովները բերանը վերցնել:

43. güler (տե՛ս killir) – կլիր, առնանդամ (BAS, 122), (ԳԲ, 573) Argo, 114, տես նաև DS, 2044, güller:

güler elde gezmek – կլիրը ծեռքում ման գալ. Սեռական տեսանկյունից սովատանջ լինել:

güler elde tutmak – կլիրը ծեռքում բռնել (Ermeni, beni, birinci dudu, aşken etti, ne derim / Gece gündüz gülerim elde tutar da gezerim, կարագոջ)

ցւտոճա օճաճ – կլիրիճ չիճնել, վեճիճն էլ չիճնել (Araslar, Գեւորճա ճեճիլ – թող փնտրեճն, կլրիս էլ չէ):

ցւտոճա ճեճիլ – կլրիճն չէ

ցւտոճա արիճտրաճա

44. ցոճոճ, տեճա կոճոճ (BAS, 124) - «եղջրոճ, արճ» (ՀԱՐ, 2, 641, ՊՐ 597):

45. կոկոկ (ALT, 80, N 364), ՀԱՐ, 2, 618, ՊՐ 588, ցոճոճ (տեճա ցոճոճ, BAS, 41):

46. հոճոճ - արարերեճնից, գնչուերեճնից, թե՛ հայերեճնից – ուտելից, արար

հոճոճ տաճա – ուտել, ճնոճ ցոճել

հոճ տաճա (ի), հոճոճ տաճա (ճնել լեզվով) DS 2279 – հարի անել, հարիարիել, հարիչտակել, արեանգել (ՀԱՐ, 3, 72)

47. հոճոճ – հոճոճ-հրոճոճ (BAS, 132) արոճոճ, ինտրոճ, իտոճի (Eftandim buyur, soyle) նշանակութաճոճ է գրոճոճոճոճ: (ՀԱՐ 3, 130-131), հրոճոճել թոճից («արարելերեճն framan) «արեճտահայերեճն թարթաներոճ» հրոճոճ, հրոճոճ-ից:

48. հոճ – հոճ (BAS, 138) արարոճոճ Argo-ոճ ներկայացոճոճ մեճ հոճի կերարիճն տրվող անոճն, Argo, 129:

49. հոճոճ - գեղարի, գարարարի, անկիրթ, հարարակ (BAS, 132) թերեճ արհոճ ճոճ-ից

հոճոճոճ – Հոճոճի վիճակ – ղարիճն գար է արոճն, Աճարար-իճ՛ Աճարար, իճ՛ն եճ արոճոճ կոճոճոճ ելել

50. հոճ – ինեճ, նան՛ հոճ (BAS, 139, Argo, 131), ինեճ, ղիճ, ցոճոճ (ՀԱՐ, 2, 358):

հոճ (BAS, 140) տեճա հոճ:

51. հոճոճ / հոճոճ – 1, ինեճարար, վարարող, 2. տրոճոճ վող տրոճ, վարարար:

hanot – խանութ (BAS, 132) նաև (BAS 41), չի նշվում հայերենից լինելը (ՀԱՐ, 2, 331-332)

52. hanut – հանութ տարրերակն է կա հայերենում, համարվում է փոխառություն ասորերենից, իսկ OTS-ն (էջ 267) կարծում է արաբերենից:

53. hoşor (BAS 143, Argo 136) – խոշոր կնոջ մարմնի բնորոշ ազդրների և այլնի մասին: (ՀԱՐ, 2, 395-396) hoşor biçiminde ձևով է է գործածվում (ԳՐ 479, 482), hoşur DS, 2376,2477, 4520:

hoşur - գործածվում է գեր, սակայն գեղեցիկ կանանց կոնքերը, կրծքերը, ծոծրը և այլ մասերը բնութագրելու համար:

54. hırdım – խնդում, TPC 405, Argo, խնճույք, կեղտված, զրոսանք: (ՀԱՐ, 2, 367-368, խինդ - ուրախություն, խնդում անանցված ձևից):

55. karmir cur – կարմիր ջուր - Գինի (BAS 165) ՀԱՐ, 2, 558-559, պոլ. karmir-ից, «կարմիր» հասկացության համար թուրքերենը գործածում է կաշի-ը: Փոխառությունը հայերենից է:

56. kiro - անկիրթ, կոշտ ու կոպիտ մեկը (BAS 182) – հայերենում ունենք կոտ (ՀԼՐՐ, Գ, 174), կոտ-անկիրթ, անտաշ, զանգիկ (TPC, 543, kiro):

57. kit – քիթ, հայերեն ծագումը չի նշվում (BAS 186), ՀԱՐ, 4, 577-578՝ (քիթ- որևէ բանի ծայրը):

58. koçan – հարցականով հայերեն **gotun**-ից է ենթադրում կրթում (BAS 186) ծեր տարիքով ոմն:

59. kömürs - գոմեշ, BAS 191 (ՀԱՐ, 1, 576 պիլ. gävmeš: թուրք. camus, manda, camus)

godos, տես godos «եղջյուր, պղզ» (BAS 186) հաշտեցնող, միջնորդ, փեղեվեմզ (ըոզավագ):

60. kubat – կոշտ, կոպիտ (BAS 192) ՀԱՐ, 2, 636-637

61. kerten – հարցականով դնում է հայերենից (BAS 177) հոգս պատճառող, վախ տվող, չի ստուգաբանում, արդյո՞ք **կեերթան**-ից:

62. madik – մատն. ծածկալեզվով նշանակում է խարդալանք, խաբեություն, քանադկություն (BAS 202, Argo 190), (ՀԱՐ 3, 270, գր 756 մատիկ): TPC, 594

madik atmak – խարդախություն, խաբեություն անել (BAS 202), TPC 594

madukci – խարդախ, խաբեբա

madik oynamak – 1. մատ խաղացնել (TPC 594), նույնն է

madik atmak

madik etmak – մատնել, մոլորեցնել

madik yutmak - րոնվել կարից:

63. mart – մարդ (BAS 209) Ermenicade kan-koca için (mek mart) denirmiş – հայերեն կին-ամուսին իմաստով (մեկ մարդ) մարդն է ասվում:

64. mavro cekisi հուն. mavro - «սև»+հայ. ոսկի, եզիպտական ոսկե լիլիա (BAS 211):

65. mek – մեկ (BAS 213) տես նաև (մեկ մարդ)

կապակցության մեջ (BAS 209):

66. mege asvas – մեղա աստված, տես asvas բառի տակ:

67. moruk – մոլոր (BAS 217) <տարեց ոմն, ծեր (sus, lan, moruk – լոիր, տղա, մորուք): bak moruk (Argo 205), նաչիր նաև Buzduk: ՀԱՐ, 3, 375

68. moruklamak – ծերանալ, տարիքը շատ առաջանալ (O kadar morukladım mı ben - Այդքան ծերացել եմ արդյոք ես): BAS 217:

69. mucur – Argo 203 – մոծիկ (ՋԱԲ, 3, 341-342, զԲ 787-792)

70. mumcu – 1. մոմավաճառ, 2. տերտեր, գերեզմանի պահակ, եկեղեցիներից, դամբարաններից մոմ, մոմի գումարները զողանալը սովորություն դարձրած մարդ (BAS 218):

mum hırsızı – 1. մոմի գող, տերտեր, 2. դամբարանի պահապան:

mum – մոմ՝ համարվում է պարսկերենից փոխառյալ (BAS 218) համաձայն լինել, ընդունել:

71. nannık – սիրելի, մտերիմ (BAS 221) բարբառներում փաղաքշական **ճաննուկ** «հորաքույր» (DS 4603)

narı – լոփր, սուս (Argo 2271)

72. şib – շիբ (BAS 268) հայերեն շիբ-ից BAS, (ՋԱԲ, 3, 519 արաբ. šabb) DS 3765 ALT 561, էջ 116:

73. torik – տառնիս, ուժեղ, կտրուկ (Argo 270) – 1. գլուխ, մտածողություն, 2. արական անդամ, 3 գլանակ, գլանակի մնացորդ (ALT 138, № 697):

74. tapon – չի նշում հայերենից լինելը – բափոն (BAS 274) TPC 827, ցածր դրակի րան, մոդայից դուրս ապրանք, անպետք մարդ (ՋԱԲ, 2, 164-165) բափ արմատից հեղել, նետել, ազատել

75. dırlamak – ALT, 191, Argo 83, շատախոսություն, տոտո (զԲ 1045) – 1. փուլցս, 2. դատարկ խոսք, 3. շատախոսություն (Տոտո պատավ, Պոլիս, Արաբկիր, Էսպրեթո):

76. oski – ոսկի, լիրա (տես նաև gaco oskisi, mavro oskisi) BAS 226/Argo 215-216 (ՀԱՐ, 3, 565-567, ծագումը հաստատ չի որոշված), TPC, 694 նշում է oski, argo:

77. oskoru yutmak – ոսկոռ = կաշառք վերցնել (BAS 226) (ՀԱՐ, 3, 567-568), ոսկր, քնիկ հայերեն քառ է համարվում:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՒՆԻ ԹՈՒՐԵՐԻ ՄՈՏ

Իսլամ ընդունած հայերը (քուրքացած հայերը) չէին կարող հեշտությամբ մոռանալ իրենց ազգային տոները, որոնք քրիստոնեական էլ չէին, այլ գալիս էին շատ հեից: Առվորաբար, դրանք անվանվեցին **հեքանոսական**: Այդ ազգային տոները այնքան ամուր էին նստած ժողովրդի ազգագրության մեջ, որ հրով այնքան սրով քրիստոնեություն պարտադրողները չկարողացան ու սրով քրիստոնեություն պարտադրողները չկարողացան արմատախիլ անել հայոց միջից **տրնդեզը, վարդավառը** և այլն: Արդեն 1700 տարի և հանդուրժողաբար շարունակվում են դրանք նրբեմն այլ անվան տակ, իբրև քրիստոնեական տոներ **տրնդեզ-ը՝ տեառնընդառաջ, վարդավառը՝ պայծառակերպության տոն** և այլն և այլն:

Վարդավառը տոնվում էր հուլիսի կեսին, միմյանց վրա ջուր ցողելով, աղավելինք բաց թողելով, տղաները մրցումներ էին կազմակերպում, իսկ օրիորդները իրենց բախտն էին գուշակում:

Լեզվաբան Գ. Ղափանցյանը ապացուցել է, որ **վարդավառ** բառը խեթական **watar** «ջուր» և **arr** «լվացում» բառերից է կազմված և ոչ մի կապ չունի **վարդ** բառի հետ, այլ հայերենում բառը մետաքսզիսի՝ դրափոխության է ենթարկվել: **Watararr** > **վարդավառ**: 1) Гр. Капанцян. Историко-лингвистическая работы, Ереван, 1956 г., 287-288.

Քուրդուրի, Յեշիլօվայի Չելտեկի, Նալլուի գավառներում երիտասարդ աղջիկների մոտ այս սովորությունը պահպանվել է առ այսօր **batbar** (DS 570) անվամբ: Derleme Sözlüğü բառարանը նկարագրում է այսպես՝ «Kızlar arasında oynanan bir oyun (su başına toplanan kızlar suyla dolu bir kabin içine çiçek atıp kaderlerine bakarlardı, Sonra da birbirlerine su atarak oynarlardı). Batibar çiçekleri bunlar dir zambak, gül...»:

Երգումում պահպանվել է այս տոնը՝ **վարդուվուր**, իսկ Դամշենում՝ **վարդեվոր** ձևով, որը օգոստոսին են տոնում երգելով, պարելով, իսկ Ռիզուն և Կոչվում է **վարդիվոն**՝ «յալլայի զբաղմունքներ» - yalya eğlenceleri - ամառանոց զբաղմունքներ: Մինչև 15-ը հուլիսի, ըստ պրոֆ. Ահմեդ Ֆաֆերօղլուի Ռիզուն վարդիվորը «յալլայի ժողովրդի սարքած մի հավաքույթ է (şenlik), որ քաննուզի 15-ից շարունակվում է մինչև 25-ը»: Երիտասարդները աղջիկների դեմ - դիմաց խաղիկներ են (mâni) երգում (էջ 352):

Իսկ որոշ տեղերում աղջիկների քախտը գուշակելու խաղերը պահպանվել են **վիճակ, բիճեկ** ձևերով **bicek (iii) DS 679**:

«Մտերբելլեզի» օրը խաղում են քախտ գուշակելու այդ խաղերը, որը կոչվում են «mâni ile yüzük çekme» օյսու «ծաղիկներով մատանի քաշելու խաղ», որը տարածված է Վանում, Էրջիսում, Դիարբեքիրում:

Այնուամենայնիվ, կրոնատիոխված, չեզուն կորցրած անձինք, հարյուրամյակների ընթացքում, իսպառ չեն կորցրել իրենց սովորությունները և դրանք աղավաղված ձևով **վարդավառ, բիճակ, Ֆիջեկ, վիճակ**, մուտք են գործել քուրքերենի քառապաշարի մեջ:

ԲԱՌԱՐԱՆ

*Ազոա Գար 1, 79-80 - բնածայնական բառ. գիտեն շատ բարբառներ:

Աղ 46/, ԳԼԲ, Ա, 6 - մայր, մայրիկ, գր 46 Մուշ, Նոր Բայազեդ, Սասուն, Դիաշին:

*Ալար ԳԼԲ, Ա, 14, ԳՐ 6, ԳՐ 50 - դանդաղություն, ծուլություն, ալարկոտ, դանդաղաշարժ, ծանրաշարժ ԳԼԲ 1, 91: Ալարել - ամաչել բառի հետ

*Ալափ, ալա - արար-անասնակեր՝ **alaf** (արար-վարակ) Անասուններուն տրված կերակուրը՝ հարդ, խոտ և այլն (ԳՐ, 50-51, ԳԼԲ, Ա, 14):

*Ախ - ցավի քաղականչություն, **ախ** (ծնածայնական) հասաչանք, **ախ անել, ախ քաշել**: ԳՐ, 9 **ախ ու վախ** - հատաչ, հասաչանք: **Ախուվախով** օրերս անցավ, ախը գնացել, վախն է մնացել: ԳԼԲ, Ա, 21 - ախուվախ, ախուվիշ:

*Ախր, ախար - քայք, դե, չէ՞ որ ԳԼԲ, Ա, 19: Նուճ, ախար, ի՞նչ օգուտ «Ախր չէ՞ որ դուն իմ տղան ես», արար. **ahar** վերջ:

DS 2053 grav - կայույտ ազոավ, **gravgrav** (Սերիկ, Անթալիա), բնածայնա-կան:

DS 65 ade - մայր, հորացուր, (Քարահիսար, Կայսերի, Աղին, Գյուրուն):

alagot (DS, 188) ծուլ, **tembel** - գործ չանող, չբանող, գործ չբանող մարդ (Գյուլմար, Իչել):

Alaf, alif, alafa (DS 183-184) - կենդանիներին տրվող խոտ, դարման, եզիպտացորեն ձմռանը:

Ah ü vah (DS, 129) - **ahı gitmiş, Vahu kalmiş** (Լիզդն):

DS 129 ahar - վերջասպես: **Ahar nicin boyile yaptın.**

***Անգետ** – տգետ – ՀԱԲ, 1, 550-553, գետ-ից **ան** միտակաճանով: 1898թ. տպվել է «Քիւրակնում», էջ 1898, ՀԼԲԲ, Ա, 56, շիտրված են **գետ** և **կուտ** բառերը **անկո՛ւտ, քե՛** **անգետ**: ՄՍԱԵԺ XVI, 233

***Անդալիզ** (ՀԼԲԲ, Ա, 56, ԺՀԼԲԲ, 184) – խաղողի որրը կամ վարդի բուփը, չանջատելով մայրից, բաղել հողում՝ նոր արմատակալած որր, բուփ ստանալու համար՝ բփից չանջատելով ճյուղը, բույսի բազմացման ճիշտ եղանակ: ՀԲԲ, 363 **անդալիս, անտալսաւոր** - *անդալիս ունեցող այգի (ՄՀԲ, Ա, 67):

***Անքել** – տաք մոխիր, ՀԱԲ, 1, 194, ԳԲ, 98, ՀԼԲԲ, Ա, 58, ՀԲԲ 31-32 – մոխրով ծածկած կրակ: **Անքելել, անքղել, անթխել**, քերև կովկասյանների՞ց է փոխառյալ (վրացերենում **անքերա**՝ կրակ): Խոյ, Իգդիր, Արարատյան, Մուշ, Բուլանջիս, Նոր Նախիջևան

***Անքոց** – կրակ խառնելու երկար ձող (ՀԼԲԲ, Ա, 58): ՀԲԲ 32 < **աքարոց-ից**, էջ 4, ***աքարոց** < **անքոց** ԱԲ, փռան թիակ, (Վան, Շիրակ, Արարատյան, Մուշ, Բուլանջիս, Խոյ, Իգդիր):

DS 265 1. anget – համար չհասկացող, 2. ankut, ankut - բաղից քիչ ավելի խոշոր քաղ (Արարկիր, Շալչատ): 3. get be hey anged (ԻՆ 4 32.) – Կեսարիայի հույնն թուրք բնակիչներն էին զործածում:

DS, 4495 endeliz – Մի տեսակ ձեռքով՝ արված տնկի (վարդ-լիժոն և այլն), ծառերի ճյուղերից մեկը մեջտեղի հողի մեջ է դրվում, արմատակալելուց հետո (Իգդիր, Կարս):

(DS 281), antuk – մոխրի մեջ քաղված կրակ (Էրզրում):

DS 281 – antroc – հացը շրջելու ծառայող թիակ (Բուրդուր):

***Ածիկ** ՀԱՐ, 1, 101-102 - ածել, բերել, բուսցնել, հանել: Նորածիլ գործնով պատրաստված քաղցրեղեն (ԳՔ 56): 1. բրզված, ծլած գորեն, զարի. 2. ածիկից պատրաստված խաշիլ (ՀՐՔ, 10, ՀԼՔ, Ա, 22): **եծիկ** - գորեն, պատրաստված տեսակը՝ բուք (ԲԱԳ, 40, ԻՆ, 4, 31):

***Ակնամոմ, Ակմոմ, ակմոմ, ականամոմ**
Ազամոմ - փեթակի մուտքը փակող մեղուների պատրաստած մոմը, ՀԼՔ, *Ա, 30 (ԳՔ 63, 57) բազմաթիվ բարբառներում:

***Աղարանք - կարնեղեն**, բացան, ՀԼՔ, Ա, 37-ում գտնում ենք **կարնատու կենդանիներ** պես բացատրությունը: *Պիտի լինի՝ կարնեղեն: Տես նաև Բողազլանի (Գամփրքի) բարբառով:

***Աղուրա** - տնկելու համար որթածյուղ ՀԼՔ, Ա, 44, **աղուրայ** (ԳԿ) ՀԱՐ, 1, 135 աղուրի - որթի դաշտաթաղ անելու ճյուղ Բիրակն, 1900, 668 ախլըա, ախուրա (Այնթապ):

***Անառ** ՀԱՐ, 1, 140 - առատոր, առիք, ոճոք, արաք. **igöör** «տանիք»: Միջին հայերենից՝ **ոճորք**, (տես ոճոք):

***Անառ** ՀԱՐ, 1, 139 - նյարդ, կոճիկ, ցիլ. բարբառներում՝ նոր, թարմ (Եվդոկիա, Մեքաստիա, Միվրի-Ֆիսար, Չենկիներ, Զեթուն, Գամփրք), **պրա. aiar, դրդգ. aiar**

Ezik (II) DS 1830, ցորենի նիշատա (Գեմերել, Ավագ), **ezeik (III)** - որոշ մրգերից պատրաստվող քսվեցրած (խմորված) ուտելիք, մարմեկաղ:

DS 76 agatum - ակնամոմ (Ռիզայե, Չայելի) Մեղուների փեթակների արմքերը խցելու համար դրսից նյութ:

agaru, agaran DS 8384 - կաթ, մածոն, բան և այլն (Արդահան, Արտանուշ, Ռիզայե, Իզդիր):

ahura (II) DS 135 - այգիների խաղողի ուժեղ որթամյուղը (Օսմանիե, Աղանա):

DS 2325, 2248, hecer, hecera - իվիլիզ - ոճոք, առատաղ (Էրեյլի, Զոնյա):

DS 38-40 acar I-IV - նոր, թարմ, **acari 1, 2, acari 1, 2** - ուժեղ, աշխույժ, կորովի, **DS 44 acar: TPC 20** - ուժեղ, եռանդուն,

Գամիրը ՀԼԲԲ 45 (աճառ - չմաշված, *ճոր, կայտառ, եռանդուն): Հնարավոր է, որ Հ. Աճառյանը սխալվում է:

*Աճուկ - երանք, ցայք, Պոլսում ամբողջ: Աճուկ - ՀԱԲ, I 141, Աճուկ ՔԱԳ, 55 (Ախալցխա, Ակն, Աղանա, Խարքերդ): 1898թ. Բիուրակնի 827 էջում նշված է նմանությունը թուրք. **ecük**-ին (ԻՆ, 4, 32):

*Աճուռ - 1. խթա, աճուռ, մի տեսակ վարունգ, ՀԱԲ 1, 142, արաբերեն **ajur**-ից: Միջին դարերից՝ հնարավոր է հայերենի միջնորդությամբ:

*Ամարատ, ամարաթ (ԳՐ, 86), ՀԼԲԲ, Ա, 48, 235 - ճարպիկ, ըանգետ, աշխատասեր: Եռյունը՝ **համարատ** և որ Լախիջևան:

*Ամրակ ԳԲ 88-ում - առանց յուղի, անհամ, աննյութ, ցամաք, պիլ. * **anāpak**: Հ. Աճառյան, ՀԱԲ, I, 180-181 - **անապակի**-ից **անրակ** (Ակն):

*Այս- Աստամա, դև, չար ոգի ՀԱԲ, I, 171-172: **Այսահար** - այսից խելված:

..... խիզախ, քրք. Գիղգիղայում **acar** - քարծ, մոր:

DS 1663 acik (III) աճուկ, 1663 **ecük (II)** կոնք (Խասաքոյ, Ստամբուլ, Ադին, Չճշկածազ) նաև **acuk III** - կանաչի անդամ **DS 55** (Կաստամոնու):

DS 51 acir, acur, acurr, acir, DS 55 acur - կնճռոտ կեղևով, մուրր գծերով մի տեսակի **վարունգ**: Կա նաև **ecür (DS 1663)** - շատ ջրալի, քիչ թթու մի տեսակ սեխ:

DS 237 amarat - աշխատասեր, նաև **hamarat** (Էսկիչեհիր, Ամասիա, Գլումուշհանե, Մեղսին, գործունյա (Սիվրի-Չիսար, Պոլիս,):

DS 238 ambak - ընկույզի կանաչ կեղևը, **DS 254 anbak** - կանաչ կեղևով **ճոր ընկույզ** (Ափիոն Կարահիսար, Քոնյա գյուղերը), **DS 2265 hambak (V)** - մուշ, ընկույզի և նման պտուղների վրայի կանաչ կեղևը, **hambak, açmak** - կանաչ կեղևները հանել:

Aysar - լուսնուտ (TPC 84): Ըստ Ամիրյանի կա նաև **eysi**:

*Ամիշկ ԳԼՐՔ, Ա, 49 - առվույտի վերջին երեսը, որ քաղում են աշնանը: ԳՔ 87-ում - **ամիշկ** քառի բացատրությունը բացակայում է: ԳՔ 27 - Առվույտի *երրորդ երեսը, որ քաղում են վերջին անգամ աշնանը:

*Անդ, տես հանդ:

*Անել - շնորված, չթթված, բավականաչափ չթթված, անթթխմոր, անհաս, ԳԱՔ, 2, 11-12 - **ել** արմատից **ան** ժխտականով: ԳԼՐՔ, Ա, 57-58, ԳՔ, 30, ԳՔ, 97 (Բուլանջիս, Արարատյան, Սեբաստիա, *Բողազլույան):

*Անան - չաճող, Ձավախքում՝ չափահաս, մեծ, կատարյալ հասակի հասած (անասուն) ոչխար, հավ, և այլն ԳԼՐՔԱ 54 (Նարեբող, Ձավախք, Սեբաստիա, Սալաթիա):
2. Ծառի գլխավոր ճյուղը (Նոտոզոլոս):

*Անթել - տաք մոխիր, ԳԱՔ, 1, 194, ԳՔ, 98, ԳԼՐՔ, Ա 58, ԳՔ 31-32 - մոխրով ծածկած կրակ:
Անթելել, **անթղել**, **անթխել**, բերև կովկասյանների՝ գ ի փոխառյալ (վրացերենում **անթեթա** *կրակ): Նոյ, Իզդիր, Արարատյան, Մուշ, Բուլանջիս, Նոր Նախիջևան

*Անթոց - կրակ խառնելու երկար ծող (ԳԼՐՔ, Ա, 58): ԳՔ 32 < **աթարոց-ից**, էջ 4, ***աթարոց** < **անթոց** ԱՔ, փոան քիակ, (Վան,

DS 239 amışk, amışk երկրորդ անգամ ցանկող յոնքա, առվույտ (Արժեշ, Վան, Քիթլիս):

DS 269 anik IV, 5 - անմայա, քիչ աղի հաց: մայան (թթվածորը) չեկած խմոր (Երզրում):

DS 4417 anac(İ) - մայր լինելու հասակի եկած անասունների մասին հիմնական **çoban koyunları otlarken bir gün anac koyunu yağusa getirir**,
2 **Anac(İİ)** պատրուկած տեղից ելնող մայր ծառը (Տրաքիզում և գյուղեր):

(**DS 281**), **antak** - մոխրի մեջ քաղված կրակ (Երզրում):

DS 281 - **antireç** - հացը շրջելու ծառայող քիակ (Բուրդուր):

Շիրակ, Արարատյան, Մուշ,
Բուլանջիս, Խոյ, Իգդիր):

***Անիծած** - ԳՐ, 99, ԳՐ, 32, ԳԼՐՐ,
Ա, 59 ԳԱՐ, 1, 193 **անիծոթ**-ից:
Աղերդում՝ **անիզազ**, Ադանայի
թուրքերը գործածում են **anes** -
անես ձևով:

***Անուշակ** ԳԱՐ, 1, 206-207 -
անճահական - անուշք, անուշունք
- համեղ, ամրորժեղի, հոտավետ.
պիլ. **anos** - նեկտար,
անճահության ըմպելիք, պրոս. ոճ
բարբառները՝ ԳՐ 108/ քաղցր,
nos olsun, anos olsun (ԻԼ 4, 32):

***Աշարա** ԳԱՐ, 1, 216 - հաճար, 220
- **աշորա**, ԳՐ 43 - **աշորայ** -
տարեկան, նաև հաճար երկար և
ձայլոց սուր վտիտ ցորեն, որ
խկական ցորենի հետ խառը
գանում են (Մի շարք շրջաններում
է տարածված):

***Աշտարակ** ԳԱՐ, 1, 221, ԳՐ 116
(աշտարակ) - բերդ, խալի: Դուլիս,
աշտարոզ Ձեյթուն, ծագումը
հայտնի չէ:

***Աշո, աշոն** - աղջիկ, ԳԼՐՐ, Ա, 77,
ԷՆՐ - Աշոն, որ չեղնել, նս սարը
կմնայի ԳԱՐ, 1-30:

Ապի, Աբո - ԳՐ 43, եղբայր, մեծ
եղբայր: ***Աբա** - հայր, պապ,
տարեց մարդ ԳԼՐՐ, Ա, 1: ԳԼՐՐ, Ա,
93 - **ապա**, **ապի**, ԳՐ 77 - **ապի**,
ափո **ափուն** - հայր:

DS, 273 - anizaz -
ինքնագլուխ, անպիտան
(**huysuz, yaramaz**), (Բիթլիս,
Ուրֆա):

DS-ն չունի այս բառը, TPC 57,
anos «սիրելի ընկեր» ALT 20,
№ 20, Օածկալեզվում մեկին
հարգելիս (BAS 40) «հոգիս,
մայրիկս» իմաստով է
գործածվում:

DS 363 aşura buğday - գույնը
կարմրին զարկող մի տեսակ
ցորեն (խոզաք, Թունցելի), **DS**
2327, hedik 1 - քառի, 2,
բացատրությունը տրված է
aşure, իսկ 4-րդը՝ ամուր, կարճ
զխտվ և կարմիր հատիկներով
լավ տեսակի ցորեն:

DS 347 astarak - yuksek yer -
բարձր տեղ շփոքում են **aristak**
- առաստաղ քառի հետ:
Գործածվում են Ամասիա,
Մերզիֆոնում:

DS 54 aco (I), 3. աղջիկ,
քույրիկ, **aca (I)** (Դեմիրջի,
Շառլատ, Արթահան):

DS 15 abbo, abbu - ծերուկ
պապիկ, նշված է միայն DS 11,
24, 126: Գ. Աճառյանը ճիշտ չի
ընթացնում **ապի-ն**, **աբո-ն**, **աբա-
ն** եղբայրից, որովհետև սրանք
տարեց մարդ են նշանակում:

***Անէք** – ՀԱՐ, 1, 257-258 կտավի երկայնությանը ձգված թելերը: **Առ+էք առ** մասնիկով **էք** արմատից: ՀԼՐՔ, Ա, 99-100, 1. թել մաննելու իլիկ, 2. Կեմ սարքելու գործիք: ԺՆ 4, 32/

***Առնետ** – մեծ մուկ ՀԱՐ, 1, 262, ատր. *arnet'a*-ից:

***Ասա, Ազա, ՀԼՐՔ, Ա, 62** – զավազան, ձեռնափայտ արաք. **asa** –ից: Հազար **ազա**, մեկը մեկն թազա:

***Աստուած ՀԱՐ 1, 279-282** – ասաված, աստծուց, ասված, աստու

***Արաղ, արախ** – օղի – ՀԼՐՔ, Ա, 119 արաք. *araq* «քրտինք» բառից (Քուլանջիս, խարբերո. Արարատյան, Իզդիր, Կարս)

***Արժան** – պատշաճ, վայելուչ, գՐ 148 ՀԱՐ, 1, 314-315 աիլ. **arzan**-ից: ՀԼՐՔ, Ա, 127:

***Արձույլ** - **Արձուղ** - **Արձող** – ձկնորսի ուսկան, ցանց ՀԱՐ, 1, 326:

Արջառ - երկու տարեկան ործ հորթ, գիտեն բոլոր բարբառները (ՀԱՐ, 1, 335, ՀԼՐՔ, Ա, 101, 76) աչառ, առջալ և աչլն:

Յերևա այս բառից են **առջկան, առիջկան, առիչկան** «Ռոք, մեծ իլ»: Մերաստիայի բարբառում «մեծ մազոգ», որի վրա թել են փաթաթում: Գազանջյան, բուրք. **eris**: Մկրտչյան: (Գյումուշիանե, Մերսին):

DS 329 arnet – սկյուռ, էրզինցան, Քեմալիյե:

DS 139, 339, asa (II) – ձեռնափայտ, զավազան, ծայրը երկայնա զետին խրելու: **DS 1778 esa (I)** – ձեռնափայտ Իզդիրում, Կարսում:

Asvas - աստված, **BAS 45, BA 167:**

Meğa asvas – օգնականս կիցնես:

DS 293 arahi, araki – խմիչք, օղի, **DS 302 arah, arag, arak** – տարածված է Իզդիր, շրջակայք, Կյուրասան, բուրքերենում՝ **raki** առանց բառասկզբի **a**-ի:

DS 338 arzanlı – հպարտ (Միլլի-Հիսար, Եսկիշեհիր):

DS 338 arzılı – մի տեսակ ձկան ցանց (Ռուֆա, Հալֆեսի)

DS 57, açal – նոր ծնված ործ հորթ (Ռիզայե), **açar** (Հեմշին):

*Ափ (ALT) - ՀԱՐ, 1, 363-364 - բուս, ձեռքի ներսը, ափքի, ափս անել, ափս երթալ, ափսել - չորեքթաթ զնալ (ՀԼՔՔ, Ա, 138-139) ԳՐ 159, 181: Ափատել - ամբողջ մի բուս վերցնել, ափատ մը խտտ - մի բուս:

DS 285-286 apaz (II) (apas) - բուսնցք, բուս, բուսն մեջը-ապտակ (Իսպարտա, Կաստամոնու), apas (մեմշեն, էրմենել, Քոնյա), apazlamak (I) apazlamak (II) - բուսով վերցնել, մմայա, Քոնյա, Ռիլուքշլա, Նիզդե և այլն:

DS 4515 hapaz - 1. բուսն ափի ներսը, 2. երկու ափ, չկա ALT-ում (տես ALT էջ 23) կա P. Tuglaci-ի, okyanus - ում (էջ 52, 53, 7259), apaz - բուրցերենից հայերենի ափսել, ափսանել-ից է: Փոխ է առնված hapaz - ապտակ նշանակությամբ XVI դարից (TS 1899)

*Աւանակ (տես յաւանակ) - չորքտանի-ների ծագ (իշու, միու, եղմիկի), յովանակ, ովանակ ՀԱՐ, 3, 390-391 ափ. *yavānak-ից: 1888թ. «Արևելք», 1898թ. «Բիրական», «Յուշարձան», նշում են որ Աղանա, էնկյուրու քաղաքների թրքախոս *հոյները նույնպես գործ են ածում avanag-ը, avanag օցնս avanag «էջի զավակ, էջ»: (ԻՆ, 4, 32),

DS 375 avanak (II) - քուտակ: TPC 77 avanak - հիմար, միամիտ, ապուշ, դյուրախաթ BAS, 32, 43 avanaklık - հիմարություն

Արձուտա, առձուտա, արձնտա - Արորի վրա թուի և գործավորի միջև հաստատված փայտյա մաս, որից լծում են եզները: (ԵՄԳ 198, ՀԼՔՔ Ա, 129):

DS 329 armuda - սև արորի բույլը մասամին կապող փայտե սեւալ: (Ախլաթ, Քիթխ):

*Ավճար - ընդեղեն, ՀԼՔՔ, Ա, 115, աւճար, աւճոր ԳՐ, 158 - ընդհանուր անուն լուրիայի, փսեռի, ոսպի և այլն (Ձեյթուն)

DS 378 avcar (I) - 1. ծծված, կտրտված, 2. հատ(իկ), 3. Բաստուրմայի և սուջուլի մեջ դրվող համեմունքներ: (Արդահան, Կարս, Քիլիս, Գազիանթեպ Մադաշ, Դորթյու,

Բողազլան,):

(DS 1769) eric - ամուր, հաստ ոլորված թել՝ բրդից կամ բամբակից: **DS** -ում չոր նշանակություններ են տրված, ինչպես նաև բացատրության մեջ օգտագործվում է **boy ipiği, aris** «երկարության թել» - **aris**, «երկնք»՝ **eric**-ը նույնացվում է արիշ-ի հետ: Տես նաև **arkaç** է: **eris** է - դազգահի վրա երկայնությամբ ձգվող թելերը, **eris (DS 1497)** - հյուսելու թել:

բ

***Բարա** (տես **փափա**) - հաց (ՍՄԱԵԺ XVI, 239): գՔ 162, գՔ 1066:

Բադրադ - աղշբանգ - նորմազգիների ընտանիքին պատկանող պատպան թումավոր բույս, բանգ: ՉԼՔԲ, Ա, 40, 144 բավոտ ցողունով ու տերևներով խիստ թունավոր, գարշահոտ բույս:

***Բադադ** (տես **փաթաթ**, ՉՔՔ 79, գՔ 1026, **փաթաթ**, 1060): **Բաթաթ** ՉԼՔԲ, Ա, 146 - մեջը ճյուղերից հյուսված, վրան՝ շոր քաշած Բարծիկ, կլոր կամ երկարավուն, թունի պատերից լավաշը կպցնելու համար: (ՍՄԱԵԺ XVI, 238):

***Բադի բադի, բադի ճուտ, բադիկ**

DS 1771 eris է - գործելու դազգահների վրա երկարությամբ զգվող թել: Բրդից սարքած խոնքան **DS 211, DS 325, arkaçlık, DS 310 arkaçlık 1.2., pulur**, 41 նաև մազոզի մեջ դրված թել: **DS 308 arğaç (I), arğaç (I), arğaç** - հենքի վրայով լայնակի զգված թելը:

DS 3392 papa (II) 1. մկ կաց (Կրկարլի, Ջելան), 2. եռման ջրի մեջ եգիպտացորենի ալյուրով սարքած մի տեսակ ճաշ (Շափշատ, Արդանուշ, Արդվից):

DS 464 badbad - տերևները՝ վերքերը բացելու նպատակով գործածվող մի տեսակ թումավոր խոտ (Մարիկամիշ, Կարս, Փաթինլեր, Էրճիս, Վան, Էրզրում, Բաջրուդ, Իրիշլի):

DS 3408 patat (VI) - Թունի մեջ հաց բխելու հարմարանք (Էրթինիս, Արդվից, Յուսուֆլի):

DS 465 badı badı (IV) - բադի

- **բաղիկ** ՋԼՔԲ, Ա, 144, ՀԱՐ, 1, 374
փոխ. պարսկերենից:

Բազուկ ՀԱՐ, 1, 376-377 – պիլ.
bazük «բև» բառից (ՋԼՔԲ, Ա, 145),
բազու – սոնի: Սայլի բազուն
կոտրել է (Մեղրի, Ուլմիա):
Բազուկ (Ղարաբաղ - 146) -
Գուբանի թև. որը շրջում է ակոսի
հողը, ՀՔԲ, 686 **բազու** – սոնի
(Մարաղա): Այս
նշանակությունները չեն
հիշատակվում:

***Բալավար, բալվար, բարավոր** –
ՋԼՔԲ, Ա, 148, ՀՔՔ 81-82, 101
(Խարբերդ, Մալաթիա,
Սեբաստիա, Ամասիա) ԱՄԱԵԺ
XVI, 239/:

**Բամբակ /ԳՔ 168-169/, ԺՋԼՔԲ, 1,
606** – 1. բամբակ, 2. փոքրիկ
աղջիկների իգական անդամը, 3.
թույլ, աննարակ, կանացի
բնավորությամբ մարդ: ՀԱՐ, 1, 401
պիլ. **pambak**-ից: ՋԼՔԲ, Ա, 186
արևելյան բուրբերեն կամ
չաղաքայերեն՝ **mambaq**
օսմաներեն՝ **pambaq**,
Կաշկարացու մոտ՝ **pambuk**

Բանդ - օրորոցի կապ (Մաղաթա,
Ալաշկերտ) ՀԱՐ, 1, 406, 409 պրս.
Band-կապ բառից: ՋԼՔԲ, Ա, 161,
բանդ 3

***Բախտավոր** ՋԼՔԲ, Ա, 151, ՀԱՐ, 1
389-390 - **բախտ** պահլավերենից:
Բարբառ-նեղում (Արարատյան,

բայլվածք:

DS 586-7 bazi (II) 1. գործելու
հաստոցների տակը և վրայի
գտնվող թելերի փաթաթող կլոր
փայտը: 2. Հաստոցի վրա կոշիկի
ճիպոտներին անցկացրած և
ճիպոտները պտտացնելու
ծառայող թևը: 3. Այծի կաշիները
փայլեցնելու ծառայող կլոր
փայտը: 4. Սայլի ցիցի դեմ
կատարող փայտը (Բուրդուր,
Մարաշ):

DS 3384 palavara (I), palavra -
դռների կամ լուսամուտների
վերևի հաստատուն փայտը՝
արյուսից պտրբասոված
տներում (Մալաթիա, Էլբիստան,
Մարաշ):

**DS 3387 pampik, pambuk,
pambuh, pamuk, panbisg** -
(Էրճիս, վան, Կարս, Չարշատ,
Սամսուն, Անթաքիա) գրավա-
նում ևս ձևն է: Ուրեմն հայ
բարբառներից բուրբերին են
անցել Իզդիլում, Կարսում,
Վանում, Էրճիսում հայերեն
արտասանությունները:

DS 3391 pand- օրորոցից
երեխան չընկնելու համար 40 սմ
լայնությամբ կապվող գոտի:

DS 486 bahdavar, bahtavar –
հաջողակ, բախտավոր (Իզդիլ,
Կարս, Վան, Արդվին, Էրճիս)

Պարարդ, Մուշ) կա նաև
բախտավար ձևը, (ՉԼՔՔ, Ա, 151):

Բարակ – տես բորակ:

Բառնալ ՉԱԲ, 1, 413-415- վեր
վերցնել, բարձրացնել, վրան
առնել, բեռնավորվել և այլն:
եհրցի-ից, ստորին ձայն դարձն է
եհերցի, իսկ ՉԱԲ, 1, 439-440 բեռն-
հնչւ. Եհերո- ից, սա էլ եհեր-
բերել, պարսկ. bār- բեռ:

Բրուկ – 1. փետուր, 2. հալի կամ
աքաղաղի կատար: զԲ, 181
(հալաք, Սեբաստիա, Նոր Բայազետ)
ՉՔՔ 94, 2. Տցունավոր գորշագույն
փորրիկ բոչուն

**Բրուշ, բրուշիկ, բուրուշիկ,
փուփուշիկ** ՉԼՔՔ, Ա, 175, ՉՔՔ,
115, 660:

***Բեքե** – փորրիկ երեխա, ՉԼՔՔ, Ա,
175 (Նոր Նախիջևան):

***Բեղ** < արևելյան բուրբ. եւրոն.
բուրբերենի **beysik** բառը
հայերենում դարձել է **բեց** - բեղ և
ապա **բու** բուրբերենի
բարբառներին է վերադարձել:

Բեր < **պեր** ՉԼՔՔ, Ա, 180-
մակադաստեղ, կեսօրվա շոգին
ոչխարներից կթելու համար
բերելու տեղ: **ԲերգՔ 182/ - 5**
նշանակությամբ գիտեն գրեթե
բոլոր բարբառները: Տես՝ բեր
(ՍՄԱԵԺ, XVI, 237):
Բերել – կեսօրին հոտը բերել

DS 4443 bar, DS 4444 bār -
բառնալ: TPC, 95, bār- բեռ,
ծանրություն, հնարավոր է նաև
պարսկերենից:

DS 678 (էյազիկ, Սալեա
գյուղերը) **bibik (I)** – կատար
(Տրասպիզոն, Դենիզլի), **bibik III**
(Շիրան, Ուլուշիրան, Արդվին):

DS 590 bebe toprağı –
երեխայի հող, որ դնում են
տակաշորի մեջ, **bebey** –
քառասուն օրվա երեխա:

DS 662 beğ III - բեղ (Իզդիր,
Թաշրուրուն, Արվաշայ,
Կյուրասոն, Կեմերել):

DS 3427 per (III), pere (III),-
տավարների կթելու տեղը
(Բայբուրդ, Գյումուշխանե,
Տրասպիզոն, Արդվին և այլն): DS
636 bar:

Berlemek – բերել կթելու:

կթելու, հանգստանալու (ՀԱԲ, 1, 440-441) ՄՍՍԵԺ XVI, 237:

Բզել- մշտել, հրել: Ուղտով բզում է: **Բզիկ** – վերքի բարակ ծայրը (ԳՐ 190) ՀԼՐՔ, Ա, 193 բիզ - 1. սրածայր գործիք, 2. սուր ծայր, սրածայր, 3. արմտիք հանելու փայտե, նրկաքե դրածն բրիչ. ՀԼՐՔ, Ա, 189 բզել - բոթել, խոել, դրդել: (Չեճկիլեր, Երևան) ՄՍՍԵԺ XVI 238:

***Բզգնել** ՀԼՐՔ, Ա, 189-190, Գբ, 190 – շատ հնամալուոց քրքրվել, զզզվել:

Բզիկ (189) – ծվեն, շատ մանր կտոր:

Բզիկ-բզիկ (190) – ծվեն-ծվեն սպտոկած, **բզնրոնել** - անել, լինել, բզկտել, բզտել:

***Բիզ, բզել** – մշտել, հրել, խոթել ԳՐ 190 (ՄՍՍԵԺ XVI, 238):

բիծի բիծի, բիծո բիծո – 1. Ընտանիներին՝ կով, ոչխար, գառ, այծ տրվող անուն 2. կով, հորթ, գառ կանչելու ծայնարկ (ԳՐ 191, ՀԼՐՔ, Ա, 191-193)

Բիծ, բիչ, պիծ ՀԼՐՔ, Ա, 194 – 1. ապօրինի գավակ, պոսնկորդի, 2. շատ ճարպիկ, խորամանկ, 3. փոքր երեխա, սպասավոր

Berci – կտող կին (DS 4454,631) ALT-ում այս ծնը չկա (էջ 27) Դիվիդի, Ավագ.

Bere sârmek – կթելու տանել (Արվաչայ, Կարս)

Bere sârea – կթելու տանող

DS 3464 piz (IV) – ծայրը սրած երկաթ, ոտմու: **DS 4461 biz (Լիզդե)** – 1. անասուն բզելու ծայրը սրատո մահակ (Եվդուկիա, Կյուրասոն), 2. ասեղ. 3. կա նաև գրական լեզվում. TPC, 123, մեծ մախաթ:

DS 676 bizzik, bizzik – փշուր-փշուր, ծվեն-ծվեն ապակու պես (Չայաղզը, Սիլիֆկե):

DS 3464 piz (IV) – ծայրը սրած երկաթ, խթան (Լիզդե): **DS 4461 biz** - անասունը դրդելու ծայրը սուր գամով ձող (Էլբիստան, Մարաշ, Մալաթիա՝ ասեղ)

DS 680, 689 bijl bijl, bijo bijo (II), (Մարտկամիչ, Բայրուրդ Կարս, Թոքատ, Արդահան, Ամասիա):

DS 679 bic – ապօրինի գավակ, **pic** (Կարս, Իզդիր), **DS 4647 pic, TPC 721** – **pic**.

(Թբիլիսիում քերև վրաց բիցո-ից «տղա»), 4. արմատից ելած մանր շիվ:

Բլիկ գՔ 193 – տեսակ մը կլոր, փոքրիկ հաց, մեջտեղը ծակ: (Խարբերդ, Ենիճե, Բուխսա)

Բլնգած, տե՛ս պլնկած:

Բլուկ, բուլուկ ՋԼՔՔ, Ա, 198 – հովվական տրինգ, **բլուկ գՔ 194**: Գնարավոր է քրդերեն նևր –ից: Որոշ բարբառներում՝ բլուր:

***Բլուր** – փոքր բարձուցք, **ՋԱԲ, 1, 455** քնիկ հայ բառ **բհժի** – արմատից **ՄՄԱԵԺ XVI, 236**:

Բղուկ – բղու, բղուկ (գՔ, 195) Ախալքալակ, Ախալցխա բարբառներում Թբիլիսի բղուր, Կյուրասոն՝ բղուր, Խարբերդ-բղուր **ՋԼՔՔ, Ա, 200-201** – բերանը համեմատաբար լայն կավն փոքր աման: Առկա է գրեթե բոլոր բարբառներում:

Բլուկ, բուլուկ, բլուկ, տես նաև փուլուկ, փլուկ (**ՋԼՔՔ, Ա, 220, 118, գՔ 180, ԳՔՔ 101**): **Բուլուկ** անել-խտոր, օրանք քուրթածն դիզել, **բլուկել**, հմմ.՝ **բուլուր-կլոր**, նաև **բոլոր**, **բլուել** (Ղարաբաղ, Մոկս, Արարատ, Երևան), **ՄՄԱԵԺ, XVI, 237**:

Բխերիկ, բուխարի(կ) պուխերիկ փուխարիկ, **գՔ 194, 204, ՋԼՔՔ, Ա, 199** – 1. պատի մեջ շինված բաց զոզով դարան, 2. պատի մեջ Բացված ծխնելույզ: գիտեն

DS 665 buik III – բունրի մեջ քխվող մեջը ծակ հաց, քխվածք (Մալաբիա, Էյլազիզ):

DS 822 bülür I – շվի (վան, Արճեշ, Դիարբաքր) նևր, bilor (Բիթլիս):

DS 3485 1. Pulur (I) – փոքրիկ բարձուցք (Նիքասար, Թոքատ և **Pulur** գրքում):

DS 790 – bula, bulala – փոքրիկ պուտուկ, բղուկ (Արճեշ, Արդվին):

DS 3485 – pulul (II), pulur (I) – քաղած խտուր կամ հունձի դեզ (Արվաշայ, Բաջուրդ, Շալչատ, Արդանուշ, Արդվին, Զըլդր):

DS 782, buhank, buharik, buhari, behirik – 1 **buhar(a) beca** – (Արդանուշ, Արդվին, Բուլանջիս, Կյուրասոն, Մամուլն, Մոշ, Գեմերիկ, Սվազ,

քարթաների մեծ մասը (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Քղրղիկ զՔ 914, 125 (տես՝ պղպղիկ, պլպլիկ զՔ 914), **բխբխ** – ջուր լցնելու կալիք աման, **բխբխալ** – բղխիլ (ջուրը) դրք. զՔ 194 Սխլցխա – ջուրի բխելը պղպցակների հանելով (ՄՄԱԵԺ XVI, 239) Պուպուլ, պուպուլակ:

Քրրոդ, բրրոն, բրրոլ (լազերեն **boboli** – միջատ) ՋՔՔ 110 - երևակայական հրեշ, պատաստող գազան, որով վախեցնում են երեխաներին: զՔ 200 նաև **բողղլա** - խրտվիլակ, ՋԼՔՔ, Ա, 204 - բրրո, բրրոլ, բրրոխ:

***Բմբուլ** ՋՔՔ 107, ՋԼՔՔ, Ա, 201 - փետուր, հավեղենների նուրբ և բարակ փետուր (Վան, Թիթխի), զՔ 925-26 պուպուշ (Վան): (ՄՄԱԵԺ XVI, 241)

Քով, բովիկ ՋԼՔՔ, Ա, 211, զՔ 203 – 1. ընդեղեններ բովելու աման, 2. սուրճ բովելու աման (Մուշ, Մարաշ, Խոտորբուր, Արաբկիր, Վան) ՄՄԱԵԺ XVI, 238:

Քորակ- սողա, nitrum (ՋԱՔ, 1, 475), աիլ. bōrak-ից, պրս. bōra: Հայերենում նաև քուրակ, քորակ, քարթաներում՝ պորակ (Վան, Մակու): Վանա ծովից հանված լվացքի աղ, քորակ (ՋԼՔՔ, Ա, 167):

***Քորանի** ՋԼՔՔ, Ա., 211, ՋՔՔ, 114-115, /զՔ 203/ - հիմնականում ձածնով սխտորով դրոձով, բակլայով, յուղով եփած կերակուր:

Վան, Բիթլիս, Խարփուք)

DS 3439 բոցբոց Արեթից kav-ից պատրաստված, վրան ծակոտիներով ջրի կուժ (Հասանկալե, Էրզուրում, Խնուա):

DS 725 bobo II – սարսափելիք, խրտվիլակ, **boboli** – մի տեսակ գայլ: (Շավշատ, Արդահան):

DS 3468 1. = փմբուլ, 3486 **pumbul, pumpul** – քևավոր կենդանիների բմբուլները, (Արտահուշ Արդահան):

DS 3476 pov (III) – սուրճ բովելու կալիք աման (խոզաք, Բիթլիս):

DS 3469 porak, porek- սողա (Էրջիս, Վան, Բիթլիս, Սխլաթ): հմմ. Bor, borak(ի) 5.DS 737:

DS 739 borani, borana – մի քանի ձևով պատրաստվող կերակուր:

Տարբեր տեղերում քաղաղութունը տարբեր է: Գիտենք քոլոր բարբառ-ները: Չավանարատ պարսկերենից (būrāni):

*Քորբանիլ, մզել ԳՔ 203, Քորբոս ՉԱՔ, 1, 476-477 – մզլածություն: Գրեթե քոլոր բարբառներում կա (ԱՄԱԵԺ XVI, 240):

Քուր, քրանալ, ԺՋԼՔ 1, 349, ՉԱՔ, 1, 479 – 1. հաստ, գուլ, անհասակացող, 2. ոչ սուր, ծանր, քավ (ԱՄԱԵԺ XVI, 241): ՉԼՔՔ, Ա, 219

Քուճ ԳՔ 205, ՉՔՔ 117 – կարճ գուլպա, ՉԼՔՔ Ա, 221, (Ակն, Մուշ, Զարասնջակ, Մաշկերտ, Քոյի. Խրք.), (ԱՄԱԵԺ XVI, 241. տես նաև պուճ):

Քուտ – ընտանի կենդանիների ձմեռվա ուտելիքի պաշարը: Քտել, քուրել – պարարտացնել ՉԱՔ, 1, 487, ԴՔՔ 206/, ՉԼՔՔ, Ա, 224: Քուտ – ուտելիք, կերակուր, քտել – սնուցանել, պարարել, քուտ տալ – կարմատու անասնոց պահ տալ: յուղ պանիր ստանալու պայմանով: Քտել – կարատուր պահելու տանել նշանակյալ քանակությամբ յուղ, պանիր վճարելու պայմանով: (ԱՄԱԵԺ XVI, 237):

Քուք ՉՔՔ 117 – ձյունախառն ճրտաշունչ մորիկ, քուք ու քորան, բնիկ հայկական քառ, քու - փչել

DS 3444, 3970 porpuz, pirpoz - քորբոս (էրզրում, Կարս)

DS 3493 put olmak – սուր մի բանի ծայրը կտրել, բրացնել 4638 (Ուրֆա, էրզրում, Ամասիա, Բիրեզիկ, Գազիանթեպ, Անթալիա, Գյուլում, Ավազ Եիզեմ), DS 3448 put – ծայրը քուք (ասեղի համար): 3406 put (VI) դանակի համար:

DS 3482, 3493 pucuk – ծնկից ցած, կարճ գուլպա, քսի IV - գուլպա (էրզրում) ALT 31, № 74 քսի (Չեքիմիան, Մալաթիա):

DS 3492 put III - գիրացնելու տրված անասուն (տրուպիզոն, Վան, Քիթլիս): puta vermek – ձմեռն ամիսներին անասունները վարձով տալ գիրացնելու: put devan – ձմեռը փողով նայելու տրված անասուն: DS 570, batuk (II), batuk (I) – շատ խնամված յուղալի անասուն: (Վան, էրզիս)

DS 3484 puk, pük - քուք՝ փոշու նման ձյուն (Քիթլիս):

արմատից (ՀԱԲ, 1, 489-490):
ՀԼՐՔ, Ա, 225 (Սեբաստիա,
Մալաթիա). Գիտեն բարբառներից
չառերը ըքեն, ըքել, փքել ձևերով
(ՀԲԲ, 114): (ՄԱՍեժ, XVI 240):

Բրոն ՀԼՐՔ, Ա, 217 - այծի
արվամազ, դժտիկի, բրոն տալ -
արվամազ բուսանել:

Բրուտ ՀԱԲ 1, 493 (ՄԱՍեժ, XVI,
239)- հողե աման շինող, բրտեայ-
հողաշեն: ԳՔ 212 **բրտին**- կարմիր
հող է, որից բրուտը ամաններ
կապտրաստե, ՀԲԲ 14 բրտնոց-
կալահանք, բրտին- կալ
(խեթերեն հայերեն զուգահեռ *purut*
«կալ» ՄԱՍեժ XVI):

Գ

Գար/գափ ՀԲԲ 122 - փայտյա կեռ,
ճանկ միակողմանի կապեալ ի
ծայր չուվանի, որով կրեն
զյուվանն ի պնդել զբեռն
զրաստուց: **Գար** - փայտե ճանկ.
փայտյա կարթ առասանի վրա՝
բեռը քարծելու համար (Օշական,
Վաղարշապատ): **Գար, գափ,**
կյափ, կյեփ ՀԼՐՔ Ա, 226 - 1.
կանթանման երկնյուղ փոքր
փայտ, որ կապում են թուփ մի
ծայրին, իսկ մյուս ծայրը
անցկացնելով նրա միջով պրկում
են բեռը (Ղարաբաղ, Օշական,
Էջմիածին), 2. ջրիորի պարանի
կեռը (Ղարտիզակ):

Գազար ՀԱԲ 1, 499 - պր. *gazar*,
արաբ. *ğazara*, երկրորդ անգամ
հայերենի՞ց է արդյոք

DS 829 bürün yünü - մարուր
բուրդ: **DS 805 burun yünü** -
սանրված, մարուր բուրդ
(Յոզգաք, Մարաշ, Չորում,
Օվասարայ, Բողազլըյան):

DS 3488 purut - հողից
պատրչաստված ամանեղեն,
բստեա- ամանեղեն և թոնիթ
պատրաստող վարպետ: **DS**
4654 purut - կալի փոքրիկ
աման (Ուլուչիտան, Եվրոկիա,
Կյուրատն, Շիրան,
Գյումուշհանն): Տես խեթերեն
purut - կալ:

DS 1916 gap 1 - փայտից
սարքված սանձի կողք, բոնակթ
(Էրզրում, Երզնկա, Կայսերի):
Սխալ է հայերեն կապի հետ
նույնացնելը, տե՛ս, ALT էջ 75 №:
328:

DS 2022 gezer (II) - գազար
(Կոնյա, Սիլե): Իսկ գրական
թուրքերենում *havuc-ü* է

փոխառնված:

Գաթա - խմորեղեն խորիզով (Գաթ 1, 499-500) Յուսուֆին ենթադրում է Ֆրանսերենի **gâteau** - կարկանդակ բառից: Տարածված է Բարբառներում և շատ լեզուներում (ԳԲ 214-215, ՀԼՔԲ, Ա, 227-228):

Գալ ՉԱՐ 1, 500 և դեհ-կողմ արևմտահայ գրական լեզվով՝ կուզամ, կուզաս, կուզա: ԳԲ 96, անդի, անդեն, ասդին-անդին, անդիէն կուզաս (Պոլիս, Արաբկիր, Մարաշ, Ախալցխա): այն+դեհ>անդի:

Գահ - բարձր տեղ, դար ՉԱՐ, 1, 502 բարձր նստարան, պահէ **gāh** - քազալորի արոս, բաղայետ:

Գահել ՉԱՐ 1, 503-4 - բշել, վարել, մղել ԳԲ 541, կայել, կահել - հրել, խիել (Միվրի-Ֆիսար): **Կահել**, կայել ՀԼՔԲ Գ, 23 - էջ, ծին (Վան), **Գահել**: ՀԼՔԲ Ա, 229 - 1, ուժով խիել, հարվածել, 2. վարել, բշել:

հիմնականում գործածվում:

DS 9773 kete (I) - 1. յուղալի մայայով կամ անթթխնոր մոխրի վրա եփված խմորեղեն (Սամսուն, Տրասիզոն, Մերզիֆոն, Արտանուշ, Սվազ, Անքարա, Մարաշ, Իզդիր և այլն): Լույնիսկ գոյություն ունի **kete oysus** «Գաթայի սար»:

DS antini kukaz - այն կողմից նս գալիս Argo 39: Ծիշտ չէ **kukaz** - կկուզ բառից թխեցնել (տե՛ս ALT, էջ 41, N 131):

DS 1894 gaha I - բարձր տեղ (Օրդու, Ջուզգոյ):

DS 2598 kahmak II, koyun, öküz, tos vurmak, ոչխար, եզ խոչել - խիել, բշել (Նիզոն): **DS 1895 gahlamak I**, լծկաներին՝ եզ, գոմէլ բշել, վարել:

Գդալ ԳԲ 270-271, դգալ ՅԱԲ 1, 643 – տես տարգալ, ՅԱԲ 4, 384-385 – բնիկ հայկական բառ ժու +1 ԳԲ 222 Տիգրանակերտ՝ քրջալ, եվդոլիա՝ կոտալ ԲԱԳ 135, ՅԼԲԲ Ա, գդալ, քքլ, գդլ (Ղարաբաղ, ԻՆ 4, 32, 231):

Գդակ – գլխարկ (ընդհանուր) ՅԼԲԲ, Ա 232, ՅԱԲ, 1 529-530:

Գդըլ, գդուլ ՅԼԲԲ Ա, 232 – 1. պոչատ (ավարիկ Ղարաբաղ, Շամախի), 2. կարճ, կարճահասակ: **Կտլեկ** – փոքրիկ ՅԼԲԲ, Գ, 180, 223, (Կիլիկիա, Ադանա):

Գդի, գիդի – ոչխար, ուլ ԳԲ 223, 618, ՅԼԲԲ Ա, 232, Գ, 180: **Կտի, կտիկ, կտի, կտո ՅԲԲ 376** – այծ, ոչխար, գառ, ուլ կանչելու ծայնարկություն: Գրդի-գդի **AHW 273** -աքքաղեղեղում **gedu** (ԻՆ 4, 31): Առկա է գրեթե բոլոր բարբառներում:

Գերանդի – հնձելու գործիք, ՅԱԲ, 1, 540, **wer** – արմատից, **ԵԱԳ 313-336, ՅԼԲԲ, Ա, 240**, մի շարք բարբառներում: (ԻՆ 4, 31):

Գեժ – ուղեղի շճածած վիճակը (ՅԲԲ 131, ՅԼԲԲ, Ա, 232-233): **Գեժ** – ուղեղի **գեժոեկ, գիժոեկ** – ցնդել, ցնորել, խելքը կորցնել, **գիժոեկ, գեժի** – քաջախի հոտից **գեժեցի, գեժան** – շճածած Արտանուշ, **գեժուկ** – շճածած ապուշ (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

DS 2214 güdül IV, DS 2124 gödel – մեծ փայտյա գդալ-չերեփ, **güdel** – տախտակե շերեփ (Սվազ, Արտուվա, Դիմար, Թորաթ, Ստամբուլ):

DS 2717 kodak – տես գդակ (Կապուսանիաշա Չայելի-Ռիզայե):

DS 2050 I güdük II – կարճահասակ, կոլոտ, գանձ (Արճեշ, Կան, Մալաթիա) **güdük**:

DS 2031, 2032 – güdik I – 1. այծի ծագ, ուլիկ, 2. գառ, 3. շան ծագ: **güdi güdi IV, güdüg II, güdik, güdi** – շուն, ոչխար, այծ և նման կենդանիներ կանչելու ծայնարկություն:

DS 1999 gerenti – փոքրիկ մանգաղ, գերանդի (Մաչկա և գյուղերը, Տրաքիզոն):

DS 1971 gej (İ) – ուղեղի շճածած վիճակը: Բիբլիս՝ շճածած, ապուշ վիճակը, Դանկոֆը սխալմամբ **գիժ** բառի հետ է նույնացնում (տես № ALT, № 99):

ԳԻ, գիհի ՅԱԲ 4, 627, ՔԱԳ 140 – վրաց, դվիա հայերենից է, դարձնել է նոճի: **ԳԻ, գիհի** – իմաստի փոփոխություն, **ՅԱԲ, 1, 554, 556, գիհի, տես ԳԻ** - ճիշտ այս ձևով է հիստորիցություն, **գիհի** – art.c. Չեյրուն գէ, կենի, կեն (Ղոբ.), իզենե (Ղարադաղ) (ԻՆ 4, 31):

ԳԼԶ ՅՔԲ 131, ԳՔ 227 – ոչ լավ, հոռի, տգեղ, **ՔԱԳ 139 9** նշանակություններ - գիշանալ - վատանալ **ՅՔԲ 1, 550-551** **ԳԼԶ-ը Գարշ** բառից է ծագեցնում, կապ չունի **ԳԼԶ-դիակ, շաղիղ, դի** բառի հետ: **ԳԵԶ ՅԼՔԲ Ա, 236** – տգեղ, վատ, չար, անբարոյական:

ԳԻԼԱՍ, ԳԻԼԱԳ, ԳՎԱԳ ՅԼՔԲ Ա, 243, ՅԱԲ 2, 574 կեռաս < հուն. կեռասիո, կեռասիոն (Սասունում, Աշնակում՝ ԳՎԱԳ):

ԳԼԱՆ ՅԱԲ 1, 556, ՅԼՔԲ Ա, 247 - դեան ետևի կողմից պատի մեջ մտնող սողնակ, փայտե փականք: **ԳԼԱՆ, ԳՎԱՆ ԳՔ 232, ՔԱԳ 142** **ԳԼԱՆԱՆ** փայտե գործիք աղացաքարը բարձրացնելու համար: **ԳԼԱՆԵԼ** - դուռը փակել, կողպել (ԻՆ 4, 32):

ԳԼԳԼ, ԿԼԿԼ ԳՔ 232, ՅԼՔԲ Ա, 248 ԳԼԳԸ, ԳԼԳԻԼ – 1. կորեկի նման բույս մըն է, որ Մուշի, Սասունի, Բաղեշի բնակիչները և առանձնապես կմշակեն և վարսակի հետ խառնելով հաց կշիմեն, 2. սպիտակ կորեկ, 3. Ակնում ավելի ծայրի սերմը (ԻՆ 4, 32):

DS 2086 giya - եղևնազգիներից մի տեսակ ծառ (art.c) Արտամուշ, Արաբկիր: (ՄՄՄԵԾ XVI, 238):

DS 2085 gis –տգեղ, վատ (Կայսերի, Էրզիլեք):

DS 2076 gilyaz, kiraz, արևելյան, **gilas** (Բուլանլի, Մուշ), միմյանցից փոխմիփոխ առել են **հայն** ու քուրքը:

DS 2038 gulan II – երեք չորս մետր երկարությամբ փայտ: **DS 2793 kilan:**

DS 2077 gilgil (I), gilgil darisi - գիլգիլ կորեկ՝ մամր հատերով կորեկ **P, 9 101 gilgul** – արտ, **gelgel (IV): DS 2041 gilgul (III)** – 1. եգիպտացորենի հատ, 2. սպիտակ կորեկ, 3. սիսեռ (ropox):

ԳՐԱԳՈՒ ԿՐԱԿԻՒ – կապե ցրաման մեղ վզով՝ սափոր, կուժ, կըլկը
ՉԼՐՔ 101 (ԻՆ 4, 32): ՉԼՐՔ, Ա, 248
ԳԼԳՈՒ – մեղքերան ծորակ
Սեբաստիայում. տես **ԳՈՒԳՈՒ**
(ընածայնական):

ԳԻՒԱ, ԳՒԱ, ԳՈՒՅԱ ՉԼՐՔ, Ա, 243 –
խաղողի հատիկ (Վան, Դրք.
Արարատյան):

ԳԻԻԿ – մանր, փոքր, կլորիկ, **ԿԼԻ-
ԿԼԻ** – կլոր մանրիկ հատիկներով
(Սիվրի, Գիսար) գր537 **ԿԼԻԿ** –
պուտ, կոթիլ:

ԳՅՈՒԳ, ԳԾԳ ՉԱՐ 2, 130-131, ԳՈՒԳ,
ԳՈԳ ՉԼՐՔ Ա, 276, կուգ (Սասուն,
Վան, Շատախ, Ալաշկերտ,
Սեբաստիա) ՉԼՐՔ Գ, 200:
TPC 564 koz – ընկույզ TS 2686
koz:

ԳՈՂԻԿ

ԳՈՂԻԿ ԳՐՔ 146 – կարճ ու հաստ:
Կունդիկ, գունդիկ ԳՐՔ 700 –
կարճ ու հաստ: **ԳՈՂԻԿ** – 1, գունդ
ու կլոր, սիրունիկ /ԳՐ 245/, 2,
կարճիկ մեկն էր, գնդը – մընդըլ:

ԳՈՄԷՉ –ամբողջ արևելքում
տարածված բառ, ՉԱՐ, 1, 575-576.
պրս. **gavmēš**:

ԳՈՉ ՉԱՐ 1, 580 – բարձր ծայն,

DS 2796 kulgil, S 2041 gulgi
(I), **gulit, gurgur (II), gūlgil (II)** – 1.
կուժ, 2. դրումից շինված ցրի
կուժ, 3. փայտե կուժ: DS 2149
(երզնկա, Անկարա, Իզմիր,
Սվազ):

DS 2038 gula (I) – ողկույզից
պոկված կանաչ խաղողի
հատիկները:

DS 2007 gili gili(II) – փոքրիկ
փոքրիկ (ընյա):

DS 2204 guz VI – Շենքա,
Ուլուդերե, **DS 1952 gaz IV, DS**
2112 gez – Իզիր, Կարս,
Դիվրիկի, Սվազ, **DS 2944 koz I,**
DS 4567 koz II:

DS 4553 gundik – Բուլղոսի
կոլոլակ

DS 2043 gundilo – կարճ
հասակով, մվազ, **DS 2196**
gundul – պունուր-մունուր,
gundala – գնդիկ: **DS 2049,**
4553 kundillamak – գլորվել, **DS**
2195 gundik – անպոչ կենդանու
կտրած պոչով:

DS 4569 kōmūš – որձ,
տարեկան արու գոմեշ, **DS 2151**
gōmūš / gūmūš – գոմեշ և
ծազը, **DS 2957-58** – գոմեշ:
Թուրքերենը շատ վայրերում՝
manda, tomba հոմանիշներն է
գործածում:

DS 2107 gosgos I – փոքրիկ

գոչիւն, գոչել - քղալել: **Գոչան, գոչգոչան ՉԼՐՔ Ա, 280, ԳՔ 249-250** - բարձր տեղէ մը բափկող ջուր, վրաց. **գոչգոչանի** - ջրվեժ, ջրի հորձանք, **գոչգոչալ** - կարկայել, խոխոջել: ՍՍՍԽԺ XVI, 237 (Խարեբերդ, Ախալցխա):

Գոռ - գոչյուն, բոսալու, գորգոռալու ծայն, քղալոց գոռալ, գոռալ. քնածայնական բառ:

Գոռն ՉԼՐՔ, Ա, 286 - երկաթե սանդղածն գործիք, որով գոռնում են ջրաղացքարը (Համշեն, Ախալցխալան): Տես կեռոն տակ կոան տալ:

Գուռնա - բաղնիքի ավազան (ՀԱՐ 1, 597 ասոր. ցնրոճ, շում. GUR, ԳՔ 255 - գուռ, գուռնայ, Ի. Мкртчян СРА, 227-228, ՉԼՐՔ,

Գուլգուլալ /ԳՔ 232, 254/ <տես Գւլլալ, կլլլալ, **կուլկուլ /ԳՔ 602/** - ջուրը պարպելու ժամանակ կլ կլ ձայներ հանող փարչ, ջրաման, **Գւլլուք** - ջրի Գւլլուն հոսելու կամ շիշն պարպելու ժամանակ տես Գւլլ, կլլլ (քնածայնական)Ա. 294):

Գրալ ՀԱՐ 1, 604 - ծագում է պիլ-ջրալ-ից, **գրավքաչ ՉԼՐՔ Ա, 288** - Դարարաղում պարտքի դիմաց բռնի մի բան վերցնելը:

ջրվեժ (Աղին, Բեպան, Չանկածազ):

DS 1923 gargarizma - գորգոռալով (Ռիզայե, Գյունեքոյե):

DS2053 giranmak - ջրաղացքարը սրել քերծել, դգել, **DS 2006 geron vermek** - ջրաղացի տակի քարի քոլոր կողմերը քերծել (Չամուլա, Դիլիկի, Սվազ):

DS 2200, 3012, 4573 gurna, kurma, kurun: Գիտեն շատ բարբառները:

DS 4571 kulgusu - փոքրիկ ձեռքի կուլա (Քոչեհիդ և շրջակայքը): **DS 4512** - կավե շատ փոքրիկ ջրի աման: (Հաջիբեկքաչ, Նեվշեհիդ, Քոչեհիդ):

DS 2080 girava vermek - ասլանքը գրավ դնելու փողն առնել: Ռենցվածքը գրավ դնելով դրամ վերցնել:

Դադա (Վան), **դադո** (խոյ, Սալմաստ) – քույր, մեծ քույր, **դադո** (խիզան) ով հայր, կոչականն է՝ **դադէ**: ԳԲ, 263, ՀԼԲԲ, Ա, 297 մեծ մայր, տատ, հորեղբոր կին: Սողոմոն **դադա** (Մայաթ Լուկա):

Դահ, դահդահ, դադահ ԳԲ 263 – ձի վարելու բացականչություն, ՀԼԲԲ, Ա, 300

Դահուկ, դաուկ ՀԼԲԲ Ա, 301, ԳԲ 263 – Մեծ սահնակ, որով լեռնեն խոտ, փայտ և այլն կրեին: (Մուշ, Կարս, Դերսիմ)

Դամասխ – սև ընտիր սալոր (ՀԼԲԲ, Ա 303, ք72) **քամաս** – սալորի չիր (Կարս), սալորի տեսակ (Երզնկա): Չմարավոր է, որ ծագումը Դամասկյան է:

Դայեակ ՀԱԲ 1, 618-619 – պրաքթ, ստնտու, ծծմայր, դայակ < պիլ. **dāyak**, պրս. **dāya**:

Դարակ – 1. արկղ սեղանի մեք, 2.

DS 1317 dada (I), **dad** (II), **dadak** (III) **dadaş** 1, 2... մեծ եղբորը տրվող կոչական, 2. 1-2 տարեկան երեխա: 3. հորացույր (Վան, Էրճիշ), 4. մորացույր (Վան, Էրճիշ), 5-6. հարգալից կոչական տարեց կանանց և երիտասարդներից դիմելիս:

DS 1326 dah, dāh (I), **dāhdāh** (I) – 2. ձի, էշ և այլ կենդանիները թշելու հորդորելու բացականչություն (Արդվին, Աշկալե, Ամասիա)

DS 4733 tahunk - դահուկ, **DS 3804, tahuk, tahunk, tahūnk, tevik**(I) 3902 - դահուկ, սահնակ (Բիթլիս, Էրզրում, Էրցինջան), **tevūk 3903** Եփեսոս Զարաիիսար

DS 1350 damaskene – մի տեսակ սալոր (քոջատ, Չիլե): Չայացվել է ծառատեսակ նշանակող - eni > ene ամանցով: Այլուրեք կա **tamas**(DS 3873) սև սալոր (Էրզրում), **tamaz**(I), **tamas, tomas** (3817):

DS 4744 taya – ծծմայր, դայակ, **DS 3775-3776, TS, V, 3774 – sūtanne**: Չմարավոր է պարսկերենից է կ-ի չփոխարկյան պատճառով, որովհետև բարբառներում նման ձև չկա և րոլոր բարբառներում է «մանկաբարձուի» է նշանակում:

DS 1432 derek(I) – խտանոցի

պատերի մեջ բարեք, պահարան,
3. տախտակե դարան: ԳԱԲ 1, 631,
632, 633, պրս. **dar, dahr**:

Դարապաս, դարեպաս ԳԱԲ 1,
634-635, դարբազու, դարվազու
պիլ-ից թե՛ աքքադ-ից: Փոխ է
առնված երկու անգամ՝ արքունի
կամ իշխանական դուռ:

Դարիկ զԲ 269, ԳԼԲԲ, Ա, 317 -
լայնափոր ու լայնաբերանուտ
կալե գրաման կես մետր
բարձրությամբ:

ԴեՆ - 1. եզ շուն, գայլ, 2. վատ
վարքի տեր կին, 3. քած (ԳԼԲԲ Ա,
322) (Մուշ, Սասուն, Վան,
Բուլանջիս, Շատախ) զԲ 271
Արուներու հետամուտ կին,
գուփուհի:

Դարի, դերեն, դերենիկ ԳԼԲԲ, Ա,
328 - տոնախմբություններ որևէ
վանքի քակում (առող, **deri** վանք):

Դեմի - անցողի զԲ 278/, երևան,
Ղազախ, Ղարաբախ, Գորխ,
Արարատյան: ԳԼԲԲ, Ա, 333, 326
դեմի, դեմիա (Ղարաբաղ, Գորխ):

Դեմգ - բրնձի չալթուկը սանդի մեջ
ծծելով համելու սարք զԲ, 278
Երևան, Ձեյթուն, Ղարաբաղ,
Սիվրի-Գիսար, Վան): Տրճկ -
ձավար շինելու երկանաքար (Մուշ-
Տիգրանակերտ)՝ մաս ձեթ համելու
մամուլ: Պարսկերենից շատ հին
փոխառություն է:

պատի և անց արկղ, դարակ
(**dolap**) պահարան: (Երզնիցան,
Տրասիզոն, Քենալիե): Գնչում է
քերեք

DS 1368 darbaza - մեծ շենքերի
մուտքի դուռ (Կաղզման, Կարս):

DS 1434 derik III - խաղող
հավաքելուն ծառայող սասլատ
(Տրասիզոն, չրջակայքը):

DS 1408 del - եզ շուն (Վան,
Ախլար, Բիքլիս):

DS 1433 deri derinti, dernek -
հավարույթ, տոնավանառ
վանքի քակում, **demik gu**:

DS 1415 demi (I), dem (I) -
անցողի ցանց, **DS 1416 dem**
ekoni - կրային տեղի արտ
(Իզդիր, Կարս, Վան, Երջիս),
Կրային արտում անած քերք:

**DS 1507-1508 dink, denk (III),
dik (IV), dinkene** - 1. հատիկի
կեղևը անցատելու երկանաքար,
արաց, 2. հատիկի կեղևը
անցատելու մեծ քարե սանդ, 3.
բրնձի ծծելուն ծառայող
կենդանու պտտելու քար գլան
(Տրասիզոն, Մաչկա, Կեսարիա,

Լիզդե, Աղանա, Քիթլիս, Ախլաթ):

ԴԻՐ, դրի – հաց, ցորեն: Ըստ Գ. Անադյանի, **տիր** ԳԱԲ, 1, 675-676
Դիր մշակվում է մակ կարգ, շարք հ.-ե **մի** - դնել, սանսկ **մի** - արմատից (տես մակ ԼԳԲ, 1, 627, 4. Բոլոյան, ԵԱԳ, 251 շարքացանով խոշորահատ ցորեն, 4-անի ավազանում **խլաթ**, Արճեշ, Կոզոլիտ և այլն): Արքադ - կոչվում է մակ հոսամ, ԳՐԲ 293:

Դմրոյ, դմրոյ ԳՐԲ, 167 – քանձրամիտ, շիակացող: ԳԼԲԲ, Բ, 339 - թթամիտ, անճարակ (Մուշ, Սեբաստիա, Կարս, Դարաբադ, Ուրմիա)

Դմիշխ - ղըմըշխի ԳԱԲ, 1, 674-675 - արաթ, **dimishq** - Դամասկոս, Դամասկոսյան, Դամասկոսի: Միջին հայերեն բառ, անցել է մակ եվրոպայի և այլ ժողովուրդների բառապաշարին: Դմիշխա - 1. դամասկյան ընտիր պողպատ, 2. դմիշխի - դիմացկուն, ամուր: ԳԼԲԲ, Ա, 330 ղըմըշխի - 1. մատղաշ, 2. դիմացկուն, 3. տոկուն (Մուշ, Ակն, Աճկարա, Կարս և այլն):

Դմդնալ, տմտնալ ԳՐԲ 518, զԲ 1037 – 1. Առանձին խոսելով, երգելով կամ մտածելով ժամանակ անցնել (Վան), դանդաղել, մի քան ուշ անել: Դունդունալ, դոնդոնալ ԳԼԲԲ Ա, 341 – 2. դանդաղ ու հանգիստ մի բանով զբաղվել

DS 3936 tir(II) 2. Անձ հատիկներով փափուկ մի տեսակ ցորեն (Վան, Էրզնս, Ախլաթ, Քիթլիս, գյուղերը): Վանի բարբառում այն արտասանվում էր **տիր** (ժազունը ALT-ում չի տրված): Ninda dir (CRA 271-272, AHW 650-651):

DS 1498 dimbiy - ապուշ

DS 1461 dimushki (IV) – 1. կարճր երկաթ, 2. քիթեղ, 3. զեղեցիկ, 4. նուրբ (Չորում, Անկարա, Էսկիշեհիր, Ավազ, Ամասիա և այլն):

DS 1463 dmdm, dmdm (I)
dmdm (I) – 1. քմահաճ, 2. արագ վճիռ չկայացնող, խոսքը երկարացնող. (ՄԱՍԽԺ XVI, 240)

Դող ՉՐՐ 173 – սայլի անիվի եզերքի օղջ: Լան՝ տող երկաթե շոջանակ, զԲ 282-283 – դող-դողիկ, տող: ԴԿ 4, 32/

Դողիկ զԲ 283 – ձվածև եզերքով կես մատնաչափ հաստ, մեջը բաց (ծակ) երկար հաց: **Դօղիկ** – մեջը ծակ հաց:

Դոյլ ՉԱՐ, 1, 678-679 – ասոր. ջրաման:

Դոյ ՉԼՐՔ Ա, 343 – 1. դույլ (Դոլիս, Բոլու, Նարբերդ) 2. երկարապոչ դղումից ջրաման, 3. եաշվե պարկ, ջրիոր փորելիս հողը դատարկելու համելու: **Դոլու ՉՐՐ 17** – մի աման, դոլչա, տոլչա: **Դոլչա**- պղնձե դույլ (Չավարիկ):

Դրամ-պիլ. dram, առ էլ հունարեն δραχμο բառից, պարս. **dirham** – բուռ, բռաչափ (ՉԱՐ 1, 691-692). տիրիեմ /դիրիեմ – գրամ, չնչին, քիչ մի բան:

Դրընդդի ՉԱՐ 1, 186 – **Դուռն ՉԱՐ, 1, 684-686**, **Դր «դուռ» և անդ «շենք, սեամ»** բուլանըխուսմ «դռան վերին շենքը» **Դրնդի ՉԼՐՔ Ա, 351** – դռան շոջանակի վերևի փայտե դրհանդի

Դրր – հերթ, ՉԼՐՔ, Ա347 (Արարկիր, Կարս, Մուշ, Տրաքիզոն):

Դմբզել, սմբուզ, դմբուզ /զԲ, 280/ – 1. բուռնցք, մուշտի, կուրփ (ՉԼՐՔ Ա, 339), 2. հետույքի քշերը (Երևան, Վան) ԴԿ, 4, 32/:

DS 1535 doğ (I) – սայլի անիվի օղջ (Արճեշ, Վան, Ախլաթ, Բիթլիս), **(II)** – այծերի ակամեցների ուրովածքը, Ռաեցք, վզկապ, կապ: **DS 3945 toht (I), toh (I), tokt, tohk, tort (IV)** – շների վզին անցկացվող փշոտ երկաթե օղակ (Գեմերեկ, Ավազ, Էլյազիք, Ադանա):

DS 3952 tola (IV), tolu (II), DS 1546, 1576 dök(III)-դույլ – հողից ջուր հանելու տախտակից կամ դույլ (Մունգուրլու, Սերգիճոն, Ամասիա, Զիլե, Զիքսար, Թոքատ, Ավազ, Մամուռն): **DS 3953 tolik** – ջրաման, **DS 4487 dolça** – կալե ջրաման (Ադին): **dolçek**

DS 1513 direm (I) – մի ծանրության չափ (Գեմերեկ, Ավազ, Յոզգաթ, Իյդեխ):

DS 3920, 3938 tirindi, tirindi – 1. լուսամուտի տակի և վրայի գերանները, 2. դռան և լուսամուտի վրա դրվող ամբողջական քարերը, դռների վրա դրվող երկար քար: (Ախլաթ, Բիթլիս, Էրճաս, Վան):

DS 1563 (III) dor – հերթ (Բիթլիս, Ռեյհանլը, Ամիկ):

DS 1602 dumbuz, dombuz (I) – 1. բուռնցք, 2. հարթ տեղերի քմերը, **dombuzlamak** – դմբզել:

Ե

եկաւ ՉԱԲ, 1500 – սակասավոր բայ մյուս ձևերը **եկն** արձատից, ՉԱԲ, 2, 1112, եկ <gem-ից:

եղան ԳԲ, 293, ՉԱԲ, 2, 14-15: Խուրձերը վերցնելու ժանիքավոր հարմարանք (Ախալքալակ, Կարին և շրջակայքը), ԵՄԳ 52-56 (ՄԱՄԵԺ XVI, 238):

եղիճ ՉԱԲ 1, 19-20 – մի տեսակ վիշաբույս, կճան, ՔԱԳ 175 - **եղիճ, ԳԲԲ 21 - աղինջ, եղիճ, ՉԼԲԲ, Ա, 39, աղինջ** – չունի **եղինջ**, այլ միայն **եղիճել** (ճիշտը՝ լեղիջել 368) - եղինջով ձեռքերը ծակոտելով արյունոտել (ԻՆ, 4, 31):

եղնիկ ՉԱԲ, 2, 21-22 – **eino-ից** Կյուրասոն - եղնիկ, Սեբաստիա - յեղնիգ, եղնիգ (ԻՆ 4, 32):

երանգ ՉԱԲ 2, 39 – պիլ. *rang: **ԳԲ 299, երանգաջուր, երանգենի** – խաղողի տեսակ, որ գույն է տալիս գինուն:

երանիկ, երանի քե /ԳԲ 299/, երանիկ ՉԼԲԲ Ա, 377, 392 - երանիկ, երնակ, երնեկ, երանեկ, հիներակ, էնեկ, հցնիրակ **երան, երանել, ՉԱԲ 2, 38** - երջանիկ, բարեբախտ լինել, սանակր **ran** ուրախ

BAS, 385 çur egav – ջուր եկավ **Argo – çarmak çur** – օղի, **egav etmek** – ձեռք զգել, **egavlamak, egavlanmak** - զողանալ: **BAS, 100 egava getirmek:**

DS 1672 egan – հունձը մարագ հրելու հարմարանք՝ (Բայբուրի-Գյումուշհանն):

DS 1678 eğinç - եղինջ **ısrgan otu** – (Կապտան փաշա, Ռիզայն և շրջակա գյուղերը):

DS 1717, 4493 elik (I) elik keçi – քարայծ, վայրի այծ (Տրասիզոն, Վակոֆքեբի՛ր, Բեշիկդուզու, Ջոնգուլդակ, Ավազ, Կաստեմունու, Սինոպ, Ամասիա, Օրդու):

DS 2548 (Մուղլա), irenk (III), ireng (II) - գույն, **DS 4524 irenk (I)** – 1. գույն (ֆեթիե և գյուղերը): Հնարավոր է պարսկերեն rang-ից:

DS 4253, 4820, Yernik gitti benim yarım, yernik – ուսնս olmamış (Բուղդայջը, Քույուլուք Աղանա, Քոզան, Բախչե): **ranya,**

երբ ՉԱԲ 153-154 - երբալ, երբանք

Եփիլ - ՉԱԲ 272 - եփ, եփել
արմատից, որի զուգահեռն է
աքքաղ, ԵՐՍ Եփել, թխել (AHW
231, CEA 311):

2
Ձիրիլ, զըրիլ, զիպիլ ՉԼՐԲ, Ա, 410
- 1. աղբ, փոխաբերությամբ, 2.
անպետք, անարժեք բան,
զիրիլանոց, աքքաղերենից
արարերենին, (AHW1524) որից
հայերենին (Արարատյան,
Ղարաբաղ, Կարս, Ուրմիա և այլն):

Չինգ ՉԲԲ 187, ՉԲ 319, ՉԼՐԲ, Ա,
412 - անատունների ծնկների
վերին և ներքին թզաչափ մասերը:
Շագում է պրակ. zanu «ծունկ»
բառից (Արարատյան, Ղարաբաղ,
Կարս, Ախալքալախ):

Չիվան - 1. որոմ, 2. որոմի նման
մի քույս, որից դեղ են
պատրաստում բորոտների համար
(Մուշ), ՉԼՐԲ, Ա, 412, ՉԲԲ 187, 2.
որոմ (Մոկսում):

Չկեռ ՉԱԲ 2, 98 - սգեռ, սկեռ,
եղկեռ, զղեսր, զղեր (խտորոջուր)
զլիր (Չամշեն) զկեռ (Ղարաբաղ,
Գանձակ) - զկեռեմի

Չնկոտալ - զբ, ԼԲԲ, Ա, 417-1,
դոլդոդալ, ցնցվել, սրթեալ,
ատամներով կափկափել ցտից
կամ երկյուղից:
Չնգոտոց, զնգոտուն (խաղբերոլ

TPC 277 ertak - զնանց,
շարժվեց. դե: Argo-ի
բառապաշարից: Չայ, երբանք
(BAS, 105):

DS 1763 epic - տակը զնդան
կարսա, որի մեջ կանեփի
թելերն են եփում (Ռիզայե,
Կասպուան փաշա, Չայելի):

DS 4384-4385, 4838 TS 4808 -
XVI դ. zibil (I) - աղբ, ավելվածք,
զոմաղբ, կեղտոտություն, zibil
(IV), zibillemek, zibilik -
աղբանոց աքքաղ, աղբալ zibi,
(CEA 319) TS-ում zibil seyeh:
Տարածված է ողջ մուրցիայում:

DS 4839 zink - տավարի մսի
ծնկի մասը (Իզդիր, Կարս):

DS 4382, 4390 zivan, zivan (I) -
արտում ցորենի հետ բուսնող
դառը քույս (Վան, Էրջիս,
Խոզաթ, Սվազ, Թունջելի,
Արարկիր, ՈւրՖա):

DS 1829 ezkil - մուշմուլա-
զկեռ, թարսր. azyul, լազ skir -
muntr: 4355 zexer - čile -ի նման
մի միրգ (Շարինգարահիսար, ..)

DS 4360 zengirdemak - ցնցվել
(նիզդե):

Ակն, Համշեն, Պոլիս, Մարզվան)
2. Սագի հանած ձայնը (Մրաբկիր),
բնածայն:

Չնդան ՅԱԲ 2, 102 < պիլ.՝ zindan-
1. բանտ, ստորերկրյա մութ բանտ.
բարբառներում՝ Համշենում՝
զնդոն, Չնյունում՝ **զոնդոն**
«մութ տեղ», Պոլսում՝ **մութ-
զնդան**, Ղարաբաղում՝ **մրեն-
զնդան**:

Չոմբ /ԳՐ 324/ - (բնածայնական)
1. լոճ, լինգ, երկաթյա հաստ ծող,
որով քարեր կշարժեն կամ
կքանդեն, **ՉԼՐՔ, Ա, 419** - քար
ջարդելու, երկաթ ծնծելու ծանր
մուրճ, **զոմփալ, զմփել ՉԼՐՔ 416,
ԳՐՔ 188** - 2. մեծ կտան, կոսն, մեծ
մուրճ, զոմփո մարդ - խոշոր մարդ:
(Սեբաստիա, Խարբերդ, Մուշ,
Համշեն, Արարատյան, Ռեթիա և
այլն):

Չռալ ՅԱԲ 2, 110 - անասունի
խանջելը (բնածայնական)

Չռիկ, զռիկ անել /ԳՐ 326/ - էշի
զռալը, **զռիկ ԳՐՔ 691** - արու էշ:
Արսեն Վարդապետ Թոխմախյան
(Վան), բնածայնական

Չիլկ, զուրկ - անբաժին, ան ինչ,
ՅԱԲ, 1,96-97, ԳՐ (Խարբերդում
արձատական **զրիգ** ձևն է: Գիտեն
բոլոր բարբառները զուրկ ձևով):

Չուբարա, զուպարա -
տարապարհակ աշխատանք:
գր325, ՉԼՐՔ, Ա, 425 (բազմաթիվ
բարբառներում):

DS 4838 zindan (II) - լուսինը և
աստղերը տեսնելը փակված,
ամպամած գիշեր (Կարս):

DS 4392, 4393 zom (I), zomp (I)
zamp - (Ադանա, Օրդու-
Ուլուքնյ, Արաբկիր, Մալաթիա,
Մերսին): **DS 4840 zomp** -
քարեփի մուրճ, քար ջարդելու
համար զործածվող մեծ մուրճ
(ԿԵՅԱՒՄ)

DS 4831 zurlamak
բնածայնություն

DS 4377 zerk (I) - արու էշ
(Անկարա, Քոշեհիր, Նեվշեհիր,
Փոշատլը)

DS 4361 - zerk, zergı -
ճեղքություն, դժվարություն:

DS 4400 zubara(I) - խումբ:
zubara(II) - 1. ծրի աշխատանք
2. օգնությանը կատարվող
աշխատանք (Էրջիս, Վան):

է
է հա - այր (բնածայնական)

Թ
Թաղ ՉԹՔ 203, ՉԼԹՔ, Բ, 69 -
գեղնատարած բույսերի թուփը,
տունցկը (վարունգ, ձմերուկ, սեխ,
դդում և այլն): /ԳՔ 345/ ձմերուկի,
սեխի կամ վարունգի քշած ճյուղը:
ԲԼԸ (Արարատյան Մուշ, Խոյ):
Թաղ ԶԶԵԼ ՉԱՔ 2, 145 -
գեղնատարած բույսերի ճյուղերի
գեղնի վրա երկարել, տարածվել:

Թաղա ՉԼԹՔ, Բ, 69 /ԳՔ, 345/ -
պատուհան, լուսամուտ (Մարաշ):

Թաճ ՉԼԹՔ, Բ, 71 - 1. ցորենի
շեղջը կնքելու գործիք, 2. շեղջի
վրա դրված կնիք, 3.
հացահատիկի կույտ: Թաճել -
երևած ցորենը դեզ շինել, տես նաև
տաճ (ԳՔ 1011) - տախտակի
նշան, որով նշանակում են դեզը
ճինել չափել:

Թամաղա ՉԼԹՔ, Բ, 71 - խնջույքի
սեղանը դեկավարող մարդ:
Վրացերենից՝ Մոսալ բամադեն,
բեղերն ոլորեց: Բոլոր
բարբառներում կա:

Թաշտ - տես թեշտ:

Թատանոց /ԳՔ 350/ - խնուս,
ծաղր: Թաճա ՉԼԹՔ, Բ, 133 -
ծաղր, հեզմանք: Թաճա անել
արդյոք, պրսկ. tarang նդամակով

DS 1689 eha - քակ օլուր, քակ
(Մաչկա, Տրասպիզոն)

DS 3799 tağ (I) - դդում, ձմերուկ
սալաթի նման, բույսերի
ցողունները և ճյուղերը: Taği
basukra hiyar aci olur (Արճեշ,
Խլաթ, Վան, Քիթլիս):

DS 3799 tağ (II), tağa, tağa -
փոքրիկ լուսամուտ կամ
ստաստաղի լուսամուտ
(Մալաթիա, Աֆշին, Մարաշ):

DS 3856 təc (I) - կալում
հարդից անջատված զարու կամ
ցորենի կույտ (մլուշիլան,
Գյումուշհանե), DS 4745: Միսալ
է təc-ը նույնացնել դեզ-ի հետ
(տես ALT էջ 42 N 134): Դեզ-ը
հայերեն է համարում ՉԱՔ 1,
658-659 dhaig արմատից. առկա
է նաև իրանականներում dez-diz
ձևով:

DS 3816 tamada - խոսքն
անցնող, հրամայող,
կարգադրող(Յալովա, Կոնյա,
Իսթամբուլ, Բաշխուլկ):

DS 4760, tirana - ծաղր ու
ծամակ (Վան): DS 3918 tirana
etmek - ծաղր անել (Էրճիս,
Վան):

երգ երգել (Ուրմիա, Վան, Մուս, Մուշ), **թառանել** – ծաղրել:
Թռանա ՉԼՐՔ, 2, 230 – ծաղր,
թռանա անել – ծաղրել, հեզնել:

Թառլան ՉԼՐՔ, Բ, 82 – 1. շատ
զեղեցիկ, չքնաղ, 2. բազե, 3. քաջ,
կտրիճ, թառլան դուշ, բազե:
Մեր տան տակը մուշ էր,
Իմ յարը թառլան դուշ էր:

Թասիկ – ՉԼՐՔ, Բ, 89, ՉԲՔ 386 (մուկ)
հանդատարիկ հայերենի –իկ
ածանցյալով փոքրացուցիչ: **թաս**
արարերենից է, ՉԱՐ, 2, 186-187:

Թափշակ, թափշակ, թափճակ
ՉԼՐՔ, Բ, 91 - անբախի բախի
ականջ, ոտնակ (Սրարատյան,
Ղաթաբաղ, Կարս, Ախալքալակ):

Թարպիս ՉԼՐՔ, Բ, 87 –
խոնավություն, թացություն (հողի՝
Բալու) թարպիս էնել –
խոնավացնել հողը մշակելու
չափով: **Թարպիս ըլել** –
խոնավանալ: Թարպիսը անցնել –
հողը մշակելու խոնավության
պակասելը:

Թարփ, թարփ ՉԱՐ, 2, 162, քնիկ հայ
բառ հնիս տր ձևից: Գիտեն շատ
բարբառներ (Ալաշկերտ, Երևան,
Մուշ, Ջեյրսուն) (ԳԲ352):

Թափոն, ՉԱՐ 2, 164-166, ԺՂԼՐՔ, 2,
162-163 - **թափ-ոն** արմատից և ոն
ածանցից թափել: Ինչ անպետք է և
դուրս է թափվում. արտադրության
մնացուկներ, անպետք մասը, ՉԼՐՔ
89, Բալու, 101 թափոն –

DS 4753 terlan kartal - արծիվ
(Իգդիր, Կարս):

DS 3837 tasik – մետաղից
սարքած փոքրիկ թաս: (Աղին,
Էլազիդ):

DS 3881, 4752, tepçe, tepçey
(**tepği**) - բախիճ անցկացվող
փայտե ոտնակ (Վան, Էրճիս,
Ավազ, Իգդիր, Կարս):

DS 1368 darbız (II), DS 3868
telbis(I), telbiz(I) etmek –
խոնավ արտը ջրել (Յոզգար,
Մերզիֆոն, Ամասիա, խոզար):
telbis etmek - արտը ջրել,
ցանելու վիճակի բերել:
(Աղանա, Մաթաշ, Կայսերի):

DS 4737 tarp, DS 1372 darp(III),
Կարս, Մերիկ, Անթալիա և շատ
վայրեր: ճյուղերից սարքած
կողով, որ ձուկ բռնելու համար
դրվում է ջրի առջև:

DS 4737 tap (II) – քունի մեջ
ընկած, մոխրի վրա էփած
(Նեվշեհիր, Մուսթաֆափան),
TPC 827 tapon - անպետք,
թարս(DS 3830) մաշված – **ne**
tapon adamaın (ինչ անպետք

բափվելիք, **անվաճառելի** (բափոն) մարդ նս): **BAS** – ում (էջ 274) քափոն-ց փորձում է ստուգաբանել Ֆրանսերենից:
ապրանք, բափ – ում բառից: (ԻՆ 4, 32):

Թափ **ՀԱՐ 2, 164-166** բազմիմաստ բառ է: Ում **ՀԼԲԲ, Բ, 89** – (Արարատյան, Դարաբաղ, Վան, Խարոբրդ, Բուլանջխ, Կարս և այլն):

Թեթիկ – արագ: **ՀԱՐ, 2, 168, բեթևիկ, բեթևուկ** ձևից (գիտնո շատ քարքամներ): Արաբկիր, Թեթևուկ

Թելլո – հայկական պարի տեսակ:

Թեճ (տես բաճ) **ՀԼԲԲ, Բ, 99** – 1. թեղ, 2. հացահատիկի թնդի վրա դրվող կնիք:

Թերիակե **ՀԱՐ 2, 176** – դեղբափ, բերակե, քիրակե, քիւրակե: Երկու իմաստով՝ 1. դեղբափ, 2. աֆիոն:

Թևեք, քեռեկ – 1. խաղողի սարփինճայ՝ **թև** և եկ բառերից (Այն, Խարոբրդ), բառնա: **ԳԲ 361, ՀԼԲԲ, Բ, 102** Ամասիայում՝ որքատունկ, **ՀԱՐ 2, 127-128** քև: Խ Ամրիյանը ենթադրում է **թև** ձևից: Նշանակում է **կոտրակ**, **ճերթկի** չոր ճյուղեր:

DS 3822 tap (VI), taptap (III) – ում, զոռ (զորուծ), **DS 4737 tap (I), tapa (II)** – ում (Չորում):

DS 4755 tetik, tetük – ճարպիկ, առույգ, կայտառ, ոտքից արագ, ոտքից թեթև, արագաշարժ (Աֆիոն, Գարափասար, Իսպախտա, Բուրդուր, Օրդու, Յոզգաթ):

DS 1414 delloy – մի պարի տեսակ (Կուրսառն):

DS 3798, tac – 1. հացահատիկի կույտերը, պարկերը կնքելու համար շինված փայտե զործիք:

DS 4756 – **teyrek** – բնիֆ, հաճույք սովող նյութեր, **teyreki** – հաճույք պատճառող նյութերի սովոր կոչումը (Չորում): **Միզղե 3904, tiryak** – աֆիոն **DS 3940:**

DS 3901-3902 tevek – 1. խաղողի սեխ, ձմեռուկի, դոճմիկ ճյուղերը, 2. տեղևները, 3. խաղողի նոր ճյուղերը, խաղողի կոճղերը... 9. բառնայի փոխած չոր ճյուղերը: **teveklemek** – որթի արմատից ելած անպետք ճյուղերը խնել, մաքրել: **DS1441 devok (1,2,4)** (Ամասիա, Թոցատ, Բորսա և այլն) **DS1511 dip tevegi** – խաղողի կոճղերի տակից ելած

ճյուղեր (ևիզդե):

Թեշտ ՉԱՐ 4 370-371 պիլ *tašt* - ավազան, կոնք, բաժակ, լազան: **թեշտ** հայերենից է թաշտը: պիլ-*tašitan* - տաշտ-ից:

Թեպուր, թեփուս - փետուր գր 357, ՉԱՐ 209-**թեպուր** -քմրուլ, **թեպոել**-փետել ՉԼՔՐ,Ք,100,106: Անտոյանը կարծում է **թեպուրը** շրջված ձևն է **փետուրի**: Գրեթե բոլոր բարբառները գիտեն:

Թիթիոն - «թռչկոտող» կրկնված թիո արմատից, ՉԱՐ 2, 183, 184-186 կամ արար. **tayr** «թռչել» բառից:

Թոնիթ - ՉԱՐ 2, 196 (դասական շրջանից, Գիլդե Վաստակոց) որոշ բարբառներում հնչյունափոխությանը անկա են: ենթադրվել է պարսկերենից, սակայն ծագումը Միջագետքի սեմիտներից է **tinaru** անկա է մ.թ.ա. XXV հարյուրամյակից: Գիշատակվում է նաև **veda**-ներում:

Թոս - ձուկ բռնելու ցանց, ուռկան: ՉԼՔՐ, Ք, 126 - գիտեն բազմաթիվ բարբառներ (Արարատյան, Դարբարալ, Թրիլիսի, Պուլիս, Խարթերի, Մուշ, Դեբսիմ Շամախի, Գամշեն, Կարս):

Թոսն - թոս (Չար 2, 198-199), բնիկ հայ բառ **tor** արմատից: Ընդհանուր է:

DS 3841 tašt - ձեռք լվանալու լազան, DS 1439 **dešt** - բերմեզ եռացնելու և հաց շարելու լազան:

DS 3887 tepur(II) - հավի կամ աքլորի թևը: գրի է առնված որոշ սխալով. (Չալիլի, Կապտան փաշա, ...):

DS 3941 titer (teter) - թիթեն (Ռիզե Էրզինցան Քիլիս):

DS 3819 tandir - 1.քոնիթ, վատարան, 2.ճակ չորս ակնանթ մի սալակ անիվներով, որի մեջ նոր ուտքի ելած երեխաներին են դնում:

BAS 286 tor - թակարդ, ցանց, խարդախության իմաստով էլ: **DS 4769 tor** - ցանց, ձուկ բռնելու ուռկան (Իզդիթ, Կարս, Մալաթիա): **DS 1563 dor(I)** - ձկան ուռկան (Տրաքիզոն և շրջանը):

DS 3970 torun-yeğen - ավզական, թոս (Տրաքիզոն, Գիրեսուն): **TPC 868 tor**

Յոթ վոթ - ՀԼԲԲ, Բ, 134 - 1, անընդհատ բռնկոտող, 2. անընդհատ: ՀԱԲ, 2, 184-186 **թթի** արմատից, **վոթն** նրա բարձատարն է:

Յորախ - եռացրած ջուրը՝ շիճուկը քամած թան: Մածնարանը եռացնելով կրկտրեն, կտրած բանեն պանրիտը կտտանան **քամելով**: Այս սպիտակ քանձր մազը քորախն է: ՀԼԲԲ, Բ, 130 **խարբերդ**, Թալու. 404: **քոր** արմատից:

Յորակ - ՀԱԲ 2, 199-200 «քամիչ» քոր, քորել «հոսել, քամել» արմատից:

ծ
Ճամկոյ ՀԱԲ 221-224, 635, /ԳԲ 390/ - (ԻՆ, 4, 32):

Լ
Լազան, լական - ձյան վրայով քայլելու հարմարանք: ՀԼԲԲ.

Լալիկ /ԳԲ 406/ - պոս. **Լալ** - համր, լալ ՀԼԲԲ, Բ, 193-195 - լալիկ, լալիկանալ (Ակն, Ղարաբաղ, Լոսի): **Լալոշ** ՀԼԲԲ, Բ, 195-կակազ (Արարատյան, Ղարաբաղ, վան), (ՄՄՍԵԺ XVI, 241):
Լակաշ, տես շակալ:

Լամբակ, լամբոկ ԳԲ 403, ՀԱԲ 2, 262 լամբ - օղակ քառից (ՄՄՍԵԺ

BAS 282 - նու տու:

DS 1563 dorak (III) մածունով և սերուցքով սարքվող մի տեսակ պանիր: 3967 torak (Էրզինջան, Ջարա, Մուշ, Քիթլիս):

DS 1563 dorak (IV) փափուկ քարից շինված մածուն քամելու համար գործածվող մի տեսակ քամիչ:

DS 853 camgöz, Jenköz (Ղերեմեյե), TPC 942 - **zangoç, camgöz** (Գազիանթեպ), **zömögöz** (Թրքատ, Սաշկա):

DS 3070 iekan - փափուկ ձյան վրայով հեշտ քայլելու դալար ճյուղերից հյուսած ոտին անցկացվող հարմարանք:

DS 3061 lalik (III), lalik - 1. անլեզու, համր, 2. լեզուն բռնված, **lalaj** - քվատ (Աղին, Էլյազիկ, Քորթարի): **lalios** - մոր խոսել սկսող երեխայի նման խոսող:

DS 3062 Lambak - կանքին կապված պարան (Քայրուրդ,

XVI, 238): Երբ գրականում – Գյուճուշխանն):
կոճակ անցկացնելու օղակ
դասական գրաբարից է հայտնի:
Գիտեն քաղճաթիվ քարթաճեր՝
լամբա, լամբոնք, լամբոկ,
լամպա, ՉԼԲԲ, Բ, 199:

Լաս, լաստ, լաստել ՉԱԲ, 2, 266-
267 (ՄՄԱԵԺ XVI, 237): DS 3066-3057 las, last – հնճաճ
խոտի կույտ:

Լարան – Մազից կամ կանելիից
հաստ դերճան: DS 3066 laran – ճազից
սարքաճ պարկի կապ (Բիթլիս):

Լափ, լոփ, լափ, լոպ, լոր ՉԼԲԲ,
Բ, 255, /ԳԲ 422, 423, 428, 439/ -
ճնջի ափ: Չափանարար հ.-ճ
ճազում ունի, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241)
(Մուշ, Վան, Մոկս, Ոզմ, Կարս,
Արարկիթ): DS 3064, 3073 lap (II), lep (I) -
ափի ճերպը (Բիթլիս, Ուրճա,
Ուշաք):

Լաւաշ լօշ - ՉԲԲ 260, ՉԲԲ 242-
243, լաւաշ /ԳԲ 414/ - աւտուր.
Լճս, երբ. Լոշ Լօշ ՉԱԲ, 2, 308 -
բարակ թերթանճան հազ:
Տաքլազի՝ շոքն թանճր, լօշ
ելելալ: DS 4580 lavas (Վան) yufka՝
լոշ

Լինգ - (ԳԲ483-484, ՉԱԲ, 3, 450-
451, ՉԼԲԲ, Բ, 227, հանելիթ. լինգել,
լինգնել. ՄՄԱԵԺ XVI, 238)
երկարյա ճնճ ճող, որով քարելը
տեղահան ճն անում, քարդում: DS 3080 ling(II), link(I) -
հանելիթ(Տ.):

Լղճոր, ճիւլվաճ ՉԼԲԲ, Բ, 233 -
փափուկ, ճիհար, ճամճվաճ,
լղճոր /ԳԲ 428/ - աղտոտ, փնթի,
անճաքուր (խնուս, Վան,
Ախալցխա, Մոկս, Մուշ): (ՄՄԱԵԺ
XVI, 241): DS 3077 lıçor – կելտոտ,
ցելտոտ (Բիթլիս):

Լման ՉԱԲ, 2, 278-280, 290 - «լի
«լցվաճ» արճատից+ճան DS 119 ağız liman – ճինչև
թերանը լիթը, թերանիճ

ածանցով՝ հայերեն քե արմատից: **Լճճճալ** – լրանալ, լճճճնել - ավարտել **ՉԼԲԲ, Բ, 234** - ամբողջ, լիվ (քոլոր քարքաներում):

Լորբազ ՉԼԲԲ 243, /ԳԲ 435/ - պարծենկոտ, լոպպազ - մեծամիտ, սնապարծ, գոռոզ, հպարտ (Շիրակ, Կարս, Արարատյան, Դարբասի): **Նաև ՉԼԲԲ, Բ, 237** լորբազ, լորբզգուքյուն:

Լոլ ՉԱՐ, 2, 293 - > լոլ արմատից. սրածայր, **լոլոզ, լոլոզիկ** - բարակ, երկարահասակ, **ՉԼԲԲ, 239, /ԳԲ 431/; ԲՍԳ 230** լոլիկ՝ տոմաթես 236 տոմաթեսին մանրը, **Բալու 414** լոլիկ – ոսկեխնձոր

Լոլիկ ՉԱՐ, 2, 293, ԳԲ 431 – պոմիդոր < լոլ-կլոր արմատից, կլոր հաց: **Լոզ ՉԱՐ, 2, 292** – մակոլ/լոլ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Լոլոկ, լոլիկ լոլոկցնել ՉԱՐ 2, 292-293 /ԳԲ 431/ փորը նվանակ < լոլիկ որևիցե կլոր քան, կլոր է գնդածև, Տանձուտից լոլոկ է հավաքում: **Լոլոկցնել ՉԼԲԲ, Բ, 239** – կլորացնել, գնդածևի վերածել, **լոլոկցնել** - կլորացնել, գնդածև դարձնել: (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Լոռ /ԳԲ, 435/ – 1. խաղողին ջուրին տակ նստած մրուրը (Ադանա), Լոռ (Դարբասի, Մուշ, Շիրակ): 2. Թանի մեջ մի քիչ կաթ խառնելով քամում են և ստանում

հավասար լիքը, **bardağı ağız liman doldur** – շմշկածագում (Tunceli) Բլուր և այլն:

DS 3087 loppaz – ինքնահավան, պարծենկոտ (Կարս գյուղերը):

DS 3085 lolloz – սարի ծայրը Բաշվարդենիկ, Շմշկածագ, Էյազիք

DS 3061 lalik (II) – պոմիդոր, **DS 3085 lolik (II), lolik (II) löliklemek** – (Միջինքաղ, Էրզինջան, Քեմալիե): **loliklemek** – քուղթը, լավաշը և ինչ-որ քան կլորացնել (Ադին, Արարկիր, Էյազիք, Մալաթիա):

DS 3085 löliklemek - կլորացնել, **lolik (I)** – կլոր ցախ, **loliklenmek** – կլորացնել (քուղթ, լավաշ կամ այլ քան) Շավշատ, Արդահան

տես նաև **lor 1. DS 3087-3088 lor 1.** քաղցուի դիրսից պատրաստվող մի տեսակ քանձոր թեքնեզ, 2. սերը քաշած կաթից պատրաստված անյուղ

լոս՝ լոսացուր, լոսթան, լոսլոո:
(ՄՄԱԵԺ XVI, 239): ենթադրվում է
փոխառություն պարսկերենից:
(տես նաև **nor, nur**):

պանիր, 3. փափուկ պանիր, 4.
ժածիկ: **lor peyniri** - մի տեսակ
նոր, փափուկ ալանի սպիտակ
պանիր:

DS 3255 nor, nur - լոր-
Անատոլիայի մեծ մասում
պանիրի շիջուկից
պատրաստվող մի տեսակ
ժածիկ, **norlik** - ժածիկ, **DS**
4606 norcuk: **Lor** նաև պանիրի
շիճուկին են ասում

Լորիկ ԳՄԲ 2, 297-298 /ԳՔ 435/ -
բնիկ հայերեն բառ, լորիկ -
սիրուն, քմբուշ **beldircin** (Ախլցխա):
Լորիկ - 1. փոքրիկ լոր, 2. լորի
ծագ, ճուտ, 3. լորի նման
սիրունիկ՝ լավիկ:
ժող. երգ՝ Վիթավոր լորիկ, լորիկ
ջան...

DS 4581 lorik - երեխա, ծագ
(**lorigim benim**) իմ լորիկս՝
Մալաթիա և շրջակայքը՝
Ավանդված է քուրթ
գրականության մեջ XVI դարից
TS 7290 lori, lora kusu TS
2411:

Լոք ԳՄԲ 2, 305 - մեղանաճուկ,
ոմանք գրում են **լուք** (ԳՔԲ 258, ԳՔ
440) **լուգն** ԵՊՄ: Կովկասում
հայտնի է **լոքո, լոք, լոգ** - համեղ,
մեծ ձուկ, գեր ձուկ (Շիրակացի, Ժ
22), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 3084 Lokko (l) - շատ գեր,
անճոռնի ոմն (երզնկա)

Լկուզ ժՂԼԲԲ, 2, 427, ՂԼԲԲ, Բ, 241, /ԳՔ 259/ - լերկ, անմազ, դեռահաս, լկատված (Մարգվան, Ամասիա, Բաղճ, Արաբկիտ): (ՍՍԱԵԺ XVI, 241):

Լոփ - 2,4.ուտելիքը մեկն կուլ տալ լոփել միանգամից բերանը գցել կուլ տալ. (ՂԼԲԲ,Բ,245): Տես լափել

Խ
Խալաք ՂԼԲԲ, Բ, 265 - արաբ. **hala**-ից. 1. քազավորի կողմից տրվող քանկազին իագուստ, 2. նվեր, պարգև. Յագավորն առաջ- -ի՞նչ տանք ընտու խալաք, օսկի՞, քե՞ անգին քար: **Խալաք ժՂԼԲԲ, 2, 463** - 3. նորահարսին կամ փեսային տրվող նվեր՝ դրամ: Ինչքա՞ն խալաք ես տվել:

Խալիզոն ՀԱՐ, 2, 315 /ՂԼԲԲ, Բ, 267/ - խխունց. արաբ. **halazun** (Հանն, Մալաքիա, Բաղճ):

Խալիք /ԳՔ 445/ - խիպար, նույնը ՂԼԲԲ, Բ, 267: **Խիպար /ԳՔ 469/** նույնացնում է՝ **Խիպար/խիբար ՂԼԲԲ, Բ, 327** - որմնադրության մեջ զործած-վող մանր տափակ քարեր, որ մեծ քարերի արանքն են դնում: (Կարս, Համշեն, Խոտորքուր, Սեբաստիա, Ղաբարաղ, Ուրմիա Քեսաք):

Խախալել ժՂԼԲԲ, 2, 464 - այս ու այն կողմ տարրաբերել խախալ-

DS 3078 կքւշ (I-II) -տկոր, լերկ (Բայբուրդ, Մարիվամիշ, Կարս, Սեփն, Իրիշի)

3094 կք etmek - ձեռքն անցածը ուտել (Շիրան, Ուլուշիրան, Գյումուլխոնն):

DS 2257 halat (I) - նվեր (Մարիղամիշ, Կարս). **Halat (VIII)** - տղայի կողմից աղքատ կողմին տրված իրեր՝ ապրանք (Գյումուշհանն, Կելկիթ):

DS 2261 halizan, halezun - անձրևադրդ (Բուլամըխ, Մուշ):

DS 2333 heliki (I), helik (I) - պատ սարքելիս մեծ քարերի արանքում դատարկ տեղերը զրկող փորոփվ քարի կտորները: **DS 2334 heliketmek** (Մերզիֆոն, Ամասիա, Յորատ, Շարին-Քարահիսար, Գյուրուն, Չեփնի, Գեմեղեկ, Սվազ և այլն):

DS 2252 hahalamak - ցնցել (Չորուն, Իսկիլիա):

խախալ անել: **խախալել** **ՋԼՔ**, **Ք**,
269 - այս ու այն կողմ տարութերնել
(Չանձակ, Դազախ): **խախալ** **ՋԱՔ**,
2, 316 - խոշոր անցքերով մալ:

խաղ **ՋԱՔ**, **2, 319-320** - 1. ծաղր,
կատակ, 2. **խաղ-հող**, 3. խաղալիք
-մարմնի հողերը: խաղաղար,
պարող: **խաղ 5 ԳՔ 447/ - ոսկրի**
հող (Երևան, Կարս, Չճշկածագ,
Պոլիս) Մատուցներուս խաղերը
կըցալին: **ՋԼՔ**, **Ք**, **271**,
Ոսկրներն իրար միանալու տեղը
(Դարաբաղ, Յոխիսի, Երզնկա,
Կարս, Մուշ, Շատախ):

խանդակ **ՋԱՔ**, **2, 330** - խրամ,
փոս արարերնից է, **xandak** - սա
էլ այս. **Kanda** - քանդակ: **Տես**
նաև **ՋԱՔ**, **4, 551, 552**: **ՋԼՔ**, **Ք**, **279**
(Վան, Դարաբաղ):

խանութ **ՋԱՔ**, **2, 331-332** - <ստոր.
xānūtdā, արաբ. **hanūt**: Չի նշվում
հայկական ծագումը: Գիտեն նաև
քարթաները: **ՋԼՔ**, **Ք**, **282** (Պոլիս,
Այլուրեր):

խաչիլ - եփած ջրով այուրի
խյուս, զանգված, 1. մանած թելերը
քարախելու, պնդացնելու համար,
2. աղանձած, զրոնի, փոխիճնի
քաղցրով և ջրով եփած կերակուր
(Արաբկիր, Չենկիլեր, Երևան,
Դարաբաղ), **ԳՔ 452**, **ՋԼՔ**, **Ք**, **283**:

խաչ **ՋԱՔ**, **2, 333-335** - քնիկ
հայերեն քառ **khet** - արմատից:
Հոկտեմբերին սուրբ խաչի տոնն է:

DS 2251 haç (I) - մատի
հանգույց, հողակապ, կապ
(խոզաք, Յունեքելի, Չճշկածագ):

DS 2339 hendeyh - խանդակ
(Իզդիր, Կյուրասոն), **TS 353**
handak kesmek, hendek-
խանդակ կտրել, **DS 2272**
handek - ջրի ճամփա,
(Դիվրիճի, Ավագ, Չոմա):

BAS 132, 40 anot, 41 anut,
anutçu, hanot, anüt, hanut (չի
նշվում հայերենից լինելը): **OTS**
267 dükən, meyhanə:

DS 2302-2303, haşıl, haşıl, DS
4515, 2438 hoşul (Օրդու): **TS**
1902-1903 haşıl: Գիտեն շատ
քարթաներ:

DS 2248 haç(II) - հոկտեմբեր
(ekim) ամիս (սուրբ խաչի ամիս)
երզնցան, Օրդու:
haçılar - խաչակիրներ (Աֆիոն,
Անրալիս):

հասայն, խասա ՉԼՔԲ, Բ, 293 – 1. բամբակյա սպիտակ կտոր, բյազ.
2. բամբակյա նուրբ կտոր (Բաղեշ, Դոլիս, Գամշեն, Թբիլիսի, Բողալլույան):

հաս ՉԼՔԲ, Բ, 294 – շերտ, աղվամազ, ՉԱԲ, 2, 350 գոարարից (Գամիլը, Սեբաստիա և այլն): Կա ու պարս. **hav**:

խենք Argo-ում – կա Դանկո՞վի ծնո, ՉԱԲ, 2, 358 խենդ ԻՆ, 4, 32/:

խզարել /ԳԲ 465/ – սղոցել, գոարարում՝ խիզարել (Կարս):
խզար ՉԲԲ, 275, ՉԼՔԲ, Բ, 317-319 – մեծ-մեծ ատամներով սղոց, **խզարուք, խզարք, խզարուք, խզարուք՝** սղոցելուց առաջացած փայտի թեփոց /ՉԼՔԲ, Բ, 318, 372/ (Սեբաստիա, Կեսարիա, Բուլանըլս, Մալաթիա (Սնզարուք)), ԻՆ, 4, 32:

խեծ ՉԱԲ, 2, 362, ՉԲԲ 278 – խեծ, խեծ, խիժ՝ որոշ բարբառներում խեծ, խիժ՝ Ուլանքեկ, Ուդոսթո), ղիժ, խեծկաթ ՉԼՔԲ, Բ, 303 – խեծկաթ, խեծմել էջ 325, խիժ – 1. ծննդկանի 4-5 օրվա դեղին, բանձր կաթը, 2. ծառի խեծ (Ուրմիա) (ՄՄԱԵԺ XVI, 239) ԻՆ, 4, 31/:

խց, խցիս, քից – այո ՉԼՔԲ, Բ, 320, ընս – այո, ՉԼՔԲ, 40:

DS 2297 hessa (I) – բամբակյա նուրբ կտոր, փարսիսիա (Մերզիֆոն, Ամասիա, Թոքատ, Զիլե):

TS 2356 kav (I) – խավ (Գայայան 87):

TPC 405 hint – դանդաղուշ, խենք, Argo 131:

TPC 406 hizar – մեծ սղոց, որից՝ խզարուք, **DS 2382 hizarik** – տաշնո, թեփ (Դիվրիզի, Ավագ), **hizarik, hizaruk, hizarik, hizarik, hizarik** – քալաշ, թեփ (Ավագ, Մալաթիա, Դիվրիզի), **hizar, hazar** – մեծ սղոց, սղոց:

DS 2037 gij – 1. սալորի, ծիլանի ծառերի խեծը, **DS 2356 hic (I)** – 2. մոր ծնած կուրծք ունեցող, **hic (II), hic (I),** – կենդանիների առաջին կաթը, խեծը: **hic (V)** – սալոր, դամբուկ, սերվախլ և բալ ծառերի կեղևների վրա եղող ձյուրք, խեծը: (Մալաթիա, Վան): **DS 2782 kacc(V), kug(II), kij, kuj, kic** (Կայսերի, Դիվրիզ, Էրինջան):

DS 2356 hi – այո, **hac** քե, **hayir, evert**:

ԽՅՆՈՒ ՉԼՔՔ, Բ, 320 – սուր ծայրով փայտ կամ երկաթ ծակելու, խոցելու սուր գործիք, սվին, ցիգակ, շան վզնոց՝ սուր մեխերով, երկար պոչով ցիգակաճանճան գործիք ավերից մտեցող ձկներից որսալու համար: (Կարս, Բաղեշ, Քենաք, Բալու):

Խիզար ՉԱՐ, 2, 364 – Ոսկեհատիկ, խզար, խզարել /ՔԱԳ 247-248/ - մեծ սղոց, խզել - քառի հետ չի կապում: (ԻՆ 4, 32):

Խիրտ ՉԱՐ, 2, 371 – խրտնած, վախճանած: Բազմաթիվ քարբանեղում կա: Կա նաև խրտչան, խրչան Կասկածով Գ. Աճառյանը ք. **ԽԻՐՈՒ** < **ԽԻՐՈՒ** - անընտել, ոչ մարդամոտ, ենթադրում է հայերենից:

Խլորիկ ՉԼՔՔ, Բ, 332 – 1. մանր կարկուտ, 2. մի տեսակ վայրի խոտ: Որոմ, ոչոմ /ԳՔ 471/: **Խլորուկ, խլորուկ** (Գամշեն) – ցորենի մեջ որոմ, ՔԱԳ 342, հիսլեռ արդո՞ք մույնն է Բալու 426 խլոր, խլորուկ, խլորիկ-ցորենի մեջ գտնվող մանր հատիկներով քոյս /ԻՆ, 4, 31/:

Խլուրդ ՉԱՐ, 2, 374, ՉԼՔՔ, Բ, 333 /ԳՔ 472/ - փոքր մողես (Ախալցխա): Կա ATL էջ 63 № 253

Խմոր ՉԱՐ, 2, 377-378 – խում+որ, խմորել՝ ասոր. **Մո** - քրվել, արամ. **xmārā** – խմոր: Բոլոր քարբանեղքը զիտեն քիչ

DS 2379 hišt (II) – 1. – մեծ դանակ (երզինցան), 2. ծայր՞ սուր երկաթ (Մալաթիա), 3. ծակիչ, եռաժանի (Կարս):

TS 350-358 hazar (II), hazarci, hizarci, hizar - մեծ սղոց, **TPC 397, 406 hazar (I), hizar, hazarci, hazarak, hazark** (Ղիվրիկի, Սվազ):

DS 2375 hirtmak (II) – 1. զգվել, ծանծրանալ, 2. քշանանալ:

DS 2360 hilorik – ցորենից խառնված, մանր կլոր սև գույնի մի տեսակ սերմ, որոմ:

P, 102 hilorik – մի տեսակ վայրի խոտ, որոմ, սև սերմերով վայրի քոյս (խոզաք, Թուրքելի-Չճշկածագ):

DS 2337 helürt - դաշտային մուկ (Գեմշին, Ոհկայն): Կա № 147 Գեմշին **helort**:

DS 2269-2270 hamuralaca – խմոր կտրող ծակուտկեն՝ մի տեսակ գործիք (Գեքիմլիսան, Մալաթիա)

հնչյունական
տարբերություններով:
Նմանությունը բուրբերենի hamur-
ին համարում են պատահական

հնգալ /ԳՔ 475/ - տեսակ մը
խնդրեղեն. Դարաբաղ, վրաց-
խինգալի բառն է, սակայն
բուրբերենին է անցել հայերենից,
քանի որ վերջին ի-ն կրճատված է
հայերենում:

խնդում ՀԱՐ, 2, 367, /ԳՔ 476/ -
ուրախություն, ցնծություն, ծիծաղ
պրտ. Xanda>խինդ, xendh
արմատից: ԲԱԳ 254, ՀԱՐ, 2, 367 -
խինդ - խնդալ - ուրախանալ,
քարբառներում՝ խնդում - ցնծում,
խունտում - ճոխում ՀԼՔՔ, Գ, 381
(Նոր Նախիջևան):

խշխշալ /ԳՔ 478/, ՀԼՔՔ, Բ, 343
ընամայնական - ծառերի
տերևների ստապիում, զետի
խոխոց, զգեստի շրշում: Գիտեն
բոլոր քարթառները

խշոբ, խշիբ, խշերուկ, խշերից
ՀԼՔՔ, Բ, 343-344, խշուր, խշոբ /ԳՔ
479-496/, խշրել - փշրել խուշուր՝
Գախի, փայտի մանր կտորտանք,

hamur boranisi - մանրը
ուտելից

hamurdan - ցիտղոսների սարքած
մի տեսակ հաց, (Կայսերի)

hamur eğişi - խմորի տաշտը
քերելու և խմոր կտրելու մի
գործիք

hamur keseh, hamurlu - մի
տեսակ հաց սածի վրա եփվող

hamurluk - խմորի մայա

hamur pilavi - մակարոնի փլավ

hamursuz - անխմոր հաց

hamur sapisi - ծակուկեն
շերտի:

DS 2364 hngal manti
(էրզինջան, Շավշատ, Արդվին,
Արդահան), hingel (ճոքատ,
էրզուրում, Ալազ, Բայրուզ):

TPC 405 hindim (argo) -
ուտեստն ուրպառ, օքրտ -
խրախնանք:

DS 2302 haşhaş etmek - çalı,
çırçı yaprak sea çıkarmak
(Մաշկա, Տրապիզոն)

DS 2378 hisir etmek -
կտրատել, փշրել, hisir olmak -
կտոր-կտոր լինել: DS 4518
hisir hisir olmak - (Յոզգաթ,

խըշել - փշոել, խըշել - փշոել, մանրել (Միվրի Գիսար), **խշուր** - փշուր լինել, փշոել-խշոել:

Շալշատ, Արդահան, Ավագ, Մաչկա, Տրասիզոն:

հոմ, **խո**, **հո**, **հոմ** /ԳՔ 481/ - հոմ ես էլ մարդ եմ: ԳԼՔՐ, Բ, 344 հո - չէ որ = բառ մասնիկ ուժեղացնելու համար իմաստը (տես նաև հո, հոմ (ԺԳԼՔՐ, 4, էջ 364):

DS 2399 hom (III) yani - այսինքն (Կարս, փոսով)...

խովլար, **խովլար**, **խովլար**
ԳԼՔՐ, Բ, 346, 264 - ամայի, դատարկ, արաք (Բուլանջև, Բաղեշ, Գրք, Չավախք, Արարատյան, Վան, Խարբերդ):

DS 2312 havlat - դատարկ (Ֆարջլ, Բուրդուր): **DS 4516 havlet** - ամայի (Մաչաբիա, շրջակայքը):

խոփ - արորի երկաթը ԳԱՐ, 2, 423-424: Գիտեն բոլոր բարբառները: Կովկասյան լեզուներից է կամ աքքադերենից:

DS 2404 hap (I) - արորի երկաթը (Շալշատ, Կարս, Էրջես, Վան, Ավագ):

խչմար ԳԼՔՐ, Բ, 364-365, ԳՔՔ 293 - խեչակ, խղջմարական, խաչանե, շինված խեչմայր /ԳՔ 464/ (Երևան) **խղջմայր** - երկճյուղ փայտ, որ իբր հենարան կղնեն ծառերի, թփերի տակ (շատ բարբառներում խեչակ)

DS 2379 hysmar - խաղողի ողկույզները հողին չկապելու համար որպես հենարան դրվող երկճյուղ փայտը (Իզմիր, Կուրասոն)

խուն ԳԱՐ, 2, 420 - քիչ, բնիկ հայերեն բառ դասական գրաբարով. **խուն ինչ**, **խուն մի**: **խուն** ԳԼՔՐ, Բ, 380 - քիչ, սակավ (Պոլիս):

DS 2443 hun (I) - փոքրիկ կտոր, քաժին (Կարս, Ախլար, Բիթլիս):

խուշքի, **խուշկի**, **խուշք**, **խուշկը**
ԳԼՔՐ, Բ, 381, ԳԱՐ, 22, 421 /ԳՔՔ, 292/ պոս. **xuški** - չորացրած, մանրացրած միու փթիր, անասնոց կու, որ շաղ են տալիս անասնոց տակ: (Ախալքալակ, Ալաշկերտ, Խարբերդ, Սեբաստիա, Բղի, Կարս,

DS 2446 huşku - բրդի և այլն բաների փոքրիկ կտորները, փշրանքները (Թորթում, Էրզրում): **DS 2379 huşki (II)** - անասունի փթիր (Օրդու):

Սասուն):

Խուրդուխաշ ՀԼՔՔ, Բ, 384 – ջարդուփշուր, խուրդուխաշ անել՝ լինել (Պոլիս, Կեսարիա, Ղարաբաղ, Նոր Նախիջևան, Ամասիա, Արարատյան) փոխաբերական, ՀԱՐ 2, 411 – խիստ հոգնել, պրսկ. hurda – կտորտանքներ:

խրճած, խսփած ՀԼՔՔ, Բ, 369, ՀՔՔ 295 /ԳՔ 494/ – չափազանց ծերացած, ցնդած, ցնորած: **խսփո**, **խսրո** (Արարատյան) **խսփիլ** – չափազանց ծերանալ, ցնորվել, խելքը կորցնել, **խսփուկ** (Պոլիս, Ննուս, Ապարան, Բուլանջի, Սեբաստիա, Կեսարիա, Մալաթիա, Վան, Սասուն): **խսլել**, **խփրել** – ծերությունից, զառամելուց խելքը կորցնել (Սվեդիա)

ծ
ծանակ **ԵՄՂ 4647, ՔԱԳ 269, ԳՔ 506** – վարդի ծայրը թիակած երկաթ, որով գունդի խսփին ցելսը կքերեն, ԳՔ 506 – այդորը մաքրելու գավազան /ին, 4, 32/:

ծառտակ – ծառերի տակ ջուր տալու համար բուններուն տակ բացված փոս, **ԳՔ 540**:

ծանակ – խաղը, խայտառակ, ծաղր ՀԱՐ, 2, 444: Սլաշկերտում՝ ծաղր ու ծանազ:

ծափ և ծաք ՀԼՔՔ, Բ, 398 – 1.

DS 2445 hurthas – խիստ հոգնել, ուժասպառ մնալ (Բայրուրդ, Կարս, Սարղկամիշ): **TPC, 414 hurdahas** – ջարդուփշուր, **hurdalemek** – փշրվել, **hurda** -փշրանք, մանրուք

DS 2370 hurf – ծեր (Բիլեզիկ, Ուրճա)

DS 880, 4470 cemek (I), cembek (II), cümek, çemek (I) – վարդի ծայրի երկաթյա քերիչը (Ամասիա, Նիզոն, Ջիլե, Յորատ, Օրդու, Էրզրում, Սվազ, երզնջան, Սարղկամիշ, Կարս և այլն):

DS 4344 zardak – ծառի տակ ջրելու նպատակով բացված փոս (Սիլուր Վան):

S 4346 zanaka etmek – 2. ծաղր անել (Յենիքոյ, Ջոնգուլդաք):

DS 837-838 cab – կալի կարսա,

երկուճկանի կալն լայնափոր պուտուկ, 2. մեծ կճուճ: **Ծափ /ԳԲ 510/, ԼՂԲ** - տափակ շրթնավոր կճուճ, **ՉԲԲ, Ա, 305** - քաշից փոքր լայնարեքան հողե աման: **Ծափ ՉԱԲ, 2, 451** - պտուկ, հողե աման - 1, պտուկ (Ախալցխա, Ախալալաք, Մոկս, Մուշ, Չենկիլեր, Տրապիզոն): (ԻՆ 4, 32):

Ծեղ-շյուղ ՉԱԲ 306, /ԳԲ 511-512/, ծեղ-շյուղ, ծիղ, ծիլ, ճեղ, ճիղ (Երևան, Ղարաբաղ, Թրիլխի, Գամշեն, Տրապիզոն) (ՄՄՍԵԾ XVI, 240):

Ծերտ, ծեստ, ծիրտ ՉԼԲԲ, Բ, 402, **ծիրտ ՉԼԲԲ, Բ, 409** - 1. հավի ծերտ, 2. աչքի կեղտ: **Ծիրտ ՉԱԲ, 2, 460** - թռչունի կամ ճանճի աղք, քող. **Cirt** - թռչունի ծիրտ (ԻՆ, 4, 32): Առկա է բազմաթիվ բարբառներում:

Ծիծի, ծիծիկ - ստինք, ծիծ (փաղաքշական Բալու 473) ԲԱԿ 273 - բուրբ, ճիճիկ, ծիծի մատ, ճկույթ: (ԻՆ 4, 32):

Ծիմպանակ ՉԼԲԲ, Բ, 407 - եղեգից շինված սրինգ, **ծիմպոն** (Գամշեն, Տրապիզոն): Տիմպոն, ծիմբոն - զարու ծղոտից պատրաստված սրնգանման նվագարան (ԼՂՏԲ, 226 Թուրքայան, Ե. Ալուտյան, երաժշտական բառարան, էջ 117):

Ծիպ-ծիպ ՉԼԲԲ, Բ, 407 /ԳԲ 515/ - 1. հավի ճուտերին կանչելու ծայն,

cap, cab - չափաման (Մերզիֆոն, Ամասյա, Օրդու, Գեմերեկ, Սվազ):

DS 837-838 cab (I) - փոքրիկ կալն կուճ (Մերզիֆոն, Ամասիա), **DS 858 çaba (II), çap (V), çapı (II)** - կճուճ:

DS 875 ceğ (I) - կողով հյուսելու ճիլ (Կապուան փաշա, Ռիզայե, Չայեյի):

DS 937 cirt, çirt (I) - հավերի, թռչունների աղքը (Ախալաք, Բիթլիս, Վան, Սվազ): Եսև՝ **DS 1190:**

DS 952 cici, cıcik (VIII) - ճկույթ՝ փոքրիկ, նվազ, **DS 958 cici barmak** - ճկույթ, **DS 959 cıcik (I) (VIII)** - փոքրիկ, նաև ծիծիկ (**memo**) չի բիկ:

DS 4370 zımbon (zımpon) - դուդուկ, փոքրիկ փող: **DS 4387 zımbon** - լաստեմու գործնի ցողունի պես նյութերից սաղքած դուդուկ (Էրզրում և շրջակայքը): **DS 4370 zombon** - ծառից, ցորենի ցողունից, եղեգից, նման բաներից սաղքվող դուդուկ (Տրապիզոն, շրջակայքը):

DS 983 cipik (I) - փոքրիկ (Ֆեքե, Ադամա):

2. **ծիպուկ**՝ մանրիկ, պզտիկ, **ծիպ-ծիպ** – մանր, փոքր: **Պիծի, պիծիկ**՝ «պուճուր, պիծիկ-ծիպիկ /ԳՔ 909/ (ԱՄՆԵԺ XVI, 240):

ծիւ (ծիվ) ծուալ – վախճան ուրախություն-նեն կամ լացի ժամանակ ճչալ, պոռալ (Շուլավեր, Պանձակ, Երևան, Թրիխսի, Վան): ԳՔ 524, ԳՔՔ 317 ծվալ, ծվվալ, սուր ճիչ արծակել, ճվճվալ ԳՔՔ, 737, ԳԼՔՔ, Բ, 408 **ծվան, ծվվան** – սրճի, զուրնայի եղեգե քարակ (եզվակալ՝ պլուսն /ԳԼՔՔ, Բ, 425):

ծղրիդ, ծղիթ, ծղրդիկ ԳԼՔՔ, Բ, 415 – ծղրդիկ /ԳՔ 520/, Խարբերդում՝ ճպուռ, ծղրիդ, ԽՆ, 4, 32/:

ճմակ ԳԱՐ, 2, 463-464 – արև չտեսած շուք տեղ ձորի մեջ: Բարբառներում՝ հյուսիսահայաց, անարև, ստվերոտ տեղ: Դասական շիջանից: ԳԼՔՔ, Բ, 416 – 1. Կյուսիսահայաց անարև ստվերոտ տեղ, 2. անտառ՝ ծմակոտ, ծմատեղ, արև չընկնող, անարև, շվաք տեղ /ԽՆ, 4, 32/: Բազմաթիվ քարբառներում առկա է նաև ցմա, ծմա, ծմոգ, ծմագ ձևերով:

ճուիկ ծուիկ ԳՔՔ, 318, /ԳՔ 526/ – մաս մաս անել, ԳԱՐ, 2, 460-461 – ծիւ, ծվալ, կտոր, պատտա /ԽՆ 4, 32/:

կ
կալ-ան, կալանդ, կալանք ԳԱՐ, 2, 483-485 – պատյան: (ԽՆ 4, 32):

DS 987 civ – քարձր ձայն (Օրդու)

DS 963 cihrit (I), cigirt, cigit (II) – մորեխ, ծղրիդ, **cigit (III), շիցիտ (I), շիցիտ (DS 1212)** – (Վան, Մաշկա, Տրասիզոն):

DS 917 cimik (III) – խոնավ, անձրևոտ եղանակ, (Օրդու, Չամղոր): **DS 4369 zimak yer** – արև չտեսնող տեղ, **DS 4835** – 1. անտառի խիտ ծառով տեղը, 2. արև չտեսնող տեղ, (Խոզաք, Թուրքելի, Փուլումուր):

DS 943 civik civik (III) – կտոր կտոր (էրզինջան), **civ** (ճենճիկ, էրզինջան):

P, 27, 104 kilan – քալարի **Delige giren tavşanlara kila**

(tuzak) vururlar

Կակա /ԳՐ 540/, ՀԼԲՐ Գ, 21 – 1, միրգ, պտուղ, շաքարեղեն (երևան, Վան, Թբիլիսի, Եվդոկիա) /ՃՆԿ./, 2. հավկիթ՝ Սեբաստիա, (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 1892 gaga (III) – միրգ, չոր մրգեր, gaga (II), gak (I), gokko (I) /ՃՆԿ./ (Մաչկա, Տրապիզոն, Իզդիր, Կարս, Գյուլում, Սվազ, Չարա, Բալլըբսիթ, Խաչավերա, Արտանուշ): DS 1893 gaki – չոր միրգ:

Կակալ /ԳՐ 540/, ՀԼԲՐ, Գ, 21 կակալի-ընկուզենի՝ ընկույզ վրայի կեղևով: Բրդ. կուլե - ընկույզի միջուկ, ԲԿԳ, 286 – կանաչ կեղև վրան ընկույզ: Կակլլ – ծիրանի, նուշի միջուկ /ԻՆ 4, 31/:

DS 881 gaki, gagai, kakgi, gaggui, gegge, gegel, gevel – կանաչ կեղևից հանած ընկույզ (Կարս, Էրզուրում, Էրժիս, Վան, Ախլաթ, Սվազ, Ամասիա, Մեղզիֆոն, Չորում, Թաշուվա):

Կակաչ ՀԱՐ, 2, 488-489 – մի տեսակ կարմիր ծաղիկ (tulipa, piate), կակաչ նաև նշանակում է խաչիաչ: Կակաչ՝ ԺՀԼԲՐ, 3, 18 – կակաչազգիների ընտանիքին պատկանող գեղեցիկ կարմիր ծաղիկներով, մազմզուկներով ծածկված կոթունով մի ծաղիկ = խաչիաչ, լալա: Միջին դարերից է ավանդված, գիտեն շատ քարտառներ (Վան, Կարս, Ուզմ, Սուլանբեզ):

DS, 2660 kakaç (IX)² – կակաչ-կեղծ լալա (Դիվրիգ, Վան, Սեբաստիա):

Կակարդ, կակարթ ՀԼԲՐ, Գ, 22, /ԳՐ 540/ - աքաղաղի, քոչունի կատար (Պոլիս, Արարկիթ, Սկն (Կակարչ): Պետց է անքատել կատար-ից միացնել գագար-ին:

DS 4529 kakart - աքաղաղի կատար (Կարս և Գյուլեթր, Վան, Մուշ): DS 1892 gagart, 1889, 2593 kagardak (տես ALT 75-76):

Կակելե ՀԼԲՐ, Գ, 22 - եզիպտացորենի կանաչ կեղևները հանել, պոկել (տես նաև կակալ): Կակալու /ԳՐ, 540/ - ընկույզ (նաև վրայի կանաչ կեղևով): Կաղաղ

DS 4528 kağallamak – կանաչ ընկույզի կեղևը հանել (կակալ+lamak) (Չորում, Յոզգաթ): DS 1970 gogellemek,

ԳՐ. 541/ – կանաչ կեղևը վրան խափ ընկույզ, որով քաղցրավենիք կապտրաստեն **ԻՆ, 4, 31/:**

Կահել, կայել /ԳՐ 541/ – մղել, բշել, զարմել տես՝ գահել (**ՀԱԲ, 1, 503-504**): Գեհել (**Չեյրուհ, Համն, Մարաշ**):

Կաղաթ /ԳՐ 541/ – Համշեն, Տրապիզոն, Խոտորջուր, կաղաթ – Սեբաստիա, կաղաթ **ՀԼՐՔ, Գ, 24** – կողով, գամբյուղ: (**ՄԱՍԵժ XVI, 239**):

Կաղամախի, կաղմխի ՀԱԲ, 2, 492 (populus alba) հետագայում՝ կաղմխի՝ Մուշ, Իսկ Խոտորջուրում՝ Գախմախի (Գիրք վաստակոց, XII դար):

Կաղջին, կաղծին, կաղչին ՀԱԲ 2, 496, ԲՄԳ 296, ՀԼՐՔ, Գ, 25 – տարբեր գույների կալախող (կարմիր, սպիտակ, դեղին), բրուտագործության մեջ և կենցաղում գործածվող, օրկտուրները սվաղելու համար: (**ՄԱՍԵժ XVI, 236**):

Կամն, կամնել ՀԱԲ, 2, 502 – ցորեն կալսելու իարմարանք, ճաճառ: Բոլոր բարբառները գիտեն: **ԻՆ, 4, 32/:**

Կամնատեն, կամրնտա, կամոտեն ՀՐԲ 326-327, /ԳՐ 543/: կամրնտր **ԲՄԳ 288** – կամր լուծին կապող ձողը: **Քալու** – կամրնտ – կամր լուծին հետ

gelemek, geğellemek (II), gelsemek (II), gevellemek – կանաչ ընկույզի միջինը հանել (**Սինոպ, Մեթզիֆուն, Ամասիա, Ավազ**): **DS 1893 gəğilamak:**

DS 1895 gahımak (II), gahalamah, gakalamak – երել, բշել (**Գյումուշհանն, Շիրան, Այաշ, Անկարա**):

DS 1899 gəlat (II) – երկու ոտքով մրգի կողով, (**Ամասուն, Գյումուշհանն, Կեչկիր, Փաստա**):

DS 2598 kahmuği – տերևների տակը սպիտակ խավով մի տեսակ բարդի (**Էրճաս, Վան**), **kahmıh, kahmığ:**

DS 2593 kağcıu – կտուրներին, բակերում ցեմենտի փոխարեն գործածվող կավ, կավային հող, **DS 1895 gəjgıu** (**Էրջաս, Էրզինջան, Վան, Կուրուչայ**):

DS 1905 gam (II), DS 1987 gemlemek – կամնել (**Էրզինջան, Էրզան, Մոլլաբոլ, Միսմիբյոր**), **gem (I), gem (II)** – գեմ՝ տախտակ:

P, 15 kamadan – երկու մետր երկարությամբ կեռ փայտ է, որ փոկով կապվում է փայտյա կամին (**արորի**): **DS 2149 geminti, gemilli, gemindi,**

միացնող ձող, որուն մեկ ծայրը կեռածն է: ՀԱՐ, 4, 403 տի-կապ բառից, սա էլ հնչւ. – **dē** կապել արմատից: Աստվածաշնչում՝ սամետի, կալուտի, վզտա (Քուլանջխ), ոտուն, ոռոյից (Սեբաստիա, Երևան) - գրաստների պոչի տակից համետին կապող կապը ԽՆ 4, 31/:

Կամրջակ ՔԱԳ 295, **կարմնակ** /ԳՔ 543-554/, **կարմնջակ** ՀՔՔ 335, **կարմնջակ** ՀԼՔՔ, Գ, 28, բալու 449 **կարմուակ** - երկու երկնաբարերի մեջտեղի դրված մասը մեղրկի քարի ցցի վրա, որպեսզի պտտեցնի վերևի քարը ԽՆ 4, 32/:

Կանկառ /ԳՔ 547/ **կանկոհան** /ԳՔ 548, **կանկառ կրծել** ՀՔՔ 328, **կանգոհան**, **կանկարթուկ** - փշոտ բույս մինչև կես մ. բարձրությամբ. նոր ելած ժամանակ կեղևնելով ուտում են, կաթը չորացնելով ծամում են, երբ սուրճը բուլում են՝ խմում են որպես դեղ հազի դեմ:

Կառափ /ԳՔ 553/ - կառափ անել, կառափ քաշել, կառափել: ՀԼՔՔ, Գ, 47, ՀՔՔ, 331 - երկու անցքով տախտակ, փայտե գործիք, որով հավաքում են կալի արդյունքը: (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Կատար ՀԼՔՔ, Գ, 51, ՀԱՐ, 2, 537-538 - 1. ծայր, գլուխ, գործի վերջ: 2. աքաղաղի, հալի գլխի ցցունքը: Դասական շրջանից, բազմիսթիվ

gömdene, gömerr (Մամսուն, Օրդու, Մալաթիա, Սվազ):

DS 2005 gemiccek - ջրաղացի մաս, **germücek**, **gerincek** /Ք, 14, 101/, **gemicceyh**, **germişa** - երկունքների վրայի քարի պտույտը ապահովող տակի քարի մեջտեղից կացնածն երկաթե մասը: (Օրդու, Շեքինքարահիսար, Թոքատ, Գյումուշհանե, Մրդալին, Դիվրիգի, Էրզինջան, Շալչատ):

DS 1991, 1992 genger, gengel (I): **TPC 533 kengel / kenger sakızı**, տես նաև **TPC 273 enger sakızı** - որից ծյուք են պատրաստում: **TS 2439 kenger XVIII-XIX:**

DS 2006 gerrap - կալմ հավաքելուն ծառայող պարզ մը գործիք: (Արմաչաց, մի շարք գյուղեր, Կարս, Հելոզ):

DS 1889 gadar (II), gadar (I), gadırank - աքլորի կառափ (Արճնշ, խլաք, Բիթլիս, Աղին, Էլյազիք, Քեբան):

բարբառներում կա: վրաց.
կատարի ծառի կատար *ԽՆ* 4, 32/:

Կարաս ՅԱՐ, 2, 546 - գինու կամ
ջրի մեծ աման: Կարաս-կարաս
ՅԼՔՔ, 9, 56 - նեղքերան կուժ
(Ուրարտերենից կամ ավելի հին
տեղական լեզվից ոչ արաբ. *kurās,*
kurrās *ԽՆ*, 4, 32/:

Կարգ ՅԱՐ, 2, 547-548 - շարք.
դասավորություն. բարբառներում
աստիճան, եկեղեցական օրենք:

Կարգին

Կարկուտ ՅԱՐ, 2, 555-556 -
կարկուտ, մանր կլոր սառցե
հատիկներ *ԽՆ* 4, 32/։ քնիկ
հայկական քառ *<g²ag²rodo:* Առկա
է բոլոր բարբառներում:

**Կաւատն ՅԱՐ, 2, 561, կավատ,
կավար** *ԲՔՔ 560-561/* - 1. նեղ
ատու, որով ջուրը կատում են
անուներին, 2. այն ցրաբերանք,
որով ջուրը մտնում է այգի, *ՅԼՔՔ,*
9, 50 *ԽՆ* 4, 32/:

Կավիանք - արմատն է կափ
«վիակնէ, գոցել» (*ՅԱՐ, 2, 562*)
կափուցանել, կափարիչ և փեղկ:

DS 1921 garaz, DS 2652 karas
- մեծ պուտուկ (Ծնվածագ,
Թունքեխ):

DS 4535 kark (III) - շարք,
սածիլների շարք (Գյուլկոնաք,
Յենիշար, Շարքի-բարաաղաճ),

kargut - շատ, առատ (Չորում):
DS 2104 gorgut (II) - կարկուտ,
DS 2926 korkut (I) - մեծ
կարկուտի հատիկ.
ճնճղապաշարի սերմը
(գնդիկներով) նմանությամբ
այլուրի լույծ շաղախի մեջ
այլուրի չլուծված գնդիկները
(երմենիկ, Քոնյա):

DS 1938, DS 2009, 4508 (I, II)
2109, gavar çalmak, DS 2010
gevermek TS, II, 1676 gavar,
govar, gever, gevor, TS 1676
(XVIII-XIX) - 1. ապի սկիզբ, 2.
ատու: (երգինջան, Իզնիկ,
Բուրսա, Ադին, Օրդու,
Մալաթիա, Թրքաթ, Դիվլիզի,
Գյուրում, Էյազիք, Սվազ):

DS 2341 hepek, hapenk (I),
hepenk (I), kepenek -
կափարիչ, փեղկ, **DS 2745**
kepek - առաստաղի դուռ:
Akşam üstü dükkânı kaparken
kepenkleri indirdi: DS 4515
hapang - երդիկի կավարիչ

Կաւատ ԴԱՐ, 2, 561-562 - բոզի միջնորդ, արաբ. զօնված. ետդասական շրջանից: Բարբառներում չկա:

Կետի, կեդի, կեդ ԴԱՐ, 2, 566 - մահակ, ծեռնափայտ, գավազան, մահակ, ծեծելու փայտ, **գետի** /ԳՐ 565/ - գավազան, մահակ: ԵՄԳ 359, 382 /ԻՆ, 4, 31/:

Կեծոռիկ /ԳՐ 544-545/ - լուսատիտիկ, գիշերնեղ լույս տվող միջատ: **Կայծոռիկ ԴԱՐ, Գ, 30** - կեծոռիկ, կայծուռիկ, պեծոռիկ, ծակուռից /Էջ 72/: Լուսատիտիկ ԴԱՐ, 2, 508, կայծ բառից լուսպոծակ ԲԱԳ 234, **ծկոռի, կեծոռի ԳՐԲ 62** - լուսաճիճց (Արարկիր, Պոլիս, Մուշ) ԻՆ 4, 32/:

Կեռոն տալ, կերոն անել - (զբ. 566) ջրադազբարերի մաշված երեսները քերթել

Կզկալ < կրծկալ ԴԱՐ, 2, 666-667 կուրծ+կալ /ԳՐ 624-625/ - փոքրիկ զոզնոցի պես լաթ, որ ծանուկներու վիզը կկապեն, կուրծը ծածկելով, լաթերը կերակուրով կամ լորձուներով

(Սալարիա, շրջակայքը): **hapank** - փեղկ, տան և խանութների լուսամուտների կափարիչներ (Կայսերի, ճընարբաշը):

DS 2687 kavat (I) - արգելված մեթոնոմների միջնորդություն անող տղա, մարդ (**kavas** I): (Մերզիֆոն, Ամասիա, Երզնցան, Ավագ, Յոզկաթ, Կայսերի):

DS 2008 get (VI) - ձող (Արճնշ-Շավչատ, Արուսի):

DS 873 cecorik (III) - ֆուֆրով գիշերը լուսավորություն անող միջատ (Կաստան փաշա-Ռիզայե, Զայելի):

DS 2006 geron vermek - Յրադացի ներքևի քարերից քերթվածքներ անել (Կափտանփաշա, Ռիզայե, Զայելի)

DS 2382 huzkal (II) - դուրս բափվող ուտելիքների վրա ծածկող կտավե ամճեռոցիկ (Ալաշկերտ, Բայազետ, Աղոը):

չաղտոտե-լու համար: **Կզկալ**
ՉԼՔՔ, Գ, 86 – կրօնքին կապելու
չոր, ուտելիս վրան չկեղտոտե-լու
համար, **կրօկալ** (Պոլիս,
Սեբաստիա, Ռոդոսքո, Եվրոկիա,
Գըսկալ/Գըզգալ):

Կըժ, Գճժ, խեժ ՉԲԲ 278, ՉԼՔՔ, Ա,
242, խիժ /ԳԲ 468-469/: **Կըժ-կըժ**
ՉԼՔՔ, Գ, 88, Գճժ-խեժ ՉԼՔՔ, Ա,
242 (Մալաթիա), (ՄՄԱԵԺ XVI,
239):

Կթիչ ՉԼՔՔ 3, 90, /ԳԲ 568/ - կաթ
կթելու աման, Դրք. Գթիչք – կրվկիթ
(Նոր Նախիջևան):

Կիլիկ, կիկ /ԳԲ 573/ - փոքր, կլոր
ճարինջ (Սղամա) գիլի պտուղ:
Արաբկիրում, Զոճկածագում՝
ոչխարի, այծի, ուլի, գառան, խոյի
աղք, կղկղանք: **Կլիկ** ՉԼՔՔ, Գ, 100
- փոքր, կլոր բան (խաբրերդ,
Սեբաստիա, Արաբկիր) (ՄՄԱԵԺ
XVI, 241):

Կիժ ՉԼՔՔ, Գ, 91-92 – խայթ,
խայթոց: **Կժել /ԳԲ 579/, ՉԼՔՔ, Գ,
110** – խայթել, կժել: **Կիժ /ԳԲ 569/** -
1. եղջյուր, ժանիք, 2. խայթոց
(ՉԼՔՔ, Գ, 92): **Կժիկ** – խայթող
(ՉԼՔՔ, Գ, 111): **Կիժ** - խայթոց
(ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Կիպ, քիպ/ԳԲ 570/ - կլած, կից,
քիպ ՉԱԲ 2, 592 /ԳԲ 1116/
Եվրոկիա, Ղարաբաղ: **Կիպ, քիպ**
ՉԲԲ 341 /ԻՆ, 4, 32/, վկայված է 14-
րդ դարից:

Կիվ, կուենի, կըվընի /ԳԲ 600-

DS 2037 ցյլ – սալորի և ծիրանի
ծառերից ելնող խեժ (Արդահան,
Վան, Կայսերի): **DS 2782 կու**
(V), **կւչ(II)**, **կւյ**, **կւյ**, **կւչ** (Պիվրիկի,
Ավագ, Կայսերի):

DS 2008 ցեից – կաթա
(Կափուան փաշա, Զայելի,
Ռիզայե) :

DS 2078 ցոլիկ (III), ցոլիկ (IX) –
փոքրիկ, մանրիկ (Քաղնուլի,
Դինար, Աֆիոնցարախիսար):

DS 2037 ցյլիկ (II) – կարծի
խայթ մեղվի խայթ (Էյլագիք,
Բեսուրիկ):

DS 4560 կիք – նեղ, սեղմ:
kıpırmak – սեղմել, ձգել
TS, IV, 2573 Buianın ucu sende
bağlıdı kıp 6 Ra XV, 42:

DS 2009 geven hıcl, TS III 1676
geven, DS 2775 keven (I)

601/ կիւ ՅԱՐ, 2, 597 –
ծամոն մաստակի ծյուբ:
Չամշեմուն՝ գըվընի, գիվ, գվի,
Բալու 426, կոփ ՉԼՐՔ, 9, 202, 96:
Կիվ – կոնաքեր ժառերից հոսող
խեժ, որն օգտագործում են նաև
որպես ծամոն. բերև այլ է **գի-**
եղևնազգի ծառ ԲՍԳ 140 ԴՆ, 4,
31/:

Կմկմ /ԳՔ 580/ – մի բան կամաց
անել, կրճկեմ ՉԼՐՔ, 9, 112 – 1.
կմկմացող, կակազող, 2.
դանդաղաշարժ: **Կմկմալ** –
մոռանալով կամ չիմանալով
կամաց-կամաց խոսել, կակազի
պես ասել, կմկման, կմկմոց,
կմկմացնել, կմկմուկ (երևան,
Խնուս և այլն): ՉԲՔ 339 կմկմալ <
կզկզալ, լեզուն կապ ընկնել,
սայթաքել՝ խոսելիս, կարդալիս:

Կլիկ, կիլիկ – փոքր կլոր մատի
հաստությամբ, մեջտեղը ծակ,
յուղով թրած, երեսը հավկիթ
քված, որ կուտան երեխաներուն:
(գր 573, ՉԼՐՔ, 9, 100):

Կիրիակէ ՅԱՐ, 2, 598-599 –
շարաքվա առաջին օրը:
Չունարեմից «տերուճական»,
քոլոր քարքառներում որոշ
հնչյունափոխությամբ ԴՆ, 4, 32/:

Արճեշ, Վան, **DS 2086 giya** –
եղևնազգիներից մի տեսակ
ծառ: փշուտ բույս, որ որպես
վառելիք և որպես խեժ, ծյուբ է
օգտագործվում (Արտամուշ-
Արդվին), նաև փշերը մաքրելուց
հետո կտրատում են և տալիս
ամասուկ-մերին: (Տես՝ **DS 4512**
kefen՝ Յոզգաթ-
Արշարմաղեմի):

DS 4552 kım kım etmek –
խոսքը անհասկանալի ձևով
խոսել (Չորում): **kım kım** –
խոսելը լավ չհասկացվող անձ:

DS 2799 kilik(II) – փոքրիկ կլոր
մեջտեղը ծակ հաց: (երգիմջան,
Սվազ, Ջենջիկ):

DS 2871 kilkil (II) – երեխաների
համար սարքվող հաց **D 22077**
gilik (IV), gılik (II), gılük (IV)
սաճի վրա թվող փոքրիկ հաց:

DS 2876 kireği – շուկայի օր
DS 2055 gıreertesı – կիրակիի
հաջորդ օրը **kireki, girego,**
gireyo, DS 2082 gırey, gıreyi,
gireği, DS 2080-2081 –
gıravugün, gıreğiertesı gıre,
gıertesı gıreyertesı,
gıreyiertesı, gıriertesı:
(Թոցաթ, Մերզիֆոն, Ամասիա,
Սիվրիհիսար, Մալաթիա, Իզմիր

և այլն):

Կեզ ՉԼՐՔ, Գ, 99, ՅԲԲ 344 - շարունակ խոնավությունից ճածուցիկ հողերը կանվանեն կեզ: Խոնավությունից, անծրկից դարձել է կաշուն ցելեղ, ՉԼՐՔ, Ա, 248 նաև **զլեզ**: Քրդերեն - լորձունք, բուք (Սասուն, Ալաշկերտ, Բուլանջիս): (ՄՄԱԽԺ XVI, 240):

Կլիր - **կլիր ԳՔ 573, եուշ**- տնասակ մի տուչուն է.

Կլիր ՅԱՐ, 2, 600 - առնի անդամ ԻՆ, 4, 32/: Միջին հայերենից:

Կլմաղզ ՉԼՐՔ, 101 - 1. ճակնդեղ, տաև, 2. բթու դրած ճակնդեղ, 3. կաղամբ: **Կլմաղզ-ճակնդեղ /ԳՔ 570/**, (Էրջաս, Վան):

Կլոր ՉԼՐՔ, Գ, 102-103 - ծծածածակի գնդիկներով պատրաստված կերակուր, կոլուակ, բուֆթա, կլորիկ, կլորակ, կլորակ: **Կոլուակ ՅԱՐ, 1, 555-556** - կլոր, կլոր, կլորիկ (Առտիալ, Այնթափ):

Կլտր /ԳՔ 575/- կլոր: **Գլոր-Գլոր ՉԼՐՔ, Ա, 248** - գլոր-գլոր, կլտրիկ - կլորիկ: Այբերեն կլտր-կլտր քափեր կբ:

Կծան /ԳՔ 576/ - կիծ արմատից, տես նաև կճան: **Կծող ՅԲԲ, 346,**

DS 2078 giliz (II) - փսիճք, լորձունք, **DS 2042 gilizak** - փսիճք (Բիթլիս, Էրճիշ, Վան):

DS 2871 kiler (I) - լճերում ապրող, գեղեցիկ երգող մի բույուն:

DS 2799 kilir
DS 2044 giler, gilir, BAS 122 - տղամարդկանց սեռական անդամը, կենդանիների առնամուկանը (Վարս):

DS 2042 gilmbox - ճակնդեղ (Բուլանջիս, Մուշ)

DS 2801 kilirik (VIII) - ջրալի բուֆթա (Բիթլիս), **kilirikmak** - կլորացնել:

DS 2796 kuldirak - կլոր
DS 2041 gildirig rapata - կլոր բացված խմորը բոնիտին կացնելու համար կլոր մեքը խոտ լքած մի հարմարանք:

DS 2070-2074 gızan köpeği, gıcan, gıcan - կծան շուն, չունի

ՀԼԲԲ, Գ, 105: ՀԱԲ, 2, 586-587
նաև՝ կիժ, կիժ, խամ: Գիտենք քոլոր
քարբառները: ԴԻՆ, 4, 32/:

Կկուկ ՀԼԲԲ, Գ, 108 (Կեսարիա),
ՀԱԲ 204 կուկու, կուկուկ, կուկուգ
(Պոլիս, Չամչեն), բնածայնակամ:

**Կղել, կուղի ՀԱԲ, 2, 602-603, /ԲԱԳ
305/** - մզել, գտնել, քամել:
Կղկղանք - արտաբորություն,
աղբ: **Կղատ ՀԼԲԲ, Գ, 109**
աղբաման, որի մեջ հավաքում են
կոփին (ծած եզների աղբը (թոփը))
կուղի, կղանոց: (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Կճան /ԳՔ 579/ - 1. կճող, խայթող,
կճան ՀԱԲ, 2, 586-587 - 2. եղինջ
(Սխաշալաք, Ակն, Սեբաստիա,
Կարին). տես **կիժ**, որից նաև **կիժ** -
խայթել, կճան: (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Կճիկ, կնեգ ՀԱԲ, 2, 588-590 -
քոլոր քարբառներում առկա է:

**Կոթոլ /ԳՔ 524/, կոթոլ ՀԼԲԲ, Գ,
127** - 1. եզիպտացորենի
հատիկները հանն-լուց հետո
մնացած կոթը, 2. արտում մնացած
ցողունը: **Կոթոլ ՀՔՔ, 351** -
(Բուլանլիս) որձան (ցողունը)
կտրելուց հետո մնացած ստորին
մասը, (Ղարաքաղ, Գանձակ,

ALT-ն, տես էջ 78, N 348, միայն
gıcan, gıcan (Ավագ):

**DS 2190 guguk kuşu, DS 2189
guguk** (I), **Կելկիտ**,
Գյումուշհանն: **Guggu (I) - քու**,
guggu (II) - կկու (Հաշիլագ,
Ավագ):

**DS 2036 ցւց (I) ցւց, ցւ (II), ցւց
(I), ցւց** - ուղտի, այծի, ոչխարի և
այլ կենդանի կոկղանքը: **DS
2037 ցւցiamak (I)** -
սավարների կեղտոտելը, **TS
2471 կւց (I)** - կղկղանք: **DS
2790-2791** կսի: նաև մարդու:
(Գեմներեկ, Ավագ, Տրաքիզոն,
Բիթլիս, Կայսերի):

**DS 2025, 2074-2075 gıcan (II),
gıcan** - եղինջ (Գեմներեկ, Ավագ,
Չեփնի):

DS 2810 kunk (III) - վատ կին
(Խլաք, Տրապիզոն): Թերևս
թուրքերեն բառ է **kunk** բառը
12 նշանակություն ունի
թուրքերենում՝ **թերևս**
մեանությունը պատահական է:

DS 2108 gotol - կաղամբի,
ծաղկավաղամբի կոթուն
(Չամչեն, Ռիզայե): Տես նաև
kutun, kutuni, kudur - մոզերի
կոթուններ՝ առանց հատերի:

Համչեն, Մուշ Բուլանդի): (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Կորուն ՉԱՐ, 2, 614 - քույսի ցողուն, քուն, կոթ, կոթ - 1.քոնակ, 2. ցողուն-ից: (Տես նաև **Կորոդ**) ՉԱՐ, 9127, կոթնուկ (խարրերդ, մրգերի պտուղների կոթեր):

Կոլոլ ՉԱՐ, 9, 129-130 - 1. կլոր, 2. գնդածև, 3. լրիվ: **Կոլոլակ** - բուֆթա դրք. **Կոլոլակ** (Թրիլիսի, Ղարաբաղ, Ալաշկերտ):

Կոլոտ /ԳՐ 585/ - կարճահասակ: արաբ. **qalāt, qalati** - զածան, կարճահասակ, ՉԱՐ, 2, 615 (Շատախ, Արծնշ, Վան, Եր Բաջազետ) Վանում՝ քոլմել, **կլատ** - կարճ ու կլատ. նաև՝ կոլոտ: (ՄՄԱԵԺ XVI, 241)

Կոկոն ՉԱՐ, 2, 618 - ծաղկի կոճակ (կոն արճատից), **կոկոն** ՉԱՐ, 9, 136 - դեռ չբացված ծաղկի, աղբկա կուրծք, **կոկոն** - մեկ գլուխ, **կոկոնել** ՉԱՐ, 354 - ծաղիկների, պտուղների կոկոն բռնելը ԹԵՆ 4, 317:

Կոկոլ - 1. ամործիք, ԳՐ 588, ՉԱՐ, 9, 136 (Պոլիս, Խարրերդ, Մուշ, Բաղնշ, Սեբաստիա), 2. Մուշ, Բաղնշ, Սեբաստիա, հնմ. ընկույզ (Կեսարիա, Խիզան), հնմ. **կոկոլ**, կլոր, գնդածև (Խարր.), Խավկիթ (Ակն) ամործիք (Եր Խախիզան):

Կոկոլել /ԳՐ 588/ - կեղևել, ՉԱՐ, 9, 136 - կանաչ կեղևը հանել (Արաբկիր, Թրի Դերսիմ), (ՄՄԱԵԺ

DS 3018 kutun (I), kutuni, kutur - եգիպտացորենի, մրգերի կորունը. **DS 4574 kutun** - մրգերի չուսվող մասը, (Իբիզդերե, Ռիզայե):

DS 3032 kününük - մսից և բուլղորից պատրաստված մի տեսակ թուֆթա (Մուշ, Ուարակրան):

DS 2096 goliot (II) - կարճահասակ (Վան, Երջա) **DS 2912 kolut**:

DS 2094 < gogum, gogop - կոկոն (Կարս և գյուղերը, Երզրում, Արտանուշ, Արդվին): **DS 2906 kokom** - էլեշկիրտ, Արլի:

BAS 119, 124 gavgav - կոկոլ, ամործիք: **DS 2094 gogo (IV)** - արական ձվեր (երզինջան):

DS 2037 gögöf - կոկոլ, **DS 2037 gogof** - կանաչ կեղևից չազատված ընկույզ, **DS 2094 gogo (I) - gogoflamak** - կանաչ

Կող ՉԱՐ, 2, 620-621 - Բնիկ հայ բառ **goh**-ից: Առկա է քոլոր բարբառներում *ԻՆ, 4, 31*:

DS 2094, gog (II) – 1. Յոնրի կողը, եզրը, 2. թոնրի բերանը (Էրզնիցյան, Խոզաթ, Քիթլիս, Չանաբլեպե):

Կոճ ԴՔ, 594/ - փայտն զլանիկ, **կոճակ ՉԱՐ, 2, 624-626** – որում վրա թել կփաթաթեն, **ՉԼՔՔ, Գ, 141** մինչև 17 նշանակություն: **Կոճղ ՔԱԳ 309-310** – կոճատ, կոճիկ, գրասարում՝ կոճ - յողուած *ԻՆ, 4, 31*:

DS 2090 goc (I) goc (I) կոճղ – վրան կացնով միս ծեծելու: **koç(I) 2893, koç(II)** (Էրզնիցյան, Ամասիա ...) **göcek (I)** – 1. ծառի քնից ճյուղի ելած տեղը, 2. մի քիզ բարձրությամբ թուսած արտ, 3. կողպանի անցք, 4. դռան մեխած օղ: **goc (II)** – թելի կոճ, մանկական խաղալիք մազե թելից սարքած զնդակով:

Կոճա ԴՔ 590/ - կեղևը համած ցորեն, մամրված դիմկով ծեծված, թեփը հանված ցորեն (Սիվրի-Չիսար) *ԻՆ, 4, 31*:

DS 2118, TS 310 göce (I), güçce gösü – թաղիսանայի բլրլուրի համար կեղևը համած և կտրած ցորեն (շատ վայրերում):

Կոճիկ ՉԼՔՔ, Գ 142 – կրունկից վերև դուրս ցցված ոսկորը (Բամշեն):

DS 2091 gocsik, gocik (II) – կրունկ:

Կոճղեզ ԴՔ 591/ <կոճ-ից ՉՔՔ 356, ՉԱՐ, 2, 624-625 (Ախալցալաթ, Մուշ) (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

DS 2107 goshkoz – հերկից հետո ելնող շագանակածև արձուիք (Ուլուչիրան, Շիրան, Աարիկամիշ, Գյումուշհանն, Կարս, Բայբուրդ):

Կոպ / կոփ ՉԱՐ, 2, 635-636 – կոպի մեջ աչքի կափարիչ: Գիտեն քոլոր բարբառ-ները *ԻՆ, 4, 32*:

DS 2088 gob - աչքի վրայի կափարիչի ներսի մասը:

Կոպ ՉՔՔ 358, ՉԼՔՔ, Գ, 149 – կոտ չունցող, կոնատ (Ասլմաստ, Խոյ, Սիվան): (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 2102 gop (I) - անթև, **DS 2919 kop (I)** – ձեռքը և ոտքը անդամալուծ, մի ձեռքը հաշմանդամ (Կան, Արծեշ,

Գյուճուշիանն): DS 2890
kobuk(1) Բայրուրդ:

DS 2091-2092, 2214 kod, kot –
ցորեն կամ գարի չափելու
համար տախտակն մի աման,
godik (II), gādek - 6 օկլայանոց
հացահատիկի չափ, DS 2214 –
gūdūk (III) ölsek: P. 26, 64 –
68կգ ցորենարմտից վերցնող մը
տախտակն չափ: god (I) - տախ-
տակից սարքած
հացահատիկաչափ:

DS 2105 gort – 1. հնձած
չիերված հող, 2. մարգագետին
(երզինջան, էրճիշ, Վան, Ախլաթ,
Քիթլիս, Արտամուշ, Շալվաա
(գյուղերը), Արաքիիր)

DS 2106 gorus (III) – 3. վրան
բաց փորված ջրի ստու, 4. Մի
հայտնի նպատակի համար
բացված սահմանով հողակտոր
(երզինջան, զենջիժ, Թոքաթ,
Վան, Էրջաս):

DS 4565 korob - այգու սուն,
խճիթ, (Շիմշիրլի, Ռիզայե,
Իքիզդեղե և այլն):

Կոտ /ԳՐ 596-597/ - փայտ աման,
ռուպ լցնելու կարաս, ցորենի չափ:
Կոտիկ /ԳՐ 597/ - լայն բերանով
ջնարակած հողն աման կերակրի,
ջրի համար: Կոտ ՉԼՐԲ, Գ, 155 -
փոքր կարաս /ԻՆ 4, 32/

Կորդ /ԳՐ 599/ - անձակ, խուպան
ծնացած, կոշտացած հող: Բաշու
457 – խուպան-չիերված տեղ 2.
երկու արտերը զատող թումբ /ԻՆ
4, 32/

Կորի ՉԱՐ, 2, 648 /ԳՐ 599/ - 1.
Արտը ջրելու համար մեծ առուից
բացված երկրորդական և նեղ ջրի
անցք, 2. Բուզանդի մոտ՝ կորի մի
գետին «Մի քիչ տեղ»: Գիտեն
քոլոր բարբառները: Երկու արտի
սահման, տես կորոտել: (ՄԱՆԵՄ
XVI, 236)

Կորուպ (ԵՄՂ 430), գր595 կոռուպ,
կորուփ (ՉԼՐԲ, Գ, 152, 162) - դռներ
ուսնեցող տախտակն ամբար, որ
ծովափնյա ժողովուրդների մոտ էր
տարածված: Մրգերը, կաղիմբ,
ընկույզը, եգիպտացորենը
պահելու համար էր այն սյունների
վրա էր կանգնած, երկթեթ
տանիքով: Գետնից բարձր լինելը
(2-3մ) ապահովում էր մթերքի չոր
մնալը, (Դանշեն, Տրապիզոն,
Չրջակայքը), Պարտիզակ: Ամռանը
ճակ մարդիկ էին մնում այնտեղ:

Կորոտել ՉՐՔ 363, ՍՐ 79, ՉԼՐՔ, Գ, 162 – ցանած արտը կորիճերով մաս-մաս բաժանել և այդ կորիճերով ջրել՝ մերթևից փակելով կորոտել – ջրելու առունք բացել (Ալաշկերտ, Սերաստիա): Տես նաև **Կորի**. (ՄՍՍԵԺ XVI, 236)

Կրկիտ /ԳՔ 625/ – սեղմել, ՉՐՔ 379 – 1. ամուր, պինդ, 2. ժլատ, ՔՍԳ 328 3. միջուկը պինդ կրկուտ, ԺՉԼՐՔ, 3, 226 պինդ, ամուր կրկիտ ընկույզ, ժլատ ԽՆ 4, 32/: Գիտենք թուրք բարբառները:

Կոփ, կոփել, կոփիչ ՉԱՐ 2, 667-668 – թակ, թակիչ 1. տաշելով բան շինել: 2. բուսն հարված, բարբ. կեփիչ, կուփիչ, կիփիչ – լվացքի տոփան ԽՆ 32:

Կուրճի ՉԼՐՔ, Գ, 201 = դուրճի: **Դուրճի ՉԼՐՔ, Գ, 358** -1. ներքնակի երիզավոր երեսացու կտորը, 2. թանկարժեք կտոր: Գիտենք թուրք բարբառները:

Կուլուլ, կուլուր /ԳՔ 602/ – խողովակաձև հաց (Քարբեր): Տես կլոր:

Կուլիկ ՉԼՐՔ, Գ, 202 – փոքրիկների համար թխած հաց (Մարզվան):

DS 2106 gorut – արտերը մաս-մաս ջրելու համար արանքներում սարքված բմբերը, այսինքն կորիճեր (առունք) բացել (Իզդիլ, Կարս):

TS IV 2576, P, 52, 104 kirkit – գորգ կամ կարպետ գործելու հանգույցները ձգելու խտացնելու գործիք: TPC 552 – սանրածն թակիչ: **DS 2083 girgit (I)** – գորգագործության մեջ հանգույցները սեղմող սանրածն գործիք, 2. **grgit (II)** – դժվար հանվող միջուկով ընկույզ: **gurgit** – ժլատ, գծուծ, **girkit** – իսպի գործելու սարքի սանրը:

DS 2961 ki'püç, köpüs (II) – **çamaşır tokacı** (Աղին, Ելազըթ, Մրաքլիթ, Մալաթիա, P, 88, 105):

DS 4574 kutnu – մի տեսակ կերպաս (Աֆշար, Բազարոբն, Փընսարաշը, Կաշսերի):

DS 4576 küñür – երեխաների համար սպտորաստված օղակաձև հաց (Զընարաշը թելեն, Բոլում):

DS 4576 küñür(II) – փոքրիկ հաց (Սամսուն, Ելազիթ Աղին): **2997 kuluk(IV)** փուռում թխվող

Կուկուլյակ ՉԼՔՔ, Գ, 203,
Կուկուլյ ՉՔՔ 365 – վիզը բարակ և
երկայն, առանց ընկի փոքր հող
աման, որի մեջ ջուր են լցնում
(պուլպուլ, բոբոլիկ), նաև
Կուկուլյակ: Տես նաև **ԳԼԳԼ /ԳՔ
232/, ԳԼԳԼԻԿ /ԳՔ 602/, Կուկուլյ –**
ջուրը պարպելու ժամանակ կլ կլ
ծայներ հանող փարչ՝ ջրաման:
ALT-ում էջ 36, N 104 **ԳԼԳԼ** բառի
տակ **Կուկուլյ-Ե** չի նշված: ԽՆ, 4,
31/

Կուկուլյա, - գլխանոց, ՉԼՔՔ, Գ,
205 (Տրաքիզոն):

Կուկուլյ - հարսի գլխի գլխանոց

Կուկուլյ – հացի տեսակ (Գամիդր,
Բողազլեյան):

Կուճուր /ԳՔ 603, 604, 925/ -
երևանի բարրատուն կուճուր,
պուճուր /ՅՅԿ/ - կուճուր բերան:
Կուճուր/կուճուր, կուճուլ,
Կուճուլիկ ՉԼՔՔ, Գ, 207:
Քրդերենում kujur – կարճահասակ,
(ԱՄՆԵԺ XVI, 240):

Կումկում /ԳՔ 604/, կումկում
ՉԼՔՔ, Գ, 208, կումկումա - 1. օղի
չափ մը, մի քանի կում (Վան): 2.
նստորջուրում պղնձե աման

Կուռ ՉԱՔ, 2, 662 – ծեծած,
գործած, քանած, հոծ, սեղմ, խիտ:

փոքրիկ հաց: **DS 4571 kulik** –
կլոր փոքրիկ հաց:

DS 4571 kulgula - փոքրիկ
ծեղի կուճ, **DS 2996 kulcula**
(**kulikulu, kulculu**) – կուճ,
sürahi սափոր, **DS 2041 gulgul,**
DS 4512 gulgulu – կավից շատ
փոքրիկ աման:

DS 2932 kukula – Տղամարդու
ծոպավոր գլխանոց (Տրաքիզոն,
Ռիզայե):

DS 2992 kukul(i) – հարսի
գլխանոց

DS 2190 gugul(III) – հաց,
(Էրզինիջան, Ալազ,
Յուքարըկալե):

DS 2187 gusur (I) –
կարճահասակ, **DS 2989 kucur**
(I) – կարճահասակ

DS 4572 kumkuma – մի տեսակ
ջրի աման (Չորում): **DS 4513**
gümğüm – պղնձյա կաթիլքի
աման:

DS 3004 kur (II) – ափնոյ, կոշտ,
չոր հող: Գուցե ենթադրելից այս

Կուռ ՅԼՔՔ, Գ, 213 - երկաթ կտրել, քարամալ, քար կտրել: **Կուռ /ԳՔ 606/** ամուր, պինդ, ցտած (հագուստի համար) = սղխը-խարբերդում **գուռ** - պինդ, խիտ, ամուր պինդ կաթած: Թերևս կուռ, կոռ, ՅԱՐ, 2, 663:

Կուսպ - տես քուսպ:

Կուռիկ ՅԼՔՔ, Գ, կուռիկ, կուռայ - կալն փոքր աման գինի կամ ջուր խմելու կարճ կոթով քառակուսի փայտե փոքր աման, որով ջաղացականը իր բաժինն է առնում ԽՆ, 4, 32/

Կուտ ՅԼՔՔ, Գ, 216 - թոնրի պատերից ընկած կիսայրած հաց: **Կուտ գնացած /ԳՔ 607/** - թոնրին պատերեն վար ինկած և կրակին մեջ այրված հաց (խարբերդ, Եղ Քայազետ, Վան, Թիլիսի): (ՄԱԵԺ XVI, 240)

Կուփիչ /ԳՔ 609/ - կտավագործների, գորգագործների սանրածն ծածիչ: **Կուփիչ ՅԱՐ, 2, 667-668** - բակ, ուրագ: **Կոփ** - 1. տաշելով բան շինել, 2. բուռն հարված, 3. կռել (ԽՆ, 4, 32): Գիտեն շատ շարքաներ:

Կուան ՅԼՔՔ, Գ, 165 - ջրաղացքարի մաշված երեսը քարթեր անող մուրճ: **Գոն**(ՅԼՔՔ, Ա, 286) երկաթե սանրածն գործիք, որով գոնում

բառի համար թուրքերեն ակունք **куру** - «չոր» բառից, սակայն ո՛ր է անհետացել վերջին ս ծայնավորը, որ բնորոշ է թուրքերենին:

DS 2198 gura (I) kurik kuray.
DS 2197 gura (I) - 1. հացահատիկի չափ, 2. ջրի կուռ, 3. կենդանիներին կեր տալու տախտակն կամ թիթեղյա աման:

DS 2211 gūd, gūdūk (IX, III).
DS 2187 gud - այրված հաց, մի կերպ կարգին չկարմրած, կես՞ այրված հաց, (Ախլաթ, Քիթլիս-Միչինկալ, Էրզինցան, Քեմալիե) **DS 3053 kūt(IV)kūd(V)** - թոնրի մեջ կպցրած խմորից ընկած կտորները: **DS 3054 kūtkeriç <kūt(IV)-1** կուտ գնացած հացի քերիչ:

P, 88, 105 kəpūç - վացքի քակ-
ջճքն
DS 3003 kupūk - վացքի քակ
(Գազ փաշա, Անթալիա)

DS 2052 guran (III) - ծանր քարտաշող և գործ անող մուրճ (կրճեշ, Վան)
DS 2053 guranmak - ջրաղացքարը սրել, քերծել.

են ջրադացքարերը (Սեբաստիա, Գամշեն Բուլանջիս, Խոտորջուր, Մոկս): տես **Գեբուն**:

Կոխ ԳԱՐ, 2, 670-671, կովազան /ԳՐ 616/, կովազան **ՉԼՐՔ, 9, 175** – կովազար, կոխվ սարքող (Պոլիս, Ասլանբեգ, Տարենտե) /ԽՆ, 4, 32/:

Կովալ, կրկալ ՉԼՐՔ 169, ՉՐՔ 379, 373 – Գրի ձևով ուղրած փայտե կապ, որ անցվացնում են անասունի վիզը և կապում մուրքի մոտ

Կոճոն, կրճոնք, կոճունք /ԳՐ 614/ մացրող > 1. կենդանիների աջևը ձգված խոտի, հարդի մնացորդը չկերած մասը, 2. հաց ուտելուց հետո մնացած փշրանքները, 3. հետո մնացած փշրանքները, 4. կրճոնք անել՝ մսի կտորտունք, 5. կրճոնք անել՝ մնացորդ ուտել, 5. հավաքաբար ծախսով արված խնջուկից մնացածը: **Կոճոն** – կաշառք, կոճոնահաշ կատրվակներ (նաև թուրքերի մոտ Բիւրակն 1898) /ԽՆ 4, 32/

Կոտան ՉՐՔ 375 – կոտած մեծ գոմեշ (Մուշ, Վան, Բութանիա): **Կոտան, կրտոն ՉԼՐՔ, 9, 175, /ԳՐ 617/** – ամորձատած եզ կամ գոմեշ /ԽՆ 4, 32/

Կոտ – 1. անադգական մակամուն, որ ռուսահայերը կոտան իրենց տանկահայ եղբայրներուն, ախալզխացիներուն, 2. լեռնարձակները՝ դաշտա- ընակներուն, **ԳՐ 617, ՉԼՐՔ, 9, 174,**

դգել, **DS 2006 geron vermek** – ջաղացի տակի քարի րոլոր կողմերը ջներել (Զամուլա, Դիվրիկի, Ավագ):

DS 2055 girif etmek – կոխվ անել, աղմուկ սարքել, **girfacan** – կովազան (Միվրի-Գիսար ԽՆ, 4, 31/

DS 2056 girgal – փայտյա օղակ, որ եզների և կովների վզին են անցվացնում (Արդանուշ, Շավշատ, Կարս, Սարղևամիշ, Արդվիմ, Զլդր, Բալթուրդ), **girgalamak** – օղակով կապել:

DS 2054 gircon – ցորենի խոտի և այլ մնացած ամուր ափնդ մասերը, **ՉԼՐՔ, 9, 192 կրճոն, կրճոնք, կոճոն**՝ կաշառք, (Գյումուշհանե, Էրզուրում, Վան, Էրճիշ, Երան)

DS 2055 girdan (i) – կոտած գոմեշ (Բալթուրդ, Գյումուշհանե)

BAS 182 kiro – անկիրք, կոշտ, կոպիտ, գոեհիկ:
Kirro – անկիրք, տգետ (TPC 543) նաև Argo:

ՀԲԲ 375 - անկիրթ, անտաշ,
գոեհիկ, տիմար (կոռ, կոռ):

Հ

Հա ՀԱՐ, 3, 3 - ահա, ահավասիկ
/ընթացական բառ/ վան, Սոկա:
Մխիթար Գոշ. «Այոն այո լիցի և
ոչն ոչ, որն է հան՝ հա և ոչն՝ ոչ»:
Քարթառներում՝ հը, ըհը, խը /Argo
385/:

Հալաճ ՀԼԲԲ, Գ, 228, ՀԱՐ, 3, 9 -
բուրդ կամ քամրակ զգող:
Արարեոնն՝ հալց - քամրակը
մաքոնկ:

Հակոբ < Ցակոբ, Ակոբ

Համարատ, տե՛ս Ամարատ:

Համոլ, համբոլ, ամբոլ, ամուլ,
ամոլ - արողը քաշող եզների,
ծիերի գույզը կամ գութանի
առաջին գույզը (ՀԱՐ 1, 160, ԵԱՀ
312, 313), բելուցերեն անբառ:
Գիտեն թուրք քարաքերը:

Համմե <հրամայե <պիլ, framan -
հրաման ՀԱՐ, 3, 130-131 (Տես Լ.
Մկրտչյան քառերի
կենսագրությունից հրամմե,
համեցեք, էջ 256-257):

Համփա - կիսրար, հարուստ /ԳՐ
633/, ՀԼԲԲ, Գ, 237 - գյուղացիների
բարձր դասակարգ, որ գերի
գործերում ձայն ունին, վճարում է
տուրք: Համփա<համ
«միասին»+փայ «բաժին»
քառերից. որպես համարժեք
օգտագործվում է նաև հարակաշ
«կիսրարընկեր, կիսավաս-տակ»

DS 2352 he - այո, DS 2356 hi -
այո (իշտե)

Bey armudu mu?

- Haa, şu.... - Շատ վայրերում
Օրդու, էրզինջան, Դարեմոն,
Գեմերեկ, Ալազ:

DS 2336 hellec - քամրակ զգող,
հալլաջ (Անթաբյա, Հարայ):

DS 159 akob - հիմար

DS 2265 hambol - արողի
առջևի առաջին գույզ երկաթ
(էրզրում), Քիւրակնը 1898թ-
627-ում hamol - մի գույզ եզ
(Կարին, ՀԱՐ, 1, 160):

BAS 132 hamme-buyur
Efendim, buyur, söyle:

DS 2268 hampa - դրամով և
աշխատանքով վաստակված
բան: (III) կիսրար մարզագետին,
խոտհարք: DS 4514 hampa (II)
- (ծրի) ծածկալեզու (Կայսերի,
շրջակայքը և այլն): TPC 400
hampa - գործակից, համախոհ,
ընկեր: DS 2268 hampa (IX),
hampac (II) - հովանավոր:

(տես ԵՄԳ, 305-311):

Գայ – հայ ժողովրդի
ինքնանվանումը: Օտարները
անվանում են արմեն, թուրքերը՝
երմենի:

Գանաթ – կատակ, զԲ 636, խաղ,
հանակ զԲԲ, 385, հանաթ անել
(Արարատյան, Նոր Նախիջևան,
Ղազարբաղ):

Գանդ, անդ - արտ, նաև տեղ,
ԳԱՐ 1, 185-186, զԲ 637: Առկա է
ընդամենը բարբառներում հանդ
ձևով, հանդավար – տուն-տեղ (Յ.
Ամիրջյան, 8)

Գաչա - բերքաշատ ճյուղերի տակ
դրվող հենարան, որի ծայրը
երկճի է:

Գասկանալ – հաս – ժամանել,
հասունանալ, **ԳԱՐ 3, 47,** բնիկ
հայերեն: գիտեն թուրք
բարբառները:

Գատիչ – կտրիչ, **հատ, հատել**
ԳԱՐ 3, 50-52 – կտրել, սպառել,
վերջացնել:

Գափ, հափ անել /զԲ 653/, **հափ**
անել հափափել **ԳԱՐ 3, 72** –

BAS 129, 138 hay – տրվում է
երմենիի փոխարեն հայի
կերպարին (Կարսայոզ, Argo):

DS 2339 henek etmek –
կատակ անել, ծաղր անել, **heng**
etmek – խաղ սարքել (Կելկիթ,
Գյումուշհանն, Վան, Էրջիս,
Սիվերեկ, Մալաթիա, Աղանա,
DS 4517 Կարս և գյուղերը):

DS 2275 hant (I) – փոքրիկ
բուստան, **hant (III)** – 1. տեղ, 2.
սահման:

Senin tarlan hangi hantta – Զո
արտը ո՞ր տեղում է: (Երզնիզյան,
Ճենճիկ, Ռիզայե):

DS 2248 haç ağacı – սալլին
լծվող անա-տունին անցկացվող
փայտը, **hac ağacı** – սալլը
անասունին կապող փայտը,
haça – մրգատու ծառերի
ճյուղերի տակ դրվող՝ խաչանկ
հենարանը:

asgısar – հասկացար **BAS 44:**

DS 2250 hadıç - դանակ՝ մեղր
կտրելիս գործածվող իր
(խարբերը, Մաչկա, Կարս,
Աղանա):

DS 2279 hap etmek (ուտել),
hap hap etmek (մոկ ուտել):

հափշտակել, առանգել, հափիկ
ՄՅԿ. ուտել/:

Հապալաս ՅԱՐ, 3, 44 – մրտենու
պտուղը: **ԳՔ. էջ 105, 120**
հապալասենի, հապալասի (ԳՎ
157): Արաբ. *habb al as* – ունդ,
հատ *as* – ի. **Հ.** Աճառյանը չի
զատում *hwp* կամ *հապ*-ը, չունի
առանձին: Տես Ակրոյանի
հոդվածը:

Հարանի ՅԼՐՐ, 9, 256 – մեծ
կաթսա, փլավ եփելու համար:
Հերենի թուրքերենը երենը չունի
եւ անանգ. հայերենից է *-eni*
անանգի պատճառով:

Հաւփալ, հորալ, հոփալ, հովփալ
ՅԱՐ, 3, 72 - վայրի աղավնի: Փալ -
մի տեսակ թռչուն. *հաւ+փալ*
բառերից: **ԻՆ 4, 32/:**

Հեմ, հեմ /ԳՔ 658/, ՅԱՐ, 3, 78-79 -
հիմա: Բարբառներում՝ հիմակ,
հիմայեկ, հիմակաց, հմայելուկս
հիմիկ, (ԱԿՆ):

Հեսան < Լեսան ՅԱՐ, 3, 396 –
սրաքար (խարբերդ՝ Օսան,
Սխալցիսա, Կարս, Սերաստիա,
Վան՝ էսան, Համշեն՝ էսոն,
Ալաշկերտ, Մուշ, Սասուն՝ Լեսան):

Հեստ, հեսիկ ՅԱՐ, 3, 82-83, (Քեդո-
ից) ԳՔ 656 - 1. կոշիկ, ճոքավոր
(Այնրափ), 2. ձյան վրայով քայլելու
լազան (խութ, Կարս, Մուշ.

Սերգիձոն, Թոքատ, Իզմիր,
Ամասիա, Արդվին, Սալաթիա,
Սվազ, Շիրան, Ուլուշիրան:

DS 558 baş hapt, kafa hapt -
գլխի *hwp.* (Քերգամա, Դուզըն,
Իզմիր): **DS 2324 hab** – հատ
(Ադին, էլյազիք), *heb «tane» DS*
2341 hep:

DS 4515 harana, haranni,
harani – կաթսա: **TS 1913**
hareni – մեծ կաթսա **XIV դարից՝**
DS 2283-2285 hereni:

DS 4515 hapal – վայրի աղավնի
(Ադանա, Օսմանիե-
Քսամեքորուն): Եւս **DS 3381 pal**
– մի տեսակ թռչուն:

DS 2262-2263 hama (III)-
անմիջապես, հիմա: **hamacuh,**
hamana, hamacuk (Շալչառ-
Արդվին, Շիրան, Ուշադիյե-
Գյումուշհանե, Տրապիզոն,
Թոքատ):

DS 2320 haysana – սրաքար
(Դիվրիզի, Սվազ, էշկե):

DS 1664-1665 edik(I), etik(II),
edik papuc, edük. տրված է
քառի **9** նշանակություններ:
Եւս **DS** է **hedik**-ի հետ՝ 1.

Համշեն, Բողազլույան՝ Գամիրք):
Ղեբսիմ Թովմա Արծրունին
իշխատակում է IX դարում
Խութեցիների, Սասունցիների,
ձյան կոչիկներ ունենալու մասին:

Հմայ ՀԱՐ, 3, 103 -
կախարդություն, կախարդական
զուշակություն: Հմայն-ակ -
պատկանակ, հմայել - դյուբել-
կախարդել (պիլ. *humay* - օրհնու-
թյուն): Համայիլ ՀԼՐ, Գ, 234 -
Արաբկիր, Կարս, համայի՝
հարթերը:

Հնձան ՀԱՐ 3, 105-106, ԺՀԼՐ, 2,
363 - խաղող ճվելու ավազան:
Հնձան - 1. այգիների մեջ շինված
փոքրիկ խրճիթ, ուր
պարտիզպանն է քնակվում (Ակն,
Կարթեթ), 2. ԴՐ 662/
պարտեզների մեջ փոքրիկ
ամառանոց (Ակն): Հնձան խաղա
ՀԼՐ, Գ, 291:

Հողակալ 2)նույնն է հողակարգ-
իբրև ծածկ տանիքի վրա ձգված
ճյուղեր, մացառներ, այլ կերպ՝
ծոծ, աժախ, տները ծածկելու
համար յորացած որձաները
(տողիկն մասերը) տաշեղ կամ
խտո (ԳՐ, 4-5, 401, ՀԼՐ, Գ, 292-
299):

զյուղական երկարածխ, 2.
մանկական մուճակ, 3. բղղից
հյուսված շատ կարճ վզով
զուլպա, 5. մասիկ, 6. կոչիկ և
ձյան վրայով քայլելու կոչիկ:
(Շեքին քարահիսար, Գիրեսուն
... և այլն: ALT-ում բերված են
միայն հ-ով ձևերը, էջ 91-92): DS
2334 *helik* - ձյան կոչիկ, DS
2327 *hedik* - (Օրդու,
Տրապիզոն, Ռիզե, Էրզնցան,
Խուս, Էրզուրում, Գեմշին, Մուշ,
Գերսիմ):

DS 4514 *hamayh* - մեծ
հմայակ, TPC, 381 *hamayil* -
քալիսման, ամուլեթ (Նիզդե,
Ուլուկչլա, Աֆիոնկարահիսար):

DS -ում չկա, - գրում է
Պանկովը՝ բերելով միայն
hinsan ձևը (Թորքումից) ALT էջ
92, N 432: Այնինչ փոխառյալ է
ճան Մուշ, Էլլազիթ, Ադրանուշ,
Դիարեքիր և այլ վայրերում:
Տես ճան DS 2362, 2388 *hizan*
(VI) *bağ evi* - այգու տուն,
hizman-3, hincan ձևով:

DS 2394, 2395 *hogal, hokal(I)* -

Յողակարգ ՅԲԲ, 400, ՅԼԲԲ, Գ, 298 – պատի գլխի վերջին շարքը որից հետո ծածկում են կտորը: (Արարատյան):

Յոյնար – պարերգ ՌՆ, 4, 32/:

Յոյ մարալ քան – հայկական պարեղանակը:

Յոն /ԳԲ 667/, ՅԼԲԲ, Գ, 299 – 1. արտի միջի քաղած հողասահմանը: Արտը հնձելու ժամանակ ամեն մի հնձվորին ընկած բաժինը, 2. գերաճողու մի հարվածով կտրած կտրածն քացվածը: **Յոնած** – քոլորից արագ ընթացող արագ հնձողը: **Յոնածախալեր** – արագ հնձողի ետևից գնացող երկրորդ հնձվորը: **ՅԲԲ 401-402** տալիս է նաև **օն**, **օնած** ձևը: (2) նույնն է **հողակարգ** – իբրև ծածկ տանիքի վրա ձգված ճյուղեր, մացառներ, այլ կերպ **ծոծ**, **աժախ**, տները ծածկելու համար չորացած քույսերի **ործաները** (ստորին մասերը) տաշեղ կամ խոտ (**ՅԲԲ 4-5, 401, ՅԼԲԲ, Գ, 292-299**):

Յոշի /ԳԲ 668/ – կաղնու տեսակ՝ կաղնի ծառի մի տեսակ (Մուշ, Մասուն և այլն): **Քալու 491 յոշկի** – տեսակ մը կաղնի ՌՆ, 4, 31/:

Յոպ, հոփ, հոպպա /ԳԲ 668, 674 – 1. հյուր երթալ, 2. վեր բարձրացնել (Պոլիս, Առաքիտ, Կան), քնածայնական:

(պատի վերևը): հողե տանիքով տների տախտակէ ծայրը (Քայրուրդ, Գյուճուշահան, Էրզինջան, Էրզան):

Oynar - բառացի խաղալ-շարժվել:

DS 2422 hoy maral – մի տեսակ պարի եղանակ:

DS 2401 hon (I) - արտը հնձելիս շարքով աշխատող խումբը կազմը (Արտովա, Թոքաթ, Էրզինջան, Շաբին-կարահիսար, Արզվին, Դիվրիկի և այլն) **hon (II)** – հնձելիս աշխատողների մինչև վերջ քացված տեղը: **honcu** - 1. հոն անող, հոնարար, **honcubaşı** - 2. հունձ անողների գլխավորը (Աղին, Էլյազիզ, Ավազ, Դիվրիզի, Մալաթիա):

TS 366, M Ağakay Kağnukilardan bir ağaç hoş: Կաղնիներից մի տեսակ ծառ՝ հոշ:

DS 2390 hobba – հյուր գնալ (մնկ.) **DS 2404 hop (IV)** – ծիերը կանգնեցնել, **hop, op** – քացականչություն ցատկելիս, **DS 4608 obba** – հայրե:

Հայրապ /թրլ./ ՅԱԲ, 3, 406 – յայրապ, ուրապ(իկ): Հուարապ, դրք. Մարաղա՝ պուպու, պըպը:

Հոսոմ քուք, ուոոմի քուք /ԳՔ 663/, ԲԱԳ, 347: Հայնրը բուզանդացի հույներին անվանում էին ուոոմներ կամ հոսոմներ:

Հոսանք. քարբաներում հոսանք (ձթ.): **Հոս ՅԱԲ 3, 115** – հոսել, վազել, Հ. Աճառյանը գրում է «Յուրքերենում փոխառյալ **հոսենկ** «հոսանք, ջրվեժ» բառը հատկապես նշանակում է Թորթումի լճին մեջ քափվող մեծ ջրվեժը»: Ըստ Բիւրակնի 1898թ. էջ 627, ՅԱԲ, 3, 115:

Հով /ԳՔ 669-670/, ՅԱԲ, 3, 115-116 – զով, պաղուկ, ցուրտ, բնիկ հայերեն **pos** արմատից: **Հովանք, հովանի** զթթ 403, ՀԼԹԲ, գ. 302-303 – տաք՝ եռման ջուրը բարեխառնելու համար մեջք լցված պաղ ջուր (Դվին, վան, Մասուն, Մուշ): **Հովան անել** – տաք ջուրը բարեխառնելու համար մեջք պաղ ջուր խառնել:

Հոտաղ խարազանի /ԳՔ 456/ – գուքանի ամենատառաջին հոտաղը:

Հորթ ՅԱԲ 3, 578-579 – տես նաև որթ – բնիկ հայ, հնիս. **porthu** –

DS 4519 hohopik, DS 2405 hoplop (II), 2406 hophop (II), ipipik/ibibig: DS 2500 հուպու:

DS 2415 horun dutu – սև քուք (Մալաթիա), կարմիր քսվաշ քուք /Բ, 102/:

DS 2415 hosan – մեծ և քարծր ժայռերի արանքի խորունկ ծոր, բոխք, անդունդ (Յուսուֆելի, Արդվին, Էրզրում):

DS 2309 havan (II) – տաք ջուրը զուլացնելու համար խառնվող տաք ջուրը (Էրջաս, վան):

DS 2408 harazan hotagi – առաջին հոտաղը զուքանի սկզբում, **hotak tagi** – հերկելու ժամանակ լուծին կախված քարը կամ քրթուկը: **DS 3264 odah** – եզան լուծին նստած երեխան (Արտամուշ, Արդվին):

DS 1443 dev hortuğu – դևի ձագ, խոշոր, **DS 2413 hortik (I),**

հորթ, երինց՝ փոքր տղա կամ աղջիկ: **Portu** - Ալաշկերտ, Մուշ՝ հորթիգ, Սարսբող՝ հորթուգ, ֆորդ, ֆորթ, հուրթ ՌՆ 4, 32/:

hortuk (I) - էշի, ջորիի, խոզի ձագ, **hortuk** - ուղտի ձագ՝ (Օրդու, Գիրեսուն, Թոքաթ, Չանդր): **DS 2420 hotuk (I)** - էշի ձագ:

Գօթօթ, հօթօթ ՅԼԲԲ, Գ, 296 - չար ոգի: **Գօթօթ ՅԲԲ, 407** - չար ոգի, դև: Զըպա են դևերը, **հօթօթները**, ճոճի պատվըները ի՛նչ են, որտե՛ղ կը կենան (Խլար, Կարս, Շիրակ): **Յունիս** - տես յունիս:

DS 2420 hotot - ուրվական (Մանիսա, Ալաշեհիր, Դերբենտ): **P, 76 hothotik:**

Չ

Չագ /ԳԲ 678/, ՅԱԲ 3, 141-142 - հաւի, քոյունի, կենդանու ձագ (քնիկ հայկական քառ): Կան քոլոր քարթաօներում ՌՆ, 4, 32/

DS 840, 849, DS 3517 cak, caka, caga (III) - գոմեշի ձագ-
cag kargası (I) - ագռավի ճուտ (Թաշքուփրու, Թոքաթ, Կեսադիա, Զիլե)

Չար - կոշտ մագ, պոչի մագ (ծիու), որից քամանչայի աղեղի մագերն են սարքում: (ՅԱԲ 3, 146-147, ՅԲԲ410, ՅԼԲԲ, Գ 320-321)

DS 1081 çarı - Անասունների պոչի մագը: (Չայելի, Ռիգայե):

Չիթահանք - Գ:689, ՅԲԲ416 Չեթ հանելու գործարան, ուր կտավատը կծգմեն ձեթ հանելու համար:

DS 3620 sıtahan, sıtahan - ջրով կամ ուղղահայաց քարով քուլղուրի աղաց (Շալչատ, Արդահան, Կարս, Չըլդր) **Bezirhane** - ձիթահան(ք):

Ղ

Ղաշանգ ՅԼԲԲ, Գ, 349, ԺՅԼԲԲ, 249 - գեղեցիկ, վայելչատես «ալս», **yaşang**, (Երևան, Դարարաղ): **Ղաշանգ** էր մայի տղեն (երգ)

DS 2007 geşeng - գեղեցիկ, լավ (Դոգիթ, Կարս)

Ղժալ, ղժժալ /ԳԲ 695/ - այրվելու, խարկվելու կամ վխտալու ձայն. **Ղրթ, ղժժել, ղժժոց** (քնածայնական)

DS 2037 gıjırtı - ղժոց: **TS 1682 gıjıdı, gıjılamak, TS 1690 gıçıdı, gıjıdı** (Աղոն, Էյազըք)

ճ
ճաղի, ճատի ՅԼՔԲ, Գ, 361 -
եզիպտացորենի այլուրի բխած
կլոր հաց: **ճաթ** - զարուց կամ
կորեկից բխած հաց: **ԹՆ, 4, 31/:**

ճաթ /ԳՔ 699/ - եզիպտացորենի
հաց (Ալլանքեզ, Նիկոմեդիա),
կորեկով շինված հաց (Ախալցխա,
Երևան, Դարաբաղ, Դզլար -
վրացերեն՝ **մըճաղի**):

ճակ ՅԱՔ 174-175 - եզ. մատակ ծի
(Մազիստրոս քերականություն
241, վրացերեն՝ սվան, ճակի,
ճագի):

ճակատ - զագաթ, առաջամաս,
ափ. **ճակատ** - զագաթ քառից (ՅԱՔ
3, 175-176), գիտեն բոլոր
բարբառները:

ճամբար ՅԱՔ 3, 179-180 -
ճանյակ. ափ. **ճամբար** - զվիտ
կապ, այս. **ճանբար** - շրջանակ,
բուրբ. **ճանբար**. ճամբարակ -
ճուպան կամ երկաթյա փուկ:
ճանբարեկ II - խոտը քաշելու
համար մեկը մեծ, մյուսը՝ փոքր
լինելու պատճառով ամուր երկու
անիվով երկաթե սայլ:

ճամբարակ, ճմբարակ,
ճանբարակ ՅԼՔԲ, Գ, 365, /ԳՔ
703/, ԵԱԳ, ԳՔԲ - 1. կաշվե քարակ
փուկերով հյուսված կապ, որով
գուրանի էլը ու խարազանը
կապում են իրար, 2. երկաթե
հաստ շղթա, որով լուծը կապում
են գուրանին (Դարաբաղ)

DS 1033 ճաճ, ճաճ -
եզիպտացորենի այլուրից
եփված անթթխմոր հաց:
(Թուշբուռուն, Իգդիր, Արճն,
Վան, Ամասիա):

DS 840 ճաճ, ճաճ (VII) - կորեկի
հաց:

DS 1087 ճաճ (III) -
եզիպտացորենի այլուրից եփ-
ված անթթխմոր հաց.

DS 840 ճաճ (III) - գոմեշի մագ
(Ուլուշիրան, Գյումուշհանե):

DS 1042 ճակատ - լեռան
զագաթ, բարձունք (Ստամբուլ):

DS 853 ճանբար, DS 879
ճանբարեկ (I), ճանբարեկ (III),
ճանբար - խոփը զավազանին
կապող շղթա, **DS 855 (III)**
ճանբար - խոփը անիվներից
կապող օղակ, **DS 879 ճանբար**
(III) - հավ կապելու մագե
պարան, **ճանբար (I)** - դնջի կապ,
դնջկալ = **ճանբար, ճանբար (III)** -
կապելու պիտանի մագե շերիտ:
ճանբար-ը բուրբերը վերցրել են
պարսկերենից:

ճանուր, ճիւղուր ՉՐՔ 702, ՉԼՐՔ, Գ, 386՝ Ղարաքաղում որպէս բամանչա (Գյումրի, Ղարս):

ճաշ ՉԱՐ, 3, 185 – կերակուր, խճճույք, *պիւ. **çaş** – կեսօրվա ճաշ, առավոտվա կերակուր /ԻՆ, 4, 32/:

ճար ՉԱՐ, 3, 190 – հնար, միջոց, դարձան. պիւ **čār** – միջոց, հնար: Գրեթե բոլոր թարգմաները գիտեն նաև ճարել, ճարի-ճարպիկ /ԻՆ, 4, 32/:

Աղանցի թրքախոս հայերը ըստ Գ. Աճառյանի ասում են.
- ճարքմա ճար եթշտի:

ճարպ – ճրագու, մսի յուղ, ՉԱՐ, 3, 192 պիւ. **čārp** – պարարտ, յուղոտ, փափուկ, պրս. **čārb**: Գրի է առնված գրասարում:

ճարմակ ՉԱՐ, 3, 198 – սպիտակ գրված է նաև **ճարմակ**: Պիւ. **čarmak**՝ նաև Զուղայում /ԻՆ, 4, 32/:

ճարմակջուր /ԳՔ 712/ – օղի (Ակն, Կան, Աղանա, Պոլիս):

ճըլպուր ՉԼՐՔ, Գ, 382 – ձվով յուղով պատրաստված ջրալի կերակուր: **ՔՍԳ 372, ճլպուր** – տխրով մեկ **ճիլպեր** (Կեմերեկ):

ճըմճըմա, ջմջմա ՉԼՐՔ, Գ, 383 – ճահիճ, ճահճուտ (Մուշ, Սեբաստիա, Կան):

DS 1289 çonur (II) – բրնձ: փայտից սարքած միակտուր 3 լարանի սագ:

DS 864 caş (II) – եգիպտացորենի այլուրով յուղով և շաքարով պատրաստած մանկական կերակուր: (Ռիզայե, Կապտան փաշա):

DS 859 car (VIII) – տազնապալի վիճակ, օգնություն (Ավագ, Անկարա Կայսերի, Փնարքաշը): **DS 861 car etmek** – օգնություն ուզել, աղաչել: **car**-ը հայերենից է, իսկ **çare** – միջոց, բուժում, ելք, հնար, փոխառություն է ֆարսից:

DS 886 cerp(II), միս եփելիս երեսը ելած փրփուրը, 2. մաջրի երեսի շերտը (Իսպարտա):

BAS 67 cermak – սպիտակ, կա և **çermak** ձևով:

TPC 145 cermakçur – օղի (Argo): **BAS 67, 68, cermakçur** (Իսթանբուլ և այլն):

DS 965, 1171, 1214 cilbir (II) – մի ճաշ **cilbir, çilbur (I)** – ջրիկ ճաշ. **TS 175** – մածունով, ձվերով կերակուր:

DS 917 cımcıma – ճամփաներին և արտերում

գոյացող ցեխը (Աղոճ,
Տղմուտունքը):

ճըպըլ ՉԼՔՔ, գ, 384 - ճաղատ,
լերկ, ամմազ (Կարս, Աերաստիա):

DS 925 cıplı (I) DS 1183 cıplı (I) - մերկ, չիխախ: **DS 907 cılbak (I), cıbaı (I), TPC 153, DS 891-893 cıscıbaı, cırcıplı** - լրիվ մերկ, քաշալ **cılcıplı, cıscıplı** (Արդվին, Կեսարիա, Շիրան, Ուլուչիլան, Գյումուշհանե):

ճիճա /ԳՔ 714/ - ձծծ քույր: Ծեր կանանց դիմելու ձև: **ՉԼՔՔ,գ,387** (Խարբերդ,Նոր Նախ.)

DS 958 cıcaba, cıcane, cıciana, DS 873 cecce(I) - ձծծ քրիստոնյա կին, (Աղանա):

ճիճի /ԳՔ 714/ - 1. գեղեցիկ, սիրուն, 2. նոր: **ճիճի-պիճի:**

DS 891 cıci (I) - նոր, քազա, քարձ
DS 1204 cıcı, cıcıcı- նոր և գեղեցիկ (մեկ):

ճիպոտ, ճպատ, ճպոտ, ճպուտ, ճպլոտ ՉՔՔ, 432, /ԳՔ 715, 733, 734 - քարակ վարոց, քարակ դալար գավազան: **ՉԼՔՔ, գ, 389** Օսոի կամ քիի քարակ նրկար ճյուղ, դալար կամ չոր (ՄԱԱԵԺ XVI, 237):

DS 993 cıbut, cıbut (I) - կարճ, ամուր մահակ (Մերզիֆոն, Ամասիա):

ճիպ-ճիպ - քոլորովին, ամենա - էլ ավելի. **ԳՔ717, ՉԼՔՔ,գ,389** (Ախալցխիա, Վան, Խարբերդ, Աերաստիա): Ատոնցեն ճիպ պզտիկի անունը Գրիգոր կրքի:

DS 4473 cıp - շատ-շատ ավելի (Աղանա, Աճքալիա) **DS 892 cıp(I), cıp-2, cıb(I)** (Մերզիֆոն, Յոքատ, Արդահան, Մալաթիա, Ավազ, Գյուրուն, Դիվլիզի):

ճիպո ՉԱՔ, 3, 201, /ԳՔ 734/, ՉՔՔ 448 - աչքի կեղտ, բիծ: ճիպոտ, ճրպոտ. 2. Համշենուն ճպուր, ճպրե, ոչխարի աղը, աղբել (Խարբերդ, Պուլիս և այլն): (ՄԱԱԵԺ XVI, 240):

DS 984 cırbıt (I), cırbıt (I), cırbıt, cırbıt (II) - աչքի ճպուր (Իզդիր, Վան, Կարս, Էրզրուն, Էրճաս, Ախլաթ, Բիբլիս և այլն):

Ծիղ ԳԱՐ 3, 203-204 – ծառի ոստ՝
ծեղ, ճիղ, ճուղ, ճող (վեց ձևերն էլ
նույն արմատից են): **ճող ԳԼՔՐ, Գ,
409, ձեղ 377** – սպառվաստ
(Սեբաստիա, Պոլիս, Վան,
Խարբերդ):

**ճղոպուր ԳՐՔ 439, /ԳՔ 723/, ԳԼՔՐ,
Գ, 401** – ընկույզ (Ղարաբաղ),
կեղևը արդեն չորացած (ՄՄԱԵԺ
XVI, 237):

ճնու /ԳՔ 724/, ճճի ԳԱՐ, 3, 206 –
միջատ, որդ, քղոճ, սլոճ: **ճիճի,
ճնու ԳԼՔՐ, Գ, 388** (նաև շերամի
որդ): ճիճու – որդ. ճեռ-ճնու-ճիճու,
ճճի /ԽՆ, 4, 32/:

ճնուռ /ԳՔ 725/ – եղճնուռ,
յղղճնուռ, եղճամուրճ, վրաց՝
ճիմուրի: ԳԼՔՐ, Գ, 403 – հացից,
հալած տաք յուղից ուտելիք.
ճնուռ: **ճնել ԳԱՐ, 3, 207** – ճզմել,
սեղմել. քարթառներում՝ **ճմեել,
ճղոմել, ճմբեել /ԽՆ, 4, 31/:**

ճմեել ԳԱՐ, 3, 207 < ճնել-ից:
ճնուլ, ճմեել, ճմբեել ԳԼՔՐ, Գ, 403
– որևէ քան տրորել: Գրեթե քղոր
քարթառներում կա /ԽՆ, 4, 32/:

**ճճնուել, ճճնուղ, ճճնուղ ԳԱՐ 3,
207-208** – ճուղ +ճուղ+ուկ: Ե-Ս
տաղմման **ճճնուղ ԳԼՔՐ Ք, 406** –
ճճնուել. քնածայնական քառ՝
ջնջուղ, ճնջուղ, ճընջղոսկ /ԽՆ, 4,
32/:

ճոխ ԳԱՐ 3, 21 – հարուստ,
փարթամ, պերճ, փառավոր:

DS 898 cig (I), cig (I) – 1.
մատղաշ, փոքրիկ ծառի
ճյուղերը (Արաբկիր, Մալաթիա,
Դիվրիզի, Ավագ, Զոնյա):

DS 994 coğabir (I) – կանաչ
կեղևը համած ընկույզ (Գյուրուճ,
Ավագ, Թեյիճ) **coğubir:**

DS 958 cici (II) – 1. քույտերիճ
վնասող մի որդ (Գյուրուճ,
Ավագ): **DS 1009 cucu (II, շաք)** –
օգոստոսյան բզեզ: **DS 1021
cücü** (Կարս):

**DS 1016 cumur, yağ cumur, P
42, 97 çimur, çumur** – հացի
փշրանքներով դաշած յուղի մեջ
տաալակած մի ուտելիք: **TS VI,
4193, 4194 yağ cumur, des XVI,
370-1 Türkide yağ cumur
dedik lerı taam:**

DS 1016 cumurlamak – ճմեել-
կնճեել, խասնել (Էրզուրում,
Էրզինջան, Տրապիզոն, Կարս,
Էյլազից):

DS 1226 çinçik – ճճնուել-
ճճնուղ: **çinçik (II), çinçe (I),
serçe** – ճճնուելի մեծությամ մի
գորշ թռչուն Կրանիլից:
հայերենից է համարում
թուրքերեն **çinçirga:**

DS 994 cof (I) – տեղով
փայլուն, **cof cof (I)** – զարդ,

ճոխալ ՀԼՐԲ, Գ, 408 – խնդալ, ուրախանալ, **ճոխճոխացնել**, **ճոխճոխանք** ԲԱԳ 377 /ԻՆ, 4, 32/:

ճոն ՀԱԲ, 3, 211, ԲԱԳ 377 – հաճար, **ճոն** Բալու 477 – վաղսակ /ԻՆ, 4, 32/:

ճորիկ, ճոռիկ, ճոռի, ճուռիկ, ճոռակ, ճուռնիկ ՀԼՐԲ, Գ, 411, /ԳՔ 730, 733/ – 1. կալիք աման ունկավոր զինու (Դրք. նաև շրաման), 2. փոքր աման յուղ հալելու (Վան): (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

ճորտ ՀԱԲ 3, 213, ՀԼՐԲ, Գ, 412 – սպասավոր, փոքրավոր, ծառա, գնդի, բոռ (Ուտհայեցի, Եարեկացի): Բարբառ-Նեյրուն կա /ԻՆ, № 4, 32/:

ճոսի ՀԼՐԲ, Գ, 412 – մահակ, հաստ գավազան: **ճոսի** Բալու-377 – առնանդամ, BAS 82 **ճօք** պրս. **ճս** /ԻՆ, 4, 31/:

ճուլ /ԳՔ 731/ – մեզ /ճնկ/ երևան: **ճուլ, ճուլ** անել ՀՐՔ 446 – միզել: **ճուլել, ճուլճուլ** – միզել /ճնկ/ երևան:

ճուլպան, ճուլպանդ – ոլոռն /ԳՔ 731/, ՀԱԲ 3, 213:

զարդարանք, **cof** (II) – ձեռնբաց:

DS 995 cohcoh, coh (III) – առատածեմ: (Իզդիլ, Թեֆենճի, Էլմալի, Անթաքիա): DS 1258 **cohcohlu** – շեն, ուրախ:

DS 998, con (II) – հաճար, **con** (I) – Գյումուշհանն, Էրզինջան, ճենճիգ:

DS 1001 corik – անծորակ ցիմկապատ կուլա (Խարբերդ, Էլյազիկ, Չնչկածագ):

DS 1002 cort (I) – մուրացկան (Գյուրուն, Ալագ):

DS 1007 cօք (II) – 1. փշոտ մահակ, 2. փայտե սեպ, գավազան: **DS 1269 cop** – ծայրը զուրդ մահակ: TPC 159, TS 154, BAS 82 **ճօք** – առնանդամ, **DS 999 cop** (I) – ջիրիդի մահակ:

DS 1012 culcul (III) = **curcur** (II): **DS 1018 curcur** (II) = **culcul** (III) **ճից** = մեզ: **Gel ճօսսից** **curcur yapatm** = Արի բալիկս **curcur** = անենք, միզենք:

DS 1012 culban, culbant, cօlibant – վայրի ոլոռ (Ձիլե, Մաղաշ, Իսրանքուլ, Գյուրուն,

Չճշկածագ, Ավագ, Թոքատ,
Բեշիկթաշ):

Ճուկալ, ճուկիալ ՉԼՐՔ, Գ, 422 – կալիբ կարսա, /ԳՔ 731-732/ Խոտորջուր **ճուկալ** – մեկ ունկով պղնձ փոքր աման յուղ հալելու համար (ճուկ+ալ) (ՄՄՆԵԺ XVI, 239):

ճուճ, ճուճուլ ՉԱՐ, 3, 214 - ճուճ-առնանդամ փոքր տղայի, միջին հայերենից, ՉԼՐՔ, Գ, 423 ճուճ, ճուճուլ, ճուճուլ պրս. **ժոժուե** ԽԵ, 4, 32/:

ճուճու /ԳՔ, 717, 731/, ՉԱՐ, 3, 215: 1. հավերժ կանչելու ձայնարկություն. 2. վառել, հավի ձագ, ՉԱՐ, Գ, 423:

ճուռակ, ճուրակ – մի տեսակ արու բազե, ՉԱՐ, 3, 214:

ճուռա ՉԼՐՔ, Գ, 424 - փոքրիկ սրինգ (Սեբաստիա):

ճուտ, ՉԱՐ 3, 215 – հավի ձագ, **ճես** – սերունդ (ջեղ ձայնադարձն է) ՆԱՐ. ջիղ-աքլոր: Անճես, միածես, անճեսուել «ջեղը ջնջել» ՉԱՐ, 3, 197: **ճես** ՉԼՐՔ, Գ, 379 – 1. վառել, 2. զարմ, սերունդ ԽԵ, 4, 32/:

ճոիկ-ճպուռ /ԳՔ 735/, **ճպուռ, ճոեկ** ՉՐՔ 491, **ճոնչուկ** /ԳՔ 736/ - ճոիկ, մորեխ, մարախ: **ճոիկ** ՉԼՐՔ,

DS 1259 **çokali, çokal** (IV) **toprak tencere, çömlek չուճի çankoff** – կալիբ կարսա ALT 185 **ճուկ** – **parhaç, DS 1010 cugal, cug** (Rize) **küçük çorba kazanı, DS 1302 çakak, çukala, çukale:**

DS 839 **cucul, cücül, cücük** – չկա ALT-ում այս ձևը:

DS 1018, 1009 **cucu** – հավերժ կանչելու ձայնարկություն: DS 1021 **cü cü** (I) - /թույուն մճկ./ DS 4474 **cucug** – հավ (Կասպրանփաշա, Ռիզայե, Չայեի) E 137 - ճուտ բառի տակ:

DS 1002 **coruk** (IV) – շատակերությամբ հայտնի մի թռչուն:

DS 1018 **cura** (II) - փոքրիկ զուռնա (Գեմերեկ, Ավագ) **cüre** (III) Այաշ, Անկարա, Իզմիր:

DS 886 **citt, cet** (II) – 1. աշնան ճուտ, 2. մեկ տարեկան արաղալ:

DS 1019 **Curruk** (II) – ծղրիդ-ճոիկ (Արդվին, Այդրն):

9, 415 - 416 (ճոռք, Դրք.
Դազախ) ճպուռ, ծղրիղ /ԻՆ, 4, 32/:

ճրագպահի, ճրագ ՀԱԲ, 3, 216-
217 - քահ, լույս, մոծ. ճրագ+ պահ-
ից, պիլ. ճիրօց, պրս. ճիրայ -
պատրույզի ծայրի բոցը, լույս,
ճրագթաթ, ճրագդան, ճրագկալ
/ԻՆ, 4, 32/ :

ճրագու, ՀԱԲ, 3, 216-217 լույս,
մոծ: ճրագու - ճարս, պիլ. ճիրայ-
բուրք. ճրա (Գյուրք. 190): /ԻՆ, 4,
32/:

ճոծ, ճոծել, ճոծալ ՀԱԲ, 3, 217-
218 - տատանվել, օրորվել: մոծ
և ՀԲ - ճահիճ, ճոճոց - ճահճուտ
տեղ /ԳԲ 729/ հղում է և ՀԲ: ճոճ
ՀԼԲ, 9, 409 - ճահիճ, ճահճուտ,
սղմուտ /ԻՆ, 4, 32/:

ճրճիր ՀՅԲ 432, 452 - ճպուռ:
ճրճիրա ՀԼԲ, 3, 229, ՀԼԲ, 9,
424 ճուճուտ² (Գավարիկ,
ճրճիրա, Բուլանջի, Մուշ):

DS 4478 ճրօցba, ճրօքha -
կտավատի կամ մավրով այրվող
մի տեսակ լուսավորող լամպի
սարք: DS 1184-1186 ճրօքpa
(ճրօքma (I), ճրօքpa, ճրօքna,
ճրօքma (II) ճրօքman (II)): DS
1234 ճրօք, ճրօքma, ճրօքpa -
լույս, լուսավորող ճրագ: DS
1185 ճրօքmak վրան մոծ, ճրագ
դնելու քահի մեան սարք,
ճրօքman (VII) - գիշերները
հրապարակներում վառվող
կրակ: DS 1234 ճրօ - լամպ,
փոքրիկ Ֆանար, DS 1186
ճրօքpa - լամպ, ճրագ դնելու
տեղ (Քիթլիս և Մալաթիա) DS
862 carık, carıklamak ճրօց...

DS 1018 curakl - ոչխարի և
ամասունների ներքին ճարսը
ճրագու (Ծնկածագ, Թուճջելի,
Բաշկարդենիք):

DS 992-993 coc - ճահիճ, -
coplan (II), DS 994 coc (I) -
ջրայի սիգավետ տեղ cocak
ճալչատ, Արդահան:

DS 926 circir (I), circir (I),
cirçir, circira, circir boceği,
Ağustos boceği

Մ**Մազկապ, տնս նեզկեպ:**

Մազրկայ, մարզախկա ՅՐՔ 453, 579 -580 մազրակա, մազրդա (ԳՔ, 742, 1026):

Մաթ, մաթացու ՅՐՔ 454, /ԳՔ 742/ - քանձոր եփած քաղցու (Երևան) (ՄՍԱԵԺ XVI, 2239):

Մաթ մնալ ՅՐՔ 454 - մաթ լլել, ապշել: Մաթ - մաթ նախել, մաթ - մաթ իրիչկել (ՄՍԱԵԺ XVI, 241):

Մալեզ ԳՔ, 743 - 1. ապուրի համար ապուրի խյուս, **մալեզապուր** - խյուսով, բրնձով շողգամով ապուր, 2. լույծ ցելս, 3. քթի, խաղողի քաղցուով եփած կերակուր ԲՅԳ 383: *Մալ արձատից ԽՆ, 4, 31/(ՀԱՐ, 3, 225):

Մախտխ, մախտլխ ՅՐՔ 455, ԳՔ 744 - քթու դրած կաղամբով և ձավարով եփած կերակուր: Աղանայում նշանակում է **շատ քթու /ԳՔ 744/**:

Մախր, մարխ ՅՐՔ 469, ՀԱՐ 3, 284, պրս, **marh:** Գիտեն շատ բարբառներ (ՄՍԱԵԺ XVI, 237)

Մաճառ /ԳՔ 747/ - խազմուզ, նոր գինի, **մաճառ ՅՐՔ 456** - ճակնդեղ, մաճառ - խասուրիկ (չողկի քթու), **մաճառ ՅՐՔ 269, 457** - խազմուզ, նոր նոր նստած գինի (ՄՍԱԵԺ XVI, 239):

DS 4589 mazraka - հազճ բոնրին ամրացնելու, ազուցնելու հարմարանք (Վան):

DS 3135 mat - 1. բունդ քաղցու, բունդ սոմաստի ջուր, շաքարի կամ դոշաբի հյութ: **DS 4588 mat** - պոմիդորի հյութ: **DS 3135 mat (IV)** - ապշած, շվարած (Բերքուկ)

DS 3112 malez - Ալյուրով, քաղցրով խաղողի լավաշի խմոր, **TS 401,** (Չճշկամագ, էյազիք, Սամսոն, Մալաքիա, Ջերմիկ):

DS 4583 mahuh - դառնավուն քթու, տոխայ (Ուլուշիրան, Գյումուշխան, Շիրան), **DS 4598 mohuh** - շատ քթված (Հացիիյաս, Ավագ-Բոյուլիխար), **DS 4583 mahih** - շատ քթու (Կայսենի):

DS 3129 marh - ճրագ եղևնու ցեղևնու մարխ (Էրզինջան, Յայլա Դաղը, Անթաքյա, Հաթա)

DS 3098 macar (III), pancar = բազուկ 2. կարմիր քաղցր **pancar** (բազուկ և մասուրից պատրաստված քթու):

Մածուն ՅԱՐ 3, 228-230, /ԳՔ 744/
մած – կաած, կից:

Մակալ տալ, մաղալել /ԳՔ 796/ -
անասունների հանգստանալու,
դարդարի տեղ (Վան, Քիթլիս,
Ղարաբաղ, հնուս), (ՍՍԱԵԺ XVI,
241):

Մահիճ - անկողին, անկողնակալ
(ՅԱՐ, 3, 235):

Մամ ՅԱՐ 3, 242 – մեծ մայր, հանի,
հուն՝ *mamma* – մայր, պոս. –
mām, հարթ. – մամա:

Մամի ՅԱՐ, 3, 242-
«մանկարարծուի» իմաստը փոխ
է առնված հունարենից՝ պառավ
կին, մանկարար: Ոչ, շումերա
աքքադական *mami*-ն է (Արաբկիր,
Պոլիս, Գամիթթ), ՅՐՔ 456 մամի
(Մուշ, Բուլանդիս) /Խ, 4, 32/:

Մայիս /ԳՔ 748/, ՅԱՐ, 3, 245 – 1.
հորձեական *mais* ամիսը, 2.
ոչխարի փորհարինը, որ
առաջանում է թարմ կանաչը
ուտելուց, մայիս ամսին (Եիրակ,
Գամիթթ): /Խ, 4, 32/:

Մայլել ՅԱՐ, 2, 99 /ԳՔ 748/ -
զմայլել, մայիլ մնալ, մայիլ ընկալ,
արար. *mail* - սքամչանալ:

Մանգեռ /ԳՔ 751-752/ - փայտե
փոցիս, ԵՄԴ 266-269, 278-ում
զրված են և ցկարված
մանկեռնեղը, որոնք ցանքսից
հետո ծածկում և հարքում են հողը

DS 3145 *mazin* (II) - մածուն
(Ավագ, Էրքիլթ, Կայսերի):

DS 3103 *mağal* (I), *meğel* (II) –
արտում դաշտում ոչխարի
հանգստանալու տեղ (Էրճաս,
Վան, Քիթլիս):

DS 3105 *mahic* – մահիճ,
մահճակալ (Մուշ):

DS 4584 *mama* - հորաքույր
(Աֆիոն քարահիսար):

TS, IV, 279, 4 *mami* lex. *Türkiye*
mami avurdæbe (Terceman
XV, 142) *derler*: *mami* (*mama*)
– մանկարարձ կին:

DS 4588 *mayışk* - կեղտոտ
(ինչ-որ մեկը), DS 3140-3141
mayıs (I) - տավարի կեղտը,
քիթ (Մերզիֆոն, Ամասիա, Վան,
Տրասիզոն): *mayıslamak* (II) –
1. արտը թրիցով
պարարտացնել, 2. կտավը
լվալով թրիքաքրել:

DS 4588 *mayıl mayıl bakmak*
1. շիտականալով, ապուշ ապուշ,
2. հիանալով մայլել (Իզդիր,
Կյուրասոն):

DS 3121 *manger* - փայտե
փոցիս (Վան):

սերմերի վրա: (Մուշի, Վանի, Նոր
Բայազետի շրջաններում), (ՄՄԱԵԺ,
XVI, 238):

Մաշո /ԳՔ 789/ – կատու, փխսիկ
/ձնկ/, երևան (ՄՄԱԵԺ, XVI, 240):

Մառան /ԳՔ 755/ - սայլի անիվի
ամրոջակաճ տախտակներ (Մուշ,
Վան): **Մառնել** - անիվի երկաթե
գուռին անցնել, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Մասաթ – պողպատյա սրոց՝
միջին հայերենից (Շնորհալի):

**Մասուս ՅԱՐ, 3, 264-265, /ԵՄԳ, 47,
49-51/** - ասորերենից փոխառյալ
բառ: **ԳՔ 755, մասս, մասսա,**
մասս, մասուսա - երկար ծող մեկ
ծայրը սուր խթանով: Բալու 483 -
մասսայ, մասուսայ - երկայն
գավազան, որուն ծայրը գամ մը
ազուցված է գրաստները կամ
էշերը կրկնաթան: ԴԵ, 4, 32:

**Մասրենի /ԳՔ 462/ մարսիկ /ԳՔ
765/, մասուր ՅԱՐ, 3, 265** - վայրի
վարդի, շնվարդի պտուղը, մարի,
մասրենի, մասուլ, մասուր,
մասրու, մասուր, մասուռ, մանսուլ
և այլն (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Մարդ - ՅԱՐ 3, 278-279, քնիկ հայ
բառ **mrto<mer** մեռնել արմատից:
Ընդհանուր բառ է:

DS 3100 maçi (II) – կատու:

DS 3126 maran (III), mara -
սայլի միջի տախտակները, **DS
4586 marannu**ի – սայլի
անիվների փայտյա մասը
(Ռյուչիբան, Գյումուշհանն,
Եիրան):

DS 4587 masat – դանակ և այլ
կտրիչ գործիքներ սրելու կաշվե
կամ սրաքար: **DS 3132 massat** -
Գավը վառելիս գործածվող
պողպատ իրը (Քուրդուր
Քարամանլը):

DS 3132 masas, massa, masa
(II) **mazza, masta** – խթան,
վարդ: **P, 15, 17, 106 massa** -
ծայրը սուր մողուլով երկար ծող
կենդանիներին բզելու համար-
(Մամսուն, Մալաթիա,
Էրզինգան, Գյումուշհանն):
DS 4592-3 mases, musos

DS 3130 marseni - մասրենու
ծաղը (Չճշկածագ, Էյլագիզ)

BAS 209 mart – մարդ:
Գործածվում է **mek mart**
կապակցությամբ: **Sb's** նաև մեկ:

Մար – Զացախի և քացախ դարձող գինու երեսի բարակ բաղանքը (Պոլիս, Այնթապ, ...) տես փառ, պար:

Մարի ՉԱՐ 3, 284 - եգ կացավ, բոլունների եզր. «Քալու» – մարի (էջ 484) (ՄՍՍԵԺ XVI, 240):

Մեղայ ՉԱՐ 3, 298-299, Աղանայում՝ մեղա հացցիկ, երբ (բրքախոս հայերի մոտ) հացը գետին է քնկնում. *մեղ արմատից: Մեխակ ՉԱՐ 3, 294-295 < պոս. ԳՂ, Lagard, AS, 51465 Գյուրջման 270:

Մեկ – մեկ ՉԱՐ 3, 316-319 քվակամ մի իսկ բարդություններում նաև՝ մե:

Մեշու, մեփշու /ԳՐ 770/ - մի քիչ = մի+փշուր-ից, մեշու, Մուշ հայ. մե+փշուր+ուկ = մե(փ)շուկ, մե(փ)շիկ (Նոր Բայազետ):

Մի (ՉԱՐ) 3, 316-319 – smio-ից: Բոլոր բարբառներում՝ մի > միակ > մեկ:

Միտիկ /ԳՐ 782/, միթիք, միտիկիկ - մի քիչ (Սիվրի Գիսար):

DS 3126 mar(i) 1.դիրտ, 2.ժանգ, քաղանք (Աղին, էյազիկ):

DS 3169 meri (V) -եգ կացավ (Աղին, Արաբկիր, էյազիք, էլքիստան, Մարաշ):

BAS 45, 213 meğa, asvas, yardımcım gilas - մեղա ստուված, օգնական կլինես (Hulki, Aktunç):

DS 4594-4595 mık, meğ, muh, muh - մեխ, գամ (Մալաթիա և շրջակայքը, Տրափզոն, Կարս, Քիլիս):

BAS 213 mek - մեկ (Ahmet Rasim), BA 209 mek mard: Ama yinede memur oldum mek miktar BAS 203 Ermenicede kart-koca için (mek mard) denirmitş:

DS 4593 meşük - փոքրիկ (Աղին, էյազիք, Մալաթիա):

DS 3197 midik = miççik, midil, midilik - փոքրիկ, պատիկ (minik), Չորում, Նեվշեիր, Օսմանջիկ:

Մըծ, միժ, ՍԲ 145, մծիկ /ԳՔ 778/ - մշուշ (Մանիսա), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Մոդ ՉԱՐ 3, 337, մոք /ԳՔ 790/ (Ղրբ.) - մեծ ու խոր փայտյա պնակ. mād - «չափել» /ԻՆ, 4, 32/:

Մոդուլ - խթան, ԵՄԳ 27, 41, ՔԱԳ 416 մոսիլ - մոտուլ շումերա-արքարական շրջանից /ԻՆ, 4, 31/:

Մոզ ՉԱՐ 3, 337-338, /ԳՔ 789/ - մեծ ճանճ, մոզանալ - մեծանալ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240): Գիտեն քոլոր բարբառները:

Մոզի /ԳՔ 789/, ՉԱՐ, 3, 338 - երկամյա հորթ, գոմեշի ձագ, քրդ. muzik բնիկ հայկական քառ (Ղարարադ, երևան, Մուշ, Ալաշկերտ, Ախլցխա, Գամշեն): /ԻՆ, 4, 32/:

Մով /ԳՔ 793/, ՉՔՔ 363 - 1. որթ, խաղողի տուն: Մով - 2. մի տեակ խաղող է սպիտակ մանր հատերով ձվածն և քարակ կեղևով (Խոյ, Արարատյան, Սալմաստ, Նոր Լախիզևան), (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Մոր ՉԱՐ 3, 347, /ԳՔ 793, 794/ - մոշ, մորեմու պտուղը. բնիկ հայ. քառ more-ից. Գամշեն՝ մորա (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

DS 3198 mij, miç, miç - մշուշ. մուժ (Էրճաս, Վան, Բիթլիս):

DS 4600 mut, mut, mud - հին ժամանակները գործածվող մի չափ: Altı mud buğday, dokuz kile:

DS 3253-3254, DS 4606, 4597, 4594, 4598 mudil, mudila, nodul, nodur, nozur, nozul, nozulla, nodullamak - խթանել. մշտել. խթանող ծայրը սեպ գործածվող ծայրը մեխով զավազան, խթան, ծի, էշ, եգ մշտելու համար: P, 17, 87, TS 567:

DS 3212 moz (II) - մեծ ճանճ (էշի մեղու), սև ճանճ, եզի ճանճ (Էրճիշ, Վան, Մալաթիա. Էլագիր):

DS 3213 mozi (I) - երկու տարեկան:
TPC 634 mozak - խոճկոր: DS 2793, DS 8212, մինչև ծնելով. կովին տրվող ամուսն, երինգ:

DS 4599 möv - խաղողի քնից կտրված ճյուղերը (Իգլիթ. Կյուրաստն), DS 3174 mev (I) - խաղողի արմատը, բունը և ճյուղերը (Իգլիթ, Կարս):

DS 3209 mora (I), mor (II) - մոշն, իծամորի, վայրի ելակ (Մաչկա, Տրապիզոն գյուղերը):

Մորմենի ՅԱՐ 3, 347 – մորմենի, մոշ
ԲԱԳ 411, Բալու 488 – մասրենիի
բուսից: Հատ բարբառներում կա:
(ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Մորճ, մորճիկ, մորճախ /ԳՔ 794/ -
1. մացառ, 2. մորաբույս ծառ, ճյուղ
(խարբերդ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Մորուք ՅԱՐ 3, 375, Argo 205 ԻՆ
4, 32/:

Մուշ-մուշ (քնել) ԺԿԼՔՔ, 3, 572 -
հանդարտ, ախորժալի, քաղցր:
Մասունցի Դավիթը մուշ-մուշ քնեց:
ԳՔ 788-789, ՅՔՔ 491, ԳՔ 788, 796
- մշ մշ, մշլ մշլ, մշո մշի, մշիկ,
մշիկ:

Մուրզի ՅՔՔ 491, 424, /ԳՔ 797/
Մուրզա ծուկ: **Մուրծա** - տեսակ մը
ծուկ է. կարծուց մորթով, փոքր-ինչ
դեղնամաժո, սրաքիթ, բեղավոր
համեղ ծուկ: (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Մուրճ - գիտեն մի քանի բարբառ
(Մուշ՝ մուրջ): **ՅԱՐ, 3, 364** -
ավանդված է դասական շրջանից:

Մուրտ ՅԱՐ 3, 364 - Մերսիմի
ծառը և պտուղը, պիլ. **mürt**, պրս.
mürd:

Մոմոուկ, մոմոիկ /ԳՔ 799/ - մոր
գինի, խազմուզ, մաճառ, մի քիչ
թթու, պճպճացող ըմպելիք
(Մալանբեկ, Եվդոկիա, Չամշեն),
(ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 3902 mormeni, mermeni -
մոշ, մոշի տեսակ. **Bahçelerde**
mormeni, sen urum ben
ermeni:

DS 3210 morç, morş - դալար
ծիլ, ճյուղ (էլյազիկ. Արաքկիր,
Մալաթիա):

Argo 205, moruğ moruk,
moruklamak - **TPC 145 moruk**
- զառամյալ, ծեր:

TS 2812 muş muş, miş miş,
DS 3225 muş muş uymak -
խորը քնել

DS 4600 muşul muşul 1 -
հանգիստ, անձայն (քնել),
կարգին և խորը քնել:

DS 3222 murzu balık -
բեղավոր, մի տեսակ գետի
համեղ ծուկ: (Բարբերդ,
Մարըկամիշ, Կարս, Սելիմ)

DS 3220 murç, DS 4598 morç -
բետոնի վրա ծակ բացելու
համար օգտագործվող սրածայր
գործիք: **murçu, çekici getir**
(**Erdeim Fahri, Membi Ketimir,**
okyanus, 35)

DS 4600 murt, murtlik - Մերսիմ
ծառը և պտուղը:

DS 3203 mirmirik, DS 3188
mumruk(IV) - խաղողի օղի,
գինի չղարծած հյութ
(Մերզիֆոն, Ամասիա գյուղերը):

DS 3222 musur (III), murus,

Մսուրք ՉԱՐ 3, 368, /ԳՔ 493/ -
մսուրք անել: Գիտենք քոյր
բարբառները, (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Մրեղ /ԳՔ 802/ - հարդի փոշենման
մանրուլքը, որ հովք փշելով կտանե:
Մղեղ ՉՔՔ 483 - մղմեղ, մեղեղ՝
հարդի շատ մանր մասը
(Բուլանդի, Շիրակ, Արարատյան)
(ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Մրուր, մրրիկ, մրրուկ ՉՔՔ 495,
ՉԱՐ 3, 370 - դիրտ, տկուք, մի
քանի տակի կեղտը տականք:
բնիկ հայերեն (Մուշ, Ձեյթուն,
Խարբերդ, Գանճն), (ՄՄԱԵԺ XVI,
240):

Մամար ՉԱՐ 3, 367 - բնե, գամ,
արար. *mismar* - գամ, բնե (Ղրք.
մամաթ, Խաղ. մամար, Մակու,
մամար)

Մրթմրթալ /ԳՔ 802/ - քթի տակից
խոսել, մրթմրթախոս, մրթմրթիկ
- քթի տակից խոսող:

Յ

Յայլի, յալեյի, յալելի -
շուրջպար, տես ՀՅԱ, էջ 12
աքքաղական *alele* պարելիցից
(Լուսի, Ղարաբաղ): «Յայլին նույն
գունը պարն է» (ԲաճՖի, Ն,
Սկրոյյան եր. բառարան, 185):

musluk (VI) - կերի տախտակե
աման: **DS 3223 musur (III) -**
Ախոսում անասունների կերի
տախտակե կերանոց
(Մերզիֆոն, Ամասիա,
Տրապիզոն, Յոզկաթ, Կայսերի,
Սրանա, Ավանոս, Էրզինջան):

DS 3185, 3187 mirik (III), murk
(VIII) - նուրք դարման, կալք
երմելուց թռչող հարդի
մանրուլքները, հարդի փոշին
(Թոքատ, Գյուրատոն, Բայբուրդ,
Էրզինջան, Գյումուշհանե,
Սվազ, Էլյազիկ, Շարինգարա-
հիսար):

DS 3188-3189 murik (II), murrik
- մրուր, նստվածք *murur* (P.
107) - խաղողի շիրալի
տականքը (Արաբկիր,
Սալաթիա, Փուլուր):

DS 4595 mismar - մեծ երկար
մեխ (Կարս և գյուղերը)

DS 4595 murt murt otmek -
չխոսել: **DS 4595 murt murt -**
միշտ և ուղիղ ջխոսող ոմն.
մրթմրթալ:

DS 4447 yallı (II) - պար, հալայի
հորանի պես՝ մեծք մեծքի
բռնած պարերի ընդհանուր
անունը (Բայբուրդ, Իզդիլ,
Արփալայ, Կարս, Էրզրում):

Յարակ, յերակ ՅԱՐ 3, 388 - երկար ժամանակ, յարակիլ - տեւել, երկարել

Յունիս - հունիս (ՅԱՐ, 409) **Յունեական** yunius վեցերորդ ամիսը՝ նվիրված յսոտ աստվածուհուն: Բարբառներից կոր **Նախիջևանում՝ ունիս:**

Յեսան ՅԱՐ 3, 326, տես նաև **հեսան**

Յիմար, հիմար ՅԱՐ 3, 395 - խենթ, անմիտ, արաք. **himar** - էշ բառից: Բուլոր բարբառներից **գիտեն՝ ոչ էշ իմաստով:**

Յոպուպ, յոպուպիկ, ոպուպ(իկ) ՅԱՐ 3, 406, ՅԼԲԲ, Գ, 300 - տես նաև **հոպուպ:**

Յոշկի Բալու 491 - մի տեսակ հարավային կաղնի. տես **հոշկի:** **Յօտանել /ԳԲ 307/** տես օրթօտ, օրթօտ < օրթյօտ

Լ
Նազուզ զԲԲ 333, նազուկ 500 - ընթուշ, փախուկ, բարակ. նուրբ ձեռքեր, տերև, ըուրդ, հաց:

Նաթ /ԳԲ 808/ - գերանդու բռնակը. հայերենին է անցել արքադերենից. ապա արաբերենին, հայերենից բուլղերին (ՄԱՍԵժ XVI, 238):

DS 2480 irak, irağ, irak, iran - հեռու, երկար

DS 4040 unis - հունիս ամիսը (**haziran**): (Յոզգաթ, Շայքրալան, Ալդերմիշի):

DS 2320 haysana - սրաքար, հեսան
OTS 296 himar, hmar - էշ (աղաբերենից):

DS 2388 hipop - սանրով թռչուն (Իզդիր, կյուրաստն), **DS 4519 huphopik, huplop, DS 2356, 2406 hop hop (II), hophopik, DS 2405 hoplop (II)**

DS 3309 od (II) - խաղողի ետած ճյուղեր

DS 4605 nezik - նուրբ, զգայուն, **DS 3250 nezuk(IV), nezik(V)** - անթթխոր խմորից սերուցքով մածուցացնելով շինված և սաճի վրա թխված (Բաբերդ, Աստիղամիշ): **DS 4605 nezik** - նուրբ, զգայուն:

DS 3241 nat (I) - գերանդու կոր (Ատրիկամիշ, Բայբուրդ, Շավշատ, Արդվին, Բուրդուր, Կարս), **DS 4604 nat (I)** - գերանդիի կոր (Ուլուշիրան,

Շիրան, Գյումուշխանե):

Նանիկ, Սանա, նան, նաննի /ԳՔ 809/, ԴՔ 500, ԺՂԼՔ 4, 18 – օրոր, օրորոցի երգ (Պոլիս, Ղարաբաղ, Երևան, Թիֆլիսի):

DS 3238 nanay - հարսանիքներում առանց նվագի թուրքու երգով պարվող մի ժողովրդական պար (Կարս):
DS 3240 nari (I) - մի ժողովրդական պար:

Նանիկ, նանուկ – հորացույր, մեծ քույր, մեծ հարս:

DS 4603 nanik - հորացույր:

Նարեկ ԳՔ 500 – կոան, որի ձկան քամակի նման սուր կողմը կը կոչվի նարեկ (Ազգ. հանդ) (ՄԱԱԽԺ XVI, 238):

DS 3239 nari (II), nara (III) - մուրճի սուր կողմը

Նարնջի /ԳՔ 809/ - 1. նարնջագույն, (Վան) 2. նոնագույն խաղող (Սիվրի-Դիսար), 3. փայտ, որ խաչելով նարնջագույն ներկ են ստանում (Ղարաբաղ, Վան):

DS 4603 narinci - նարնջագույն (Գյումուշխանե, Ուլուշիրան, Շիրան)

Նան, կոչականը՝ նանե, նանա, նանի – ով մայր (Երևան, Ալաշկերտ, Մուշ, Վան, Մուրճարու)

DS 3238 nana – Շատ ծեր, հիշողությունը թույլ կին: (Քայրուղ, Գյումուշխանե) թուրքերենը՝ nane (DS 3246), ana:

Ների ԺՂԼՔ 28 - արու (իտուի առաջնորդ) այժ
Նոնոշիկ /ԳՔ 815-816/, ԺՂԼՔ 4, 41 – ինչու համար առանձին նստեր է նոնոշիկ, էջ 54 – նուճուշ, նուճուշիկ – քնքուշ, մատղաշ, սիրունիկ: Նուճուշ, նոնոշ, նոնոշիկ /ԳՔ 816/ - սիրելի քնքուշիկ

DS 3247 neri - երկու տարեկանից վեր արու այժ
TPC 681 nonos, TS, 587 – պատիկ, փոքրիկ, բալիկ, փիսիկ

Նոր (ԳԱԲ, 3, 466) h. - b. nevo, nevyo – ից – նոր, բարձ:

DS 3255 nor, nur – լոռ: norcuk (DS 4606), norlik – ժածիկ: Պանրի շինուկից պատրաստվող մի տեսակ ժածիկ: lor նաև

պանրի շիճուկ է նշանակում:

Լվիկ<նուիկ (կամ նուիճ) ՉԱՐ 3, 470, /ԳՔ 516/, ՉՔՔ 506 – շավաշարիւն. Հատ բարբառներ գիտեն՝ լվիճ, լվիճ, լվիճց, լվիճ ձևերով: (ՄԱՍԵԺ XVI, 238):

Նուբար պրս. < ունբար, *naubar* առաջին բերք նախադիրք. Պարս. ունբար – նոր բերք (ՉԱՐ, 3, 471), Մուշում 3 տարեկան էգ գոմեշը՝ նուպար (ԳՔ 816):

Նուկի /ԳՔ 731/, ՉԱՐ, 3, 471 – ասորական ձևից է փոխ առյալ: տես ունկի. Բալու 493 – հեղուկների չափ ունկի (նույնն է ունձա): Առկա է մի շարք բարբառներում: (ՄԱՍԵԺ XVI, 239):

Շ
Շակալ, լակաշ - բերան – մեծ՝ բաց բերան (Վան, գր819, տես նաև լակաշ – հին մաշած ու պատռած կոշիկ(Վան) ՉԼՔՔ, Բ, 196): Դանկոֆը կապում է ամապահով (եշկ բառից կատարված ևտուգարանության հետ (ALT, էջ 53):

Շարաք ՉԱՐ, 3, 479 ասորերեն՝ *šabbada*, երբ. *šabbao*, սեմ. *sbt* – հանգիստ

Շարաշ ՉԼՔՔ, 4, 55 – 1. բանթող, 2. աշխատանքի դարաբ, նվազացողնե-րին տրվող դրամ հարսանիքներում

DS 3253 *novik, nevek* – քրվաշ տերևներից կերակուր (Թոքատ, Ավագ, Օրդու, Չաջեիյազ, Սամսուն):

DS 3256, 4606 *nubar, nubar etmek* – նոր բերք (*turfanda*) առաջին վաղ բերքի մասին (Բարբող, Սարդկամիշ, Կյուրասուն, էրջիա, Վան, Իզդիր, Կարս):

DS 8257 *nügü (l)* – մի ծանրության միավոր, չափի միավոր. DS 3256 *nügü* (Գնեճերեկ, Ավագ) ունկի (նույնն է ունձա): Առկա է մի շարք բարբառներում:

DS 3757 *şekkal* – հին կոշիկ (Քիրլիս) DS 3059, *şekal* (Վան):

DS 3732 *şabat kün = cumertesi* – շարաք օր, *cuma* = ուրբաք + *ertesi* – ուրբաքի հաջորդ օրը (Քոնյա, Բաշիոյուկ, Կրշեհիր)

DS 4717 *şabaş* – հարսանիքներում դիուլչիի հավաքած փողը՝ հարսանիքից հետո (Վան, Կարս, Իզդիր)

Շաղգամ, շողգամ,
շաղգամակեր, շողգամակեր /ԳՔ,
820, 836/, ՉԱՐ 3, 489-490, պրս.
Ճայգամ, արաբ. **saljam:**
Արքայական

արձանագրություններում
անվանվում է **Ճամ lapat Armanni** -
հայկական րույս:

Շախտա /ԳՔ 819/ - սաստիկ
ցրտից հետո փչող խորշակ, որ
խաղողի բլիթին է վնասում:
(Երևան, Արարատյան,
Բողազլեյան)

Շատարար /ԳՔ 823/ - լայն
ծակերով մեծ մաղ, շատրար - մաղ
հյուսեալ ի փոկոյ խարթալ
ցորենոյ՝ զարտոյ բրնձոյ (ԼՉՔ):
Ուտիներեն **şadara** - մեծ ծակերով
մաղ: **Շատարար, շատրար** ՉՔՔ
511, ՉԱՐ, 3, 499 - կալեմաղ,
շատարարել - շատարարով մաղել
(Ղարաբաղ, Արարատյան, Երևան):

Շաւառն ՉԱՐ, 3, 505, /ԳՔ 825/
ՉՔՔ 512 - եղեգ, երաժշտական
փող, **շաւառ** - քամանչա,
շաւո(ք): Բուլանդիսում՝ **շաւոք** -
թելավոր նվագարան,
Ապարանում՝ **շաւոք** քաշել -
նվագել (քամանչա), **շաւո-մավե**
- վան թելերի ձայնը:

Շեղք - կույտ, դեգ (ՉԱՐ, 3, 509,
ատկա է բազում քարքառներում)
(շեխք՝ Ալաշկերտ, Մուշ, Վան):

DS 1051 çalgam (III), şalgam,
DS 3733 şağlom (Ռիզայն,
Չայեղի), **şalham** (Կիզղե):

DS 3735, 4717 şahta, şahda -
եղյամ (Արևելյան Բայազետ,
Վան, Արճեշ, Իզդիր, Կարս)

DS 3732 şadara - տես **sarat**, **DS**
3733 sadra (I): Մխավմամբ այս
բառերը միացված են **sarat**-ի
հետ (տես էջ P, 37, 109):

şavar (II) - դուղուկ, **DS 4721**
şaver çalmak - դուղուկ փչել,
şavur (II) - դուղուկ (Թերքուկ):

DS 1025 ceç(I), çeç etmek,
ceç görmek «ցորենի կույտ
չափել կալում» (DS 873-874 -
(I), 2): Կա նաև **şec**
արուսասանությամբ «դարմանի
հետ խառն հացահատիկ» (DS
3756, Յուսթ, Շահմուրադլը-
Աղանա, Մալաթիա, Ամասիա,

Շիթիլ ՅԱՐ 4, 639-640 - ասոր.
šēlu «ծիլ, ընծյուղ», **šatālu** -
տնկել, քոլորի ծագումը սեմական
է ԻՆ, 4, 31/: գիտեն քոլոր
բարբառները:

Շից ՅԱՐ, 3, 518 - քամվել, քորել,
նղվել շնել, **շծուկ** - մածնացոր:
ԲՍԳ, 433 սուճուկ- բարբառներում՝
շծուկ, շղուգ, նույնիսկ
Սեբաստիայում **սուճուկս** -
պանրից կամ մածնից քամված
ղեղին-կանաչ ջուրը: ԻՆ, 4, 31/:

Շինիկ, շնիկ /ԳՐ 829/ - արմտիքի
օի չափ 4 կտտ կամ 1,4 քիլ. քոլոր
լեզվաբանները կարծում են
հունարե-նից է փոխառությունը
(Սիջագետքից): Մուշ,
Բողազլույան:

Շիվքամ /ԳՐ 830/ - շիւ+քամ,
Արաբկիրում՝ հնձանից ելած
մնացոր-ոք, դիրտը, շրուանդ,
գրաբարում **շիւանք** - կաշի, կեղև,
կորիզ (ՄԱՍԵՑ XVI, 239):

Շլոր - սալոր (ՅԱՐ, 3, 522, 4, 157)
ՅՐԲ 516, շլորենի - շլորի կամ
սալորի ծառ. գիտեն **շլոռ, շլոր**

Յոցատ և շատ այլ
բարբառներում): Կապ շուճի
մյուս՝ **շնլ, լանլ** քառի հետ,
(ALT, 132):

DS 3788 šitil, setil, šitilemek,
DS 4729 šitil - 1. ծաղկի սածիլ,
DS 3647 sitil, sitil lemek 2.
սածիլ: **TS V, 36H čitil, DS 1243**
čitil - կանաչիի բանջարեղենի
շիթիլ, **DS 1151 četil, DS 4473**
čitil (Իզդիր, Կյուրասոն,
Յոզգաթ, Քիլիս):

DS 1024 cıcuk, cucuk, çuçuk,
çičük - պանիր և ժածիկ
պատրաստելիս, **cücük suyu** -
պանրի կամ ժածիկի ջուրը
cücük (VI) - չիրանի մեքստեղում
գոյացած բարախի շերտ
(Մալաթիա, Կայսերի): **DS 4730**
şüjük - պանրի ցոր (Կարս):

DS 3780 šinik, DS 1228-1229
činik, canak 2, cinik - աման 8
կգ-անոց ընդեղենի չափ (Սիվրի
Յիսար, Կեսարիա, Յոզգաթ,
Չորլու, Քյոթահիա, Եսկիշեիր,
Քուրդուր, Սերգիֆոն, Ալազ)

DS 3789 šivkam - խաղողից
երկրորդ անգամ ստացվող
հյութը, **P 110 šilkam, šivkam** -
խաղողի շիվերի մզվածքը
(Փուլուր, Մալաթիա, Արաբկիր,
Աղին, Եյագիթ):

DS 3767 šilar - խակ շլոր
(Մուշ, Քիլիս): Միսամանր
Դանկոֆը քիսեցնում է հայերեն

ծնով շատ բարբառներ: Այն առկա է նաև աքքաղերենում (ՄԲ, №4, 33-34, ՀՅԱ, 283-284): Աքքեղերեն **šallur** - AHw1149:

Հոհ /ԳՔ 836/ - այլուրեք կամ օսլայե պատրաստված ջրալի խյուս, որի մեջ բաթախում են մանածո կամ կտավը: **Հոհ ԳՔՔ 520** - այլուրի, խեծի խյուս, շաղախ, որի մեջ բաթախում են կտավը, որպեսզի պնդանա: **Հոհ տալ** - մանածո կամ կտավը շոփի մեջ բաթախել, շոհալվա, շոհել (Արարկիր, Դարբարալ):

Հոշալ ԳՐՔ, 3, 510 (նաև շոշալ), շեռ - մեզ կա քոլոր բարբառներում: **Հոշալ, շոշալ ԺՂԸՔ, 4, 85** - շոշո մայն հանելով, Սեբաստիա՝ Սվեդիա շառ, շիռ, շիր, շոնլ

Ո
Ոլոռն ԳՐՔ 3, 551 - ոլոռ, ուլեռ: Դրք. **հուլեռն, և. ևափեցևան՝ ուռնել, ոլեռն, Խոտորջուր՝ օռնել** ԻՆ 4, 31/:

Ոճորք /ԳՔ 852/, աճառ ԳՐՔ, 1, 140 - առաստաղ, առիք, ոճորք, բերև արարերեն **lijär** - տանիք քառիք:

Ոսկի ԳՐՔ 3, 365-367, բարբառներում՝ օսկի, վլսկել, վտսկի, իսքա

սալոր -ից (ALT, 162): Միմչդեռ հայերենում քոլոր բարբառներն էլ գիտեն շիրքը:

DS 3792 şoy - 1. գործելու թելերը պնդացնելու համար բաթախել այլուրի խյուսը (Սոււնդուրլու, Չորում, Սարաշ, Լիզդե):

DS 3749 şeruş etmek, şerşeruş /555-ի տակ չկա, կա չուլ 1558/:

DS 3750 şırşır (I), şar şarlan, şar şar - շառ և երկար անձրև վազող ցուր: **DS 4725 şırlamak** - նվազ մայն հանելով ցրի հոսք

DS 2451 hürle - անասնակերի եզի կեր: **TS 367, TPC 417 hürle** - ոլորի տեսակ. **mercimeke benzer Türkide asilismi hürledir Kam, os XIX, 178:**

DS 2325 hecer - առաստաղ, ոճորք (երեյի, Քոնյա): **DS 2248 hacere** - առաստաղ (Քարահիսար, Ինցեսու Դևելի-Կայսերի, Ֆետուլլահ):

BAS 226, oski - **altın para, lira mavro oskisi, gaco oskisi** (Կարագոլզ ներկայացումներում ծածկանուն **altın**-ի փոխարեն):

Ոսկոր – ոսկոր (ՀԱՐ 3, 567, 568).
քնիկ հայերեն. քարթառներում
օսկոռ օջ արմատից: Ոսկոր,
Կըսկուռ, Օսկեր, ուսգուր և այլն:

Որմ – պատ (ՀԱՐ, 3, 583):
Քարթառներում՝ Զուղա- վորմ.
խոտորջուկ- վորմ, Ագուլխ-
որման, Սակու- որմ:

Ոտնառ – ոտքի կապ, առնել ՀԱՐ
1, 261-262 - անել, շինել, գործել.
հայերեն ոտն և առ քառերից:

Որոմն ՀԱՐ, 3, 585, օրոմ-բալու
565 -գործնին վնասող մի բույս,
որոմուտ Սեբաստիա՝ Օրոն,
երզնկա՝ որոմակաս (ՄԱՄԵԹ
XVI, 237):

Ոփ ՀԱՐ, 3, 619 – խոտը կամ վոս՝
լիծ, որի մեջ ջուր է հալաքվում:
Որոշ քարթառներում՝ Գոփ, հուր,
օփ - շումբրա աքքադական քառ:
Տես Գոփ, հուր (Մուշ, Շատախ,
Գենկիլեր խիան), օփ /ԳՔ 873/

Օթեկան, օթեկ – նախորդ
օրվանից մնացած. ՀԱՐ, 4, 609-610
(Ղարաբաղ, Բողազլույան) ԳՔ 680

DS 3291 oskor – կաշառք
BAS 226 osgor (Սամսուն,
Էրզուրում, Գյումուշհանն),
oskuru yutmak – կաշառք
առնել:

DS 329 armu- տան եզրերին
շարած քարե շարքերը
(Դիվիդի, Ավագ) օրտ (DS 320)
մյուլերով սարքած պարտեզի
պատ, օրտ (DS 3353) արտի
շուրջը սարքած ցանկ:

DS 3264 odnar – կենիս
հանգիստ մնալու համար
կովերի ետևի ոտների կապված
վիճակը (Ռիգայե,
Կապտանվաշա և Գյուլեղը
Զայլի):

DS 3288 orim karamuk, **DS**
3290, 3487 օրտ – արտերի
արանքում քուսնող մի
վնասատու բույս:

DS 2404 hop (III) – արտերը
ջրելու նպատակով արտի
քարծր մի տեղում սարքած
ջրալազան (havuz): **DS 2405**
hope – ջրալազան (խոզար,
Թունջելի, Չմշկածաղ)

DS 3293 otegün – Լախորդ օր
(Շավշուտ, Արդվին): Կատարվել
է քաղաքակրթյուն օթեկան քառի,
կան և քուլթերների **gün** օր
քառերի միջև: Եթե **gün** քառն է,
այսպ ի՞նչ է առջևի **ot-**:

Օխ /ԳՔ 632/ - համի վրա է հաստատված արորի առաջին կեսը: **Օխ ԳՔ 384, ԺՂԸԲ: 4, 776** - արորի ձող, արորի երկար կողմն ձող, որի վրա հազգված է լինում մաճը, ԵՄԳ 221:

Օփ. տես հոփ և ոփ: (**Չոփ** - բացականչություն:

Օղորդ ԳՔ 421 - ուղիղ : ճշմարիտ. **ՉԱԲ, 3, 596** ուղիղ բարբառներում ուղղորդ ձևից է: **օղորդ > ղորդ /ԳՔ 697/** ճիշտ, ուղիղ, ղորդիլ - ուղղել (Ալաշկերտում, Մուշում՝ օղորթ): **ՉԼԲԲ, 9, 356-357, 360:**

Որթյա, օրթյա /ԳՔ 307/ ՉԱԲ 3, 386: **Յառ-ից. յառոց** - կեռ դանակ: Այս արձատի մյուս ձևերն են՝ **յառ** - որթի կտրած ճյուղ, որից **յառել** - որթի ավելորդ ճյուղերը կտրել, **յառոց: Դառ** - հատած ուռ որթոյ (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Օշիկ /ԳՔ 1135/ - շնիկ /ճնկ./ (ՄՄԱԵԺ XVI, 240): **Օշո** (Պոլիս, Տիգրանակերտ, Եվրոկիա):

Օոք, օոք /ԳՔ 949/ - իլիկ (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 4610 oh - արորի հողից դուրս մնացող երկար փայտե մասը (Գյումուշհանե, Կարս և գյուղերը):

DS 4614 op - առուն ցատկելիս արվող բացականչություն:

DS 4609 oğart - ուղիղ, ճիշտ (Չորում)

DS 3309 öd (II) - խաղողի էտած անպեսք ճյուղերը (Ադանա)

DS 3356, 3292 oşik, öşik - շուն (Երզնցան, Արաբկիր՝ Սալաթիա, Ելազիք, Ադին)

DS 3344, 3345 öreki (IV), örok (VII), öreki öre (V), örü (VII), örogö, öregü, öregy, öroğ - իլիկ, բուրդ, թել մանելու գործիք, (Օրդու, Արաբկիր՝ Սամսոն):

2

Չանաք - բամբակաքաղ, չանաքել
- քաղ հանել բամբակի արտը,
փխրեցնել (զբ875, Մալխասյանց
ՉՔՔ,4,9, Արարատյան, Երևան,
Աարդարապատ, Կողբ) ՉՔՔ,539,
պարսկերենից: **Չանաքավոր** -
քաղված բամբակները
հավաքողներ:

Չափ ՉԱՔ 3, 626-627, ՎՔՔ 878/ -
չափ Վանում գործնի չափ,
զանազան չափեր, չափահ,4, 32/
Ճափ-ը նաև օգտագործվում էր
որպես չափ: (տես Տափ):

Չափոել - Բաբու 506: Չափար
արս. < **Շար** ՉԱՔ, 3, 627 -
բախտի մացառներից շուրջանակի
բախտ, պարտեզ: **Չափոնել ՉՔՔ**
540-շրջապատել, քուրթ
դաշանգում:

DS 1137 շեոյի - արտից
բամբակ հավաքելը (Կարս,
Իզդիր):

DS 1072 շար (I) - արմուխի չափ
(Կան, Օրդու, Էրճաշ, II հասակ,
III կապ, դաստա, խուրձ, բուռ և
այլն)E 167-ում միայն 1255,
1276:

P, 32, 98, DS 1142 շեր (I) -
այգու շուրջը մացառներ, **DS**
1231 շեր - պարտեզի եզրերին
փշոտ քույներից սաղքած
ցանկապատ, **շերտեռեռ** -
ցանկապատել (Դիվրիկի, Սվազ,
Ձարա, Իզդիր, Շավշատ,
Գյումուշհանե):

Չեմույում ժՅԼԲԲ, 4, 135 – չիամածայնել, նազ ծախել, խոսքով մերժել: **Չեմույում անել** /ԳՐ 849/, չեմ-չում անել, չեմ ու չում – նազ անել (Երևան, Թբիլիսի, Ղարաբաղ, Խոյ): **ՉԱՐ 3, 561-562, 622** – քացասական կազմող մասնիկի էական կամ օժանդակ բայի ժխտական ձևն է. **եմ+չ = չեմ, չոչ**:

Չեց, շեղջ, չեչ /ԳՐ 879/ – նույնն է կովկասյան լեզուների նման, վրաց **ճաճա** «խաղողի կեղևանք»: **ՉԱՐ 3, 627** պրս. **ՇՁՇ**, Բալու 506 – չարչ, չարչ տեել, չարչել (շեղջը շրջել) /ԽՆ, 4, 32/:

Չեչ ՉՐՐ 541, ՉԼԲԲ, 3, 627 – միջին մեղրը քամած մեղրահաց, Բալու 506 մեղրով լեցուն քիչ: **Չեչ մեղր** – քիչքեն չգատված մեղր /ԽՆ, 4, 31/:

Չէ, չէ ժՅԼԲԲ, 4, 136 – ոչ. չէ չէ պողբեր (ՉԹ), էական կամ օժանդակ բայի ժխտական ձևն է:

Չեչիլ պանիր /ՐՐՐ 541/ – մեղքերի (թևերի) վրա են փաթաթում եռման ջրից հանելով, որը դառնում է թեչ-թել: (Շիրակ, Արարատյան,

DS 1129 չեմչում etmek – խոսքը բերանում ծամծմել. **չեմչումե-ufak-tefak** – հավանաբար չնչին բառից է «աննշան». **Շուշոն > չեմչում** (Ուլուշիրան, Շիրան, Գյումուշհանն):

DS 1031 չեչ (V), չեչ cec, cac – ցորենի կույտ, **DS 1102, 1105 չեչ etmek, cec etmek** – դարձանից գատված, հատիկները մաղով անցկացնել կխոնել. շեղջ անել: **P, 97, 97', 98, DS 873-874 չեչ (I)** – ծղոտից անջատված ցորեն (նաև՝ **չեչ, չիչե, չիջե, ցեչ**):

P, 26, 98 չես – մեղրով լեցուն քիչ. **DS 1104 չեչ (II), (չեչ)** – քիչքի վիճակում անմեղր փեթակ, **DS 1105 չեչիլ bal** – փեթակի մեղր (Ռիզայե, Արարկիր, Աղձն, Խարփուտ, Արդվին, Մալաթիա, Սվազ):

DS 873 cece (II) – չէ չէ (yok), Bizde şeker cece – չկա (Տրապիզոն, Խաչապերա, Մաչկա):

DS 1105, 4476 չեչիլ – յուղե հանած կաթից պատրաստվող պանիր (Մերզիֆոն, Ամասյա, Չայադաղ, Արփաչայ, Բայբուրդ,

Տրապիզոն, Լոռի):

Չթիկ, ճկութիկ /ԳՔ 713/, ՋԼՔՔ, Գ, 385 - ճկույթ, ճթիկ, չթիկ, ճթնիկ, ճթնուկ, ճլտիկ, չկիթկ ՉԱՔ, 3, 204-205 ճկույթ-ից:

Չիթ, չթե ժՋԼՔՔ, 4, 136 - չթավաճառ, չթեղեն, չթածածկ, չիթ /ԳՔ 880/ - չկա բացատրություն (Դավչեն):

Չիչի /ԳՔ 880/ - միս /մնկ/ ճթիլիսի:

Չիչիմամա - Աճճրև գալու համար երեխաները ծողի ծայրին են անցկացնում տիկնիկի կերպարանքով և միզակի պես պատեցնում են: Իրենք էլ հիմ շորեր են հագնում: Չեռքներին էլ ամաններով ջուր վերցրած ամանաց վրա են շաղ տալիս: - Չի չի մաման ի՞նչ է ուզում. - Աստուց անձրև է ուզում, - ասելով՝ ուտելիքներ, նվերներ են հավաքում:

ԳՔ 880 Չիչի մամա Ակնում Լուրիճն է. ծղոտե տիկնիկը: Երաշտ ժամանակ Չիչիմամայի խամաճիկը տներն են ման ածում երեխաները՝ վրան ջուր քափելով, կարծելով, թե այդպիսով անձրև կգա:

Չիճ, ՉԱՔ, 3, 561-562 - տկար, չնչին, չնչիկ, ոչինչ: **Չիճ** < ոչ, ոչ + չ: **Չիճ** ուղղա (Քիւրակն, 1898, 866):

Սարիղամիչ, Իզդիթ, Կյուրասոն, Էրզուրում):

DS 1193 çitık parmak - ճկույթ

DS 1240 çit - գլխաշոր, 2. դամած չիթ, P, 56, 59 **çit-yazma**, **DS 4479** - գլխաշոր, բամբակյա կտորեղեն (Մալաթիա):

DS 1204 çici (VII), çice (III), cice (IV), cici (III), cıcık (V) միս (մանկական):

P, 73, DS 1204 çicımama (III) - անձրևի բռնված մեկի վիճակը:

DS 1226 çinçe (II), çinçik (II) - փոքրիկ (Փղնաբաշ, Կայսերի):

Ոչ+ինչ (Արևելք, 1888, նոյ. 9 -
օչինչ գորինգ օլմաք) ԹՆ, 4, 32/:

Չիոչիոն /ԳՔ 880/ - ծմեռային մի
թռչուն է (Քուբանիա) ԹՆ, 4, 32/:

Չլուտ, չլտել /ԳՔ 881/ -
մերկացնել (Վան), չլլուտ ժՂԼԲԲ,
4, 138 - թափած, թափթփած,
չլուտ - 1. քոչորովին մերկ, 2. շատ
աղքատ, (ՄՄՄԵԺ XVI, 240):

Չմչմակեր ՉՔՔ 543 - քիչ-քիչ,
չուզելով ուտել:

Չոր ՉԱՔ, 3, 630-631, քնիկ k
2.soros-ից ոչ քաց:

Չորաքան, չորքան ՉԱՔ 3, 630 -
չոր+ա+քան ԹՆ, 4, 31/:

DS 1226 չինչոն (I) - ճմեղունի
մեծությամբ հողագույն մի
տեսակ թռչուն:

DS 1174 չիլոտ - աղքատ, սոված
(Վան):

DS 1222 չիմ, չիմչիմ (I) - քիչ-
քիչ ուզելով (ուտելիք), չիմի
չիմի, չիմ չամ, չիմ Կամ
(Սիմոս, Գյումուշխանե, Ավագ-
Անթաքիա, էրզուրում):

DS 1270 չոր - առանձին չի
գործածված, այլ չորքան
(cortan), չորքուրի (cortuti -
շաղգամի քրու քառերում): DS
1270 (VIII) քերք չովող հող, չոր:

DS 1002 cortan (II) - քանի
ճստվածք (Վարս, էրզուրում):

Չոյ անել, չոչել (զբ885). փոքր մանուկներու չորս ոտքի վրա երթալը (Արարատյան)

Չոլ /**ԳՐ 883, 885/**, չոչօ «ջորի» /ձՅԿ. /:

Չոչիկ, ջորի **ՀԱՐ, 4, 132** – չոչուկ (Տիգրանակերտ, Այն). **չոչ, չոչ** – էշ (Վան), չոչո – էշ /ձՅԿ. / երևան, չո չո, չու չու...

Չուստ ժՅԼԲԲ, 4, 144 – 1. արագ: Ով չուստ, նա կուշտ: 2. **Չուստիկ, չուստ** – հողաբափ. տանը հագնելու կոշիկ ես մի փինձաչի եմ չուստեր եմ կարկատում, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Չոել /ԳՐ 887/ – լայն-լայն բանալ (այքերը, մատները, բերանը, ոտները): Դրք.՝ այքերը չովիլ (երևան, Թբիլիսի, Ագուլիս):

Չոիկ /ԳՐ 882/ – 1. ջրվեժ, 2. քիչ վազող ջուր: **Չօալ, չօխալ** – ԲՄԳ 458 ջրի քափվելու, վազելու ձայն (բնածայնա-կան): **Չըօ-չօօ** – ջուրը քիչ աղբյուր. որ վազելու առեճը նույն ձայնը կհասն չօալու, առատ քափվող անձրևի, հոսուն ջրի ջրվեժի ձայն ԴՆ, 4, 32/

DS 1256 չօժ etmek, չօժենmek(II), չօժենmek, coc etmek – երեխաների սողալը. չարչարվելը քայլելու համար, (Շավշուտ, Իզդիր, Կարս, Արդահան):

DS 1309 չիսնիկ (I) – էշ /ձՅԿ. /, **DS 1256, 1265, 1276 չօօ, չօօիկ, չօօիկ** – էշ: **DS 1273 չօօ, չօօիկ, չօօ չօօիկ** – անասուններից կանգնեցնելու, **DS 1295 չօօ (II), շնչ** – էշ կանգնեցնելու (երձաս, Ավագ, Գեմերեկ, Կայսերի, Վան):

DS 1305 չիստ – անձակ կաշվից կամ ներքանի կաշվից պատրաստված կոշիկ, **DS 986 չիստիկ, չիստիկ** – ոտնաման (Տրասիզոն, Փասինկեր, Էրզուրում, Արդվին):

DS 1187 չրիակ (I), չրիակ (I) – չօած, այքերը դուրս ելած (Արդահան, Մալաթիա, Գեքիմհան):

DS 1184 չրճր (VII), չր (II) – նվազ, հոսող ջուր, **DS 1186 (III)** – քարծրից հոսող ջուր, **չրճր (V)** – քարծրից հոսող ջուր, **DS 1291 չօր չօր (II)** – նվաղ, քայք չարունակ հոսող ջուր, **ջրի** հետ խառնված է բնածայնական՝ **չօալ** քաղը (Սամսուն, Մուշ, Էյլագիք, Սիվրի Գիսար, Աղն):

Պ

Պալակ-պալակ /ԳՔ 890/ - քուլա-քուլա նաև /ԳՔ 164/ - բալան-բալան, պալաք-պալաք, քուլա-քուլա (ծուխ, բոց, ամպ, փոշի): Վանի բարբառ, պալաք տալ բոցը առատորեն, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Պալավար, տես բալավար, բարավոր

Պալաքար, պալ, պալ քարեր /ԳՔ 891/, ՀԱՐ, 4, 4 - խոշոր, ապառաժ քար, պալաքարածայր (Բուլանդիս, Մուշ, Վան):

Պահ պահ, պահո

Պատ /ԳՔ 898/, ՀԱՐ, 4, 32-34 - բուրբուխ, չորս կողմ, շրջան, որմ, պատել - շրջապատել: Աքքադերեն՝ **pātu** - սահման, շումեր. **bad, bat** - որմ, շրջապատ: Բուրբ բարբառները գիտեն **որմ, պատ** նշանակությամբ, իսկ Համշենը նաև **ցնկապատ**:

Պատառ ՀԱՐ, 4, 35-36 - կտոր, քելոր, պատառել - կտրատել, աքքադ. **patāru**: Բազմաթիվ բարբառներում պատառ-պատառ, /ԳՔ 901/ պատո պատո (Մրաբկիր):

DS 3382 **palak-palak** (II-III) - կրակի ալիք՝ ալիք լինելու մասին, կտոր-կտոր:

DS 3379 **pahaa** - «բա եղավ» (Բայբուրդ, Սարիգամիշ, Իրխշի):

DS 3467 **polakar** - կարծր և ծանր քար, գրանիտ (Սիլաք, Բիթլիս):

DS 3379 **pahaa** - «բա եղավ» (Բայբուրդ, Սարիգամիշ, Իրխշի):

Պանկոֆը իր կորպուսում նշում է միայն **պատ-ը**՝ տես ALT 123, իսկ քայական **badlamak պատել** ձևը չի նշում, տես DS 470 **badlamak** - անասունների, բաղի, պարտեզի, արտի մեջ չմտնելու համար շրջափակում են **եզրերը** **ցանկով**: (Գյումուշհանե, Էրզինջան, Գիրեսուն):

DS 467 **badır badır** (II) - հիմ ու մին, պատառ:

Պատիժ /ԳՔ 900/ - կանաչ լորի (Նոր Լախիցեան), կանաչ բակլա (Եվրոկիա), պատուճ ԲԱԳ 464, (ՄՍԱԵԺ XVI, 237):

Պատուհան /ԳՔ 901/, ԳԱՔ, 4, 50 – պատու+հան:

Պատրույգ պատրույկ ԳԱՔ 453 /ԳՔ 902/ բերուկ Դարենդե **bedrak** (Քուդազով, 1, 247), (ՄՍԱԵԺ XVI, 238):

Պար – նախնական նշ. «շուրջ, շրջան», խուսը հորա, խաղ, կարգավ, պար առնուլ: Գիտեն այս քաղը գրեթե բոլոր քարթանները, ԳԱՔ, 4, 54-56:

DS 3410 patıçl - նոր կանաչ լորի (Ռիզայե):

DS 4645 petuhan - ամառի կնիշտուտու-քյունը բակ բափելու համար, ներքևից բացված պատուհան: Լակ՝ **badıfan**, **DS 466** – ջրի մայր ամպից բացված երկրորդական ամպի սկիզբը՝ բերանը (Մալաթիա):

DS 3419 pedrik (II) - մարած, սանրած **pedirik** - ոլորելու վիճակի հասած բամբակի քուլա - պատրույգ:

Խ, Ամիրյանը քվով 24 պարատեսակներ և պարերգեր է նշում (ԳՓՔԱՅ 11) **ahçik bar**<աղջիկ պար, **kete bar**<զաքայի պար, **kotenabar**<զուքանապար, **dep şorora**<ղե շորորա, **teşi bar**<փեշի պար, **lavik bar**<լավիկ պար **çapik/çepik bar**<մափիկ պար, **çap bar**<չափ պար, **bedirik bar**<պատրույգի պար, **bar**<պար, **bardız bar**<պարտեզի պար, **bızdık bar**<պզտիկ պար, **poççuk** (bar) պոչիկ, **vardivor bar**<վարդավառի պար, **arsağ(i)** <վարձակի, **dasniçors** <տասնչորս, **dudu maman bar**<տուտու մաման պար, **dudu bar**<տուտու պար, **dudu(m)** **bar**<դդում պար, **kağos bar** <քաղոց պար,

kaşenk bari <բաշենք պար,
göncüt bari <ցունջուքի պար,
oynar <ոյնար,
gövenk <գուլենք, նան
 տեղանուններով. **gümri**
bar <գյումրիի պար, **Hemşin**
horanı <Համշենի հորան, **eski**
Hemşin <Հին Համշենի պար,
Maro <Մարո, **Tello** <Թելլո,
dürük <Տյուրիկ:

Պար – Հայաստանի շրջաններից
 են մի շարք պարերի
 անվանումները **süsen, sümbül**
(bari) (կանացի ժողովրդական
 կենտ պար, Կարսում, 3725):
tarabul – միտեսակ
 ժողովրդական պար (DS 3831,
 Մերզիֆոն, Ամասիա):
 Տարապուլյա-ուդի կամ վինի
 ցման երաժշտական գործիք (և
 Սևրուջյան, եՔ, 257, 3572)

DS 530 bardız bari, DS 543
sekme (II) bari – էրզրումի
 պար, **sarhoş Bari** – հարթածի
 պար, **DS 2272 hançal bari**
 (դաշույնի պար) **DS 523 bar (II)**
 – շրջանաձև ձեռք ձեռքի բռնած
 ազգային պար: **DS 131 ahişka**
bari (աղջկա պար), **ağır bar**
 (ծանր պար), (Քայրուրո)
 պարելու ժամանակ ասում են
alaşağa, alaşağa, DS 1342
daldalar bari, dasniçors,
dasniçors bari (Erzurum)
Sarhos bari: Մեր կողմից
 ավելացնում ենք՝ **ağca ferik**
(DS 86), Կարս ağır bar (DS 91),
but bari, entel bari (DS 104)

Պար – տես փառ՝ խմորված
 հեղուկի վրայի շերտը, իսպլը,
 օրինակ քացախի վրա (Միվրի
 Հիսար, Կան, Բողազլեյան),
 մար՝ /ԳՔ 760, 902, 1064/, ՀԱԲ,
 4, 482 (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 522-523 bar - փառ, DS 3126
mar, DS 3169, 4443, 3394, ALT
145-146 քոլոր քարթառներում:
par, per 3.Ատամների, լեզվի
 վրա բռնած շերտը, քերթում
 (per (IV) 342):

Պարան /ԳՔ 902/, ՀԱԲ, 4, 56 –
 չուան, այգիների չափ, մի
 տեսակ չափ, որբատունների
 շարք, փորված քարակ գիծ,
 ակոս: Բարբառներից անցել

DS 526 baranlık – պարան
 սարքելու տեղ (երզինջան,
 էրզան): Դանկոֆի կորպուսում
 չկա (տես ALT, 125),
 ընդհանրապես քացակայում է

բուքեղենի քարթածերին.
baran ԱկՅ, Ադանա, տես նաև
Byzaros 1, 222, Կամուս Ա, 159:
(Խարրբոյ, Սվազ, Կարս,
Էյազիք, Ուրֆա, Մարաշ), տես
նաև տախտակ:

Պզզալ /ԳՔ 906/ - ծակված մի
տեղից ջուրը հոսել (Ղարաբաղ):
Պզկալ /ԳՔ 907/ - ջրի թխելը,
դուրս ցայտելը, պզտացնել-
ցայտնեցնել:

Պզուկ, քզիկ /ԳՔ 190/ - վերջի
քարակ ծայր, **քզուկ** - մարմնի
վրա ելած, տես նաև **պզուկ** -
փոքրիկ ուռուցք սպիտակ
ծայրով (Երևան, Ղարաբաղ,
Վան): ՀԼՔՔ, Ա, 190 տես **պզուկ**,
ԺՀԼՔՔ, 4, 201 - պզուկ մաշկի
վրա դուրս եկած, դուրս տված
Բշտիկ:

Պիծիկ, պծիկ, բուծիկ կուճուր-
պուճուր, պճիկ, պիծիլիկ,
պծիկ-կարծ (Վան): Պծիկ, պճո,
պիծիկ, բուծիկ-նորածին հորթ,
(ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Պիպի /ԳՔ 910/ - հնդկահալ
մնկ./, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Պիպիչ զՔՔ 558 - զուռնայի
ծայրին խրած եղեգը, որի
ծայրին դնում են ծուանը ու
փչում: Ձուռնի հունարը պիպիչն
ա (Մուշ, Վան, Շիրակ,
Արարատյան): (ՄՄԱԵԺ XVI,
239):

պարան - չուան, չվան իմաստը:
Քայց տրամաբանական չէ, եթե
կա **պարան** սարքելու տեղը,
ուրեմն պիտի լինի, **պարան-
չվան** առաջնային իմաստը:

DS 675 bizik (IV), bizik etmek,
bizik - մեզ, շեռ (Արաբկիր,
Մալաթիա):

DS 676 bizik (II), bizzik - 1.
քանակից ելնող, ծայրը սուր
վերք: 2. մեղմի խայթոց:

DS 3451 picik (II) - ծառերի
նուրբ արմատները, **DS 682**
picik (Դամշեն, Տրապիզոն,
Էրզինջան, Բուլանջիս,
Էրզուրում, Վան):

DS 3457 pipi - 1. հնդկահալ
/մնկ./, 2. հնդկահալի ծագ, **DS**
4650 piyri, pepiy, piruk, prka,
piyry, pika, pinka, pinha:

DS 3457 pipic-դուդուկ (Բիթլիա):

Պիրկ ՉԱՐ, 4, 86 - ամուր, ուժեղ, ծիգ, պրկված - ծիգ, պրկել /ԳՐ 933/ ամրացնել, (ՄԱՍԵԺ XVI, 241):

Պնկած ԳՐ 912/ - պատատուած զգեստներով, խեղճ ու կրակ մեկը, թուլ մարդ (Վան): **Պնկ** - լաթի կտոր, քուրջ, սնկոտ, տես նաև րլնգազ, րլնգած, բլնգյազ (ԳԼՔՐ, Ա, 198):

Պլոր ԳՐ 913, ԳՐ 559 - 1. բլոր, կլոր մախմական նշանակությունն է, 2. մսից, կորկուրից կլորակ, 3. ամորձիք (Մուշ, Ախալքալաք, Արադատյան), 4. կես չորացած ծիրան: **Պլորել** - կլորել, պլլել, կլուլել, ԳՐ 562 պլուլիկ - կլոր Տիմպանոն, Տիմպոն - հնարավոր է փոխառության տիմպանոն, հունարենից **timpon**-ից:

Պլպլիկ, պրպրիկ ԳՐ 914/ - Վան, Մուշ (տես բրբրիկ), **պուլպուլ** (Երզնկա), պուլպուլակ (Երևան), **պլպլ** (Եվդոկիա) - խնցեղեն աման մե 25սմ երկարությամբ, փորը քիչ լայն, թերանը՝ նեղ, ունկավոր և վզին մեջ հողե քարակ ծակուկն շերտով պրս, **bulbula**, (ՄԱՍԵԺ XVI, 239):

DS 635 berk (II), bek, beki, berkitmek, DS 3430 sağlam güçlü - ամուր, ուժեղ, ախճ: **DS 4643 perk (I), perk (II) katısert, DS 3431 perki sağlam, sıksı: TS 104 Yuku perki bağla: berk1 birk** - կարծր, ախճ (Մարաշ, Ադանա, Քիլիզեիկ, Նիզդե, Կարս):

DS 613 belengaz - ճուրացկան հագուստները հին մեկը (Ուրֆա):

DS 695 bilür(II), bilor(II), bilor(I), bilyor - արական ամորձիք (Սամսուն):

DS 3439 piğpiğ - կավից պատրաստ-ված վերևից անցքավոր քրի կուժ (Խնուս, Էրզրում):

Պլտիկ /ԳՔ 915/ - փոքրիկ լողիկ, պոլտիկ ՐՍԳ 469, 472 - շատ փոքրիկ և կլորիկ, Բալու - պլտոյ: /ԻՆ, 4, 31/:

Պնդեղ ՀԱՔ, 4, 93 - կաղին: Արաբ. **bunduq** - բուն աղբյուրն է, հուն. **Pondos** - «ծով», որով սև ծովն էին հասկանում, պիլ-**ponik** բուրբերեն **fundak**: Բարբառներում՝ **պնտուկ**, Ռիվոլյան **պնդուկ** ձևով է հիշում:

Պոոթ /ԳՔ 922/ - անմշակ կորո պտտ (Մաշկերտ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Պտիկ, պուտիկ /ԳՔ 926, 930/ - պտիկ, տես պզտիկ և պուտիկ, ՀԱՔ, 4, 97 պոյտն, պտեկ պտիկ (Ալաշկերտ, Թբիլիսի, Պոլիս, Մուշ): ՀԱՔ, 4, 111-112 պտուկ, ծիւ, բողբոջ, քնիկ: Լաև պուտ-կաթիլ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Պոտոնոց - մատուցարան:

Պոտիճ /ԳՔ 923/ - 1. լայն բերանով ջրի փոքրիկ կուժ (Միվրի Գիսար), 2. ջրի փոքրիկ փայտյա տակառ (Համշեն), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 664 boldik, beldak, bldik - փոքրիկ կանաչ պոմիդոր: Մաքրվում պոմի-դորին **beldik** են ասում: (Մամսոն, Կեսարիա, Մալաթիա, Խարոբոր, Պիվրիկ, Ավազ, Արաքլիթ):

DS 4460 bindak - պնդուկ (Շենոթա, Ուլուղներ, Չաքյարի): Գրական բուրբերենում **fundak** ձևն է ուստի բարբառների աղբյուրը հայերեն քառերն են:

DS 3471 por toprak - խոնավ ժամանակ պինդ, չոր ժամանակ կրային հող: **DS 4654 pur (II)** - 1. քարոտ, կոշտ հող, 2. կրային, սարի լանջ: **bor brrakmak** - արտը հերկել, դատարկ թողնել **DS 739**:

DS 3448, 3463, pitik, pitik (I) - քիչ, **pita** - զանաճ, նվազ, փոքրիկ (Յոզգաթ, Նիքսար, Թոքատ)

DS 770 badnas, badnus - մատուցարան, որս. **badnos** (Կարս, Իզդիթ, Թաշրուտոն):

DS 718-720 boduç (I), bodniç: **DS 4652 poduç, paduç, poduş (II)** 1. փոքրիկ ջրի կուժ, 2. նրկու բռնակով մեծ կուժ: **DS 3466 poduş** - կուժ (Էրմենեկ, Քոնյա, Խապարտա, Ղուզջե)

Պոտոր ԳՐ 564, 106, /ԳՐ 923/ - 1. լուծին բկիներուն շրքան, 2. տես բկի (ԳՐ 194-195): Այնքան մախոխ եմ կրեւ, որ ծններս լծուն պոտորներ են դատել: (Ղազախ, Մուշ, Կարս, Կան), կոչվում է նաև **վզիկ, բկի, հալուկ** լուծի մեջտեղը գտնված երկու փոքրիկ փայտիկներ, որ գամի պես ցցված են և կծասայեն լուծին կապված քաշան պահելու (տես ԵՄԳ):

Պուճուր /ԳՐ 925/ - փոքրիկ, մանրիկ պուճուլ, պճիկ, պիճիկ (Երևան, Լոռի, Յրիխի, Ղարաբաղ), ԹՆ, 4, 32:

Պունիկ /ԳՐ 925/ - սապատ - պունիկ - տափակ կողով: Մուշ լեկ անցուցած հատակը կաշիե մաղ, բունունիկ /ԳՐ 206/ - կովի աղբով պատրաստված կոնածն աման: **Բնունիկ, բունունիկ** ԳՐ 109, 277 - կուից շինած ձվածն աման: **Քունունիկ, քունիկ, բունիկ** - ծղուտից շինած (երբեմն կավով ձեփած ձվածն գամբուղ), (ՄՄՄԵԾ XVI, 239):

Պուպուլ /ԳՐ 925/ 3 - 1. մանուկների առնանդամը, 2. ամորձիզ Ղարաբաղում:

Պուպուշ, տես բբուշ, բուբուշիկ - ճակատի վրայի մազափունջը:

DS 470 badoh, badok - չորս անիվավոր սայլերի առաջին և ետևի ցիցերը միացնող փայտերը (OK): (Արփաշայ-Կարս, Բըզըլաքշաք գյուղերը):

DS 776 bucirik - պստիկ մարդ- նվազ մարդ, **DS 777 bucur (I) -** հասակը կարճ, չաճած, պստիկ- մստիկ (Ռիզայե), **TPC 137 bñcür -** զաճած, կարճիկ, ցածր: **TS, IV, 282** (Գյումուշհանե, գյուղերը):

DS 3441, 3486 pinik, punuk - ձեռքի փոքր կողով (Ախլաթ, Բիթլիս)

DS 3457 pipili - երեխայի առնանդամ (Լիմանքոյ, Ռիզայե, Չայլի):

Պուրակ /ԳՔ 926/ - գզված բրդի մանելու պատրաստ փաթույթ: Պուրակ-պուրակ - փունջ-փունջ, ծալ-ծալ, ՀԲԲ 366 - բամբակի ու մազի փոքրիկ մաս

Պպուկ /ԳՔ 927/ - 1. ծառի ծիլ, բողբոջ, ոստերի կոկոնները, 2. չքացված կոկոններ Չամչեմում (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Պլպլուկ, պումպուլակ

Պտուկ /ՀԱԲ 4, 111-112/ - ծիլ, բողբոջ, ընծյուղ, **bud** «ուռչիլ» արմատից:

Պտուկ /ԳՔ 570/ - «ծծի ծայր, կոլի ծիծ» գիտեն շատ բառաոտներ՝ բղուգ, բողբուկ, բուղուկ:

Ջ

Ջամուկ - երկվորյակներ /ԳՔ 934/, ԺԳԼԲԲ, 4, 195 (Վան, Արճեշ՝ ճամուկ)

Ջիլ /ԳՔ 936/, ջիլող /ԳՔ 937/, ճիլ, ջիլ, ջիղ /ԳՔ 431/: ՀԱԲ 4, 127 բնիկ *guhigla*-ից, ՀԼԲԲ, 9, 286 ճիլ /ԽՆ 4, 32/:

Ջուլ /ԳՔ 939/ - խուրձ կապելու կեմ (Նոր Բայազեդ, Սուրմալու), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 3498 pūrik – kakūi (Ուրճա)

DS 3457 pipik – կոկոն, բողբոջ (Մալաթիա, Բաշիկ):

DS 653 bibilik (i), bibilik, bubulik, bumbilik.

DS 1. beduk (Գեմչին) - կոլի կուրծքի ծայր: **2. patak DS 638** - «փոքրիկ կճուճ»:

budak - «ծծի ծայր» (Էրզինջան, Աղին, Էյլազիք, Գյումուշհանն):

DS 4470 cemik - զույգ (Վան):

DS 899 cığ (IV) – 1. ջիղ, ջիղ, **DS 964 cil** – 2. խսիր գործելու խտտ (*cik III*), խսիր սարքելիս գործածվող եղեգ (Արփաչայ, Կարս, Ամասիա, Յոնգաթ, Գյումուշհանն):

DS 1004 cov - բրնձի փոքրիկ կապ (Էրճաս, Արդվին, Յուսուֆեյի):

Ջրել իմաստով ստեղծվել
cirildemek բայը հայերեն
արմատով ի փոխարեն
sulamak-ի:

Ջրի, ջրիկ ՉԱՐ, 4, 134-136 –
ջրայի. բնիկ հայերեն **yuro**-ից:
Ընդհանուր բառ է զԲ 939-944 –
ջրի, ՉԲԲ 578 – ջրի, ջրիկ:
(ԻՌ4,32):

Ջուր ՉԱՐ 4, 134 < yuro /բնիկ
հայ. բառ/, ԲՍԳ 486 **ջումար**
(Սեբաստիա), (ՍՄԱԵԺ XVI, 236,
ԻՆ 4, 32):

Ջուր ՉԱՐ 4, 134-136 < yuro
/բնիկ հայ. բառ/ Ջուր բառը նաև
բազմաթիվ բաղդոթյուններում է
գործածվում՝
հարծվածքներում

Ջրմուտ ՉԱՐ 4, 134 –
ջուր+մուտ ԻՆ 4, 32):

Ջրվեթ անել – միգել, զԲ 731
ճուլճուլ անել, զԲ 940 ջուր
բալիել – միգել, զԲ 946 ջրվար:
Արի երեխային միգել անենք,
ՉԲԲ 446 ճուլ – մեզ ձնկ / ճուլել,
ճուլ անել – միգել (Երևան,
ՌՅԻԽԻ):

Ջրպան /ԶԲ 945/, ԲՍԳ, 486
ջրբանդ – արտի, պարտեզի
ջուր բաշխելու պաշտոն
ունեցող: **Ջրպանդ** ՉԲԲ 578 –
ջրպան «ջրաբաշխ»: ԻՆ 4, 32/
Ակնում՝

DS 1018 curadan – ջրի
խողովակ (ջարաաղաշ,
Իսպարթա): **DS 985, cirildemek**
– բախչա ջրել (Զոնյա, Երեյի):

DS 1019 curu (I), suruk (III),
cürü, çuru, çurcur – ջրայի,
չբանձրացած (ուտե-լից):
(Թոքաթ, Լալլիխան, Եսկիչեհի՛ր,
ԱՍկարա, Բայրուրդ, Յոնյա):

DS 1188 çurmar (II) – Արտը
ջրելու համար բացված ջրի
ճամփան: (Քեմալիյե, Գյուրին,
Սեբաստիա):

BAS, 385, çur egav – ջուր
ելյակ **değirmeler** 5:
Իսթանբուլում այսպես են
գրում ջուր վաճառողները
փողոցներում:

DS 1305 çurmut – ոտոզիչ առվի
սկիզբը (Դարեմոն, Մալաթիա,
Աշուդու):

DS 1018-1019 cur etmek, DS
1291 çur etmek – միգել
(Դարեմոն, Մալաթիա): **curcur /**
cülcül yapmak – միգել, տես
ճուլճուլ: **gel göcuğum curcur**
yapalım:

DS 908 çurban, çurban (VI),
çilbant (II) – ջրելու գործում
գործածվող ջրի ժամանակին և
կարգով հասնելը պահպանող,
կարգավորող ծառայող, լիպոր
անձը: Ակնում՝ ջրբան (Սվազ,
Արաբկիր, Մալաթիա, Դիվրիկի):

Ռ
Ռոք (Համշենում), **օոք** /ԳՔ 949/ – իլիկ, աղեկատ (Նոր Նախիջևանում), կասկածում է, թե ով ումից է փոխ առել: **Ռոքիթ** – իլիկի կոթը, (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Ռոճիկ /ԳՔ 948/ - պիլ. rocik – օրվա պարեն, ՀԱՐ, 4, 146 (Արաբկիր, Խարրերդ - տանձի, ընկույզի, նուշի շարոց): Հ. Անադյանը ընկույզով շարոցը բացատրում է՝ **ճնկիլիլի սունուխ** (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Ս
Սակառ – մեծ կողով (ՀԱՐ, 4, 158-159) Մոկ, Վան-**սակառ**, Ալաշկերտ-**Սագառ**, Մուշ-**սագոթի**, Սալմաստ-**սագոթ**, ՀՔՔ, 582, գր. 591, քոթց:

Սառատ /ԳՔ 954/ խոշոր ծակերով մաղ: **Կալեմաղ** ՀՔՔ 323-324 - կալի սառատ, հողի սառատ, շատրար (Բուրսանիա, Տեյ-թում, Մուշ, Չենկիլեր): Մաղերի մյուս տեսակներն են՝ շատրար, քարմաղ, խախալ (Նարաթ, փոկեմաղ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 3345 örek ağacı (II) - քրդի սանր, **DS 3344 örek (IV)**, **öreke öroğ (VII)**, **öre (V)**, **öregü, öreği, öre, öreğö, örü (VIII)** - բուրդ կամ թել մանելու գործիք, իլիկ: (Քարման Օրդու, Չուրչամբա Սամսուն, Ավագ, Թոքատ):

DS 3287, 3352 ürüncük pulur-orjik, **DS 4614 orcik** - սունուղ (Չանիկ, Մազկիրտ, Թունջելի): **DS 4041 urecik**, **DS 3505 racik** - ընկույզով սունուղ, **DS 3287 orcik (I)**, **oricik, orcuk, orucuk, olkuk, örüncü, orcik, orucik, olcik** - ընկույզով սունուղ (Խարրերդ, Էյազիթ, Էրզինջան, Մալաթիա, Արաբկիր, Քեմալիե, Դիարբաքր)

DS 3518 Sakar(I) – նուրբ ուռեմու ճյուղերից հյուսված մեծ դարմանի քոթց (Վան, Ախլար, Էրճիս, Բիթլիս):

DS 3543 sarat – մեծ անցքերով մաղ: P, 37, 109, 16, 15 87 ծան. 36, ծան. 71 (էջ 88), Չենչիկ, Էրզինջան, Արաբկիր, Մալաթիա, Ավագ, Ադանա, Թարսուս:

Սարքի, Սարքին – ցորենի և ալյուրի մեծ համարանոց, մեծ հաստ տախտակներով շինված շտեմարան մեծ քանակությամբ կադին, խճճոր, տանձ, խաղող պահելու համար (ԳՔ, 958, Աճքալիա, Իզմիր)

Սարքին < սարք+ին /ԳՔ 958/ - կանոնավորված «կարգ»-ից: **Սարք ՀԱՔ 4, 183-184** – կազմված, կահ, կարասիք բնիկ հայկ. բառ (Վան, Դարարադ, Ալաշկերտ, Մուշ, Կարս, Երևան, Արասլցիա, Մարաշ):

Սիկ ՀԱՔ, 4, 212-213 – ցեխ, գետի կամ ջրի տակ նստած տիրոջը, սիկ ՀՔՔ 589 վան «ջրի տակ նստած դիրտ»

Սին ՀԱՔ, 4, 214-215 – ունայն, պարսապ, բափուր, մեքը փուռ՝ սնիկ, սին+իկ

Սինոս ՀԱՔ 4, 217 – սահման, Ռոտայեցի, ԼՀՔ - հունարենից **sinoros**

Սին ՀԱՔ 4, 221-222 - քարբասները՝ սուն, սոն, սին, սայն և այլն:

Սիակ – քոչուն՝ բուերի ընտանիքից Սրվանձտյան, երկեր, 1h. էջ 394:

DS 3548 sarpın, sarpun, serpin - ալյուր և հացահատիկի ամբար (Էլժալը, Աճքալիա, Կայսերի, Իսհակլը):

DS 3543 sargın (II) – երկանքի միջտ և լավ աշխատելու վիճակը (Մերսին, Իշլէ):

Sek (II) - մի տեսակ հող, որ ներկ լինելով է գործածվում: **DS 3567 sek (V)** - դիրտ (Մանիսա, Թավաքլը, Էզինե, Չանաքկալէ):

DS 3611 sınık (VIII), DS 3582 senik(I) - մեքը դատարկ, փուլ: **sınık ceviz, sınık sâat** - փչացած ժամացույց, դատարկ ընկույզ (Բուրսա):

DS 4698, DS 3643 sinor DS 3613 sinor - սահման, նաև **sinor (Ikizdere, Rizaye)** (խրիզոթե. Ռիզայե): գրականում՝ **sinor** (TPC 772)

DS 3716 sünü - նրկար ծող:

DS 2555 ishak, ishak kuşu - բու: (**baykuş**) (Մարաշ, Աճքալիա, Խարա):

Սնդիկ **ՀԱՐ, 4, 236** – միպակ, skand «ցատկել» (Երուսացի, Տաքևացի) Սերաստիայում՝ սնքիզ /ԻՆ 4, 32/:

Սնդու **ՀՐՐ 594-595, /ԳՐ 976/** – բոնրի խողովակ, սնդուկ, սնկուակ, սնուացք (երևան, Սերաստիա, Ակն, Արարկիթ, Բարբրդ և այլն):

Սնուպար **ՀԱՐ 4, 238, ՀԱՐ 4, 243** – սոնուպրի, սնուվպար, սոնուպրի «փիճի» եղևնու, ճայրիի կոների սերմերը:

Սոկոն, սոկոն – սունկ (ՀՐՐ 595, ՀԱՐ 4, 251-252) Արդահան, Դարաբադ, անցել է վրացերենին, ապա նա հայերենին **սոկոն** ձևով:

Սորխուն, սորխիմ – միտեսակ ուտի, որի ճյուղերը շատ ճկուն ու անբեկամելի են (ԳՐ 978 Խարբերդ):

Սոփերք, սեփիր **ՀԱՐ 4, 257-258** – ասոր, **sefrā**

Սունկն **ՀԱՐ, 4, 251-252, /ԳՐ 980/** – նաև փուն, դատարկ: Սունկն, սունգն, սունկ հուն. < **spungos**-ից:

DS 3638 sindik (I), sündök (I) sündök, sündök (IV) – սնդիկ: **TS V, 3476, 3621** ընդ **Türkide sindik, dedikleri dir asil Türkcesti sindik dir (Barih XIII-XIX 212):** (Սամսուն, Դիվրիզի, Ավագ, Յոզգաս, Կայսերի, Օրդու):

DS 3638 sindik (II) – բոնրի օդի անցքը (Պենլի, գյուղերը, Կայսերի):

DS 3714 söneber – եղևնու սլիստակ, սերմ:

DS 3658 soko(I) – սունկ (Շավշատ, Արդահան): **ALT-Ս չունի**

DS 3665 sorhun, sorhun, solhun, sorgun, sorzun, sorkun(I) – ճացառանձան ուռենի (Ադին, Մալաթիա, Ավագ, Ադանա, Էրզրում, Բայբուրդ):

DS 4708 supara – կարդալու իին գիրք, այբուբեն (Թեմալե, Բուլգարիստան)

DS 3716 sünük – սունկ (Պալու, Էլյազիթ) **ALT-ում այս օրինակը բացակայում է (ALT,136):** Բերված է միայն Համշենի **song** -ը:

Սվաղ, սվաղել **ԺՀԼՐՔ 329** –
ծեփ, Բաճփի. հնից չունենք
առկանոված

Սսկուել – լոել **ՅՐՔ 599**
(Արարատյան)

Վ
Վայ վայ (քնածայնական)

Վաշ (քնածայնական)

Վառել/վառեակ **ՅԱՐ, 4, 308** –
քիչ մեծացած հավի ճուտ, **ՅՐՔ**
603 – հավի մեկ տարեկան
ձագը (Ապարան, Խոյ,
Բուլանջիս, Արարատյան, Մուշ,
Ալաշկերտ):

Վարդավառ – հեքանոսական
անվիճելի ժամանակներից
մնացած, ջրջողման տոն որը

DS 4709 suva (II), suvağ,
suvah suvamak. քուրքերեն
զրական լեզվում
քարթաներում կա, suva - սվաղ
(**TPC 774**), suvamak (**TPC 775**) –
սվաղել ձևերը, վերափոխառյալ
են վերևի ձևերը հայերենից:

TPC 795 susku - լուրջուն,
suskunlemek – լոել, թերևս
քուրքերենից է անցել հայերենի
քարթաներին)

DS 4802 vay vay –
տառապանք, ցավ
արտահայտող
քաղականչություն (Կարս), **vay** -
կոչական: **DS 8202 vay vay, DS**
403 vay vay (II) – ցավ,
տանջանք արտահայտող:

DS 4802 vas – ցավակցություն
արտահայտող

DS 4091 varik (I) – 1. ճուտ, 2.
քաղ, **DS 4096 verik** – մեկ
տարվա ճուտ (Ալաշկերտ,
Քայրուրդ): **DS 4802 varike** –
վառել, **DS 1835 feric, DS 1845-**
1846 ferik-ferük – քույնի
կենդանիների ձագուկների
վիճակից ելած քալիկները,
ճուտերը: **DS 1836 faris** – ձվից
մոր ելած կաքավի ձագ, **faris,**
faric, farec – կաքավի ճուտ:

DS 570 batibar– Յեշիլովայի,
Քուրդուրի աղջիկների մոտ
պահպանվել է այն հետևյալ
կերպ: Ջրի աղբյուրի մոտ մի

կեղծ ստուգաբանությամբ կապում են վարդ բառի հետ: Գ. Ղափանցյանը ճիշտ է կրահել, որ այն խեթերենի **wadar** ջուր և **arr** ցողել, այսինքն **ջրցողություն** բառի աղավաղումն է: Բարբառներից և բուրջացած հայերից փոխանցվել է նաև բուրբերենի Բարբառներից:

Վարպետ

Վարձակ

Վզալ, վզզալ, վզվզալ, վզզան /ԳՔ 1000/, վզզ վզզ /ԳՔ 1001/ - հույի ծայնը, **վզզզ** - սլացող առարկայի ծայնը, **վզզալ** - խիստ աղազ սլանալիս ծայն հանել:

Վզիկ /ԳՔ 1000/ - ճիտ, վզակ, **վիզ** ՅԱԲ, 4, 337-338 - պարանոց, վզիկ = քկի: ԵՄԳ 223 - բուրի անցքերի մեջ մտցվող մախառները որոշ տեղերում հավուկ կամ խավուկ են կոչվում, այլ տեղերում՝ խավ, վզիկ, պոխզ, մալոխ, ԽՆ, 4, 31/:

Վսփսփ

Վէջ /ԳՔ 1001/ - հոգ (Ղարաբաղ-ճրիխի), ՅԱԲ, 4, 335 - վեճ, կոխվ, հակառակություն, զբբ

դույլի մեջ ջուր լցնելով և ծաղիկներ՝ իրենց բախտն են որոշում և միմյանց վրա ջուր ցողելով խաղում են **batubar çıçekleri**: Վարդերի ծաղիկներն են ջրի մեջ զգվող զամբախ, վարդ և այլն:

barbet

DS 1847 ferzek (ferzenk) - վատ կին, պոռնիկ, Զարչամբա (Գյուղերը, Մերզիֆոն, Ամասիա, Օրդու, Գիրեսուն, Տրասիզոն): **DS 4824 verev, 3. -yürev**

DS 4104, 4805 viz viz - շուտ-շուտ, աղազ-աղազ **vizhmak** - փախցել (Մերզիֆոն, Ամասիա, Արդիֆոն):

vizik (P 13) - արորի մաս **DS 4104 vizik (III)** - սայի օղակը լուծին կապելու տեղը, **DS 4103 vizik (I)** - լող փայտի մտցնելու տեղ (Գյումուշհանե, Կելկիտ, Էրզինջան, Դերջան):

DS 1877 fos fos - ֆսֆսփ (Տրասիզոն)

DS 4802 vec - պեւք, հոգ, **DS 4803 vecinde olmamak** - վեճին չլինել (Իզդիր, Կարս, Բայբուրդ):

609-610 – վիճակ, զԲ 1002 –
վիճակ, համայնի, հմայակ:
Վեզդալ (բնածայնական)

Վիկն/վիզն – վայրի ոլոռ,
անասունների համար ուտելու
խոտ (Սեբաստիա՝ վիզ, ԲԲ Ֆիզ,
թուրքերի մոտ՝ ֆիզն)

Վիճակ /ԳԲ 1002/, ԳԱԲ, 4, 340,
ՉԲԲ 609-610 – պիլ **vaičak**

1. Սուլավայում – համայնի,
հմայակ, կախարդական
պահպանակ
2. Համբարձման տոն և այս
առիթով վիճակ քաշելը
ՉԲԲ 609-610 – Համբարձման
չորեք-չարթի օրվան աղջիկների
քաղած ծաղիկները

Տ
Տախտակ /ԳԲ 1009/
նշանակում է նաև **աժու**: Այգիին
մեկ մասը, որը կը քաղկանա
թուրքերու ամբողջ մեկ շարքեն
կամ մի քանի քանակներն ու կը
ջրվի ջրի մույն ճանապարհով
(Վան, Երևան), տես նաև
պարան:

Տախտամած ԳԱԲ, 4, 358 –
տախտ+ա+մած, տախտ+մած.
կպած, կապած:

DS 4803 vejsiz (անիմաստ
խոսքի մասին)

DS 4100 vangildamak (I) –
զնգալ, վնգալ (Վան, Արճեշ,
Մալաթիա): **DS 4089**
vangildamak, vengirdemek –
մեծ աղմուկ հանել

DS 1864 fik – 1. վայրի ոսպ, 2.
անասնակեր (Դուզջե, Էլմալը,
գյուղե-ըը, Ամթաթիա)

DS 679 bicek (III) – խորելլեզի
(խզըր Իլլասի) տոնին մայիսի 6-
ին՝ **mâni ile yûzük çekme** –
մատանի քաշելու խաղը
(ամռան առաջին օրը):
Սեբաստիայի **fijeg** (Գարիկյան
Ամենուն տարեցոյցը թուրքերին
է անցել 1925, 313):

DS 3802 tahta (I) – արտում կամ
քոստաններում հողի կտորները,
հողամասի չափ, ակոս: **iki tahta**
biber, bir tahta patlicam diktik
(Չարշամբա, Ամասիա,
Էրզինջան, Նիզդե, Քոնյա):

DS 3803 tahtak = tahtama –
վրան պատկելու կամ նստելու
համար տախտակներից
պատրաստված մահճակալ
(Օրդու, Հաջիլլաս,
Սեբաստիա, Նիզդե,
Քյոյուհիսար):

Տակ /ԳՐ 1009/, ՀԱՐ 4, 360 – 1. հատակ 2. տակ (Ղարաբաղ. Մուշ): Բարբառենբ-րում ունի մակ **ծալք** նշանակությունը – մեկ տակ, երկու տակ 3 **անգամ** (Վան), քանի մը տակ կերթա կուգա

Տակ ՀԱՐ, 4, 360, ՀՐՐ 615, ԲԱԳ 521, Բալու 536 – տակ: /ԳՐ 1009/ - ճակնդեղ, պիւ. –***tak** (Եվրոկիա, Մրաբկիւր, Ձեյքում, Հաճմ, Ղարաբաղ, Վան, Սեբաստիա, Չուղա և այլն) /ԻՆ, 4, 31/:

Տաղաար /ԳՐ 1011/, ՀԱՐ, 4, 363-364 – հյուղ, վրան մացառով շինված խրճիթ /ԻՆ, 4, 32/:

Տաճիկ ՀԱՐ, 4, 365-366 – նախապես արագավազ, պիւ. **tađik** նորից ետ **t** փոխանցվել հայերից **թուրք** նշանակությամբ: Բարբառներից վերցնելով **թուրքերը** օգտագործել են «այլազգի» իմաստով: /ԻՆ, 4, 32/:

Տարածել ՀԱՐ, 4, 383 – սփռել, տարածել, ծախել, ՀԱՐ, 4, 381 **տար +ածել**, աքքաղ. **tarāşu**, ասոր. **tarāş** (Ըալ-շատ, Լիզդե,

DS 4733 tak (I) – 1. անգամ, **dört tak su ver**, 2. ծալք (**takım, kat**) Բերքուկ

DS 1362 dak, dang (II), dag (II) – բազուկ, շաքարի ճակնդեղ (Գյումուշհանե, Էրզինջան, Դիվրիզի, Ավազ, Էրզուրում, Ուլուշիրան, Շիրան, Կելկիտ):

DS 1339 dalevar, dalvar – վրան մացառներով, ճյուղերով ծածկված հյուղակ խրճիթ: **TS, V 3709, DS 4736 Tercuman XV, 65. talvar, talbar, talfar, talpar** – ճյուղերից սարքած վրան խտտերից ծածկած շարդախ (Արդվին, Ադրիանապոլիս). **Թուրքուր, Լիզդե, talvar tutmak** – մացառ-ներով, ճյուղերով այգու հյուղակ սարքել, **DS 3815-3816:**

DS 1316 dəcik – 1. քաղի իսլամի կրոնից այլ կրոնի եղողները (Աֆիոն Կարահիսար Չազիանթես), 2. հայ (Էլյազիթ), 3. ցիուղ (Չազիանթես):

DS 1368 darazımak (II), darazılamak – 1. ցրվել, 2. քանցառանալ, սփռել (Ավազ, Ադանա, Բոնյա): **tiraz** – ցրված

Արդվին, Քոնյա): ԹՆ, 4, 32/:

Տարեկան /ԳՔ 1017/ – հաճաք. ԳՍԲ, 4, 386, տարի բառից: Հին վկայությունը՝ ԱՍկ. գիրք հին կտակ. 348: ԳՔՔ 619 – տես **աշորա**: Տարեկան նշանակում է նաև հաճաք ԳՔՔ 43 (Բուլանըխ, Մուշ, Վան, Շատախ, Սոր Քայազետ): ԹՆ, 4, 31/:

Տարտղնել /ԳՔ 1019/, ԺՂԼՔՔ, 4, 467 – ցիրուցան անել, ցրվել, բաժանել, ցիրուցան ընել (Պոլիս, Ասլանբեզ, Եվդուկիա, Արաբկիր, Ախալքալաք, Մուշ):

Տափ - հարթ, տափադրակ դաշտ (ԳՍԲ, 4, 390-391): Առկա է ուրարտական շրջաններից **տարածա-տափ** և այլ տեղանուններում: Հայերենի բարբառներում **տափլակ** (Գորիս), **տապլակ** (Մուշ) գր 1021, ALT-ում չկա: Ղարաբաղ՝ տափլուկ, տափլակիլ:

Տեռ - փուք, փքոց (Եվդուկիա, Խարրերդ, Ղարաբաղ, Պոլիս):

Տիզ - բնիկ հայկական բառ, ՔՍԳ 529 տիզ-կենե, ոչխարաց ոչիլ, ԳԼԲ, Ա, 332 դիզ(2) – տիզ, որդ, որ գոյանում է անասունների մորթի տակ: 4, 404-405 տիզ<digh ԹՆ, 4, 32/:

Տնագ ԳՔՔ 630 – տնագ անել, մեկին նմանակելով ծաղրել: /ԳՔ 1035/ **տնագըվեր** ՔՍԳ 532 – տնագի մեկով: Տնագըվեր մի

(DS 4760) Ծորում: DS 3833 darazianmak(III):

DS 1370 dargan, darkan, darikan - հաճաք (Արճեշ, Վան, Բիթլիս):

DS 1369 dardağan olmak – ցրվելով, **dardağan (II)** – բախտփված, ցրված (Ամասիա, Տրապիզոն, Յոզգաք, Ազերի գյուղերը):

DS 3827 taplak - բարձունքի կամ սարի վրա հարթություն, տք(I)-ից 3822 նույնացվում **taplak**-ի հետ: (Ամասիա, Ադանա) 2. **taplamak(II)** խճորի գունդը միջիչ բացել: **taplama** – լավաշի նուրբ տեղը (Տրապիզոն):

DS 4759 tir(II) – Քածի, աղիքի գազ (Շենորա, Ուլուղերե):

DS 1530 diz-kene - տիզ (Կապտանփաշա, գյուղերը՝ Ռիզայե, Չայեխ):

DS 1462, 1500 dinaz (I) - ծաղի, տնագ, **denaz, dinaza tanaz** - ծաղր (Բիթլիս, Էրզուրում, Ադանա, Գեմշիս, Ռիզայե)

խոսա (Երևան, Վան, Թբիլիսի, Գամշեն, Ղարաբաղ) /ԻՆ, 4, 32/:

Տնկոզ

Տոճինկ անել, տոճինկ տալ ԳՔ 637՝ տրճիկ, տոտիկ, տոտինկ անել, տա վեր ցատկել, թռչել կենդանիների և նմանությամբ մարդկանց տոճկել, տոճկան (Արարատյան, Ապարան, Սուշ, Ալաշկերտ) /ԻՆ, 4, 32/:

Տրաքիլ /ԳՔ 1046/ - 1. ճաքիլ, պատռիլ, 2. պայթիլ, 3. սաստիկ բարկանալ, 4. շատ լցված լինել: **Տրաքացնել** - պայթեցնել, **տրաքոց** - պայթույն, տրաքտրաքիլ - իրար ետևից պայթեցնել: **Տրաքացնել** ԳՔ 638 - տրաքել, տրաքտրաքացնել (Երևան, Թբիլիսի, Ղարաբաղ, Ախալքալակ, Կարս):

Տրնկի, տրնգի ԺՂԸՔ, 4, 531 - մի տեսակ մենապար, ԳՔ 1047 տրլնգա - ցատկոտել, ԺՂԸՔ 637 տոտինգ անել

Տունկ ԳՔ, 4, 429 - ծառ, թույս, մատղաշ ծառ, որից տնկել տնկի, ծառ ու տինգ: ԲՍԳ 533, ԳՔ 632, ԳՔ 1036 **տնկի** - փոքր ծառ, թուփ /ԻՆ, 4, 32/

Տոտոն, տոտոն ԳՔ, 4, 430 - քնիկ հայերենից, տոտ /ԳՔ 1038-1039/ տոտ-տոտի: ԳՔ 634 Տոտ, տոտիկ, տոտո,

Efsus tanaz ve mas haralı, TS, V, 3713, Mittah XV 99:

DS 1567 dinkoz, dingez:

DS 1468 dırçık (I), dırcık, dırcık (II), dırçık - քաջի, սմբակ (էրճիս, Տրապիզոն, Կարս, Ախլար, Բիբլիս, Վան): **DS 1511-1512 dırciklemek** - տրճկել:

DS 3918 trake (VII) - նուխայի (*muska*) ձևով քղթերի մեջ դնելով հանդիսավոր (տոն) օրերին տրաքացվող պայթեցվող մի տեսակ փամփուշտ (Մանասիա, Կաստամունու քաղաքներում՝ իրենց շրջակայքով): **trake** - ձգված լար (Օրդու և գյուղերը):

DS 3920 trıngı - կենտ, միայնակ տղամարդու մի պար (Բայրուրդ, Մաշիկամիշ): Տես նաև **dirıngı** 1517 (Կարս):

DS 1503 dıngı (I) - 1. տունկ, սածիլ (Բզդիք, Կարս): **DS 4486 dıngı** - առաստաղին հեծված ձող, սյուն, 20 անուր և շիբի է և տունկ, տնկված հեծարան: **dink (I)** - ամբարձիչ

DS 1534 dodık - 1. երեխայի ոտներ: (Գյումուշհանե, Արարկիր, Մալաթիա, Բայրուրդ), **DS 1535 doduk (II)** -

տոտոխ /մնկ/, վրաց. **toti**
վարտիցի ծայրերը, **toti**- բաբ
ՔԱԳ 533, Բալու 541 (Երևան,
Թբիլիսի, Պոլխա, Եվրոկիա,
Տիզրանակերտ, Խոտոր ջուր)
/ԽՆ, 4, 32/:

Տուտու /ԳՔ 1042/ - հայ
տիկիներին հատկապես՝
տարեցներին տրվող հարգալից
բառ՝ կոչական: Օագումը ևս
Ամիլյանը ենթադրում է
պարսկերեն տե՛ քուբակ բառից:
Աշուղները իրենց սիրած
եղաներին անվանում էին **tuti**:

Տուրիկ - մեկ այցանի
ուսապարկ, **ՅԱԲ, 4, 357-358**
տալ բայից - տուր-ը: **Տուրուկ** -
խարբերդում աղբատի հացի
տուպրակ **ԳՔ 1043** Խնուս, Մուշ,
Կան - հովվի մախաղ
Մուսանդամ, Պետոյան, ՍՔ, 117
դուրիզ - տուպրակ, որ մազից է
գործված: /ԽՆ, 4, 32/

Ց

Ցիխ ՅԱԲ, 4, 454-455 - տիղմ,
ցեխ, ցխտոտ, ցխտոել: Գրեթե
բոլոր բարբառներում կա:

Ցունդ ՅԱԲ, 4, 459-460 -
տարածվել, ցրվել, **ցնդել** -
սփռել ցրվել, տարածվել, **ցնդիլ**
- սպառվել, ցնորվել՝ ցնդած-ից,
բարբառներում մեծ մասամբ
այս նշանակությամբ:

2. մորթված ոչխարի այծի
ուսներ, Արցի ձեռքի
գործածվող առաջին ոտքը
(Շավշատ, Արդվին):

DS 1595 dudu(II), տիկին,
խանում, **dudu** - հայերեն
տոտու բառից: **TPC 249 Dudu**
(II) - բուբակ, **Dudu(I)** - 1.տիկին,
2.տարեց հայ կին:

DS 1607 duruk, DS 1636 dūrūk
- ծրար, **DS 4014 tūrūk (V)** -
տուպրակ (Ախլար, Բիթլիս):
tūrūk (I), toruk (IV) - բրդից կամ
այծի մազից հյուսված փոքրիկ
տուպրակ (Սեբաստիա,
Մալաթիա, Արարկիտ)

DS 4366 zığ (I) - ցեխ (Արևելյան
Բայազետ, Մանգասեր, Արդի):
DS 4834 zığ (I) - 1. քրիքի ջուր
(Բայրուղ, Կարս), 2. ջրալի ցեխ
(Իգդիր, Կարս):

DS 4347 zandoz, zanguş - զիծ
(Ունշադիյե, Թորատ):

Յոթինք, ցոթեր ՉՐԲ, 645 – մեծ ձծեր անարգական պտուկ /ԻՆ, 4, 32/

ցիւ, գվիք, ցուիք – կտուրի եզրը, քիվ ՉԱԲ 4,458, Քիւրակն, 1889, 799, Յուդարծան 329 քնիկ հայ քառ **skewo** –ից (գիտեն շատ բարբառներ՝ Ալն, Արարկիր, Ալաշկերտ, Մուշ, Եվդուկիա):

ՈՒ

Ու ՉԱԲ, 3, 589, քնիկ կամ սեպագիր. ասուրերեն Ու (U)

Ուխտ ՉԱԲ, 3, 593-594 – հաստատ խոսք, իրար մեջ պայման՝ պիլ. – **uht**, արար. – **uhte** / **aht**: Փոխառությունը հայերենից է երկու պատճառով՝ երկու բառերի շաղկապն է հայերեն **ու-ձ** է, ուխտ ու պայման:

Ուղղորդ, ողորդ, ղորդ, աղուրդ, օղորթ, միջին հայերենում տես նաև օղորթ:
Ուղիղ ՉԱԲ, 3, 596 – շիտակ, արդար, լավ՝ Մուշում, Ալաշկերտում և Չավարիկում՝ օղորդ:

Ուռ, Ուռի

Ուր /ՐԱԳ 4502/ – 1. կովի, ոչխարի ծիծը, կուրծքը, 2. ընկուզենիի, ուռիի ուռ, 3. ուր – ուռուցք մարմնի:

DS 1238 çirtik (II) – կեծի, բերան անցելը դժվար փոքր ծիծ (Թոքատ, Եսկիշեհիր, Դենիզլի...)

DS 4716 sivik, 4699 siyik, siyûk տան տանիքի քիվերը, եզրերը (Մալաթիա, Տիարբեթիր):

Ս – շաղկապ (**ah ü vah, ahd ü peyman**)

aht, aht, ahdüpeyman (TPS 33, DS 134 aht) = ուխտ
DS 134 – գյուղական հարսանիք

DS 4609 oğart – ուղիղ, **oğartma** – միշտ, ուղիղ (Չորում):

DS 4041 uri – մի տեսակ ծառ (Կասպտանիաշա, Ռիզայն, Չայեի):

TPC 881 ur – մորագոյացություն՝ այսուցք, ուսուցք:

Ուո ՉԱՐ 3, 607-608 – ուոեցք.
Կա թուրքերեմում: /ԳՔ 869, 871/
Չ. Ամառյանց ասում է, որ
հայերենից է թուրք. *ur* -
այտուցք բառը, /ԻՆ, 4, 32/

Ուրվա, օրա ՉՔՔ 682, ԲՍԳ 451,
ՉՔՔ 185 - զամբ, ջրաղաց քարի
չորս կողմը նստած այլուրի
փոշին (ՄԱՍեժ XVI, 237):

Փ

Փաթաթ /ԳՔ 1060/, ՉԱՐ, 4, 468-
469. տես քաղաղ: Փաթ -
փաթաթել, ծրարել, պատատել:
Նույնն է բվում պատ և փոթ-ի
հետ, (ՄԱՍեժ XVI, 238):

Փաղ/փաղ ՉԱՐ, 4, 472, փաղ -
մի տեսակ թռչուն, հաւփաղ - մի
տեսակ աղավմի՞ փայրի
աղավմի: ՉՔՔ 408 հորալ, /ԻՆ, 4,
32/: Վան, հոփալ, հոպալ:

Փառ - պար /ԳՔ 902, 1064/ - 1.
քաղանթ, քարակ մաշկ, 2.
քացախի մար, 3. քերանի լեզվի
վրա գոյացող մարը, աչքի վրա,
(ՄԱՍեժ XVI, 240), փառ բռնել:

pârat, աքքաղ - parat, (Երևան,
Վան, Ալեմ, Բուքահիա, Մուշ,
Բուլանջլիս): Բաթրասեղում՝
փարտել - թոնրի մեջը շորով
սրբել փարատել, փարտիլ,
փարտոց, (ՄԱՍեժ XVI, 238):

Փափա /ԳՔ 1066/, ՉՔՔ 649 -
հաց /ճնկ/ (Մուշ, Ալաշկերտ,
Արարատյան, Ազուլիս, Թրիլիսի.

P, 108 öre - ջրաղացի
պատերին բռած այլուրը:

DS 3408 - patat (VI) - թոնրի
մեջ հաց թխելու հարմարանք,
patat (V) - թոնիրը մաքրելու
համար ձողի վրա փաթաթած
շոր (Շավշատ, Արղահան,
Էրեբնիս, Յուսուֆլի):

TS, 959, 616 pal, DS 3381 pal -
մի տեսակ թռչուն, TPC, 709 -
աղավմու տեսակ, (Նիզոն և
Չոջակայքը):

DS 3394, 3397, 3469, 3427
parlanmak, 3406 par (I), per
(IV), por (I), pur (IV) - փառ,
քաղանթ (Թոնյա, Ամասիա,
Նիզոն, Թոքստ և այլն), par
dutmak - փառ բռնել, փառտոել:

DS 3428 perdiç, pardûç -
թորձիօի, թոնրի պատերը
մաքրելու կտոր՝ ձողի ծայրին...
(Անկարա, Ավազ, Չանաքլալե)
Փաթաթ /ԳՔ 1065/, ՉԱՐ, 4, 486-
487 - զատված, անջատ, ասոր. -

DS 3392 papa (II) - ճնկ. հաց՝
տես նաև քաթա

տես բարա), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Փափախ ժՅԼԲԲ, 4, 642 - մոլոր գլխարկ:

Փեղթ /ԳՐ 1068/ - 1. խոշոր կտոր, 2. չոր մսի կտոր, 3. ապուխտի ամբողջական կտոր (Մարաշ, Պոլիս, Սերաստիս), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փրակ /ԳՐ 1069/ - փտած ծառ (Ղարաբաղ), փրանք - մեջը դատարկ, փուճ, փտած ծառ. հավանաբար փոստ արմատից է

Փքուր - մանր փշուր, մճիր, **փրրանք** - փշրանք, կտորուանք, երևի նաև **փթիր** (ԳՅԲ 4,500-501) (երևան, Ղարաբաղ, Խլաթ) գր1069

Փին /ԳՐ 1070/ - աքաղի (Խնուս), (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Փմփուլ - գլխին քողած գազաթափուճ, փուփուլ /ԳՐ 1084/ - ականջին քովի իսպուսիկը, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Փշատ ժՅԼԲԲ, 4, 655, ԳՄԲ, 4, 508 փուշ բառից: Գիտեն շատ բարբառներ: (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Փշիշուկ /ԳՐ 1075/ - ուտելի քանցար է գետնից մինչև կես մետր բարձր՝ տերևները փշուտ (Խարբերդ, Վան, Լոր

DS 3392 papak - 1. քասակ, 2. լայնեզր գլխարկ, **DS 4635 papah** - շատ վայրերում՝ քասակ:

DS 3432 pert (II), քirtak (II) - մսի կտոր (Շարինքարահիսար, Գիրեսու):

DS 4645 petrak - մեջը փուճ, միջից փորված ծառ (Տրասիզոն և շրջակայքը)

DS 3493 putur(V) շատ փտած ցախ: **putur(II)** - կտոր (bir putur seker -մի կտոր շաքար)(Արդանուշ, Արդահան, Շալչատ, Սամսու):

DS 3454 pin (II) - աքաղի (Մալաթիս)

DS 3485, 3468 pompul, pumpul - 1. կատար, 2. թռչունների և հավերի գլխին գտնվող բծրուլից գազաթ (Աղզն, Էյլազիք):

DS 3448 pişat, puşa, puşat - փշատ, վայրի փշատ (Արդվին, Ախլաթ, Բիթլիս, Մուշ, Էրզինիս, Յուսուֆլի, Էյլազիք (puşat)):

DS 3449 pişpişak - ուտելու խոտ (Ադին, Էյլազիք):

Բայազետ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փոքիկ /ԳՔ 1083, փոքո /ԳՔ 1075/ - պոչատ, պստիկ, մանթիկ (Վան), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոքոք, փոքիկ ԳՔ 69, /ԳՔ 1075/ - խակ մրգի տտիպությունը բերանում: (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոքուռ ԳՐ, 4, 509-510 - ծալքավոր շալվար (հագնում էին Բալուցիները, Աալաներեզգիները, Ձեյթունցիները), կազմված է փոք բառից: Բոլորը հայերենից են ԳՐ, 4, 510, ըստ կրանիչ Գրայֆենհորստի WZKM, 27 (1913):

Փողան /ԳՔ 1077/ - փողոց (խնուս, Վան, Մուշ) (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոցխել /ԳՔ 1082/ - փոցխով բերելով հողը փոցխ անել, քարեղն ու խոտը հանել ԳՐ, 4, 521 վրաց, փոցխի, փարցխավա փոցխել, ԳՔ 659, 459 - մանուսել, փոցխել 371 կրանիչ բառի հոմանիշ (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փռչիկ, փուրչ - բուրդ, խնուճ, բրդ - բուրչ անկանոն խնուճ մազ, փռչուտ /ԳՔ 1084, 1086/ - մազուտ, բրդուտ, փռչիկ - ճակատի եզերքի խոպուպիկը: **Փռչիկ /ԳՔ 1089/** - բրդուտ, փռչուտ ԺԳԼԲԲ, 4, 687-688 - շատ մազուտ (մարդու և

DS 3473 potik (I) - կարճահասակ (Զարշամբա, Իսկիլիա):

DS 3474 potot (II), potik - խակ մրգի բերանում բողած տտիպությունը (Բայբուր, Գյումուշհանն):

DS 3493 putur (I) - 1. հին և կնճռուոված հագուստ, 2. շալվար (Էֆլակ, Մղանա), ծալքավոր շալվար, **DS 4652 putur (II)** - ընթշամարտիկների հագած կաշվից կամ այծի քուրծից նեղ շալվար:

DS 3466 poğan - փողոց, պողոտա (Բիթլիս):

DS 3472 post (II) - փոցխով հնձած խոտերը հավաքելը, **DS post etmek (II)** - մանգաղով հնձած խոտերը փոցխով հավաքել:

DS 3441 purç, P, 109, purçik, purçek (II) - խոպուպ, մազափունց, բուրչ (I) - ամուր և երկար մազերի շերտ: **DS 3495 purç, DS 3496 purçuk:**

կենդանիների մասին), զագար՝
փրոչը վրան, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փռթան, փռթալ, փռոչլսոմի,
փռոչի տալ – (զբ1086)

**Փրթիկ, փտտիկ, փուտթիկ,
փտտուկ** ՉՔՔ 663, /ԳՔ 1087/ -
մանր մաս, կտոր (վան,
Ապարան, Բուլանջի, Եր
Բայազետ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փունջ

Փուլիկ (փուլ-ից) /ԳՔ 1083/ -
փամփռաշտ, ՉՔՔ 660 փուլիկ
առած իր, ՉԱՔ, 4, 523-524 -
պուկ. **բժՇ-ից** - դատարկ,
պարապ (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Փուր /ԳՔ 1082/ - արորին
առատամին գամը: (ՄՄԱԵԺ XVI,
238):

Ք

Քամ - Առուի ջուրը կտրելուց
հետո նրա մեջ մնացած հոտը
Բամվող ջուրը (Մալխասյանց
ՉՔՔ, 4, 542):

Քամ ՉԱՔ, 4, 547-548 - քամուր,
քամվածք, /ԳՔ 1094/ **քամոց**,
քամուք, քամիչ, բնիկ
հայկական քառ (ՄՄԱԵԺ XVI,
239):

Քարձան ՉԱՔ 4, 560, /ԳՔ 1105/
- քամբակե կամ բուրդե բել

**DS 3442, 4646 purlamak(I),
3443 purlanmak(I)** - պուտվել:

DS 3460 pirtik (I) - 1. կտոր, 2.
քրքրված շորի պատառիկ,
ցնցուտի (Չարշամբա, Իսկիիր,
Ռիզայե և շրջակայքը):

**DS 3486 punk olmak
«toplanmak».**

DS 3482, DS 3460 puç(II)
դատարկ, փուլ, **puçuk-uçurtma**
- օղակալարիկ, **pusolmak**
- անծծի տակ փյանալ, փտել,
դատարկվել, ոչնչանալ: **TS, V,
3200 / Ev., XVIII, 7, 204 Beçe
giden-puç ve hiç olam:**

DS 3482 put (II) - արորի
երկաթը խուփին միացնող կեօի
նման սեպ (երզուրում, Չերմիկ,
Դիարբեքիր...)

DS 2611 kam(I) Արտի կամ
պարտեզի ներքևի մասում
ջրերի հավաքման տեղը
(երզիցան):

DS 2616 kamus - 1. քամոց,
պլնծյա քամոց (խարփուր,
Էյազիր, Արարկիր, Մալաթիա
Դիվրիզի, Սվազ), 2. քյափ
հավաքող (Մալաթիա և
շրջակայքը): **P, 104 kemos**

DS 2084 girman - բել ոլորելուն
ծառայող մի գործիչ (Բուրդուր,

ճանելու իլ, ուր ոտքի վրա կանգնած կմանեն (Ակն, Խնուս, Սուշ, Տրապիզոն, Ջեյրուս)

Ջարառ /ԳՔ 1107/ - 1. բորենի, 2. գեշ պտուս ատամները քալիած, քարառիլ - պատալել: ՀԱՐ, 4, 567 - բորենի < պրս. բորենի, վիուկ, շատ պատալ կին, Հնդկաստանում շոգի կանայք՝ հիպնոզող ջաղունքեր

Ջարա, քաք կղկղանք ՀԱՐ, 4, 567 - քնիկ հայկական բառ kakka հունարենից, որը հատուկ է մանկական բարբառին:

Ջերել - սկոռել, քորել (ՀԱՐ 4, 570-572, գր1109-1110, քերիծ - բռնի կողից քերելով հանված հաց: Ջերիլ - քերելու թիակ գործից հաց քերելու):

Ջիթ - մարդու ջիթ, ցունկ՝ անասունի, ՀԱՐ, 4, 577-578, ման ծայր, ԳՔ 1112:

Ջիս - քսել, զօծել, ՀԱՐ 4, 580 կա, գործ ծնվեն ի վերա պնակտի, ԳՔ 1115 թիսիլ:

Ջուրի ջուրի, ջուրու ջուրու /ԳՔ 1122/ - շուն կանչելու ծայնարկություն (Արար-կիր): Կուտիկ-Ո կա, ջուրու ջուրու

Մանիսա, Տրապիզոն, Մալկա, Սվազ, Ցուքուրդկալե և այլն): ALT, էջ 155, N 782-ում չի հիշատակված այս տարբերակը

DS 2593 kaftar - ծեր, քաղու (Բաբերդ, Սարգկամիշ, Վան, Իզդիր, Արճեշ)

TS 414 kaka /ձձկ-/ - 1. վատ, 2. աղտոտություն, կղկղանք Քերիծեն բարբ. 1919 դմում է հայերենից՝

DS 3053, 3054 katkeric - կուտ գնացած թռնրի մեջ ընկած խմորի քերիլ թիակ (Ադին):

Kit - որևէ բանի ծայրը (BAS 186) **DS 2887 kitekit** - ծայրեծայր, քերնքերան (Մերզիֆոն, Արաբկիր, Մալաթիա, Սվազ, Գյուրուն, Ամասիա):

DS 2884 kis - ավազ, քար, կավ խառնած ամուր շերտ բաղադրել, kis bağlamak - հողի վրա ամուր շերտ կապել, kis toprak - քսելու հող, ավաղի հող:

DS 3017 kuti kuti շուն - կանչելու բառ

չկա:

Քուլա ՉԲԲ 145, 677, /ԳՔ 1122-1123/ - բամբակի մեծ կտոր, ՔՍԳ 575 բամբակի (նաև ծյան, ջրի, ծուխի քուլա)։ զգած բամբակի ծվածն հաստ 10-12 պատրույզը քուլա է, փաթույթը, որից մաս-մաս կտրելով պատրույզ են շինում և մանում: Ամպերը բամբակի քուլի մեան, հնարավոր է պրս. **küle**-ից, վրացերենում քուլա - բրդի կօխ (ՄՄՆԵՄ XVI, 239):

Քուլայ - թել չեղած բրդի կօխի

Քուլի-քուլի

Քուսպ, քսպել - տես կուսպ, ԳՔ 607 ՉԲԲ 679 (ՇՅԱ 311, №120, **kusp**(I) արամ, **kuspa** AHW 509 կուսպ - կտավատի յուղը հանելուց հետո տակի մնացած մասը՝ դիբտը (վան, Լոր Բայազետ) նաև քսպել:

Քուրայ ՉԱԲ, 4, 595 - ասոր. - **kura**, Խաղրեղում քուրա - դարբնոց, դարբնի խանութ

DS 3028 küle P, 105, 52 - բամբակի փիլթա (քուլա), **küle küle** - **lapa lapa** (ծյան վերաբերյալ): Փուլուրում **küle**-ն 10 փիլթայից է (**pelte**):

DS 3028 küle küle - lapa lapa (ծյան մասին): **P, 52, 105 küle 10 pelte**-ից մի քուլուեն

DS 2989 kuçu kuçu (DS 3017 kuti kuti, kucu kucu, kücu kücü) շուն կանչելու բառ

DS 2238 gispe(II) անասնակեր քուսպ (Չամարկալեն): **DS 2884 kisbe** - տականք, տիղդ:

DS 2158 göre (I) - երկաթագործի քուրա, **TS 2776 küre XVդ, küre (II), DS 3043 kure** մետղ ունի զրավան լեզուն, **DS 4577 küre** - դոշաք եռացնելու համար պատրաստված կլոր օջախ: **DS 3043 küre (I)** - ցելից սարքած ուտելիքի օջախ: **DS 3045 küre** օջախ:

Քրքիր, քրքրվել, կրկնված քիր արմատից ՉԱՐ, 4, 603 - փխրուն, բրբրել-քյքայել, քակել: գիտեն թլոթ քարքասնեղ:

Ֆ

Ֆշ /ԳՐ 1140/ - ֆըշշալ, Ֆշշոց հանել, ֆշշացնել: **ԺՂԼՐՔ 4, 822**
ՖշՖշալ - օձի սողալու կամ ջրի պոռթկալու ձայն (բնածայնական)

Ֆայկա - (ռուսերեն) фак+ка, ֆայ - գործիքով բառից, ка - անանցով:

Ֆոիկ /ԳՐ 1141/ - հոլ (վան), ֆոֆոիկ - 1. հոլ (Բաղեշ, վան), 2. մոմի շուրջը պտտվող քիթեռ, փարվանա: **Ֆոֆոալ** - 1. ման գալ, պտտվել, 2. ֆոալ, 3. հոլի առջև բոբալ, **Ֆոալ, /ԳՐ 1140/** - 1. պտտվել, զրոսնել, 2. դասնալ հիօ գալ (հոլի ֆոալը), 3. Տրապիզոն, բոչուցների բոչելը:

DS 4814 kirkilmis - քրքրված:

DS 1839 fass - ֆըշշալ՝ օձի սողալուց առաջացող ձայն

DS 1840 fayka - կանացի բաճկոն (Բոզդիր, Կարս) - ка անանցի պատճառով ռուսերենից է և հայերենից:

DS 4503 fufura, fufur (Մալաթիա), **furfirik** (Կարս) - հոլ, պտտտակ (վան), **DS 1853 fur (II)** - զլխապտույտ (Մալաթիա), **fur** - ֆոալ: **DS 1854 fufur** - ֆոֆոալ, **furfirik, furik (III)** = հոլ, նաև փարվանա (Արտանուշ, Սինոպ, վան Արդվին, Գյումուշհանե, Օլբի, Դուզքե, Բողազլեյան, Շիրան): **TPC 299 fur fur fur:**

**ՄԻՋԱԳԵՏՔՅԱՆ (ԱՔՔԱԴԵՐԵՆ, ԱՐԱՄԵՐԵՆ, ԽՈՒՌԻԵՐԵՆ)
ԲԱՌԵՐ ԹՈՒՐԵՐԵՆՆՈՒՄ ՉԱՅԵՐԵՆԻ ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹՅԱՄԲ**

Չայ ժողովուրդը, լինելով Չայկական լեռնաշխարհի ամենախիճ քնակիչը, և շփվելով հարևան կամ նվաճող այլևայլ ժողովուրդների հետ, իր բառասպաշարում պահել է բազմաթիվ աքքադերեն, ուրարտերեն, հունարեն, ասորերեն, պարսկերեն և արաբերեն բառեր, որոնց մի մասը հարյուրամյակների ընթացքում փոխանցվել է ժողովրդական-խոսակցական թուրքերենի բարբառներին:

Մենք արդեն առիթ ունեցել ենք խոսելու իրանական և արաբական մի շարք բառերի մասին, որոնք հայերենի միջնորդությամբ են փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին: Այժմ քերենք մի շարք աքքադերեն և խուրիերեն բառեր, որոնք Գոյուքյուն չունեն հարևան ոչ մի լեզվում, բայց կան հայերենի բարբառներում և գրական լեզվում, ուստի, քնականաբար այդ աքքադերեն բառերը միայն հայերենից կարող էին փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին, ահա դրանք՝

1. Թուրքերենին **tir (II)** - մեծ հատիկներով փափուկ մի տեսակ ցորեն (Վան, էրջիս, Ախլաթ, Բիթլիս գյուղերը) DS 3936: Բառը հայերենից է փոխանցվել, հավանաբար Վանի ավազանից, ուր նույնպես արտասանվում է այն **տիր, տրի** ցորեն, **տրի** հերկ, ինչպես վկայում է Վ. Բդոյանը (ԵՄՅ, 251, Խլաթ, Արճես, Կոզովխտ), ուր խոշորահատ այդ ցորենը ստանում էին շարքացանով: Ըստ Չ. Անառյանի, **դիր, դրի** բառը ծագում է հ.-ե. մե, սանսկրիտում **մհ** **դնել** արժատից, և **դիր**-ը նշանակում է **կարգ, շարք** (ՉԱՐ, 675-676): Այս բառը առկա է նաև ակկադերենում **Nidra dir** «դրի հաց» (տես

СЯА 271-272, АНв 650-651): Ուրեմն այս հնավանդ քառք բուրքերենին կարող է անցնել միայն հայերենի միջոցով:

2. **Շլոր / սալոր** բուրքերենի **šlar** – խակ շլոր (DS 3767 Մուշ. Բիթլիս): Ռ. Դանկոֆը ենթադրում է հայերեն **սալոր** – ից (ALT. 162), մինչդեռ հայերենի բոլոր բարբառներն էլ գիտեն և՛ **սալորը** և՛ **շլորը** (ՅԱԲ 3.522, 4, 157): Այս քառի զուգահեռն ենք գտնում աքքեդերենում որպես խուդիերեն քառ (АНВ, 1149) **šallur** ձևով: Այս մասին գրել ենք **ДВ №4 33-34, СЯА 283-284**: Ուրեմն այն շատ հին ծագում ունի և բուրքերենին է հասել հայերենի բարբառներից:

3. **Ձիբիլ** – 1. աղբ, կեղտոտություն, ավելված. գիտեն բոլոր բարբառները (ՅԼԲԲ, Ա, 410) հավանաբար բուրքերենի բարբառներին անցել է հայերենի միջոցով: Իսկ հայերենում այն հայտնվել է սեմիտական լեզուներից աքքադերենի ժամանակներից (АНВ, 1524), բուրքերենում հատնի է XVI դարից ոչ շուտ: Աքքադերեն զուգահեռի մասին գրել ենք (СЯА 311):

4. Թուրքերենի **güspe(II)** - անասնակեր (DS 2238) **kisbe** (DS 2884) տականք, տիրոջ քառը ծագում է հայերենի **քուսաքսպե**, **կուսաք** քառից (ԳՐ, 607, ՅԲԲ 679) – կտավատի յուղն հանելուց հետո մնացած մասը (վան, Նոր Բայազետ և այլն): Մենք գրել ենք աքքադերենում եղած զուգահեռի մասին (СЯА 311, АНв 509 կա և արամեերենում):

5. Թուրքերենի **epic** – տակը գնդամե կաթսա, որի մեջ կանեփի թելերն են եփում (DS 1763, Ռիզայե, Կափտանփաշա Չայեղի) ծագում է հայերեն **եփել** արձատից, իսկ սա էլ աքքադերենի **epu** - եփել, թխել քառից (АНВ 231, СЯА 311): Գետևաբար այն բուրքերենին փոխանցվել կարող էր միայն հայերենից:

6. Թուրքերենի **mağal(I), mağal(II)** – Հանդում, դաշտում ոչխարի հանգստամալու տեղ (DS 3103, 4589, էրջաս, Վան, Բիթլիս) առկա է հայերենում, **մակալ տալ, մաղալել** ձևով – անասունների հանգստամալու, դաղարի տեղ (Վան, Բիթլիս, Խնուա, Ղարաբուլաղ): Հայերենին անցել է աքքադերենից (AHW 588, CFA 298, ՉԱԲ 3, 231, ԳԲ,746): Հայերենից միայն կարող էր փոխանցվել թուրքերենին:

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

1) **külbe**<բուլպա

«**Derleme Sözlüğü**» բառարանում նկարագրված է մի **բրիչ՝ çapa**, որն անվանվում է **külbe** - փորրիկ բրիչ՝ էրզինջանում, Սալաթիայում, Սվազում, Անկարայում (DS 3027), **külbik**՝ Սվազում (DS 2995), և **kürbe** էյազիբում (DS 3042), երկկողմանի բրիչ և միակողմանի բրիչ (DS 4576): Նույնը Բ. Դանկոֆի ALT=ՉԲԹ-ում, էջ 157, № 799:

Հ. Աճառյանի ԳԲ-ում **բուլպա** (խարբերդ), **քուրպայ** (Ալև, Արաբկիր, Բինկյան) բացատրված է «ուրագածն բրիչ» (ԳԲ 1123, 1125): Այս բառը հայերենի հին փոխառություններից մեկն է աքքադերենից, ուր գտնում ենք աքքադերենում **kalappu, kalabbu** (V. Soden, AHW 424) եՄԴ-ն նկարագրում է և տալիս պատկերը (94-96, **Мирр-еан, СЯА 207-208**):

2) **nat**<նաթ

Թուրքական բաղբառներում **nat** է կոչվում գերանդու թոնակը, այդպես էլ բացատրում է DS-ն 3241, 4604 էջերում: ԳԲ-ն, էջ 808, **նաթ՝** բացատրում է «զմրանդու կոթ» (Մխալքալաքում), եՄԴ 367, ծանոթ 72: Այս բառը թեև կա արաբերենում, սակայն ծագում է

աքքաղերենից անցնելով այն հայերենին, ապա փոխանցվել է բուրբերենի բազմաթիվ բարբառներին (Արդվին, Սարիկամիշ-Բայրուր, Կարս, Կարին, Շավշատ, Փասինլիեր, Բուրդուր և այլն): Աքքաղերենում նույնպես (**nat**, Soden, AHW 205-206, Баранов, APC, 997, Мкратчан, СЯА, 205-206):

3) **nodul, mudul** < մողուլ

Թուրքերենի բարբառներում **nodul** (nodur, nozur, nozul) **mudul, modul, modur** նշանակում է **խթան**, ծայրը մեխով գալազան՝ էշ, եզ, ծի մշտելու, խթանելու համար (DS 4606, 4597 P, 17, 87) անցել է նաև գրական լեզվին TPC 680, TS 587:

Հայերեն բարբառների **մողուլ, մօտուլ** «խթան» բառը նույնն է (տես ԲԱԳ 416, **մօտիլ**, ԵԱԳ, էջ 23, 27, 41, **մոտլտեմ-մողել**՝ Գ. Աճառյան, Համշենի բարբառ): Այս բառը գալիս է Միջագետքից գործածվել է նույնպես MUDUL, MUDLU. աքքաղերենում՝ **mudul** «սեպ» AHW 667, 283, 735-736, 739 R- Labat MEA 171, A. Delitzsch SG 179, 193:

4) **manger** < մանկեր փայտից փոցխ

manger - փայտից փոցխ (ըստ DS 3121) գործածական է վանի շրջանում: Թուրքերենին է անցել հայերենից, իսկ հայերենին՝ հավանաբար աքքաղերենից, ինչպես մենք ցույց ենք տվել «Անմական լեզուները և հայերենը» գրքում (СЯА, 208), հատկապես **ma** նախածանցով գոյականներ կազմելու հատկանիշը աքքաղերենին է հատուկ: ԵԱԳ-ում (266-269 և 278) մանկերները նկարագրված են և նկարված փոցխի այդ տեսակները, որոնց դերը է ցանքից հետո հարթել հողը, ծածկել ցանվածը: Իսկ զԲ-ում (էջ 751-752) բացատրվում է դերը (Մուշ, Վան, Լոր Բայազեդ և այլ վայրերում):

5) **korob** < կոռոս

Օովափնյա ժողովուրդների մոտ որպես **ամբար, պահոց** մրգերը, կաղիմը, ընկույզը, եգիպտացորենը պահելու համար գործ են ածում **կոռոպը** (եւր 430), որը գտնում ենք մահ աքքաղերենում **kurupp** – ձևով (Von Soden, AHW, 513 bit kurrup), զԲ, 595, ԳԲ, 360, ԼԳԲ, 1, 1064, Գայկունի, 934-937: ՉԼԲԲ, գ. 152, 162:

Թուրքերենի քարբասներում նույնպես փոխ է առնվել այս բառը հայերենից korob ձևով (DS 4565) Ռիզայն, Իրիզերն, Շիմշիրլի և այլ ծովափնյա շրջաններում «այգու տուն, խրճիթ» նշանակությամբ:

6) **Guma** < **գում**

Գում այն կոնքն է, ուր ջուր է հավաքվում քաղցրում կամ այլուր: Ըստ ՉԱԲ, 1, 597-ի «քաղցրում ավազանն է», փոխ է առնված ասորերենից (guma): Գնարավոր է, որ այն ավելի հին փոխառություն է, քանի որ ասկա է շումերերենում ևս GUR «տակառ» նշանակությամբ. Շումերերենից անցել է աքքաղերենին, ապա ասորերենին (AHw, H. Murrin, CJA 227-228): Իսկ հայերենից անցել է թուրքերենին guma, kurut, kuma DS 4573, 3012, 2200 արտասանությամբ «քաղցիսների ծորակների տակ դրված կոնք, ուր ջուր է հավաքվում: Այն կարող է լինել մարմարից, քարից և այլն»:

7) **Hop(III)** < **փփ, հուփ, հոփ**

Միջագետքյան երկրագործական տերմիններից է: Բազմաթիվ քարբասներում ասկա է **ոփ, հոփ, հուփ** - «ջրամբար ջրավազան», (ՉԱԲ, 3, 619, զԲ 873, Քեչեան 61 և այլն): Այն փոխ է առնված աքքաղերենից **upp(II), hupp**, իսկ սա էլ շումերերենից UB, HUB (H. Murrin, CJA 227, Von Soden, AHW, 356, Delitzsch AH 266): Թուրքերենում գտնում ենք hop (III) ձևով «Արտերը ջրելու

նայատակով բարձր տեղում սարքած ցրալազան (havuz) նշանակությամբ (DS 2404, խոզաք, Թունջելի)»:

8) **Masos** <Մասուս

Հայերենը ասորերենից ունի փոխառյալ **մասուս** «վարդ, երկար ձող՝ ծայրը խրանով» (ՀԱԲ 3, 264-265), որը զանազան բարբառներում ունի զանազան հնչյուններ. **մասուս** (Բուրանիա, Բաբերո), **մասուսա** (Չենկիլեբ, Սեբաստիա), **մասուս** (Քղի), ԳՔ. 755, ԵԱԳ 48, 49, 51:

Թուրքերենի բարբառներում դարձել է **masta, marsa, masa, massa, meses, meyes, mesis, masos, mastalik** (DS 3132, 3171-72, 4587, 4592-93, P, 15, 17, 106 և այլն): Ճիշտ են լեզվաբանները, որ թուրքերենի բարբառները հայերենից են այդ բառը փոխ առել (ALT, 104, № 500):

9) **Gerenti** <գերանդի – (ըստ Ռ. ԴանկոՖի, ALT, 35, № 96)

Թուրքերենը հայերենից է փոխ առել **kerenti, gerenti «tirpan»** բառը (սա էլ հունարեն է): Գիտեն **gerenti**-ն Տրապիզոն, Ամասիա, Ռիզե, Կարս վայրերում, Մաշկայում, Կարսում՝ **kerenti** ձևով, **kerendi** Կարսում նաև **merendi** ձևով: Փոխ են արել նաև աղբրեջաներենում (ADIL, III, 52): Հայերենում **գերանդի** (ՀԱԲ, 1, 540), բարբառներում (ԳՔ 221), **մարանդի-մարանդում** (ԳՔ 761) խոշոր, կեռ մանգաղ, ընդհանուր հայերեն է՝ վկայված գրաբարից:

10) **Kandiref** <Կանդրիվ

Թուրքերեն **gandirif** (երզինջան) «Արորը լուծին կապող մասը», **gandirif kayıta** «Մայլերի լուծը առեղին կապող կաշեփուլը», **gandiref** (Վան), **kandirif** (Գյումուշհանե, Աղդի-երզուրում): Ավելի ճշգրիտ բացատրություն ենք գտնում Գյումուշհանեի **kandiref**-ի նկարագրության ժամանակ. «Արորը լուծին կապող Ա-ի նման կաշեփուլը կամ կորված ճյուղը»: **ğandirif**

(երզուրում). «Լծկանները լուծին կապող փայտի մասը»: Այս բացատրությունները վերջված են Ռ. Դանկոֆի «Թուրքերենի հայերեն փոխառությունները» և «Ժողովված բառարան» գրքերից: Սեկ այլ շրջանում **gendiuf**-ը բացատրվում է. «Կովերի վզին անցկացվող կիսաօղակ կոր ճյուղ»:

Գ. Աճառյանի ԳԱԲ, 2, 512-513 և ԳԲ 547-ում գտնում ենք **կանդրեօի**, գրաբարում՝ **կանդրի-ի** հետևյալ բացատրությունը. «Փայտն մեծ ամուր», բարբառներում, «Կեչի կամ հացի ծափ փայտից շինված օղակ, որ արողի ծայրն են անցկացնում և նրա վրայից փոկով արորը լուծին են միացնում»: Այս հարմարանքը գտնում ենք նաև աքքադերենում **kanduru** ձևով (CJA, 227218): Երկրագործական մյուս գործիքների հետ գտնում ենք նրա պատկերը՝ ԵԱԳ-ում (էջ 285-289, 283): **Կանդրիվը** միջագետքյան քաղաքակրթությունից է փոխանցվել հայերենին, իսկ հայերենի բարբառներից էլ թուրքերենի բարբառներին:

11) **Gam(II)**-կամն - **gemlemek**-կամնել

Յորեն կախելու հարմարանքը կոչվում է կամն (ԳԱԲ 2, 502): Ծանոթ է թուրք բարբառներին: Այն առկա է նաև աքքադերենում քայալան ձևով (**qamû, qemâ (III) AHW, 913, H. Mieroux, CJA 207**) քայալանը՝ կամնել: Հայերենի բարբառներից թուրքերենի բարբառներին է փոխանցվել այս անվանումը տեխնիկայի հետ միասին (**DS 1905, gam (III), DS 1987 gemlemek** « Էրզինջան, Էրզան, Սուլայքոյ): Լան **gem (I), gem (II)**:

Քուռակ

Չայերենի **քուռակ, քուռիկ** – ծիու կամ էշի ծագ (ՉԱԲ, 4, 594) ավանդված է դասական շրջանից: Պահլավերենի *kurrak* ձևից: ԳԲ 1125 **քուրու** - էշ կամ ծի կանչելու ծայն, **քուռի, քուռ, քուռով** – քուռակ կանչող ծայն:

Լեզվաբանները ճիշտ են որոշել, որ քուրքերենի բարբառներին այս բառը տարբեր աղավաղումներով է անցել: Ինչպես՝ *kurrak, kirrik, kurak, kur, kurik, kuri* և այլն (DS 2822-2330, 3002, 3011, 3046, 3048, 4572 և այլն): Այս բառի փոխարեն քուրքերենը գրոծ է ածել **tay** կամ **əyyək sıpası / yavrusu, sıpa** բառերը: Մեր կարծիքով ավելի վաղ հիշատակումներ կան շումերերենում *kur*, վաղ բաբելական արձանագրությունները՝ *kurr*, խեթական *sısu kurrātu, kur-ra* և այլն (H. Микрчян, СЯА 260):

Գդի

Միջագետքյան մշակույթից ժառանգած հայերենի արքադական ծագում ունեցող բառերից են **գդի, գիդի** «ոչխար, ուլ» (ԳԲ 223), **կտի, կտիկ, կտո** «այծ» բառերը, **կըտի-կըտի կամ գդի-գդի** ոչխար, գառնուկ, ուլ կանչելու ծայնարկությունները՝ (ՉԼԲԲ Ա, 232, Գ 180) խոտորջուր **կտիկ-կդի** Արարատյան **կտիկ** խոտորջուր, Կան «այծ», ՉԼԲԲ, 376 **կտի, կդի, պստիկ այծ** և այլն: Թուրքերենի բարբառներում ևս *güdük (I)*՝ 1. Այծի ծագ, ուլիկ, 2. գառ, 3. շան ծագ՝ **güdü-güdü (IV), güdüğ (II), güdik, güdi** կանչելու – ծայնարկություն (DS 2031-2032): Արքադերենում *gödu*:

արամերենում **gadi**, եբրայերենում **gadi**, արաբերենում **gdi** (Soden AHW, 273, *Sapane*, TPC 148, *H. Mkrtyan*, 260-261):

Թուրքերը Անատոլիայում չեն եղել ո՛չ աքքադական, ո՛չ էլ արամեական տիրապետությունների ժամանակ, իսկ արաբերենի **gdi**-ից սպասելի էր թուրքերենում **cađi**, ինչ չկա, ուստի վերոհիշյալ ձևերը միայն հայերենի միջնորդությամբ են փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին:

Միջատներ

Թեև քնածայնական ծագումով են առաջացել մի քանի միջատների անունները, ինչպես հայերենի **ծրճիր**, **ծոթկ**, **ճպուռ** և այլն, սակայն հայերենից փոխանցվել են թուրքերենի բարբառներին: Թուրքերենում **curuk (II)** – օջախի մորեխ (Այդն, Կրոպիճ, Արճեշ) **DS 1019, circir (I), cırcır (I) – Augustos boceđi** կամ **cırcır boceđi, քւրքւր, cırcıra** և այլն (DS 926): Այս բառը առկա է աքքադերենում ևս **şirşir, ʿarşar ճպուռ** նշանակությամբ (Von Soden, AHW, 1086-1087, *H. Mkrtyan, CJA*, 327) և հայերենի բարբառներում, որոնցից էլ թուրքերենի բարբառներին է փոխանցվել (տես **ՉԲԲ**, 432 **ճիրճիրայ**, 452 **ծրճիր**, **ԺԳԼԲԲ**, 3, 229):

ԲՈՒՍԱՆՈՒՆՆԵՐ

7. ԿԼԿԼ

Հայերենի և աքքադերենի հետ ընդհանուր քառապաշարի մեջ գտնում ենք նաև **գԼԳԼ, կԼԿԼ, գԼԳԸԼ, գԼԳԼ** «կորեկի նման մի բույս է՝ **սպիտակ կորեկ** *մուշ, Տարոն, Մալաթիա, Մասուն, Ան, Խարբերդ* (ՊԲ 232, **ԳԼԲԲ**, Ա 248, **ՉԱԲ** 1, 566, 2, 586)»: Այն անցել է թուրքերենի բարբառներին **gılgıl (I), geigel (IV), gülgül (III)** ձևով, որ նշում է **DS 2041, 2077, Pulur 9, 109**: Աքքադերենում հայտնի էր

qal-qal գրությամբ (Von Soden AHW, 895, H. ՄԱՔՐՄԱՍ, ՇՂԱ, 276-277):

8. Անանուխ

Ամբողջ թուրքերենի բարբառներում առկա է ըստ DS-ի (268, 4420) **semizotu**, **Mente** բառը **annuh**, **annak**, **anuh**, **annuk**, **anuk** արտասանությամբ, որոնք փոխ են առնված հայերենի զանազան բարբառներից, որոնցում նույնպես այս բառը գտնում ենք տարբեր աղավաղումներով: Ինչպես ցույց է տվել Յ. Աճառյանը իր ՀԱԲ, 1, 180-ում: Այն ավանդված է V դարից **անանուխ** ձևով: Իսկ սա էլ **ananihu** ձևով առկա է արքայերենում և հավանաբար խոսիչներն ծագումով է (տես Von Soden AHW 50, H. ՄԱՔՐՄԱՍ, ՇՂԱ 167-168): Երևան, Ջուղա՝ **անանուխ**, Կարս, Ողղոսքո, Սեբաստիա՝ **աննուխ**, Ալև, Ջեյթուն, Խարբերդ, Չաճճ՝ **անուխ**, Ալաշկերտ՝ **անուխ**, **աննխ**, Չաճճ՝ **սնուխք**, Ագուլիս՝ **նանու**, **նանուհ** (տես ՀԱԲ 1, 180, ՀԼԲԲ, Ա, 69):

9. coput<ճպատ

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում տարածված մի բառ է ճպատ, ճպատ, ճպոտ, ճպուտ, ճպլոտ բառը, որը նշանակում է՝ բարակ վարդ, դալար ճյուղ, զավազան (ՀԲԲ 432, ԳԲ 715, 733, 734, ՀԼԲԲ, Գ 389): Միջազգային հին բառերից է. կա արքայերենում՝ **yppatu** (տես H. ՄԱՔՐՄԱՍ, ՇՂԱ 215, AHW 1104, **delitzsch 571-572**): Թուրքերենին փոխանցված պիտի լինի հայերենի բարբառներից, ուր գտնում ենք **cobut(İ)**, **cmbut** – կարճ, ամուր մահիակ նշանակությամբ (DS, 993):

10. ՅՈՒՆՎԻԹԻԼ

Հայերենի շիթիլ «սածիլ» բառը ծագում է սեմական (եզրուներից, ըստ Գ. Անաոյանի (ԳԱԲ, 4, 639-640): Այն առկա է աքքադերենում **šatašu**, ասորերենում՝ **šitšu**, «ծիլ, ընծյուղ, տնկել (տնկի)» նշանակություններով, եբրայերենում՝ **šti** – տնկել:

Հայերենի բարբառներից անցել է քուրդերենի բարբառներին, ինչպես նշում է **DS 3788, 4729, šitił, šetił, šitiłemek** – ծաղկի սածիլ, սածիլ շիթիլել նշանակություններով: Որոշ բարբառներում, ըստ **DS 1243, DS 4473**, առկա **çitił, çetił, çitił, DS 1245, 4473** ձևերը – կանաչիկ, բանջարեղենի սածիլ նշանակությամբ:

11. ԿՈՒԼԱՆԵՐ, ԿՈՒԺԵՐ

Բնածայնական ծագումով են առաջացել բազմաթիվ կուլաների, կուժերի անուններ, որոնցից մեծ մասի անունները ժողովրդա-խոսակցական բարբառի միջոցով անցել է քուրդերենի բարբառներին: Սիա դրանցից մի քանիսի անունները՝ Ա.Պետոյան, ԱԲ, 205, 450, **բղբղիկ, կուլկուլակ**, Գ. Սարգսյան, Բալու, 376 **ԳՅԼԳՅԼ 1) kikuł (ԳԲ 602), զԼԳՅԼ (ԳԲ 232), 2) Կ. Գաբիկյան ԲԱԳ 142, ԳԼԳՅԼ, պԼպԼ, 3) Եվդոկիա քսիքս, 4) Գազանջյան քղքղ էջ 51 պղպղիկ, խորխորա, 74: Վզիկները հատուկ նեղացրած կամ ծակուտկեն կավե ցանցերով պատրաստված սափորները քուրդ դատարկելիս խորիդավոր հաճելի ձայներ էին հանում, որոնք նախկինում զործ էին անվում տաճարներում մոզական արարողությունների ժամանակ:**

Բնածայնական ծագումով կուլաների (տես ՇՅԱ 329-332) անվանումները մեզ հայտնի են մեր թվականությունից առաջ III-II հազարամյակներից՝ աքքադական և խեթական

արձանագրություններից, ուր հանդիպում ենք **kiikil** և **hab-hab** (տես **Friedrich J. HW 344, Von Soden, AHW 321-322, 500**) և այլն: Փաստորեն Ամասուլիայի և Միջագետքի ժողովուրդներից այս կուլաների անունները անցել են հայերին, իսկ հայերից էլ թուրքերին միջին դարերում:

ՀԱՐ ՈՊԻՆԵՐ

1. **Ալ(ը)** - էգ. աներևույթ չար ոգի, որը թշնամի է ծննդկաներին, նոր ծնվածներին, երիտասարդներին (Բիւրակն, 1898, էջ 296-297, 1889 էջ 70): ԳՐ, 51, 53 ԳԼԲԲ, Ա, 11, 18-19 Ալբու կոխած (Ակն, Արամա, Արարկիտ, Խարբերդ, Երևան, Ղարաբաղ, Կեսարիա, Բողազլըջան): Կլավի Եան Ալապուժուկ, ծագումը շատ հին է՝ Միջագետքից: Գրել ենք ՊՐԳ-ում (1970թ.) դեռևս № 2, էջ 242 Եան Բեյրութում լույս տեսած «Պատմագիրք Յոզգաթի և շոջակայից հայոց», 1988, էջ 151, որ հանդիպում է մ.թ.ա. XXIIIդ. **Alu** ձևով (**Von Soden, AHW 395**)-ում տարածվել է նաև Միջին Ասիայի ժողովուրդների մոտ (**Albasati**): Հայոց բոլոր քարբառներում անկա է, որոնց միջոցով փոխանցվել է թուրքերեն քարբառներին, տես **DS 207-208, AL basmak** «Ալը կոխել»՝ տարածված է Ամասիա, Մերզիֆոն, Արդանուշ, հարևան տարածքներում:

2. **Խիպլիկ, խիպլակ, խպլիկ, խպլիք** - մղձավանջ առաջացնող ոգի (ԳՐ, 472), երևակայական չար էակ (ԳԼԲԲ, Բ, 324, 2, 365, ԳԼԲ 2, 368-369): Այս չար արքադերեմում գտնում ենք **habal** - (**hbl**) - բռնություն, ճնշում (**Von Soden AHW, 301-302, F. Delitzsch,**

AH, 266-267, CJA, 178): Սա այն ոգին է, որ մղծավանջ է առաքացնում քնած մարդկանց մոտ: Գրել ենք այս մասին դեռևս 1970թ. ԴԲԳ №2, էջ 247 և Բելյուսի եօզկարի պատմագրքում, էջ 152-ում: Հայերեն բարբառներից անցել է թուրքերենի բարբառներին (**DS 2356**): էվլիյա Չելերին նույնպես հիշատակում է այս չար ոգու մասին (**Էջ Glossary, 107**): էվլիյա Չելերին թուրքական հանդեսում 1989 թվականին **Journal of Turkisch stud, 13, 1989թ.**:

Տարածված է զրեթե թուր հայերենի բարբառներում (Մուշ, Չամչեն, Ալաշկերտ, Տարոն, Պոլիս, Կան, Նոր Լախիջևան, Կեսարիա, Կարս և այլն), ՀԼԲԲ, Բ, 365-ում տրված են հիմնական նշանակությունից բացի 12 նշանակություններ և: Թուրքերենի էրզիմջան, էլյազիբ, Մարաշ, Սվազ, Մաչլա, Գեմչին և այլ բարբառներում է տարածված:

3. **Գարոս, գարուսա, գարոսիկ, գարուս, գափոս** - նրևակայական չար ոգի, որ գիշերները քնած մարդկանց է չարչարում, չորում քլին, խեղդում (ՀԼԲԲ, Ա, 226, ԳԲ 213 - **մղծավանջ**, Բիւրակն, 1900, 694-695) նաև **քափոս**: Հին Սիլջազեստրյան ծագում ունի. **gabaşu** ձևով արքայական արձանագրություններում ենք հանդիպում, ակկ. **gabš** (ադնառը ***gbs**) «ծանր, ճնշող, հսկայական» (**Von Soden AHw, 301-302, F. Delitzsch, AH, 266-267**): Հայերի մոտ քացատրվում է. «Գարոսն էն է, որ գիշերները կը գաթի վըր մարդու քլին, որ մարդ խեղդե» (ԳԲ, 122): Հայերենի բարբառներից անցել է թուրքերենի բարբառներին, հնչում է **kapus, kobus** - քափոս, ինչպես պարսկերենում է (ԳԲ 213): Տարածված է շատ բարբառներում (Բուլանջլի, Քղի, Չարսանաջկ, Նիկոմեդիա), (տես նաև CJA, 177-178):

SUMMERY

In Turkish dialects are preserved nine terms concerning agriculture, irrigation, as well as some names of animals. These terms may be of ancient Mesopotamian origin and may have penetrated into Turkish through the Armenian language.

1. **külba, külbe, kürbe "çapa"** <arm. քուլպա <akkad. kalappu
2. nat "tırpan sapı" arm. նաթ <akkad. nat, arab. nat
3. nodul, mudul խթանի ծայրի քիզը <arm. մոտուլ-motul, motil <akkad. Summer MUDUL, MUDLU
4. manger - փայտե փոցիչ <arm. manger - մանգեռ <akkad. *managaru
5. korob - դաշտի տնակ, խրճիթ < arm. Korop - կոռոս <akkad. Kurupp, bit kurupp
6. kurun, kurna, gurna - ծորակի տակ կոնք, հավուզ <arm. gum <asir, akkad. summer GUR
7. hop (III) "havuz" ուփ, հուփ, հոփ <arm. hup, hop, op «քրափոս» <akkad. upp (II), hupp <sumer UB, HUB
8. masos, masis, meşes, messa, marsa, masta խրան <arm. մասուս (masus, masos, masusa) <sr. masus
9. gerenti kerenti "tırpan" <arm. gerandi - գերանդի
10. **gendürüf**, gendürif «փայտե աճուրթ», կաշեփոկ <arm. kandıriv <akkad. kanduru
11. gam(II), gemlemek < կամն, կամնել < akkad. qamo, qamo(III)
12. kurruk, kirrik, **kürük, kürü**, kurik, kuri «քուռակ» <arm. kurak, kuru, kuri - քուռակ կանչելու բացականշուրջուն, pehl. շուճ. Kur, heñh sisu kurrutu
13. güdük (I) - ուլիկ, գառ, ցւժ, ցւժ, ցւժ, ցւժիկ <կտիկ <arm. gdi, kti, kütk ոչխար, այծ <abr. gedi, aram. gədi, akkad. gadu «ուլիկ»
14. cırcır - մորեխ, cırcır, curuk (II) <akkad. փրփր ճոխկ. curuk (II) ocak çekirgesi (օջախի մորեխ), şorşor ağustos böcek:
15. gilgî (I), gelgel (IV), ցւցւլ (III) - սպիտակ կորեկ <arm. kıkıl, gıgıl, gülgil (կլկլ, գլգլ) < akkad. qalqal

16. ananuh, amuk, anuk, anuk menthe - անանուխ <arm. ananuh, akk. hurr. Ananihu

17. cobut(i), cmbat < arm. cpal < akk. sippatu

18. šitil < arm. շիֆիլ, akk. šatal, šti

19. gulgulu (DS 4571), gulgi (I) DS 2041, gilgil (II) DS, 2149, kulkula DS, 2996 <arm. kikul (կլկլ), gulgi (գըլգըլ), <akk. hilit, kilkil, hab-hab (AHw, 321-322, 500, HW, 344):

ԲՆԱՉԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՊԱՏԱԳԱԿԱՆ ԶՈՒԳԱԴՐՊՈՒՄՆԵՐ

Աշխարհի տարբեր ընտանիքների լեզուներում անգամ կարող են մի քանի պատահական նմանություններ լինել, այսինքն նույնիմաստ և նույն հնչմամբ բառեր և այդ կարգի բառերի մեջ մեծ տոկոս են կազմում բնածայնությունները կամ նմանածայնությունները (Բացականություններ, աղմուկի նմանածայնություններ, հոդդորանք, կոչ, կենդանական շնչավոր և անշունչ առարկաների աղմուկների նմանեցումներ և այլն): Այս իսկ առումով էլ քուրքերենի և հայերենի մեջ այս կարգի համընկնումները դժվար է փոխառություններ համարել: Միայն այս դեպքում կարող են մեզ օգնության հասնել Համշենի բարբառի նման խիստ ընդգծված ինքնուրույն բարբառները, ուր հնչյունական անցումները անտեսել այլևս մենք չենք կարող:

Այնուամենայնիվ, մենք ցանկանում ենք այստեղ րերել բնածայնական կամ նմանածայնական բառերի մի ցուցակ, որոնք ընդհանուր են երկու լեզուներում և դժվար է պնդելը, քե ով է ումից փոխ առնողը և ով է առաջինը դրանց կերտողը: Կան նաև դրանց

մեջ մի նրբորդ լեզվից եկող բառեր, հասկապես արաբերենից և
 ֆարսերենից (պարսկերենից), որոնցից անկախաբար կարող էին
 վերցնել և՛ հայերենը, և՛ բուրբերենը կամ անկախաբար կազմել
 իրենց բառակազմական կանոններով: Օրինակ, հայերենի **ախ ու
 վախ, ահ ու վախ** բառը, որը կազմված է **ախ ու վախ** կամ **ահ ու
 վահ** եզրերից նույնությամբ գտնում ենք **օսմաներենում** և
գրական բուրբերենում **ահ մ vah** (OSTS, 13, 743) արաբերենից
 վերցված մի բառ է բուրբերենի համար, իսկ հայերենը ինքն է
 կերտել իր իսկ բառակազմական միջոցներով: **Յնդկահավ**
 հասկացության համար բարբառներն ունեն **ջուլջուլ** կամ **ճուլճուլ**
 և **ճավճավ** (ՅԼԲԲ, 9, 422, 9Մ, 9Բ 709, Սիվրի-Յիսար)
 բնածայնական բառերը, որոնք իրեն իսկ հնդկահավի արձակած
ճուլ-ճուլ կամ **ճավ-ճավ** բացականչություններից են առաջացել:
 Բուրբերենի գրական լեզվում ունենք **hindi, culuh** «հնդկահավ»
 բառը, սակայն բուրբերենի բարբառներում նույնպես առկա են
 վերոհիշյալ **cavcav** (II DS 865 հնդկահավ) և **culcul** (III Յնդկահավ
 կանչելու ձայն DS 1012) բնածայնականները, որոնց ծագման
 մասին կարելի է ենթադրություններ միայն անել, քե նրանք անկախ
 գոյացություններ են երկու լեզուներում էլ և կամ հայերենից են
 փոխառյալ և ընդհակառակը հայերենն էլ բուրբերենից է փոխառյալ
 և ոչ քե ինքնուրույնաբար է կազմել այդ բառերը: Հայերեն **բաղ-ժ**
 ենթադրվում է իրանական **bat-ից**, որի ինչ լեզվից լինելը չի
 վճռված (ինչպես և **կատու** բառինը, որը նույնպես առկա է շատ
 լեզուներում): Գտնում ենք նաև բուրբերենում **bad, badt, badik**
 ձևերով կարող էր վերահաստատվել այս բառը հայերենից կրկին
 բարբառներում:

Ի՞նչու հայերենից է փոխառյալ տրվում բուրբերենի **նis, tis**
 - **անձայն փուկ** բառը (ALT 51, TS 762), **pist** (DS 3463,4650) -

կատու վանելու ծայնարկ (ALT 192), կամ **pisil** –Օ հայերեն **փիսիկ**-ից (ALT 192), **bzzoz, bzzal** (ALT,26-27), **xuramk** հայերեն **խաակ** (ALT 179), **tuktak** –ժամացույց – հայերեն **քքքք** –ից, **carcar** –՞ հայերեն **ճառճառ**-ից (ALT, 184), որովհետև բացակայում են դրանք այլ բուրբականներում:

Մեծ թիվ են կազմում **բնածայնական ընդհանրությունները**. դժվար է անդել, թե որ լեզուն է որից փոխ առել այս կարգի բառերից շատերը: Այսպես օրինակ, **հայ. օիվօիվ** թուրք. **oivov**, **հաֆ-հաֆ hav-hav, həy. հայ. չըք-** բնածայնական արմատից ունենք՝ **չըք-**ալ «մետաղյա մի բանի ձայն», **չըք-**իկ «Միջամատի և թթամատի հարվածից առաջացած ձայնը, պարելիս», **չըք-**ոց «չխկոց, կայծքարին հարվածելու ձայնը», **չըք-չըք-**ալ «ճրագի, կրակի այրվելու ձայնը», **չըք-չըք-**ալի, **չըք-չըք-**ան, **չըք-չըք-**ացնել, **չըք-չըք-**ոց, **չըք-վըք-**ալ, **չըք-փըք-**ոց, **չըք-ի-վըք-**ի /ԳՔ, 989/ և վերջապես **չըք-**ել ձևերի դիմաց թուրքերենն ունի միայն **չւր** TPC 189 «պատմվող քրթի ձայնը» կամ **հայ. չք-**ալ, **չըք, չք-**իկ, **չք-**ամատ, **չք-ռ-**տալ ձևերի դիմաց թուրքերենն ունի **չի** TPC 189 «չրթոցի, շշուկի, աղմուկի թույլ ձայնի նմանակում» **չւրչի** (II TPC 189), «չթթոց», **չւլամակ** «չթալ, ճրալ, ճացել, պայթել, ճրքալ, կտտորվելու ձայն», **չւլամա** «ճայթոց, հուփ-հօք, հոպպա-հօք» (TPC 171-172), թուրք. **չատ** (II) թխկոց, **չատ-չտ, չատ-բաթ**՝ կամ՝ **հայ. չաթ-չուր** /ԳՔ 974/ «կտտորվելու ձայն», **չաթ-փուր** /ԳՔ 874/ «եզիպտացորենի խորոված հատիկներ» /աշիճուղիՎ, հայհույ, հայհայ hayhuy, hayhay, **տւււ, տւււ, էււ, էււ** – **հայ. քրքլսկ, քրքի, տըկ-տըկ, տ-հայ, թու** և այսպես կարելի է շարունակել, սակայն մեզ հետաքրքրող գործին այս կարգի զուգահեռները օգուտ տալ չեն կարող:

Ասեմք, որ բնածայնությունները, կոշականները, ինչպես օրինակ, ահա, հա, օհո, պահպահ, հայ-հայ, վայ-վայ, հո, քահ-քահ, փիս-փիս, քուշի-քուշի կամ հենց քուշի, փիսիկ, ծիվօծիվ-ջուլ-ջուլ, չոշ, չոշո, չոշիկ, քըռո, Ֆըռ և այլն մոտավորապես կազմում են հարյուրից քիչ ավելի: Սակայն ժխտել չի կարելի թուրք- **ահնահ**-ի կապը հայ. **ախուվախի** և **suspus**, հայ-**սուսուփուս** բառերի հետ: Թեև մենք ասում ենք սրանք զուգահեռների կամ համապատասխանությունների ակունքները ճշտելուն քիչ են օգնում, սակայն հնչյունական համապատասխանությունները բանալի են մեր ձեռքին ճիշտ կօտելու համար բաղաձայնական սիստեմների համապատասխանությունները և անցումները: Օրինակ, եթե կատվին կանչելու համար ռուսն ասում է **կիս-կիս**, իսկ հայը **փիս-փիս** և թուրքը, պարսիկը **փիս-փիս**, ապա արդեն այստեղ բնածայնական ընկալման հետ մենք գտնում ենք հնչյունական համապատասխանությունների օրինաչափությունը «**քուշու, քուշի, քուշիկ**» թուրք. **կսս, կսս «շուն», քուշի-քուշի, քուշու /ԳԲ 1124/-Ք. կսս «մոտ կանչելու ձայնարկություն»** և **օշտ «շուն վանելու ձայնարկ» /ԳԲ, 1135/- թուրք. հոջ, օշ /ԳԲ 412/ փիս-փիս, փիստ, հայ. քաքա, քաք «կեղտ, կղկղանք»- թուրք. **kek, kaka «կեղտոտ, աղտոտ», հայ. գլգլ-ալ – թուրք. ցսցս, հայ. գոգո-ալ – թուրք. ցսցս, հայ. ճրճիր «ճպուռ» – նաև ճոճո-ալ – թուրք. ցսցս «ճպուռ» նաև ցսցս - ճիկ, հայ. ճառճառ թուրքերեն՝ **carcar** և այլն:****

ցսցս – գլգլալ, ALT, 36
kekoc - կակազ ՉԱԲ, 2, 488
gidi-gidi (DS, 2074) - այծի ձագին կանչելու ձայնարկություն /ԲԲ, 376/

գտի գդի, կտի, կդի-կդի
 աքաղ. **gedu**, արամ. **gedif**,
 եբր. **gedi** արաբ. **ğdi** Գ.
 Աճառյանը կարծում է

թուրքերենից է (տես ԹՓՔԱ, 223)

ցւժ **ցւժ** (DS, 2031) կտր կտր, կտր ԱՍԱ 117/ 1. այծ, 2. պատիկ այծ

ցւժ (DS 2032) 1. ուլ, 2. գառ

ցւժ 3. շան ձագ, 4. բոխախ, գդիկ-ուլ

Kıcırdamak – կրծել, կրծնել ՔԱՐ, 2, 683

ցւժ (IV) (DS, 2055, TPC, 396) – կռուալ-չոր բանի կոտորվելու ձայն ՔՔՔ, 375, 422

ղըրժ, **ղըրժացնել**, **կրժըսել** – ատամները, դանակի կտրվելուց կամ ատելի մտցնելուց հանած ձայնը (ԳՔ, 568, 696, 698)

կըրժ – կավիճը տախտակին քսվելու, նոր կոշիկի ձայնը, դոժտալ, դրժացնել

ցւր (TS, 306, TPC, 396) խորթ, ղըրտ, ջըրթ, ղըրթ, գլղոր գլղոր **ցւժ** **ցւժ** – ուժեղ մի ձայն. Արեւման

Գլղոր գլղոր աշխատում է:

ցւմցւմ (gumgumu) – փոքրիկ կավե ջրաման, **գըմգըմ** – սափոր, կուլ-կուլակ ԱՍՐ, 111/

ցւմցւմ (DS, 2194) պղնձյա ջրաման, գումգում

kumkuma (TPC, 572)

ցւմ – գոմի ALT, 37-38

ցւցւմ (DS, 2190, 2216)

ցնցւմ – գլուգլում ԱՍՐ, 159/ Երզնկա կյուզյում

ցւր (տեսնա) (DS, 2199)

բուխ, կուրթ-բուխ ALT, 86

ցւր – գորան ԱՍՐ, 113/

ցւր – կորան /ԳՔ, 700/

ցւր – կորել – հալի ձայն հանելը մինչև բուխ նստելը

ցւկ – **ցւկ** – **ցւկ** – հալի ձայն հանելը նախքան ձու անելը – ատամների տակ ուտելիս հացի կամ պտուղի ձայնը:

քւրկ (3480) – պոթ-թկացնել, փոթկացնել

քւր քւր (DS 3455) – բուն-բուն

dah dah – դահ դահ

dandini (TS, 193) – մանուկներին թոցնելու խաղ՝

դանդան, **դանդին**, **դանդալ**

dindin (DS, 1463) /մնկ/ նվազարամներին տրվող

անուն՝ **դնդն**, **դնդմ**, **տմտմ**

durdur – տոտո (ԳՔ 1045)

de (II) /DS, 1391/ – դե, սալա, հայդա դե

de (TS, 187) – դե, ել դե / հա-սալ, սալա

di (I) – ահա դիհա, տիհա, տիյա

dihe

deh (TPC, 215) դեհ

dumbilik (DS, 1459) – դափ տմպիլ-թմբուկ /Աս. Չրս. Բլ/

dombalak (II) /DS, 1551/ – ուռած, փրված, գեր երեխա /ԳՔ, 1034, ՔՔՔ, 630/ զիդ, փափուկ, տմբիկ, պարարտ

թմիլիկ, թմբիկ (ՔՔՔ, 167, ԳՔ, 369) DS 1476

dizdiz > պիծակ-հայ.

տղտղան

dızdız (TPC, 227) - բզզ
թմալել - փորը ուռնցնել շատ
ուտելով կամ խմեցնելով
dızılı - դզզող տմալկացնել
- շատ ուտելով փորը
ուռացնել

dızlemek - դզալ, դզալ
տմալիկ - 1. ուսած, 2. կարճ,
կլոր, դզալ, դզալ, դզզալ

domdom (II) /DS, 1552/ -
կուպիտ, համառ. հնչո՞ւ են
դոմդոմ խոսում դոմդոմ,
դոմդոմ (ՔԱԳ, 170), դոմ
(ԳՔ, 167) - թանձրամիտ,
դմբո, բթամիտ, տխմար,
Դոմ, Վ. Պետրոյան (ՍԲ, 116)
խուլ, անխելք

diringi (DS, 1517) - մեկ
հոգով տղամարդու պար-
տքնզի - տղամարդու մեկա-
պար՝ զուռնի տրնզի

laylay (DS 3068) - օրորոցա-
յին լայլայ (ԳՔ, 409)
օրորոցային

loyle
է, օն (DS 2501) ի՞
(ԳՔ 396)

e (TS, 242) - է
eh, ehay DS 4492
ehb thb DS 4491 eh
eh (TS, 247, TPC, 262) - th
th

evah (OTS, 20) - էվախ, հմմ.
dabah
ավաղ / դարաղ
միացնում է սրս. **avah-ին**,
որի ծագումը անհայտ է
Պարսկերենից պիտի լիներ
awah

eqsus (TPC, 261) - ախոս
ախոսա/ պարսկերենից է
afsus է հնարավոր
eyvah (TPC, 285) - էվախ
այ վախ, ալաղ

furfira (DS 4503) ֆոֆուա-
ֆոուալ ALT, 194

fur fur (TS, 280) - պոտովելով
ֆուալ, ֆուալ

furlanmak - պոտովել
ֆոֆուալ

furlaşmak (II) /DS, 851/
ֆուֆուալ (ԳՔ, 1141)

furik - ֆոիկ ֆոիկ
furik qurik (DS, 1855) -
ֆուֆուիկ

բլս բլս - ֆոբշալ
fis (TPC, 300) - ֆոբսա, բիս
ֆոբսալ, բոբսալ.

ֆոբսալ
fis fis (TS, 285) - ֆոֆո
շնչել, խոսել ֆոֆո-ալ

fis fis (TS, 281) - ֆոբուս,
կամաց բոբսալ

fosfos - (DS 1877) - ֆոֆոսո

gargar (TS, 293, 306) 1.
գոգոռոց, 2. քամիչով ջուրը
դվար հոսեցնող կում

գոգոռոց, գարգարալ
gurgur etmek (DS 2056) -
շատ խոսել, շարակրատել.

գոգոռոց, կոկո անել
gergeruş (DS, 2006) -
գոգոռոց գոո

արմատից, ALT, 38
hava gergeruş etti korus
Biesing, 45, no. 49

gūdū gūdū (DS, 2213) – շուն կանչելու ձայնարկություն Գարշամբա, Մերզիֆոն, Անասիա (ԳՔ, 1122) – բուբու բուբու, բուբ-բուբ. բուբի-բուբի, բուսիկ, բուբիկ ALT, 87

gugū – (DS 2041), **kukū** - մի տեսակ կուլա ԳՄԲ, 1, 564, ԳՔ, 232, ԳԼԳ

gulu-gulu (TS, 322) – հնդկահավի համած ձայնը - ԳԼԳՆԳ, ԳԼԳԼ 1. ԳԼԳՆԳ, 2.

gulgule (TPC, 360) – 1. ԳԼԳՆԳ, 2. Խառնաշփոթություն, բոհուրոնի Առես **ճուլ-ճուլ**, **բուլլ-բուլլ**

gugumavka, gugumavik (DS, 2190)

gugumavk, gugumavuk

guguk (kuşu) – կկու (TPC, 360) TS, 322 կկու, կուկուր, «հավիկ»

kuku (TS, 496) **կուկու** (ԳՔՔ, 365)

gurk, gurt tavuşu (DS 2199) **կուրք - բուխ** (ԳՔ, 606)

gurgur (TPC, 360) – 1. Գոզոնգ, 2. գոզոնոնգ կոկոս անել (ԳՔ, 613), կոկոսալ –

gürgür (DS, 2236) – հնդկահավ **կուսլուս** – հնդկահավ (ԳՔՔ, 368)

gürgür (TS, 322) – աղմուկ, գնկոնգ

gurgur (TS, 322) – աղմուկ, Գոզոնոնգ, գնկոնգ Գոզոնգ, գոռալ, գոռալ, Գոզոնալ, Գոզոնալ

gür (TPC, 368) – գնկոնգ, աղմուկ **կրկրալ** (ԳՔՔ, 380) հավի մեղմ ձայն հանելը

gürültü (TPC, 369) **կոկոսան** (ԳՔՔ, 373) կոկոսալ

gurav (DS, 2053) **կոկոնոնգ** – գորտի, ազոսալի ձայն

gurav gurav (i) – կապտագույն ազոսալ կրոնագրոս-ազոսալ (ՍՔ, 159)

bisik, bisil, bisil-bisil (DS 704) – կատու կանչելու ձայներից, **bisil** – կատու քշելու - փիստ, փիսի փիսի, փիսիկ

bez – բզզալ, բզբզ (ԳՄԲ, 1, 444-445)

bara bara – բոռալ

boçuş – բուչել, ALT, 30

buk – բուք ALT, 32

a ա

ah ահ, ախ

ah ü vah (OSTS, 13, 743) տես vah ահ ու վախ / ախ ու վախ

buva (DS 807) – բու (ԳՄԲ, 1, 478-479) բնածայնական բու

aha, aha (-han) TS 62 (DS 121-123) – (DS, 187) Aha bu puğıra bir çurk yapdımatık aha (ԳՄԲ, 1, 112-113) ALT, 18, քիզ քիզն

ay ալ

bubu, bubu – հոպոս (DS, 794) ALT, 172 բուբու (ԳՔ 203) հոպոս

bah(TS 80)–պահ, քահ,
պահո

baha DS 4440

bam (TPC, 94) – քիսկոց
քամ, բոմ, բում

bo, ba, be (DS, 446)

cakcak (III) (DS, 848),

cakcakl (II) – ջրադացի վրա

ցորենի վերջանալը, լուր

տվող հարմարանք - շախչախ

(ԳՔ, 875) շխչխկ, շախչախ

cakçak – տես çahçah (DS

3735, çakçak, 3738)

շախչխկալ (ԳՔ, 818)

caksek (III) (DS, 1039)

çahçah (DS, 848)

çahçaha (DS, 1035)

çagçag (DS, 1035)

şahşah (DS, 3735)

şakşak (DS, 3738)

չերչիր – քամբակի

հատերը կամ կորիզը

հանելու գործիք (ԳՔ, 879)

çarcar (ԳՔ, 574)

carcar (DS, 858) տես (928

cırcır) 1. ձեռիչ, կամնասալ,

2. բուլղուրի մեքենա ALT,

184 ծառծառ (ԳՔ, 708) 1.

կամնասալ, 2. ճոճոց

catırık (DS, 864) – փայտից

սարքվող ճաքըր-ճաքըր ձայն

հանող մանկական խաղալիք

ճաքըրուկ (ԳՔ 899-

700) «իրացանի պարկուճ»,

ճաքըրիկ (մանկական

խաղալիք), ճաքառ - ճաքառ

(ԳՔ, 699)

cavcav (III) DS, 865 – տես

cukcuk (DS, 1010, 1012) –

Արևմտյան Անատոլիա,

Քյոքսահիա, Մանիսա,

Դեմիրջի, Ստամբուլ

ծավծավ (ԳՔ, 709)

հնդկահավ Միլիոի հիսար/

çit (II) (TPC, 189)

չոթալ, չոթ, ճրտալ,

ճոթ, չոթթալ (ԳՔ, 430, 431)

çitlamak (TPC, 189, DS,

1196) ճրճրալ, ճրճրոց (ԳՔ,

879, ԳՔ, 431) չաթ-չոթ (ԳՔ

874) – կոտրատվելու ձայն

çit çit (II) DS, 1198 (ԳՔ,

879) չոթ – կոտրել

ciğci (III) DS 899

ճոճոցաղ

ciğciğa (III) DS 900 –

շատախոս ճղճղան

cu cu cü cü (DS 1021-1023)

– հավ, ձագ կանչելու

ձայնարկություն ճուճու 1.

ջուջու (ԳՔ, 939), 2. ջու ջու

(ԹՔ.)

cucug (II) (DS, 1009) – /մնկ/

հավ, թռչուն ճուճու 1.

հավի ձագ, ճու ճու, 2. հավ

(մնկ.) վառեակ

cucuk (DS, 1023)

ճուճուկ

cucuk (I) ճուճուկ / վճ

ճճճուկ (ԳՔ, 732)

cuk cuk, cüğ cüğ –

հավանոցի կենդանիները

ձագերը

Մալխասյանց, 2, 224,

Գ. Աճառյան, ԳԱՔ

cuk (DS 920) – ճնկ

cilot (DS 1220) – ապտակ

ճլոթ /ԳՔ 719/

çır (I) (DS, 1222) – բարձրից

քափվող ջուր, փոքր ջրվեժ

չլլալ, չլալ (ԳՔ,

887), չոչոլալ

ԸրԸր (VII, V), (DS, 1186)
 ԷՐՐ
Ըրիկ (II) (DS, 926) - ճճճրուկի
 նման մի բռչում **ճճիկ**
 (ԳՐ, 448)
Ըրիկ (III) - 1. ճպուռ, 2.
 գիշերահավուկ, պպենակ /ԳՐ
 735/
Ըրիկ (II) - չիիկ, ALT, 99
Ըրիկ (I), (DS, 1187) - ջրի
 խողովակ, ջրհորդան **ճիիկ**
 - ծիծեռնակ, ջրորգ, չիիկ,
 ճիիկ
Ըրտան, շորտան (1190) -
 ջրհորդան, փայտից սարքած
 ջրհորդան - / խնուս / ԳՐ, 887/
ԸրԸր (DS, 926) - 1. ջրվեժ, 2.
 Զիչ վազող ջուր, ճրճիթ
ԸրԸր - ճրճիթ
ԸրԸր (II) **ակմակ** (DS, 927)
 ԸլԸլ, ճրճր **ճիիկ** -
 Բարակ, նվազ հոսող աղբյուր
Ըրտլամակ (DS, 939) - ճրտել,
 ճրրբակ, ճրրբ (DS 925, 927-
 928, 929, 932, 985, 117, 118,
 1186-1187, 1235) ԸլԸլ,
 Ըլլալ, ծիրտ ALT, 71
Ըրուկ (III) (DS, 926) -
 Զարման, ճախարակ - **ճիիկ**,
 ճախարակ
Ըրրուկ (II) (DS, 1019) - ճիիկ,
 ճպուռ /ԳՐ 735/
ԸրԸր (VII), (DS, 928) - դռան
 ճռոց (ԳՐ, 449) ճռճուկ,
 ճռճուան-ճռիմչի հանող ճռճուան
ԸրԸր (TS, 150) - սայլ,
 մանկական խաղալիք (սայլ,
 դուռ) ճռոց, շոց
Ըր Ըր (boceyi) - ճրճիթ
 ճռչոց, ճռճուացնել

ԸրԸր (I) (DS, 926) - 1. ճռճո
 ճռճիկ, 2. ճռիկ-
 խիստ բարակ վազող
 աղբյուր (ԳՐ, 735)
ԸրԸր Բճեցի - ճրճիթ (ԳՐ
 452), ճպուռ
Ըրուկ (III) - ճիիկ (DS 926),
 ճեկ-ճպուռն (ԳՐ 448)
 ճիիկ - ճախարակ,
 ճռիկ-ճպուռ (ԳՐ, 735)
Ըրրուկ (II) - ճիիկ (DS 1019)
 ԸլլԸլլ (ԳՐ 737),
 Ըլլտալ
Ըլոտ (DS, 1220) - ապտակ
 Ըլոթ (ԳՐ 719), ALT,
 92
Շոնուր (DS, 1269) շոնուր -
 քրի փայտից երեք լարանի
 սազ ճանուր, չնկուռ (ԳՐ
 883), չոնգուր, փան.
 «ջուրակ» վրաց. «ճիանուրի»
Շորա (DS, 1000)
 ճուռա, ճուռայ
Շուրա (DS, 1028)
Շիրիտ (DS, 1212) - մորեխ -
 ծղրիտ **ճեռտ** (ԲՍԳ, 378)
Շիրիտ (DS, 963) - սրինգ,
 փոքրիկ սրինգ
Շո Շո (DS, 1253) - էջ առակ
 Զչնլու հորդոր չո չո, չու չու
Շո (I) - էջի գնալԸ
 կանգնեցնելու
 բացականչություն **չո**,
չու
Շճ (DS, 1274) - Շճ 1. գոնեչ
 կովեցնելու, 2. էչ
 կանգնեցնելու (ԳՐ, 704)
Շոցիկ չոչիկ, չոչիկ (ԳՐ,
 704)

çoçik (DS, 1253) է **չոչո-**
հշուկ, ծիուկ (ՍԱ, 515) - է
ձՅՆԿ

çoço (DS 1276) /ԳՐ 883/
ALT, 189

çös (DS, 2, 1295) - է
կանգնեցնելու **չոշ** - ո՛վ է քո
էշին **չոշ** ասել

ços çus (DS, 1273, 1305) -
չուշ

cost (DS, 1274) -
անասուններից վանդելու
բացականչություն

çuşay (DS, 1309) - ծի կամ էշ
կանգնեցնելու

բացականչություն

çuşay (DS, 1305)

çus - էշին կանգնեցնելու
բացականչություն **չոշտ-**
էշ կանգնեցնելու

բացականչություն

çüs (TS, 187) - կոպիտ
արտահայտություն

çüşük (I ձՅՆԿ.) - իշուկ (DS,
1309)

çoçik - իշուկ (DS 1276)

çös (II) - 1295 բեռնակիր
կենդանիներից

կանգնեցնելու
բացականչություն (ԳՐ, 888)

çit (DS, 176) **çit çit** -
ծրծրալ, չրջրալ **չԻՐ**

(ձՅՆԿ.) կտորվել (ԳՐ, 879)

çit (TPC, 189) ՉՔ, ՉԵՔ, ճրք-
ճրք

çitlamak չրալ,
ճրծրալ, ճրալ

çit II (TPC, 189) -
բնածայնություն **չԻՔ.**
չԻՔ-չԻՔ (ԳՐ, 886)

çertik I (DS, 1148) - մի սուր
գործիքով բացված վերք
չԻՔչԻՔալ, չրթալ-

մետաղյա բանի մի ծայրը

çirtik V (DS, 1190) - բարակ
ջրի ճամփա չրթչրթոց,
չրթոց - չխկոց, կայծքարի
զարնելը

çirtik pirtik - կտոր-կտոր
չրթչրթություն
այրվելու, ճարճատելու,
ախորժելի ուտելու ծայր

çirtmak (DS, 1190) -
կտրատել, փոքրիկ կտորների
վերածել

çirtıma - կտոր-կտոր
պատռվածք չրթել (ԳՐ,
887)

çirtım çirtım /11/ - պատռա-
պատռա, կտոր-կտոր դոմի,
արևածաղկի, ծմբուկի

կրիզները, կեղևները զատել
çirtih (DS, 1190), **çirtik** (DS,
1238), **çirtik** (DS, 4479) -

պարելիս երկու մասերի
շփումից առաջացած ծայր
չրթիկ - միջամատի և

բթամատի խիմամբ հարված
կարի մեջ (ԳՐ, 888),
չրթացնել

çırçır (DS, 1186) - **չոշալ**

çihrit - մորեխ (DS, 1212)
ծղրիղ

cop cop (**etmek**) (DS, 999) -
լողանալ ճողփի (ՀԱՐ,
3, 211), չլուփ (ԳՐ, 719-720),
չլումփ (ԳՐ, 881), **չփչփալ** -

ջրի ճողփյուն (ԳՐ, 886), չլուփ-
չլուփ-երեսին զարնված քուժ

օր ջուր, չուփ-չուփ /ձճկ/,
 լողանալ
Գահգահ – ջխջխալ, ALT, 188
 չախջախ
Գեկգեկ – չքքալ
Շաբ շաբ (DS, 1074) – չփ չփ
 անել չփչփ /վանալու
 ձայն/, չփի չփի /ձճկ/,
 լվացվել /գՔ, 889/ Գոլխ,
ճոփ տալ – ափով ջուրը
 երեսին չփփել անել (գաղձել)
 – լողանալ
capul alamak (DS, 1079) –
 չփչփացնել չփչփալ,
 չփչփացնել (ԳՔՔ, 545-546)
 ձայն, որ առաջ է գալիս չորի
 քրքվելուց կամ լվանալուց
 կամ շրթունքը կայցնելուց և
 ձեռքը ջրին ծեծելով
Շարիկ (DS, 1232) – ծափ,
 ծեծքի հարվածի ձայն, ծեփ
 ALT, 70
Շարիկ (III) – ծափիկ, ճափիկ
Շրիկ (DS, 1232)
 ճափիկ /ձճկ/,
 ծափիկ
ժափիկ
Շիկ, շիքիկ, շեքիկ II (DS,
 1143)
Շիբ շիբ (DS, 1231) – չուփ-չուփ
 Գր Գր (DS, 1232)
ՇիմՇիմ – չմչմակեր, չմչակեր
 (ԳՔՔ, 543), չիմ չիմ (չմակեր)
 ուտել
Շիմ Շիմ (DS, 1222) – քիչ-
 քիչ չմչմալ (եվդոկիա),
 չմահավան (ԳՔ, 520)
Շիմ Շիմ – տկար, հիվանդ
 Ըլլալեն, ախորժակ
 չունենալեն կամ զգվելեն,
 կամաց-կամաց ուտել, երկար

ծածծծելով՝ առանց կուլ
 տալու
շատա – ճայքել (ԳՔՔ, 3, 181)
car (DS 859) – նունետիկ,
 գրոսալ, carci – ճառ (ԳՔՔ, 3,
 188-189)
cab cab (DS 837) – ծափ
cap (DS 858), **cap cap** –
 ճափ(իկ)
cavcav (DS, 865)
 ճավճավ –
 հնդկահալ (ԳՔ, 709) Սիվրի-
 Գիսար
culesi, culcul (DS, 1010,
 1012) **ճուլճուլ** –
 հնդկահալ (Սեբաստիա,
 ՔՍԳ, 378)
colcol (DS, 1013)
ճուրճուր (ԳՔՔ, 368)
 (ԳՔ, 514) **ճըլճըլ** – 1.
 ճըլճըլ ձայն հանող
 շունդկահալ/, 2. հազիվ
 փայլվող, առկայծ /ճուլճուլ
 աչվի/
cik cik, cik cik III (DS 964) –
 ճուտեթիկ, քոչունեթիկ
 կանչելու ծիկ ու ծիկ, ALT,
 172 ծիկ ծիկ
civ (DS, 987) – բարձր, սուր
 ճիչ ճվալ / ծվալ, ճվճվալ /
 ծվծվալ
civlatmak – ճվացնել,
 ծվացնել **civ etmek** –
 ճվացնել, ծվացնել ճվոց
 / ծվոց
civ (DS, 941, TS, 150) – շատ
 արագ գնացող մի բանի
 ձայնը ճուալ, ճեվալ,
 ճըվճուալ, **ճուան** – փողի
 սուր ձայն, սիլպիչ (ԳՔՔ,
 317,448, ԳՔ, 525, 530, 731)

civiv **civiv** – ծվծվոց
civivti (TS, 150)
civivivemek – ծվծվալ,
 ճվճվալ
civivn (TPC, 159) – 1. ճուտ,
 2. ճվճվոց, ծվծվոց, հաշուհիվ
cicik (II), **cicig**, **čicik** (III),
čijik, **čiči**, **čičük** (II), DS 958
 – ծիծիկ (ՉԲՐ, 3, 471-472)
civivn (TS, 153) –
 ճիվճիվներին /ճտերին/
 կանչելու բացականչություն
ciil **ciil** – մվազ, քիչ թափվող
 ջուր **ծլլ** **ծլլ** – կաթիլ
 կաթիլ
čičula (DS, 1872) – ճլճլալ
 /ճլճլալ/
 ճլճլալ, կաթկթել
ciğciğ (DS, 900) – հավի
 ծայն ճղճղոց, ճղճղալ
ciğaciğ (DS, 899)
ciug (DS, 920) – գետին
 ընկնող մետաղի ծայն (ՉԲՐ,
 441) **ճընկ**, **ճնգալ**,
ճնզճնզալ – դրամներին,
 մվազարաններին զարկելով
 ծայն **հանելը**, **ճնզոց**,
ճնզճնզոց – դրամներին,
 մվազարանների **ծայն**
հանելը, ջուրն **ընկնող** մի
 բանի ծայնի նմանությունը
cup (TS, 154) **ճուփ**, **ճըփ**,
 ճոճի, ճոպ
cukcuk (III) – հնդկահավ
ճկճկալ (ԳՔ, 721)
 թռչունի **ճկճկոց**, **ճկվոց**,
 ճըճվոյուն
cikcik (III) – թռչուններին,
 ճտերին **կանչելու**
 բացականչություն **ծիկ**-
 ծիկ

ha he (TS, III, 189) **հա**,
eyüdür – այր, լավ է **հա** –
 այր (ԳՔ, 628)
hahha(h) (TPC, 375) –
 քրքրի ծայն **հա-հա-հա**,
հահհա
hay (TS, 348) –
 բացականչություն **հայ**,
հայ հայ
hayhay – **հայհալ**
 Չայիայը **գնացել**,
 վայվայն է **մնացել**, (ԳՔ, 636)
hawn(ահան), **hawn** ահանա
hey (TS, 356, TPC, 403) – **հեյ**
hap – **հափ** (ԳՔ, 653), **հափ**
 անել, ALT, 90
hiş hiş (TS, 358) – **խշխշ**
խշխշ, **խշխշալ**
hişir (II) TPC, 406 – **ժշրտոց**,
շրշրուն
hişir hişir (TS, 358) – **խշր**
խշր **խշր-տոց**, **խշրտալ**
havhav (TPC, 394) – **շուն**,
շան հաչոց **հաֆ հավ** –
շուն, **հավհավ** – **շան հաչոց**
hop (TS, 362, TPC, 411) –
հոփ, **հոպպա** (ԳՔ, 674, 668),
հյուր գնալ **հոփ** – **հոպ**
hoppa (DS, 2390)
հոպպա /ձնկ/ – **ման**
գալու գնալ (ԳՔ, 668) ALT,
 184
hoşt (TS, 364) **օֆտ**, **üştö**տ –
շուն վանելու
hapşu (TPC, 384) – **փոշտոց**,
հեփշու, **հեփշու** (ԳՔ, 658)
հափշու – **փոշտոց**
hüngür hüngür (TS, 367,
 TPC, 416) – **սաստիկ լաց**
հոնգուր – **հոնգուր**

hongur (DS, 1876) – են ո՞ւմ յարն է նստած լալիս՝ հոնգուր-հոնգուր են սարում (Չ. Թումանյան, Անուշ)

hür **խըրք** – մի քան կըտրելու ծայն

xınc (**etmek**) (DS, 2364) – խնցել, խնչ անել, խնչել/խնցել (ՀԱԲ, 2, 381), խոխոսալ ALT, 172

xenç (**etmek**) (DS, 2386) Blesing, 83-84

hincikil – փայնքոտ

ho (ԳՔ, 676) **ho ho**, եզ կամ կով քշելու, կանգնեցնելու բացականշություն

hortlamak – խորդալ (ՀԱԲ, 2, 407)

humhim, **humik** (DS, 2361-2362) ոնգախոս խըմխըմ – 1. քթի մեք խոսող, ոնգախոս (ՀԱԲ, Բ, 336):

kapıç – կոփ, կոփիչ ALT, 86

kakan (DS, 2681) – հավի կանչելը կական (ՀԱԲ, 2, 488, ԳՔ 540) հավի կշկշալը

kutik – քուրիկ, քուրիկ-քուրիկ (ԳՔ, 1122)

kuçu kuçu (TS, 498) – շուն կանչելու բացականշություն քուչի-քուչի, ուստա քուչի

lal-լալ **menisci**, ALT, 52 – մահվան կամ աղետի դեպքում ասվող երգ **լելե**

lâklâk (TPC, 589, TS, 514) – արագիլի ծայնը, լազազ

lak lak (DS 3060) – ջրալի ուտելիքների ըմպելու ծայնը **լկլկալ**, **լկլկացնել**, **lah lah**

lap lap (DS 3066) – բորիկ ոտքերով կոխելու ծայն **լոփ լոփ**...

lâp lâp (TS, 515) – 1. ջուր խմելու ծայն, 2. լավ կտորներով ուտել, լալալ ALT, 178 **լփլփացնել**, **լփլփալ**, **լափ** - շան, անասնի ջրալի կեր, **լփե** – խմեել, ազահարար ուտել

liğ liğa (III) (DS, 3076) – ջրալի, ջրիկ (ԳՔ, 428), լղլղջուր – ջրալի կերակուր, լղլղիկ, լղլղալ

lipir – լալիր, ALT, 56

mezus etmek (**nezus etmek**) – բառաչել, մզզալ, (Բլեզինգ, 25-26, մո. 5, ՀԱԲ, 2, 338) – մզզալ, մզալ

mozulamak (DS, 3213)

muzammak (DS, 3169) – մզալ, մզալ

mürmür (DS, 549) – մուտալ, **mürmürük** ALT, 187 (DS, 3188, 3203) **մուտալ**, **մոմո**, ծայն հանել մոմոիկ (մամառ) (ԳՔ, 799)

murt murt etmek (DS, 3189) – ինքն իրեն խոսելով մնալ **մրթմրթալ** (ՀԱԲ 494), **մոթմոթալ** (ՀԱԲ 491)

mürmür – քթի միջից խոսել (DS, 3188) **մոմոալ**, **մոմոնել** (ՀԱԲ 3, 365-366, ԳՔ 799)

mezus (**etmek**) (DS, 3250, Blesing, 60, no. 90) մզալ

nezus - Buzagından ayrılmış, sağır gibi (BFP 263) cocuğuna nezus etma /hacaqılı pə dıoq-ı hıbn kyaadı/

of (TS, 590), of (TS, 604)
oş

oho | (TS, 3292), oha (TS, 3272), ohañ - wնատւն կանգնեցնելու բացականչություն

oh (TS, 591) oh - ohn, hn

papa ALT, 194 փափա

pirenktus (etmek) - փռշտալ փոնգտալ,

փոնկտուշ,

pirenktus pirenktus - փոնկտուշ

paç (etmek) - պաշ անել ALT, 192-193

pat II (DS, 3406) - պայթող եզիպտագործն

pat pat (BUP, 4, ...) - փաթել, պայթել (ԳՔ 1060-1061),

փաթ-փաթ, փաթիչ patlamak, ALT, 192

փաթիարուկ

pat (TS, 631) - փռոտ, փոփոալ

pat (TPC, 721) - փռոտ

pehaa / pah I (DS, 3380) - հավանության

բացականչություն պահ, պահո, pə, po, peh (DS, 3376)

գարծանքի բացականչություն - պա, պո, պահ

pehpeh (TS, 626) - հավանության

բացականչություն

պահպահ-

հիացական

բացականչություն

pati pati - բաղիկ բաղիկ (DS, 3411)

piso (DS, 3460) - փխս

pis - կատու սաստելու բացականչություն փխս,

փխս-փխս

pisuk, pisik - կատու, կատու կանչելու բացականչություն

pisak (TS, V, 3198, DS 3460, 4650), ALT, 192, E 196

փխսիկ /ձձկ/ կատու

pūsük (ԳՔ 1070) պրս. pušak փխս

pisuk (ԳՔ 1070) քրդ. pisik փիշո

pisi (TS, 633) /ձձկ/ կատու, փխսիկ փխսի-փխսի

piçpiç (DS, 3432)

pisipis

piso piso (DS, 3463) - փխսնի,

piş piş (DS, 3463) - փխսիս pist (TS, 634) - կատու

կանչելու բացականչություն փոուկ, փոքրուկ, փոփոոգ,

փռշտ, փռշթ - (ԳՔ, 1074) կատու, ALT, 192

piçt (DS 3463) փիշտ - կատու վանելու, վոնդելու

բացականչություն, փխսո

puç - փուռ, փուչիկ ALT, 152

potruk, փոքրիկ ALT, 150

şap (TS, 715, TPC, 804) - շոփ

şap şap - շոփի - շոփի

şar şar (ԳՔ, 845) - շուկ, անծրկի, թափվող քրի ձայն

գր (DS, 1184) – չոսալ շոսալ
– ցրի ծայն

ՇՐՇՐ (DS, 1184, 1186) –
շիշոսալ, 1. քարծոցից քափվող
ջուր, 2. փոքր ցրվեծ
շոշոսալ –

առատությամբ քափվող ցրի
կամ անծրևի ծայն (ԳՐՔ, 524-
525), շոսալ, շոսալ, շոշոսալ –
հեղուկների շտաշով վայր
քափվելը ALT, 121, 122

susmak

suskun (TS, 705)

suspus – սուսուփոս

süspüs (TS, 41) – սուսել

süsük (DS, 3726) – սուսուկ,

սուսու (ԳՐ, 980) սուլիչ, ALT,
191

šrat (DS, 3772) – յուղը և
կամիրը առնելուց հետո
բամված կարի ջուրը

շոսալ (ԳՐՔ, 3, 543,
ԳՐ, 846)

šilopa (DS, 3778) – ձյան հետ
խառն անծրև **շլոփայ** (ԳՐ
831) ALT, 117

šorus, šeršorus etmek (DS
3749-3750, 4725) – շոել,
միգել **շեռ** (ԳՐՔ, 3, 510),
շոել, շոշոսալ ALT, 114

šah šah (DS 3735, ԳՐ, 831) –
շխշխալ

šak šak IX (DS, 3738) –

ջրաղացի չախչախ, շխշխկալ

šak šak IV, III (DS, 3737) –

դրան մուրճ, շխշխկոց

dardar (DS, 1369) – շատ

խոսել

dardar etmek – ստոտ (ԳՐ,
1045) ALT, 191, E N191

tahu (DS 3804) – ոչ, այդպես
չէ, (ԳՐՔ, Բ, 63)

քահու, քահու-քահու
– զարմանքի, արհամարանքի
բացականչություն

taraka – աղմուկ, թիկոց
(TPC, 827)

ttrak (TPC, 827, 861)
տրաք-տրաք

Արուկյամ/

tap – քափ

tap tap ALT, 175

ttrak, ttrak ttrak (TS, 761)

tkk (TPC, 859) տկ, տկտկալ,
քակ-ել

tkk tkk (TS, 760) տրկ

տրկ, տկկ տակ

tak tak (TS, 732) քակ

քակ

tuktuk (DS, 3912) –

ճանկական ժամացույց

քքք (ԳՐ, 386) ALT,

176

tis (TS, 762) – անծայն փուք,

թիս (ԳՐ 365) pu, բլսս ALT,

51

tu (TS, 770) – բու բու

tuh / tüh – բուհ բուհ,

DS 1596 duh

topan (DS, 3963) – արբաղ-

տոփել, տոփան (ԳՐՔ, 4, 431,

ԳՐ 1043, 1047)

tükürük – բուք բուք

tükürmek (TS, 775) – քքել

uf (TS, 779) – ուփ ուփ

ALT, 188

uy (TS, 4047) – վախի, ցավի
 ձայնարկություն ույ
 uh – ուհ, օհ
 ust (TS, 4045) – օշտ

vang – վնգալ ALT, 169
 vak (TPC, 892) – վնգրադի
 կոկոնց վակ վակ - գորտի
 կոկոնց
 va vā (TS, 4048) – վա

vah (TS, 793, TPC, 892) -
 ափսոս վահ վահ, վախ
 viy vi (TS, 4105), ah u vah
 (OSTS, 743) - ահ ու վախ
 ահ ու վախ

vas (TS, 4092) – վաշ,
 ափսոսանքի ձայն
 vay (TS, 798) – վայ վայ
 ALT, 136
 vay vay (DS, 4033)
 vangildamak

DS 2885 kiša (kiš (III) բնի կենդանիներին վառելու
 ձայնարկություն, հայերեն՝ քշա-քշա, քիշ, քշէ, քշե գր 1118-1119
 հավեր վանելու ձայն:

DS 2884 kis kis(II) kis kis(I) 2, 1.Շներ քշելու ձայնարկություն,
 2.Ոչխարներ քշելու ձայնարկություն: Գայերեն՝ քս քս, քսի քսի,
 քսի տալ, գր1115,1128, քսի տալ - գրգռել շները քսքս ընելով
 առաջ քշել:

քուրու քուրու, քոռ քոռ - ծի կանչելու, քուռակ կանչելու, kuru
 kuru:

velvele (TPC, 897) - աղմուկ -
 վլվլոց
 vuy (DS, 4109) – վույ վույ
 vsu (DS, 4109) – վուշ վուշ-
 վուշ
 viz (TPC, 899) – վըզզալով
 vizz – վըզ վըզ

ziril (TPC, 947, TS, 852) -
 զռալով
 ziril ziril (TPC, 947, TS, 852)
 zir zir - զո-զո, զոո զոո
 zing zung (DS, 4373) - զընգ
 զընգ
 zingul zungul (TS, 852) -
 զնգո-զնգո
 zingur zungur
 zomp
 ziruk - զոիկ - էշ -արու էշ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ (Lallwörter)

Բնածայնությունների մեջ առանձնանում են մի խումբ
 բառեր, որ լեզվաբաններն անվանում են մանկական բառեր
 (Lallwörter): Թուրքերենի բառապաշարով զբաղվող
 լեզվաբանները երկու տասնյակից ավելի հայկական

մանկական քառեր են նշում, որոնք գործածվում են քուրքերենի բարբառներում:

բիժի բիժի, բժո բժո, բժիկ – ընտանի կենդանի, կով, ոչխար, գառ, այծ, հորթ (ԳՔ 191, ՀԼՔՔ, Ա, 191-193)

biji biji, bici bici (II), bijo bijo (DS 680, 689) Բայբուրդ, հնճն հնճն (4467 Սարգկամիշ, Կարս, Թոքատ, Արդահան, Հաւլշատ):

դադա, դադո, դադն - մեծ մայր, հայր, քույր, հորեղբոր կին (ԳՔ 262, ՀԼՔՔ, Ա, 297):

dada, dadak, dad(II) – մեծ եղբայր, հորաքույր, մորաքույր, հարգալից կոչական (DS 1317, ALT, 173)

դահ, դահդահ դահահ – ձի վարելու բացականչություն (ԳՔ 263, ՀԼՔՔ, Ա, 300)

dah dah (I), dadah (I) – ձի, էշ և այլ կենդանիներ քշելու հորդորելու բացականչություն (DS 1326) Արդվին, Աշկալե, Ամասիա:

բքբք – ժամացույց (ԳՔ 386)

Tukuk – ժամացույց (DS 3912, ALT, 176):

խոխո, հոխո, խոխոն – 1. երևակայական տակ, որով վախեցնում են մանուկներին (ԳՔ 481, ՀԼՔՔ, ք, 347, Երզնկա, Եվդոկիա, Սեբաստիա, Գամիրք)

2. Ձիլից սարքած տոգեղ, ահեղի կերպարանք:

ho ho - երեխաներին սարսափեցնելու համար (DS 3396):

Օիկօիկ - ճուտ հավ թռչուն կանչելու բացականչություն (ԳՔ 519)

cik cik, cik cik (III) ճուտ, թռչուն կանչելու բացականչություն (DS 964, ALT 179)

կակա (ԳՔ 540 – միրգ, պտուղ)

gaga (DS 1892, 2599 – չոր միրգ ALT 180)

- կկուք, կուկուք - կկու (ԳՔ 578, 603) (Կեսարիա, Բողազլյան, Պոլիս)
- կսկս (DS 2992) քու կսկս
- հասի անել - ուտել (գՔ 653) հասիիկ (Արարկիթ)
- Hap etmek (I), hap hapetmek (DS 2279-80) hapik - ուտել (ALT,90)
- ծըզ - կրակ, վառող բան, (ԳՔ 713, ՋԼՔՔ,գ,381)
- cız(I), cis (I), cis - կրակ (DS 940, C17 (IV)) այրվածք (DS 946)
- cis etmek - վառել, cis olmak - վառվել (DS 941, ALT 184)
- ճուճուկ -1.հավի ձագ, վառել, 2.հավ (ԳՔ 717,732, ՋԼՔՔ,գ,423)
- ճուճու - հավի ձագ, վառել, հավ
- cucug, cücüg - հավ, ծիս, թռչուն (DS1009) ALT,185
- մաշո - կատու (ԳՔ 754) երևան:
- maş(o) (I) - կատու (DS 3133) Շարին Զարահիսար, Սվազ
- maçka - կատվի ձագ (DS 4582)
- չն - էշ (ԳՔ 883), չոչո, չոչոն - ջորի
- չոչիկ, չոչիկ - էշ (ՋԼՔՔ, 704)
- çöçik - էշ (DS 1267) çöçik (DS 1253) çöçik çöçü (1255, 1276)
- cuşuk - էշ (DS189) ALT189
- միմի - միս (գՔ 880)
- çici (VII) (DS 1276) çece (III), cece (III) cici (III) cıcik (V) - միս
- պիպիս - միս (ԳՔ 910)
- pipis - միս (DS 678) ALT,190):
- տոտո, տոտոյս - ունք (ԳՔ 1038, 1039) տոտիկ
- totik (I), tot (V) (DS 3974) - ունք dodic, dodik (DS 1534-

1535)

ուֆու – ուտելիք (ԳՔ 873)

սֆս – (DS 188) սֆս (II), սֆս (D9 4024) ALT, 188

փափա - հաց (ԳՔ 1066)

papa – հաց (DS 3392) ALT, 192

փլլս – մորթել (գՔ 1069)

քի etmek, բի բի etmek – մորթել (DS 3439)

փիսի, փիսիկ, փիսո, փիշի(կ), փիշո, փշո, փշիկ – կասու (ԳՔ 1078):

pisik, pişik – կասու (DS 3460) piş piş, pişo pişo (DS 3463, 3460) ALT192

քլլս անել – (ՅԼՔՔ, Դ)

քի, քքի etmek - անասուն մորթել (DS 2036)

օշիկ – շուն (ԳՔ 1135)

սշիկ – շուն, սշիկ – շուն (DS 3292, 3296, 3396) փորք շուն

Քլեզինգի երկրորդ ցուցակը

1 ageluc' (26)

akluc' -ազելուց

հազի-լոյց/ լուց

անել

2 barav (26-28) –

կատակ ձին

կրս.

3 buc' (28-31) –

կուց

4 c'ang (31-34) –

ժանգ

5 c'apc'apus

etmek (34-35) –

ժափ

6 c'ə(h)r (35-36)

– ժախր

7 ç'erus (36) –

զր-ստ-ել

8 c'emur (36-37)

– ճուռ

9 c'ic'o (40-42) –

ճիճու, ճիճ

noyin

10 c'inei (42-43)

– ծնել

11 c'ivil (43-47) –

ճիվիլ

- 12 c'ut (47-48) - ճուր
- 13 չ'այ՛թ (48-49) - չ-եփ
- 14 չ'օրուկ (49-52) - չափ-ուկ
- 15 չ'ոնկ' (52-53) - ցինկ/զ.
- 16 չ'ոյ՛ւմ կալմակ (53) - չոր-ծոմ
- 17 ճենի (54-58) - թծն, թան-թոն
- 18 ճոճիկ (58) - տոտիկ
- 19 ճոճի՛ (58-60) - տոտիչ
- 20 ճօճի ճ'ի՛ճ'օճի (60) - ելլի
- 21 ճազ (60-61) - զազ
- 22 ճեճ'սուկ (62) - կաչուկ
- 23 ճեճ'ակ (62) - կզակ
- 24 ճեճ'ս՛ (62-63) - կճուճ
- 25 ճեճ'ս՛ ետեկ (63) - կրծեկ
- 26 ճեճ'ոնկ-ճեճ'ոնկ (63) - կրուճկ
- 27 ճեմբուր (64) - կալ-եկ-ապուր
- 28 ճեմբ'ոս-ճեմբ'ոս (65) - կնճոն
- 29 ճերանի (65-66) - կոանի
- 30 ճեյմսոն (66) - կեր-մուճկ
- 31 ճեյն'ա (66-68) - կոճիթ
- 32 ճորճ (68-69) - կորդ
- 33 ճոճեճ (69-71) - կո-տեղ / կոյ-տեղ
- 34 ճանաչօր (71) - սինազարդ
- 35 ճար (71-74) - հարա
- 36 ճոճո (74-75) - հոհո
- 37 ճեճ' (75-76) - զալ /ա/ թաթ
- 38 կերենի (76) - զերանի
- 39 կետան (76-81) - կուտ-աման
- 40 կայնի՛-կայնի՛ (81-82) - թերիչ
- 41 կոճ (82-84) - թոշ-ոտ (թաշ-ատ)
- 42 կուճ (84-87) կու-մեզ
- 43 կուճիկ (87-89) - թու-զլուխ
- 44 կոճ (89-90) - լիստ
- 45 կոճ (90)
- 46 կայնի՛ս՛ սոմակ (91) - մոմակ
- 47 կայնի՛ս՛ ետեկ (91) - մլակեկ
- 48 կայնի՛ (91-92) - մոնի
- 49 կոճ (92-98) - մոլակ

- 50 mola (98) - մուլա
- 51 olek (99) - ոլոք
- 52 otis (100) - օթիս
- 53 paç'kar (100) - փացկար
- 54 paç'paç'us etmek (100-101) - պաշ-պաշ
- 55 paç-paş (101-102) - փակ
- 56 paxius (olmak) (102) - բախլել
- 57 pelit (102-104) - բլիթ
- 58 peypu (104) - փրփուր
- 59 poç'şus etmek (104-105) - փոցիտել
- 60 samın (105-107) - սամի
- 61 seduk (107-108) - սըսուկ
- 62 şim (108) - շեմ
- 63 şerat (108-109) - շերատ
- 64 şortax (109-110) - շարտակ-շարտուկ
- 65 telxaş (110-111) - տելխաշ
- 66 tetegic' (111-112) - տեգիչ
- 67 tuki (112) - տուկի
- 68 mani (113-114) - մանի
- 69 tump (114-115) - տումբ
- 70 tundrep (115-117) - տունդրեբի
- 71 tus (117) - տուս
- 72 unc'ura-ungure (117-118) - աւնճորան
- 73 vaydik (118-119) - վարդիկ/բ
- 74 veznos' (119-120) - վզնոց
- 75 xaç' (120) - խաժ-անել
- 76 xak (120) - խակ
- 77 xäxaç' (121) - խախաց
- 78 xeç'ipa (121) - խեչեպան
- 79 xerç'ec'alik (121-123) - խեղճանիկ
- 80 xerxepus etmek (123) - խիլխիլ-անել
- 81 xergus etmek (123) - խոկ-ալ

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ

82 Aginc'oy (124)

- Ալլանաձոր

83 Ağpenoç'

Axpeno'c (124-

126) - Աղբ-ամոց

84 Ağveç'ur

(126) - Աղուոր-

ջուր

85 Anuşdeg

(126-127) -

Անոյշ-տեղ

86 Ayder (127-

128) - Արտեր

87 Buc'ogaç'oy

(128-130) -

Պիծակ-աձոր

88 Entipos (130-

131) - Էնթի /Այն-

դիվ-փոս

89 Santipos

(131) - փոս

90 Hedipos (131)

- Հեդի-փոս

91 Ketmeç' (132)

- Ղեմ-ա-մեջ

92 Palakç'ur

(132-133) -

Քալակ-ջուր

93 Palovit (133-

134) - Քալ-

հովիտ

94 Sal (134)

(yaylasi) - Սալ

95 Saleç'ur (134)

- Սալաջուր

/Աել-ա-ջո՛ւր/

96 Ardeşen-

Ardaşen (135-

137) - Արտաշեն

97 Apel (137) -

Ափել Արել*

98 Avedig (137-

138) - Աեւից

99 Matil (139)

gereong 26

mar 2

ycerumurç

100 Xoşer-Hoşer'

(138-139)

խոջոր

mard

zamanak 4

gjağ 23

mas 65

zang 4

zangar 4

girdal 25

mecutiwn 98

zaş 25

Բլեզիեզի արաբից ցուցակը

1 c'uc'ik – սուճուխ	18 c'ank – ճանկ
c'uc'uk – սիճուկ	19 c'angus etmek – ճանկել
cucug – ճաճուկ	20 c'angurliamak – ճանկարել
2 aklec'üt – աքլեճուտ	21 c'edus etmek – ճիշտ
3 verek – վառեակ	22 c'eydang' – տանձ
4 ač'ar – արքառ	23 c'imre – ճաշոտ
5 mozi – մոզի	24 c'orc'ak – ծոճրակ
6 ač'kah – աչքահատ	c'orc'ağa vurmak
ač'kau	25 c'ox – ճոխ
7 ač'među	26 c'ax – ցախ
ač'među – արքամեղու	
8 agos – ալխաս	27 ç'emax – ցմախ
9 ander – անտեր	28 ç'imel – ծմել
hander	29 ç'oiğ – ծող
10 ankax – անանուխ	30 dandigin – տանտիկին
11 bec'ex – պեճեղ	31 denaz etmek – տնազ
12 beduk – պտուկ	32 diz – տիզ
13 boboç' – բոբոչ	33 dot – տոթ
14 boç' – պոչ	34 eđinç' – եղինճ
15 boloz – պոլոզ	yeđinç'
16 buçek – պիճակ	35 emđoyug – ամօծիկ
bujeg	envoyig
17 c'ağ – ճաղ	36 enguz – ընկույզ

- 37 gəbud – կապոյտ
- 38 gəbumit – կապուժիտ
- 39 gəgəz' (ցիցəyz) – կակաչ
- 40 gətnəz – կարճնազ
- 41 gəygut – կաղկուտ
- 42 gəc' – կայծ
- 43 gəc'ulik – կայծողիկ
gəculik
- 44 gəc'ik (etmek) – կծիկ
- 45 gəc'gus (olmak) – կծկել
- 46 gədanluç
gədanluç – գդալնոց
- 47 gədalboc'ik – գդալպոչիկ
- 48 gədal – գդալ
- 49 gərgəruş (etmek) –
գոգրոնոց
- 50 gəroç' – կեռոց
- 51 gətelç'evan – կթելչվան
- 52 gətox – կթող
gətoğ
- 53 gic' – կիճ
- 54 goc' – կոճ
- 55 goc'uk – կոճակ
- 56 goc'gomer – կոճակամայր
- 57 godim – կոտեճ
- 58 gogar – զոզար
- 59 goçbek – կողպեք
- 60 goşt (kürmək) – կոշտ
- 61 govç'uç' – կովածուծ
- 62 goy(i) c' – կորիզ
goyc'ini çikart
- 63 güdeç' – կույտ
- 64 günc' – կուղծ
- 65 hadik – հատիկ
- 66 hanç – հանք
- 67 hedik – հետիկ
- 68 helün – ուլունք
- 69 hortuq – հորթով
- 70 kağn – քաղհանել
- 71 kakacur – քաքաջուր
- 72 keran – գերան
- 73 keşgüç – գշգուռ
- 74 kognoç' – գոգնոց
- 75 kotit – քոթոթ
- 76 koydnuk – գորտնուկ
- 77 lagaman – լակաման
- 78 legleguş (etmek)–
լակլակել
legleguş
- 79 lendek – լնդեղք
- 80 lor(otu) – լոռ
- 81 loydu – լորտու
- 82 loydufes – լորտուֆես
- 83 məc'ik – մածիկ

- 84 maran – մարան
- 85 maşketep – մաշկետեփ
- 86 maxt – մախտ
- 87 meç'ex – մեճեխ
- 88 mesuk – մեսուք
- 89 meşus – մեշուշ
- 90 mezus (etmek) – մեզալ
- 91 mişluk – միջուկ
- 92 moc'ı - մոճիք
- 93 moi – մույ
- 94 moy – մուր(ի)
- 95 muy – մուր
- 96 naxur – նախուր
- 97 oç'gus
oç'kus – որձկալ
- 98 oğvank – ողվանք
- 99 omus (etmek) – ոմալ
- 100 ouç' (etmek) – որոճալ
- 101 palax – բալախ
- 102 pəful – բարբուր, բալբուր
- 103 pəç'kus – փչկուկ
- 104 pəduş (etmek) – փեսունլ
- 105 pəzus (etmek) – վազել
- 106 purenklus (etmek) –
փոնկտալ
- 107 pihiŋç' – փիլիճ
- 108 poç' - բոջ
- 109 poç'us - բոջել
- 110 por – բո
- 111 pox - փոխ
poğ
- 112 pun- բուն
- 113 punəgal - բնակալ
- 114 puş - փուշ
- 115 putur (əğsəç) - փուտուր
- 116 sandek – սանդեք
- 117 sart – սարթ
- 118 sart pun – սարդբուն
- 119 sendəðniş – սնակասել
- 120 eun (g) – սունկ
- 121 şadinak – շատիմակ
- 122 şay – շար
- 123 şerus (etmek) – շոել
şerşerus – շոշոել
- 124 sib – շիվ
- 125 soç'ı - շոճի
- 126 tal – դալ
- 127 tapıç – տափիչ
- 128 tapuş etmek – տեփուր
- 129 tar – բար
- 130 taf – բաբ
- 131 tatman – բաբման
- 132 tatus etmek – բաբել
- 133 tavlus etmek

- talvus – բավալել
- 134 teçus etmek – քաց անել
- 135 teçan – քացան
- 136 termus olmak – բորել
- 137 titer – թիթոն
- 138 tokus etmek – բռնու
- 139 tormus olmak – բռնել
- 140 tunc' – դուն
- 141 varavor – վարավար
- 142 xasil – խաշիլ
- 143 xavic' – խավիժ
- xaviç'
- 144 xānc'us etmek – խանձել
- 145 xelar – խելար
- 146 xelez – խլել
- 147 xelort – խլորդ
- 148 xenc'ox(y)ek – խնձորիկ
- 149 xeneçî – խնոցի
- 150 xezar – խզար
- 151 xurç' – խրցել
- 152 xil – խիլ
- 153 xirpilik – խիպիլիկ
- 154 xoç – խոչ

- 155 xodoc' – խոտուճ
- 156 xor – խոփ
- 157 xos manc'uk –
խոշմանչուկ
- 158 xox – խուխ
- 159 xurç' – խուրճ
- 160 xus – խիւս
- 161 ka kah – քա
- 162 to – տո
- 163 Avelor/avil - Ավելոր
- 164 C'emakdər – Ծնակտափ
- 165 C'eymakç'ur –
Շերմակջուր
- 166 Gağnut – Կաղնուտ
- 167 Galer – Կալեր
- 168 Koydut – Գորտուտ
- 169 Mayk – Մարգ
- 170 Mec'ovit – Մեծիովիտ
- 171 Meğvor/Meyvor –
Մեղրավոր
- 172 Pakut – Բոզուտ
- 173 Soxovit - Սոխովիտ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՑՈՒՑԱԿ

Հայերենից-թուրքերենի բարբառներում փոխառյալ բաների

Ա

- աբուռ abur, abır «namus, utanma, hicap, haya».
- ազնաւ grav, gravgrav «mavi renkli karga».
- ազոռաւ hakuka, bekige, hegüge, akuke «yeraltı suyu (taşın, oluk)».
- աղէ, աւոտ ade «anne, abla, baba».
- ազըն, աւալ azap «dokumada bir ilmikteki iki çözümlü telinden biricisi».
- աբար eter, atar «haberi».
- ազն (աւոբ) aznavur, aznavir «azgin, kuvetli, haşin».
- ալաւնի alani «çeşmeli, kayısı içinde ceviz ve şeker karıştırılıp ipe dizilen ve güneşte kurutulan ezmesi».
- ալաւր (լոռո) alağöt «tembel, iş tutmaz adam».
- ալաւ, ալափ alaf (II), alif «hayvanların kışlık yiyeceği, saman, ot, mısır sapı».
- ալոճ aloç, aluç «aliç ağacı ve meyvası».
- ախ (ու վախ) ah u vah «ah etmek, ah çekmek».
- ախորք, ախր, ախար ahorak, ahurik «ilkbaharta çift sürerken öküzlerin otlamaması için ağızlarına takılan ince dallardan örülmüş bir alete».
- ածիկ ezik, ezek «buğday nişastası».
- ալեւոն, ալեւոն agamun «araların kovanlardaki aralıkları tıkmak için dışarıdan taşıdıkları maddeler».
- ալիշ eğiş, eğiş «ekmeği tandırdan almakta ya da hamur kesmek ve kazmakta kullanılan bir yan yassı demir araç».
- ալն, ալնիկ eğnik «kırmızı renkli bazı ot köklerini iç yağiyle karıştırarak yapılan bu çeşit yemek».

- ախոսյ տես, կայտի** ağre «kağnıda mazının yerinde durmasını
 sağlıyan eğri ağaç».
ախօս eğez, egos, agos, hagos «sabunun açtığı iz».
ախա, ախան, հա, ըիք, ըիքն aha, ahan, ihı, ihın «işte, bu, orada,
 şurada, evet, peki».
ախաշուր ağşar, ağşer «küllu su», «çamaşırda kullanılan bir çeşit
 toprak, kil».
ախալ, ախուն ağun «buğday unu, buğday, arpa, çavdar karışımının
 unu».
ախարանք ağaran, agoran «süt, yoğurt, ayran vb. ürünler».
աղք, աղքին, աղքուն ağbin, ahpun, ahbin, abb «gübreli toprak,
 gübre, hayvan dışkısı».
աղիք, աղիկ ahçık, hağçık «ermeni ya da rus kızı».
աղտր ağur «kağnı izi».
աղտրա ahura (II) «bağlardaki kuvvetli üzüm çubuğu».
աճառ, ոճորք hecer, haceri «tavan».
աճառ aceri, acarı, acer «yeni, taze, güçlü, gürbüz, sağlam».
աճունկ ecük, ecik «kasık, fitik yerleri».
աճուն acurr, acur, ecür, acır «sarı üzeri cizgili bir çeşit tohumluk
 hıar, yada kavun, bilyümlüş karpuz».
ամաքան amarat «çalıskan, işbilir, hamarat».
ամբակ ambak «cevizin yeşil kabuğu».
այա eye «evin allenin en sayılan kadını».
այա(ա)հար aysar «lunatik, ays vurmali».
ամաճ anac, anaç (toyuğ) 1. «kart, yaşlı tavuk>yaşlanmış». 2. «eşi
 yapılan dal, köklü ağaç».
ամանութի anuk, anuh, annuk «nane».
ամաքանտ mbu, amıwan anarat (II) «temiz, arı, katıksız, saf».
անգետ anget «inatçı, kanmaz, açgözlü».
անդ, հանդ hand-hant® «küçük bostan», hant (III) «yer, tarla».

անդալիզ endelis «bir çeşit fidan elde etme biçimi (gül, limon vb.) ağaçların dallardan biri ortasından toprağa gömülür, kök tuttuktan sonra kesilerek ağaçtan ayrılır».

անդին *inbu, րիի*:

անդին, անդին 1. andon «kötü, uygunsuz kadın». 2. antınlemek «çalınmak». 3. antini kükaz «erkeklik organı».

անել anik (I) «mayası tutmamış hamur».

անքել antik «küçükte gömülü ateş».

անքրոց antireç tandırın ateşi «ekmek çevirmeye yarayan kürek, karıştırmaya kullanılan sırtık, ya da demir şiş».

անիծած anısaz, anızaz «huysuz, yaramaz».

անկան(ակ) engenek «toprak leğeni».

անկուտ an kut (I) «ahmak, sersem, akılsız, dangalak».

անկրոտ, անծարոտ, անծանր anzarot, anzarut, anzolot, cenzurüt «iaki, şarap ve benzeri alkollü içkilere».

անոյ anos, anuş «nuş olsun, anuş olsun».

անարա aşara buğday «rengi kırmızıya çalan bir çeşit buğday».

անան (անել) aşaç (etmek), aşan «harman yerinde sap ve başakları devretmek, samanı altüst etmek».

անո, անոն ačo, açon, aco, aca «bacı, kız kardeş».

անահ abara (I) «su değermenlerinde suyun basıncını çoğaltmak için yapılan büyük bir huni şeklindeki hazne».

անի, անո abbo, abbu «ihdiyar, dede».

անուր abut «adım».

անուշ abuş «kötü, huylu, hıçın, sersem».

անուր apur, abur «çorba», պարսպուր – bağabar, huşuapur – hasabar, ճխապուր.

անրալ abra, apra, arba «ağırlık (taş, demir vb.) terazeyin hafifliği düzletme için» (balance).

անրիլ abril, abrel, aprul «nisan ayı».

անրիլ, անրիս abris «yaşa, bravo».

- umulj arik «kendini beğenmiş, nazlı, şımarık».
 umuuumuñ arıstak, arustak, arısdah, arısdahı «tavan».
 unlyp eriş «dokuma ipliği».
 unuunurđ, unđuumuñ aradam, aradan, armuda «kara sabanda
 boğazla masanı birbizine bağliyan ağaç
 çivi».
 unqlı, unđlı arzel «tahtadan yapılan karyola veya kerevet».
 unly eriş, arış.
 unđuumuñ arnavut 1. «albanyalı». 2. «dev».
 unđın arnét «sıncap».
 uuu, uqwa, uunı, uunıñ asa (II) «yerden bir şey sökmeye
 yarıyan ucu demirli sopa».
 uuumuđ, uunıuđ asvas «allah», «meğa asvas».
 uunı adol «ilkbaharda biten bir otun çift sürülürken tarlada çıkan
 ve soyularak yenilen küçük patates çapında yumru kökü».
 uruñ, uruñu arahı, arakı, arag, arak «rakı».
 uruuñ arabah «damın çevresi saçak kenarı».
 urđuñ arzanlı «kibirli insan».
 urđıñ, urđıñ, urđıñ arzil «bir çeşit balık ağı».
 urđıuuu, urđıuuu, urđıuuu armuda «kara sabanda boğazla
 masanı birbirine bağliyan ağaç çivi».
 urđıñı açmeğü «büyük yabancı arm».
 urđun açar «düven».
 urou aras, aros, arus, haros «sürülmemiş tarla».
 uror harol, harul «kara sabanı».
 uuq unu, unquñuq.
 uuunı avava «mayus böceği».
 uuunıñ, unıunıñ avanak (II) «sopa».
 uvelı, uvelıñ avelik, evelik.
 uvelıñ evere «mandanın üç-dört yaşında kadar olan dişi yavrusu».
 uuñ avcar «baharat».

ափ, ափազ apaz, apas, hapaz «avuç, avuç dolusu, sille».
արարար, արրր (ճուռ), արիճուռ aklecut «tavuk yavrusu».

բ

բաբա, փափա բաբա «ekmek» (çocuk dilinde).

բաբուլ բաբул, բабул, бобул «çocuk patığı».

բադբադ badbad «yaprakları yaraları deşmekte kullanılan bir çeşit zehirli ot».

բադադ, բաբաբ, փաբաբ patat (VI) tandıra ekmek yapıştırmak için kullanılan araç (otdan bir yastık).

բադի, բադի badı badı (IV) «ödeğe yürüdü».

բազուկ, բազու բазу (II) «dokuma deşgâhlarının alt ve üstünde bulunan ve ipliklerin sarıldığı silindir biçimindeki ağaç».

բազկաբան բескүтан, бескүтан «süzme yoğurt».

բալախу балах, балак «hayvanların yediği bir çeşit ot».

բալաւար, բալլար, բաբաւրр балавара (I), балавра «kerpiçten yapılan yapılarda, kapı ve pencere üstlerine konulan kalın ağaç direk».

բալար белек «alacalı, karışık renkli».

բալул балаул, балул «kundak».

բախтаւոր бахдавар, бахтавар «bahtiyar, mutlu».

բալ pag, паğ, পেğ «arsa, ev yeri».

բաղարջ багац «tuzsuz ve mayasız hamurdan pişirilen çörek».

բամբալ бампик, бампиг 1. «pamuk». 2. «beceriksiz kimse».

բաղարջուկ, բաջուկ бацук «kalın ve iyi pişmemiş ekmek».

բան pand «çocuğun düşmemesi için beşiğe bağlanan 40 cm. genişliğindeki bez kuşak».

բանգար bancar, pencer 1. «pazı». 2. «sebze, cürme sebzevat».

բաշ баş «evleklerin çevresindeki yükseklik».

բառալ бәрі бәр «yüklemek».

բարակ *mbu, papuq*

բարբառոթ *ısbu, paqunıq*:

բարդ *berd*, part «otuz tane ot destesinin hepsi», «biçilmiş ekinin otuz demetinden yapılmış yığm».

բարեկենդան *pengerdenk, pãrgendãnk, pãrgũndank* «oruçdan evvelki iyinti».

բբուկ *bibik (I)* «ibik».

բբութ *bebe toprađı* «çocukların bacak aralarına konan kavrulmuş toprak».

բնդ *bnđ (III)* «bnyık, bnyıđ».

բարբառի *pardı, perdi* «kavak».

բարբառակ *barmak (I), harmak, bãrmak, harmajı, «parmak», «bađ budanırken dal vermek için bırakılan küçük çubuk».*

բրբռչիկ, բրբրռչիկ *pupus, pumpus* – tavukların tepelerindeki tüyler.

բն *bãr* «yük».

բեր *ber, per* «davar sağılan yer (yaylalarda)».

բերել *berlemek* «sađılan davarıba, yvanları sađmaya ketirmek».

բերդ *pert* «hisar».

բզկ *bız etmek* «nodullemek».

բզզալ, բզկ *pzez* «bösek».

բզիկ-բզիկ *bızık bızık* «parça parça».

բիզ *piz (IV)* «ucu sivrilmiş demir nodul».

բիծի բիծի, բիծն բիծն *biji biji, bijo bijo, bici bici, bũcũ bũcũ* «hayvanları çağırma ve kovalama illemi».

բիբ *pilit* «üzüm şırasıyla nişasta ya da un kaynatılıp içine ceviz, badem konulularak yapılan bir çeşit yiyecek, köfter».

բիճ, բիջ *bic, pic* «pic».

բիկ *bilik, bilik* «simit biçiminde yapılmış çörek, ekmek».

բիուլ, բուլուլ *bũlũr* «kavak».

բլուր *pulur* «küçük tepe».

բխբխ *տես. բղբղիկ*:

բուլուլ, վուլուլ *բուլ, բուլ «biçilmiş, ama demet yapılmamış ot ve ekin yığına».*

Բղբղիկ, բղբղրղ *բլթրլթ «kavden yapılmış üstü delikli su testisi».*

Բղուկ Բղող, Բղուկ *bulul, bulula «küçük küp».*

Բմբուլ *բմբուլ, բոմբուլ, բմբմլ «güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler».*

Բնաղուն *binavuni, pınawun, pınağun «kışlık un, kış için hazırlan bulgur, un».*

Բոբող, Բոբոլ, Բոբուն *bobo (II), boboli «umacı».*

Բոզ *bokvı, bokki «bir bitki dir, surgunu yenen geniş yapraklı bir ot».*

Բոզ (առագ) *pezevenk, pozaveng «yoğsuz birleşmelere araçılık eden».*

Բոյն *pin, pine, pun «kümes, küçük ev, kuş yuvası».*

Բով *pov (III) «içinde kahve kavranan toprak kap».*

Բոշայ *poşa «çingene, elek, kalbur yapan ve satan».*

Բոչել *poçuş etmek.*

Բոր *bori, por «kan yemen büyük sinek, arı».*

Բորբոս *porpoz, porpuz «küf».*

Բորակ *porak, porek «soda».*

Բոց *pos, poslamak, poç «ara-ara ve aza azar yakılan ateş».*

Բորանի *borani, borana «bulgur veya pirinçle pişirilen sebze üzerine yogurt dökülerek yapılan yemek».*

Բութ, Բութալ *put olmak, pit «sıvı şeyin ucu kırılıp kütleşmek».*

Բութաբիկ *buharik, buhari pihiç «baca».*

Բուճ *puç (IV), pucuk «çorab».*

Բունկալ *pinkel, pungal «pinkelfol».*

Բուտ, Բունկ, Բուտ առալ *put (III), puta vermek besiyeye verilen hayvan, batık (III), batuk (I), put davarı çok besili, yağlı hayvan.*

Բուռ *pur, bor, por «alçı taşı, kireçli, taşlı toprak».*

pnıñı, pnıwan pınat, pınnat, purnat «orakla ekin biçilirken bir ellik demet, tutam».

ppnı burun yunu, bürün yunu «temiz yun».

ppnıun purut «topraktan yapılmış çanak, ve kap», purutcu «güveç ve tandır yapan usta».

pnıp pük, puk «tipi, toz gibi kar».

pnıpı, pnıpan port, purt, pirt «taranan yunun kaba kısmı».

Q

qarı, qarı gap (I) «ağaçdan yapılan yular sapı».

qarıqar gezer «havuc».

qarıpa kete.

qarı *ıbu, lıun:*

qarıwıñız galacoş, kalacoş, kelecöş, kelecüş «yağ, yoğurt, soğan ve doğranmış ekmele yapılan çorbâ».

qarıh gahı(I) «yüksek yer».

qarıhtı kahlmak (II) «koyun, öküz tos vurmak».

kahlamak (II) «koşulu öküz veya mandayı sürmek, sevk etmek».

qarı, qarı kacı, kacı «alçı», «çakmaktaşı».

qarı kama, geme, kam «çivi, kazık direk».

qarıp ket «set, engel, ket çalmak».

qarıp, qarıpı karık, garık «göz hastalığı».

qarıpı, qarıpıwıñın kememut «april» 1. bir nisan.

qarıwıqarı geveze «sopa».

qarıwı güdul (IV), dödel «büyük tahta kaşık, kepçe», gedal «ağ kepçe».

qarıq, qarıwı *ıbu, lıduwı* kızan köpeği, gıcan, gıcan «azgın köpek».

qarıwı, qarıwı kedad «fes».

qarıwı, qarıwı gıdılık (II) «bodur, çifce».

Գոյի, գիւղի, կտօի, կտօիկ ցօճիկ (I), ցօճ (IV), ցօճից (II), ցօճիկ. 1. köpek, koyun, keçi vb. hayvanları çağırma ünlemi. 2. keçi yavrusu, kuzu.

Գերան Կերան «çok kalın direk, kalın tavan direği».

Գերանդի, մարանդի Գերանտի, meranti, kirinti. «tırpan».

Գերան, գրան Գերան vermek, gıranmak.

Գեթ Գեյ (I) «beyinin uyusuk hali».

Գեշ Գեշ «çirkin, kötü».

Գեջ Գեջ «nemli yer».

Գի, գիհի Գիյա «çamgillerden bir çeşit ağaç».

Գիլ Գիլոտ «irili, ufaklı taş yığınları».

Գիլա, գլա, գուլա Գիլա (I) «salkımlardan komuş yaş üzüm».

Գլազ, գիլազ, գիլազ Գիլազ, gilya «kiraz».

Գինձ Գինզի «kişniş» = (coriander).

Գլան Գլան, ցլան (II) 1. 0,4, dört metre uzunluğunda ağac. 2. yapılarda kullanılan, kısa ve kırıktan daha inçe ardıc dalı.

Գլգլ, կլկլ Գլգիլ (I), ցլգիլ Գլգիլ, կլկլ «darı, kı ցիլ Գլգիլ».

Գլեզ Գլեզ, կլեզ:

Գլգլալ, գլգլ Գլգիլ, ցլգիլ.

Գլգլգլ, կլկլկլ Գլգիլ (I), ցլգիլ (II), ցլգիլ (II) «festi» Գլգիլ Գլգիլ, կլկլկլ:

Գլգիկ, կլկ-կլկ Գլկի Գիլ «küçük küçük».

Գլուլ Գլուլ, ցլուլ «bezelye», hürlü.

Գլոր, կլոր, ցլորով Գլորիկ, ցլորlamak, ցլորlamak – yuvarlamak (ցլորիկ rapata).

Գլուխ, ցլուստուն

Գլուզ, գոզ Գլուզ (VI), ցլուզ (IV), ցլուզ, ցլուզ (I), ցլուզ (II) «ceviz».

Գլուզուլ, ցլուզուլ, կլուզուլ Գլուզուլ Գլուզուլ «toprakdan yapılmış çok küçük su kapı».

Գլուն, ցլունուլ Գլուն, ցլունուլ «kısa boylu, küçük, ufak tefek».

Գլունձ Գլունձ, ցլունձ, ցլունձ «munda, domba».

գոչ, գոչգոչանց գոջգոջ (I) «küçük şelâle, çağlayan».

գոռ, գոռգոռալ gargarizmo «buğularak konuşma».

գործ korz «iş».

գործավարկorzeval, korzevil, korzevel, korzövil, körzüval,
körzövül, korziyor «kara sabanda oku boyunduruğa
bağlayan parça».

գորտ, գորտնուկ koyduak «kos asma kilit».

գոց *mbu, րոսոց*:

գութան kotan, köten «pulluk».

գրավ girava vermek «teselli etmek».

գրտնակ kindirek, kindirik, kindirek, kırtnak «oklava».

գուլ, քոլ, կոլ, կոլիկ gollo, gollik, kolo «boynuzsuz kırık boynuzlu».

գուղճն gunc «çimen topağı».

գունդուլ gundul «ufak tefek».

գնդիկ gındilo, gındillamak.

գիւա, գիւ, գույա gıla (I) salkımsodan kopmuş yaşüzüm taneleri.
գուն gurna, kurna, kurun «çemişme yalağı, üzüm ezilen tekne, oluk».

Դ

դադա, դարդ, դարդե dadak (III) dadaş.

դալ tal (IV) «ağız», «yeni doğurmuş memelilerin ilk sütü».

դահ tah, the «çürük üzüm, kuruyan üzüm, ak üzümle pekmezdən
yapılan bir çeşit reçel».

դահ, դահդահ, դադահ dah, dâh (I) dâhdâh «at, eşek, ve hayvanların
yürütme kovalama ünlemi».

դահուկ, դահուկ dahunk, tahuk, tahünk «kayak, kızak».

դամասխ damaskene «bir çeşit erik».

դայեակ taya «sü tanne».

դաստարակ dastar «yünden dokunmuş örtü, tıstarak «ufaktefek
eşya, öteberi».

- դասարկ** derdek, terdek 1. «karnış veya ağaç gibi şeylerden yapılmış masura, masuranın sarıldığı» karnış». 2. «erkeklik organı».
- դարան** taran «hayvanların otlamasına elverişli otlı ve sulu yer».
- դարակ** terek «dolap».
- դարսուպաս** darbaza «büyük binalarda giriş kapısı».
- դարձ, դարձեկ** tersik, tersig «damların üzerine dizilen direkler, ahşap evlerde duvar aralarına konulan girişler».
- դեղ, դեղափ** tehtap, tıgtap «talisman, tılsım», tıgtop taşı «içinbe dualar yazılı olan bir taş».
- դերի, դերեմ, դերեմիկ** deri, derinti, dernek «toplantı, panayır pazarı, dermik».
- դէլ** del «dişi köpek».
- դեն** anden, անքին – antın.
- դէզ** tec «samandan ayrılmış arpa, buğday yığı».
- դեմի** demi (I), dem (I) «susuz, kıraç tarla».
- դեմկ** dink, denk (III) dik, dinkene «tahılın kabuğunu ayırmaya yarayan değirmen, yada taş tibek».
- դիր** tir 2. «büyük taneli yumuşak bir çeşit buğday».
- դմբլո, դմբոյ** dimbiy «serseri».
- դմիշխ, դմիշխի** dımıskı (IV) «sert demir, çelik (VI) güzel, yakı şıklı».
- դմբուզ, անմբուզ** dumbuz, dombuz (I) dumbuzlamak «yumruk, yumruklamak».
- դմազ** *անու, անազ*:
- դնդնալ, անանալ** dındın, dındın (I) dındım (I) «mızmsız, mıymını çabuk karar vermeyen, sözü uzatan».
- դնդն, դնդն** dındın, dındım – saz ve müzik aletlerine verilen ad (çocuk dilinde).
- դող** doğ (I), toh, toht, tohk «halka, araba tekerleği».

դոլ, դոլ տոլա (IV), տոլա (II), ճճի (III) dolça, tolik «maşrapa, bakırdan kova, su bardağı».

դոր dor (III) «sıra».

դունջ tunç «çene».

դուր «dürgerlerin kullandığı delik açmaya yarar bir araç».

դում direm

դոնդ, դունն, անդ tırınd, tırındı 1. «kapıların üstüne konulan uzun taş. 2. pençerenin alt ve üstündeki kirişler».

դում, դոզոց tragaz, dirgaz, tırkas, tırhaz «eski evlerde kapıyı içerden kapamaya yarayan sürgüsü, tırkazlamak (kilitlemek)».

Ե

եգաւ egav, egav etmek «çalmak», egavlanmak, egava getirmek «ele almak».

եղամ eğan «ekini harmana yaymak için kullanılan bir araç».

եղբայր ahbar, ahbarik, abarik, ahbar, abar Argo «kardeş».

եղեզ eğena, egez heği «tarlada sabanın izi».

եղիճ eğinç «sırgan otu».

եղնիկ elik (I), elik keçisi, eliyin geçisi «adağ keçisi, karaka (II)».

եղրոյի egerti «iri yapraklı meşe ağacı».

երամզ ireng (II), irenk (III) «reng».

երբ, երբանք ertak Argo «hayda, gitek, yalla».

երանիկ, երանիկ, էրնիկ, էրննակ, եփիլ yernik 1. «gereksinim içinde bulunan kimse», «istediyini alamayan kimse», epic «altı yuvarlak, özellikle kendir ipliklerin kaynatmakta kullanılan bir çeşit kazan».

երեք(չարքի) erek «pazartesi günü».

երնճակ, էրնճակ erince.

Զ

զանկազան, զանկալ, զիպիլ zankal «meşin tozluk».

զեբիլ, զեբիլ, զիպիլ zibil (I) (IV) «զօք, süprüntü, pislik, gübre».

- բաղ տօղ (I) «kabak, karpuz salatalık gibi bitkilerin gövde ve dalları».
- բաղա տօղ «küçük pencere ya da tavan penceresi».
- բաղթիկ տօղիկ «kırmızı renkli bir çeşit ot».
- բաճ տօ (I), տօ (I) «harmanda samandan ayrılmış arpa ya da buğday yığını», «dahıl denkləri, çuvalları, arpa, buğday yığınları damgalamak için yapılmış araç».
- բանձր, բանձրաբալ տօնաւթ, տօնաւթ «koyu, koyulanmak».
- բանաղա տօմադա «sozu geçen, bayurucu ileri gelen (kimse)».
- բան տօ, տօ «çorbaların dibe çöken kısmı, ayrılan çöküntüsü, kaymağı alınmış süttten yapılan peynir».
- բանալ, բն տօ, տօնաւթ «nemlenmek», տօնաւթ «hamamböceği».
- բաշտ տօն, տօն «içinde el yıkanan kap, leğen, teşd, teş «büyük leğen».
- բաշտալ տօն, տօն «biçilmiş ot tarla».
- բառ տօ (I), տօ «tavukların kümeslerde tünedikleri ağaç».
- բառաւ, բառաւ տօնաւթ «solmak».
- բառաւնի, բառաւ տօնաւթ տօնաւթ «alay etmek».
- բաղաւ տօնաւթ «kartala benzer bir çeşit avcı kuş».
- բառ տօ, տօնաւթ, տօնաւթ «gür yetişmek, şişmanlık».
- բառաւ, տօնաւթ-տօնաւթ «gıldırılamak».
- բառիկ տօնաւթ «küçük madenden yapılmış tas».
- բառթիս տօնաւթ «darbız, darbız etmek «retubet, nem» tarlayı nemlen dirmek».
- բառթի տօնաւթ «balık tutmak için su akıntularına konulan sepet».
- բառ տօնաւթ «teçuş etmek».
- բառաւ տօնաւթ «yağ, çökelek, peynir basılan tulum».
- բառ տօնաւթ (VI), տօնաւթ (I), տօնաւթ (II) «güc, ku veto».
- բառաւ տօնաւթ «tepeçe, tepçey (tepçü) «bel sapına geçirilen tahta ayakçak».
- բառաւ տօնաւթ «tapon (BAS) tap (II) TPC 827 (tapon adam).

Рѣрѣлѣ tetik, tetük «tez davranan».

Рѣлѣ tel «ince ip, iplik; telpancarı «yernek yapılan yabancı bir çeşid oto».

Рѣлѣн deloy «bir bar çeşidi».

Рѣлѣ tığ «saman yığını, buğday yığını».

Рѣлѣ tac, tee (I) «dahıl denklemin çuvallarını damgalamak için yapılmış, araç harmanda samandan ayrılmış arpa ya da buğday yığını».

Рѣлѣлѣ, Рѣлѣлѣлѣ tesi, teşik «yun eğirmeye yarayan bir çeşit araç».

Рѣлѣмун tepur (II) «tavuk ya da horoz kanadı, tüy».

Рѣлѣ ter, tar «çuval, heybe (yun ve kıldan dokunmuş)».

Рѣлѣр, Рѣлѣдулѣ termaş (kalsın) «yok olsun, olmaz olsun anlamında ilenç».

Рѣлѣрр tert «paklava tertı yufkaları».

Рѣлѣ *инбу, джазѣлулѣ* tev «kol».

Рѣрѣлулѣлѣ téyrek, téyreki «keyif verici nesnelere keif verici nesnelere alışkın, tutkun».

Рѣлѣр tevek, teğek, teyek, tevenk I. «asma, kavun, karpuz, kabak vb. bitkilerin dalları». 2. «üzüm asmasının taze filizi».

Рѣлѣун deşt «legem».

Рѣрнѣ, зѣрнѣ рѣрнѣ çoetuti, çörtü, çortutu, çorti, çortu «şalgam turşusu, lahanana turşusu lahanadan yapılmış turşu».

Рѣрѣлѣнѣ titer (teter) «kelebek».

Рѣлу, рѣлулѣлѣ – *улѣнѣ, рѣлѣлѣ* tis, tistel, tismak, tistan (ploc) böcek tıstı «yavaş davranan».

Рѣлѣр tılık «peltek».

Рѣлѣр «termuş olmak».

Рѣлѣлѣлѣ tencik, tıncık, tıncük «dolaşık, karışık saçlar taraka kalan dökülmüş saçlar kendir artıkları, dolaşmış saç».

Рѣрнѣлѣ *инбу, рѣлѣр*

рѣннѣ tor (II), tar (II), dor(I) «ince örgülü balık ağı».

- pənü torun «torun, yeğen».
 pəp, pəpəşü dorak (III) «yoğurt ve kaymaktan yapılan bir çeşit yağlı peynir».
 pəpəşü dorak (IV) «yumuşak taştan yapılan ve yoğurt süzmekte kullanılan bir çeşit süzgeç».
 pəppə tort «kalın yapraklı dikenli ve süt gibi suyu olan bir ot».
 pəp tokuş etmək «hıuşquş» «öksürük».
 pəşü tüfe, tüfek «tandır bacası, tandır kemeri, ocak başı, topraktan yapılmış bir çeşit ocak».
 pəşü dut, tət «dut ağacı ve meyvesi, gözde oluşan kara benek, çocukların erkeklik organı».
 pəşü, pəşü tuhs, tush, tuğs, tüş «kuluka tavuk».
 pəşü tuht, tuht, «elli dizhemlik eşki bir ağırlık ölçüsü, türk okkasi-terazenin mülü».
 pəşü tumb, tum, tump, tump, tumt, tümp «toprak yığına, iki tarla arasına yüksek sızır».
 pəşü, pəşü tintoz, tintos «büyük kazanlarda pişen yemeğ, kavırmayı karıştırmaya yarayan değnek (araç)».
 pəşü, pəşü tuşik «avurt» yumuşak, tombul «kedi, köpek vb. hayvanların yumuşak tüyleri».
 pəşü tıbika, tıbika «çocuğu olmama hastalığı, bebeği yaşamayan tinsel bir hastalık».
 pəşü tırı vırı (BAS 282), «aptal, bon, sersem».
 pəşü tırtır, tırtıl, tırtur, tırtor «bir çeşit ağac böceği, tırtır».
 pəşü tırk, tırh, tırık «gübre hayvan yada insane dışkısı».
 pəşü zangoç, zangoş, camgöz, zāngöç, «papat».
 pəşü cengeri, cenk, cenk almak, cenklemek «bakırın yeşil pası, paslanmak».
 pəşü coş

ժնոն արկ, արա, արա, արա, արա, արա, արա «gelişmemiş turşu üzümü».

Ի

Ի 1 «şayına bildiril üntem».

իբշիր ıbsır «haylaz, serseri».

իիիլ iltz, iliz, ilgiz «çok eski parça parça (kumaş için) erime için».

իլ իլիլ ilig, eliğ, helik, liğ, il iğ «ıplık bükmeye yarayan araç yün eğirmeye yarayan örü».

Լ

լազան lekan «yumuşak karda kolay yürürmek için ince, yumuşak ağac dallarından örülerek ayağa takılan yuvarlak bir araç».

լազան lazut, lazot «ırnst».

լալ լալուլ lelik, lelemek, leliyhi «çok ağlıyan, yalvaran».

լալիլ lalik, lallik, lali, lölük, lalikga, lalıç «kekeme, dilsiz, sözcükleri doğru, dürüst söylemeyen peltek».

լալ lak (II), lāk «hayvan yemi, yal, köpeğe yedirilmek için suda ıslatılmış ekme kırıntısı, sofrta artığı».

լալ lak, lāk «bozak yumurta».

լալազ անս, շալալ:

լախալ lelemek, lahlamak «yorgunluktan şolmak».

լամբ, լամբալ lambak, lambak «güvec ku bpuna bağlanan ip».

լալալ laylay, layla «ninni».

լաշան leçer «arsız kadın, kötü kadın».

լաս, լաստ las, last «biçilmiş otlardan yapılmış ot dizisi».

լար, լարան laran «kıldan yapılmış çuval bağı».

լաիիլ անս, լաի, լաիիլ:

լաի, լաի, լաի անս, լաի լար (II), լար (I) «avuc içi».

լաի lepe, lapa «pirine ve mercimekten yapılan bir çeşit yemek, sütle pişirilen pirine lapası».

լատալ, լոլ lavaş «yufka».

լել, լելաղ անս, լի:

լելլ leşk «yağsız, kötü et».

- լեփ, լեփուկ *lep, lap, leplik, lepbik, lepe, lepuk leppik* «küçük yufarık yassı taş».
- լիճ, լիզ, լիճոր, լիլ *lij liğa, lil liğor* «selin getirdiği ince çamur, kum, sulu sıvık hamur, bulamaç vıcık vıcık».
- լինզ *ling (II), link (I)* «kaldıraç».
- լինդ, լինդեկ *lindek*.
- լիճոր *liğor* «kırtı, pasaklı».
- լիղեկ *libu, liğır*.
- լման *liman* «ağzı liman ağzına kadar dolu».
- լոբբազ *lobbaz* «kedini beğenmiş bencil».
- լոռ, լոլոզ(իկ) *lolloz* «dağın tepesi».
- լոթի *loti* «pisboğaz».
- լոթիկ *lalik (II), lolik (II), lollik* «domates, yeşil domates».
- լոթկ, լոթիկ, լոթկցնեկ *lölüklemek, lolik (I)* «yuvarlanmak (kâğıdı, yufkayı ya da herhangi bir şeyi yuvarlamak)».
- լոփ, լոփար, լոփել *loğ, loğtası, loğlamak* «toprak damlarda toprağı ezmek ya da harman yerini düzelemek için kullanılan taş silindiri».
- լովխաս, լոթիկ *lobbak, lobik, lovlaz* «yeşil yada kuru fasulye».
- լոռ *lörötu* «su kıyılarında biten güzel görünüşlü bir çeşit ot».
- լոր 1. «kaymağı alınmış süttten yapılan yağsız peynir suyu». 2. «koyu bekmez lor peyniri».
- լորիկ *lorik libu, norilik, norcuk*.
- լորիկ *lori, lora* kuşu, *lorik (TS 7291, 2411)* «çocuk, yavru lorigim benim».
- լորուն *lorü, lorü, loyü* «salyangoz».
- լոկո *lokko (I)* «çok şişman yakıksız kimse (yada balık)».
- լսվործ *lspirt, libız* «ıslak, sıvık çamur».
- լսվել, լսիկ, լսիկել *lup etmek* «eline geçeni yemek, birdenbire yutmak» *löpcü, lüpcü* «hazar yiycisi».

lupnıq lıpız, lıpbız (I, II) «cıplak, kels».

lupnıq lepak.

lupş ap (II), lep (I) «avuç içi».

löz mdu, jıuuız:

löz, lözunwq leştek «yer somuni, tortum leştegi».

löp lıvır «bosboğaz, geveze».

lruwı lıva, luva «kuzu yunu, ilk kez kırılan kuzu yunu».

lu

luap hap, hap, hab «köylülerin sıraile birbirine süt vermeyiş».

luwq, luwqbı haz, hazlamak, hızik «çızık, çizmek».

luwqduwıqı lı hazne eğişi, haznegiş «sabana bulaşan çamurları kazınmak için üvendirenin ucuna takılandemir araç».

luwıwıp halat (I, VIII) «armağan, erkek tarafının kız tarafına verdiği eşya».

luwıhıqnu halizan, halezun «solucan».

luwıhp hellik (I), bellik (I) «düvar örerken büyük taşların arasına konulan ufak taş parçaları».

luwıqıhı halgın, helkin, helgin, helgım «küçük bakır kazan, büyük bakır leğen, bakırdan yapılan bir çeşit kova».

luwıwıwı halalamak «itmek».

luwıwıwı halbut, hahut I. çürük, yıpranmış, sağlam olmayan hahutlamak «ekimek, yıpranmak».

luwı hağ (I) «barmak boğumu».

luwı hag, hak, hağ «ham, olmamış».

luwıqıwı hendeyh., «chandak kesmek, hendek».

luwıwıp hanot, hanhut, anut, anüt, anutçu «dükkan, meyhane».

luwıhı haşıl, haşıl, hoşıl I. «buğday, mısır ya da darı unundan yapılan bir çeşit yemek». 2. «dokunacak iplikleri tezgaha vermeden önce batırıldığı unlu ya da çirişli su».

luwı, luwıwıwı heren, sırık, omuzluk (sakaların omuzlarında sutaşmak için kullandıkları omuzluk).

- juunü**, **juunüna** harmut «sıcak suyu ılıştırmak için ayrılan soğuk su», harmıtlamak «karıştırmak».
- juuwwj**, **juuwwjü** hasa (I) «patiska».
- juwpuquwü** harazan I. «okuz derisinden örülmüş kamçı». 2. «pulluğun önünde bulunan tekerlek». 3. «harazan daşsağı – sabanı ya da pulluk tekerleklerini boyundurağa bağlayan ağaç».
- juwpuwju** herdiyh «ahlakasız kadın».
- juwuz**, **juuz** haş, **haş** «sığır içkembesi, kellepaçadan harırlanmış sarımsağıla yeyilen xörek».
- juuz** haç (II) I. «ekim ayı (october, haç ayı, unıpp juuz), haç ağacı».
- juuznıq** heçik «kirişten daha ince üç metre uzunluğunda ağaç».
- juuzbırlıwıp** haçırkat, haçırget «sac ayağı», «tander üzerine tencere koymaya yarayan demir ızgara».
- juwpuıq**, **juıhıq** harik, hirik, herik, karik I. «eski ayakkabı». 2. «kendirden yapılan bir çeşid ayak kabı».
- juuw** kav (I), havli, havlu (II).
- juuwıd** havic, **havic** I. «undan yapılan bir çeşit yiyecek».
- juuwıp**, **juuwıwıwı** hapan (III) «tuzak», «açık, ya da kapalı geniş avlu, tahıl ve sebze satılan yer, hal, hapanda yemek yememiş, aç».
- juı(p)**, **juıun** helar «akılsız».
- juıup** hınt, Argo 131 «deli, çılgın».
- juıu** heveke, hevık, bevıke «aptal, sersem».
- juıp**, **juııp** hı «kötülük, kin, cimry».
- juıd**, **juıd** hic, hıj, hıç, kıj, kıç, hiç (II) «kayı, erik, ayva, vişne ağaçlarının zambı (kedıbalı)», (keven hıcı).
- juıı**, **juıı** haça **juıııulı** «meyve dallarının eğilmemesi için destek olarak konulan çatallı ağaç».
- juıııu** hı «evet» işte, hayır, doğru.

խըշտա հիժ (II) büyük bıçak «ucu sivri demir».

խշմար հիշար «üzüm salkımlarının toprağa deymemesi için destek olarak konulan çatal ağaç».

խիզան, խզան հիզան (III), hezin, hızan, hırzan 1. «ayıl, çoluk çocuk». 2. «açgözlü, doymayan». 3. «yoksul». 4. «hizmetçi». 5. «dilençi».

խիզար, խզար հիزار, hezar, hizar, hezar «bıçık».

խզարար հիزارիկ, hizaruk, hizerik, hizarik «talaş, bıçkı talaşı».

խիժ հից (I), hic (IV) «yeni doğmuş memeli hayvanların ilk sütü, ağız».

խիլ hil

խիճ հիչ, hiç, hij «kırma taş».

խիպար հubar, hubar «duvar yapılırken taş ya da kerpiç aralarına konulan moloz (halik)».

խիպիլիկ hıbilak, hıbilik, hibilik «korkak, hayalet, kâbus».

խիսա իս «yiyecek şey, kara lahana ezmesi».

խիխա hırtmak (II) «usanmak, nefret etmek, tiksinmek».

խիլիկ hılık, hıltik «fesin düşmemesi için kadınların çene altından bağladıkları süslü ip, yada başlık».

խիլզ helez, hilez, hılız, hilezlik «kertenkele hilezlik».

խիլկ, խիլք hınik, hınik, hırnik, hırnik hırnikoth «burnu sümüksü, salyangoz, sümüksü».

խիլքիկ hılorik «buğda ya karışmış olan ufak, yuvarlak, siyah renkle bir çeşit tohum, karamuk».

խիլպոլ belürt, belort «ısıçan».

խիլիկ usbu, խիլպիկ:

խիլքիկ hıldirik, hıldirik «merdane, yuvarlak biçimli çocuk».

խիսիկ hımık, hımik, hımhım «oyuncakları burundan, genizden konuşan».

խիսիս hımhım, hımhıme «burundan konuşan».

- խմոր** hamur.
խմամ, **խմամի** hınami, hınami «damat ve gelinin anne ve babaları, dönür, akrabæ».
խնգալ hingal «manti».
խնդիր. **խնդրասնկ** hındırgan, hındırgen, hindirekçi «düğün davetetçisi, davetçi kadını».
խնդամ hındam «ferah» (II), ferhat, ferih.
խնճոր henço(y)ik «elma».
խնճիկ hincik hincçik «çökök, basık (burun için)».
խնոցի haneçi, hınıs, hınıssi, heneçi, hınz, hınıst «yayık».
խնջել hınç etmek, hınçet «burun silmek, sumkür».
խշխշալ haşhaş etmek çalı «çırpı yaprak ses çıkarmak».
խշկիլ hışık, hışva «fasulye kurusu, fasulye sapı, dut kurusu; pamuk kozası, kuru kozası».
խշոր, **խշորակ,** **խշիր.** **խշիրիր,** **խշուր,** **խշել** hışır etmek, hışır olmak, hışır hışır olmak parça, parçalamak «parça parça olmak, ufalamak XVI tezek kırsıtları».
խշուակ hıştek, hıştek «koltuk altı, elbisede kol altına konulan üçgen biçimindeki parça».
խոզ hozak, hozzik «cansavar, ufak tefek büyümemiş zeki (kimse)».
խոզան hozan, huzan, hozak, kozan, hozan «dinlenmeye bırakılmış, birkaç yıl işlenmemiş tarla» bakılmamış belenmemiş tarla».
խոխ, **խոխ** hohucuk, hoho, hokucu, bokuç, hohucuñ «hohu» çocuk dilinde umacı, düşsel yaratık.
խոմ hom (III) «yanı».
խոնա hanav, hinav «nemli toprak».
խոշոր, **խոշորիկ,** **խոշորակ** hoşor, hışır, hoşur, hışörük, hoşirik, hoşiriyh «iri, şişman kuvvetli adam, sert, kaba».

խոշորակ հոփրիկ հոփրիկ, հօփրիկ, հօփրիյի «sulu, kaşıntılı, kolay geçmeyen çocuk egzaması vücutta meydana gelen toplu iğne başı büyüklüğündeki kabarcıklar».

խոչ hoç.

խոպասի հոբան, hoban, հոբան «viran bırakılmış, bakımsız tarla, bağ, bahçe, az üzümlü bağ, ilenc: hopan olsun».

խոտտ hor, horaf, horap «gösterişsiz, çirkin, sevimsiz, soğukkanlı, eskimiş şey yara».

խոզլարս havlat, havlet «tenha, boş».

խոտտ, խօթ, խօթիկ otlı fakatsuz yayla, dağ; hotik «zehir».

խոթ, խոթիկ hortik, hortuk, ghoytuk «çukur yerler».

խոթասի horan «toplantı».

խոթալ hortla, hortlamak «borulotu».

խոթթ hort, hurt, հօրտ, hortlu, börtlü «delikanlı, babayıgiti».

խոթոզիկ *ımbı, jınamıy:*

խոթոմ borom, horum, horun, hօրւմ, իօրոմ, իօրոմ, heram (II) «bir deste ot, ot destesi, biçildikten sonra balya ya da deste haline konulmuş ot».

խոփ hop, հօթ «saban demiri».

խոլ hul «sağır».

խոլխո հօհ «balgam».

խոլտ, հիտտ հօլլուկ, հօլեկ, հոջ, hug, հոջ, հոջուլ, koluk, hut «bağ ve bahçe kulübesi» çalı çırpıdan yapılan bekçi kulübesi».

խոլմ, խոլմ ինչ, խոլմ մի hun (I) «küçük parça».

խոլմիլ hunk «günlük ağacı».

խոլոթոխոստտ hurthas, hurdahas olmak «çok yorulmak, güçsüz kalmak».

խոլոթոմ hurç, hurç, hurcun, հurcun hucun «büyük heybe».

խոլոլիլ հիշկի (II) huşgu «hayvan gübresi, tezek vb. şeylerin ufak parçaları, kırmıtları».

խոլալ հրա, հրալմ, հրալմակ.

խիղ *տես, խարով:*

խիտ հրիկ «*կնիւկ օտար արժէք, շրջօր*».

խրամ հրամ «*սուր զոգալով զտաճիկէն տաճիկէն*».

խրխտտիկ հրիտիկ «*ձաճիկ, տաճիկ, զտաճիկ, զտաճիկ*».

խիտած, խրխտած հրիտ «*տաճիկ*».

խտտիկ հրիտ, հրիտ, իրիտ «*տաճիկ, զտաճիկ, զտաճիկ*» (խրխտ, իրիտ, իրիտ):

խիղիկ իրիտ, իրիտ, իրիտ «*տաճիկ, զտաճիկ, զտաճիկ*».

խոբ *տես, խոբ:*

Յ

ծարբիկ, ծարբիկ, ծարբիկ, ծարբիկ *տես, ծարբիկ, ծարբիկ, ծարբիկ* (II), ծարբիկ (II).

ծարբիկ ծարբիկ (I) «*տաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ*».

ծարբիկ *տես, ծարբիկ, ծարբիկ, ծարբիկ* (II).

ծարբիկ ծարբիկ (I) «*տաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ*».

ծարբիկ ծարբիկ (II) «*տաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ*».

ծարբիկ, ծարբիկ ծարբիկ, ծարբիկ, ծարբիկ (I) «*տաճիկ, զտաճիկ, զտաճիկ, զտաճիկ*».

ծարբիկ, ծարբիկ ծարբիկ, ծարբիկ, ծարբիկ (II) «*տաճիկ, զտաճիկ, զտաճիկ, զտաճիկ*».

ծարբիկ ծարբիկ (I) «*տաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ*».

ծարբիկ, ծարբիկ ծարբիկ «*տաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ*».

ծարբիկ *տես, ծարբիկ:*

ծարբիկ, ծարբիկ ծարբիկ, ծարբիկ, ծարբիկ (I) «*տաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ զտաճիկի մէջ*».

ծիլ cilli, cil, çil, zil, zillik «topraktan yeni çıkan bitki, ekin, tohum yeçerip filizlemek, zil atmak zillenmek».

ծիլիլ cillik, cüllük, zilik «erkeğin cinsiyet organı, dişilik organı soğan cücüğün».

ծիծի, ծիծիլ cicik (VIII) «küçük cılız».

ծիծի(կ) cicik, ciciğ, cijik, çicik (III) «çiçik cücük (II) memesi».

ծիմպանակ zımbon, zımpon, zımbon, zombon «düdük, küçük boru, kızılbaşacı, buğday sapı gibi nesnelere yapılan düdük».

ծիս-ծիս, ծիսուկ cipik (I) «küçük».

ծիրս ırt, çirt, zırdık «kümes hayvanların ve tavuk, kuş gübresi».

ծիրիլ cihrit (I), eigirt, cigit (II), cigit (III), çigit, çigirt «çekirge».

ծիւ, ծուլ civ (III) «yüksek ses».

ծնակ ırmık «zımak yer, ormanın sık ağaçlı yeri, güneş görmeyen yer» nemli, yağmurlu hava».

ծնել, ծնել çimel «spinato».

ծնիլ cinik, znik, zınıgı, zinik, zink «küçükve saçaklı şey, küçük hıyar, ufak salatalık benek, benekli».

ծուիլ-ծուիլ, ջուիլ-ջուիլ civik civik (III) «parça parça».

ծոբապանի, ձոբիլ ırtak, ırtıh, ırtırma, ırtalak, ırtına «şımarık, hoppa oynak, gevez».

ծոբիմ ırsu, ծոբիմ:

ծուա to.

ծոծրակ c'ore'ak «ense».

ծնեթիլ zımbit, zinebit, zimerit «sarı çiçekli, yapışkan yapraklı genellikle denir kıyılarımda biten, kötü kokulu bir ot».

Կ

կարսայ katsa «fıçı, kazan».

կարաք, կարաք galat (II) «ayaklı meyve sepeti».

կարմ gatneri, gatneraç «büyük kazan, bir sütemek».

կալել, կալան, կալան(ք) kılan, kila «duzak».

- Կալ**, **Կալամասն** kalamast «harman kaldırılırken fakirlere ve çocuklara dağıtılan buğday».
- Կալառասկ** kaladak «dövülmemiş ekin sapları».
- Կալաստուն** kaladun, kaladan «ambar gözünü», kaldan «tahıl ambarı».
- Կալիկ** kallik «buzakı».
- Կախտք** gehte «bir çeşit üzüm».
- Կածան** gezen «dar yob».
- Կակալ** gaal, gakgıl, gagal 1. «yeşil kabuğundan çıkarılmış ceviz». 2. «ceviz». 3. «erkeklik organı». 4. «göz bebeği».
- Կակա** gaga (III), gağa (II), gak (I), gokko (I), gaki «meyve ve kuru yemiş».
- Կական** kakan etmek «tavukların bağırması».
- Կակալ** gagaç (II), kakaç (IX) «gelincik, yalancı lüle».
- Կակարալ** gagart (II), kakart «horoz ibiği».
- Կակիկ** kağallamak, geğellemek, geelemek «yeşil cevizin içini çıkarmak».
- Կաղծիմ** gacın, gajın, gacın «çimento yerine kullanılan bir çeşit kil».
- Կահել, կայել** gahamak, gahalamak, gakalamak «itmek, dürtmek».
- Կաղամախի** kahmuği, kahmih, kahmuğ «yapraklarının alt yüzü beyaz tüylü bir cins kavak».
- Կան, կայճ, կանք աք** kec, kej «keçe», kecere, gecere, kecire 1. «keçe yapan». 2. «dokumacılıkta ipliği sarmakta kullanılan çıkırı».
- Կան** *տես, մտնվում*:
- Կանն, կաննել** kam, gam, gem (tahta) «döven», gemlemek «harman sürmek».
- Կաննույ** kamadun gömeni, göndel, gemilti, gemindi, geminti, gömdene «döveni boyunduruğa bağlayan ağaç».

կամբռով germicek, germücek, gerincek, germiceyh, germişa «deyirmenlerde üst taşın dönməsini sağlayan, alt taşın ortasına yukarı geçirilmiş baltı biçimində demir ya da ağaç ayyığı».

կայմկերողիկ gäci, güculik, cecorik «fosforu ile gece aydımlık yapan böceği».

կայռի, ակապ ağre «kağrı arabalarında okun mazıdan çıkarılması için takılan eğri çivisi».

կայծ *arbu, kışd:*

կանաչ kanaçı «çimen, uzun yapraklı bir ot».

կանդարալ kandra «su deposu», «beşik kolu».

կանդրի gandiref, gandırif, gendürüf, kandiref «sabanı boyunduruğa bağlayan ağaç, kağrı arabasında okla boyunduruğu bir birine bağlayan kayışı tutturana ağaç, çifli boyunduruğa bağlayan ağaç parçası».

կանկան genger, gengel, kengel, kenger sakızı, enger «ilk baharda yetişen dikenli bir çeşit bitki, gövde özü yenilən».

կապ, գափ gab, gap, ğab «ağaçtan yapılan yular sapı, ip».

կապրաբ gabar «demet yapan adam».

կապան kepan, gapan, geben, geban, kaban 1. «yokuş». 2. «geçit vermeyen dik ve sarp kayalar». 3. «büyük taş yığını». 4. «dar yol, geçit».

կապիծ gebiç, kapis, kepiç, kebiç, kepiç, gabiz «deyirmencinin öğütme payı olarak aldığı un ya da buğday çapı».

կապոյտ gabud «mavi».

կառափ gerrap «harman yığmaya yarayan basit bir ayyığı».

կառաբ gadar, gadrank, gagart, kagardak, gagak, kakart «choroz ibiği, gaga».

կարասu karas, garaz «büyük küp».

կարգ karık (III) «sıra, düzen».

կարգիմ kargin «çok, bol».

- կարծ**, յանկարծակի սուտն.
կարկուն gargut, korkut (I), gırgat, gorgut, goygut «dolu, büyük dolu tanesi».
կարմիր (ջուր) garmir cur Argo «şarap».
կարպետ karpēt «kilim».
կարոս karoz, karus «maydanoz».
կափաւր kepenek (III), hepenek, hepek, hapenk, hapang kepek (I) «tavan kapısı, kapak, kepenko».
կացին kaçanik «balta».
կաւ gav, kav «kırmızı toprak, tuğla ve çanak yapımında kullanılan kırmızı toprak».
կաստն gever, govar «tarlayı sulamak için açılan arklar».
կասաւ kavat (I), kavaz (I) «yoysuz birleşmelerde aracılık eden erkek».
կտն *տնս, կեղի:*
կեմ gem (II), gemlik, kem, kemlik «ekin demetlerini bağlamaya yarayan uzun buğday sapı».
կզկալ hızkal (II) «dışarı taşınan yemeklerin üzerine örtülen bez peçete».
կեռց geroc «meyve toplarken yüksekteki dalları yaklaştırmakta kullanılan ucu eğri çubuk».
կեռ ger (III), geroc, gerö, gerüğ, gerü «çengelli iğlerin ucundaki tel çenkel, teşinin tepesindeki çengel».
կեռն usul geron vermek «deyirmenin alt taşının her tarafına kertme yapmak».
կես ges, geseges, gesgesi «kısa, eksik, yarım, ikisi ortası olan şey».
կըծ, զըծ, խըծ kaysı, erik, ayva, vişne ağaçlarının kabukları üzerine olan zambak, kedibalı.
կիր, շիր կիր gut (şerkit) «erken olgunlaşan sık tanesi üzüm».
կրիչ getiç «kazan».

- կիկիկ, զլզլ** ցլցլ (I), ցլցլ (II), ցլցլ (II) testi, կլկլ (I) «surahi
 büyüklüğünde bogazi süzgeçli testi».
- կիլիկ, կիլիկ** ցլիկ, ցլիկ, կլկլ (I), կլկլ (II), ցլիկ, ցլիկ, күлік
 «yuvarlak, küçük ve ortası çukur ekmek, çocuk için
 yapılan ekmek».
- կիծ, կիծ, կիծ** ցիç, ցиç «bir ısırmada dişle koparılan parça lokma,
 çizik, akrep iğnesi, gizik, arı iğnesi».
- կիծ** ցիç «kaysıve erik ağaçlarından çıkan zamka».
- կճան, կճան** ցյան (II), ցյան «ısırgan otu».
- կիպ** kip, kipleşmek «dar, sıkı», kipleşmek «daralmak, sıklaşmak».
- կիվ, կոտնի** geven (hacı), keven (I) «giya, kefer».
- կից, կցակ** kısak «ufak direk».
- կլեզ, զլեզ** ցլիçik salya, ցլիç (II) «salya».
- կիկ** *mbu, կիկիկ*:
- կկարիկ, կկար, զզրր զզրր** kıldırık – yuvarlak.
- կրրրիկ** kıldır mıldır «yuvarlana yuvarlana».
- կիկ** *mbu, կիկիկ*:
- կիկ** ցիկler, ցիկ, կիկ «erkeğin cinsiyet organı».
- կիկ - կիկ** kiler (I) «göllerde yaşayan güzel otan bir kuş».
- կլմբոզ, կլմպո** ցլմբոç «pancar».
- կկր** kılörük «sulu köfte», kılörlemek «kıldırılmak» *mbu, qh*:
- կկր, կկարիկ** kıldırık «yuvarlak», kıldırılmak «yuvarlamak».
- կծիկ** gecig.
- կծան** *mbu, կճան* ցյան, ցյան (II) «ısırgan».
- կծան** kızan köpeği «azgın köpek».
- կկուկ** ցլլուկкушу, ցլլу (II), ցլլу (I), ցլլу (I) «haykuş».
- կրկ, կարի, կրկան** ցլկ (I), ցլк, ցл (II), ցл (I), ցл, ցлlamak (I)
 «hayvanların pisliği».
- կնկն** kım kım etmek, kımkım «konuşması iyi anlaşılmayan kimse,
 sözü anlaşılma biçiminde söylemek».
- կնիկ** kınık (III) «kötlü kadın».

- կմիթ, կմքսիայթ, քսաթր kirve, kivre «sağdıç, isim babası».
 կմննոն գուցիկ, կուցիկ, ճուցիյի, գյիրնիկ, կուցիյի «karışmış saçlar, dolaşık».
 կուպ gop (I) «kolsuz».
 կոթ, կուփ gop (II), gope «kagnının iki oku arasına sabit tutmaya yarayan iki par el tahta».
 կոթ, կոթոլ gotol «lahana, karnabahar kökü».
 կոթուն kutun (I), kutuni, kutur, kutun «mısır, meyve koçanı».
 կոծիկ, կոծոն gocik, gocuk, koçik «dişi manda, manda yavrusu».
 կոլոլ küllülük «et ve bulgurdan yapılan bir çeşit eksili köfte».
 կոլոս golot (II), kolut «çok kısa boylu, çüce».
 կոկան gogən, gogan «yeni yapılan ekmek tohumunun iç yüzeyini parlatmak için kullanılan yuvarlak pürüzsüz taş».
 կոկոն kokon, gogum, goğop «konca».
 կոկոլ gəvgav, gogo (IV) «erkeklik bezi».
 կոկոլ gogo (I), gogof «yeşil kabuğundan ayrılmış ceviz».
 կոկոլիկ «gogoflamak cevizin dıştaki yeşil kabuğunu soyamak».
 կոկորթ gogort «van gölüne dökülen çaylarda yaşayan bir ya da beş kilo ağırlığında havyanı zehirli bir tatlı su balığı».
 կոկող gog (II) «tandır kenarı».
 կոկոսի kubli, goğbek, kupli «kilit, anahtar».
 կոճ, կոճոլ goc (II), goç (I), koç (I), koç (II), goç (II) «uzerinde satırla et dövmeye yarayan kütük».
 կոճակ gücek (II) bir karış boyunda büyümuş ekin, eni dikilmiş bağ, güceklemek çimenlemek «ekini yukselemek büyümek».
 կոճիկ goççik, gocik (II) «topuk».
 կոճայ güce (I), güce, göcü «tarhana, bulgur yapmak için kullanılan kabuğu soyulmuş ve kırılmış buğday».
 կոճակամայթ goc'gamer, güce tarhaması.

- կոճիկ փոշու «toprağı sürerken toprak altından çıkan ve kesteneye benzer bir kök».
- կոյմեկ, գոմեկ գümez, kumec «hayvan sidığı».
- կոնդ kont, gond «binaların üstüne atılan kriş».
- կոսլ gob «gözün üst kapağının iç kısmı».
- կոսլալ gopbal «ucu baston gibi kıvrılmış dəynel».
- կոռուկ, կորոփ korob «kır evi külibe».
- կոյս, կոսոց gudeç «yığın».
- կոշտ kost, kuşt, goşt «toprağı kazarken ayrılan sıkışmış büyük toprak parçaları».
- կոշտիկ goşdik (I), goştik «üzüm ya da duttan yapılan bir tatlı».
- կոշ, կոշուսկան koşurkan «düyün okuyucusu».
- կոսլ köp (I), gop (II) «kağının iki oku arasında sabit tutmaya iki paralel tahta».
- կոսլալ gopbal (I) «tokmak», baston.
- կոսլխոն göbüt «kabaca, biçimsiz, şişman, kuruntulu».
- կոսլոռնի ködün, köftün, kopdon, kobdun, kopdun, gövdun «hayvanlara yem olarak verilen, yağı alınmış tohum posası».
- կոռոփիկ kürtük «dırka, yolek».
- կուկ, կուկլալ külek, gövlek, küvlek, gölek «ağzı daha geniş ağaç kap, kapaklı yağ kutusu ağaçtan kulpu ya da kulpsuz bakraç, tahta kova, su kovası».
- կովիկ, գովիկ govik, kovuk «hum».
- կովծ ուծ govç' uc' «kertenkele».
- կոս, կոսիկ god I. «godik (II) tahtadan ya da medenden yapılmış bir çeşit tahıl ölçesi, kile».
- կոսիմն godim «nasturtium».
- կոսոշ godos (II), godaş (II), godeş, gottaş «ahlaksız adam, pazevenk».
- կորիկ gort «ekilip sürülmemiş toprak».

- կորի goru (III) «su akıtmak için kazılan üstü açık oluk, kanal, ark».
- կորիզ goy (I) «tane, çekirdek».
- կորոս, կորոփ korob «kır evi külübe».
- կորոտիլ gorut, gorut (II) «tarlaları kısım kısım sulamak için aralarına yapılan tümsek».
- կորկոտ korkot, korkata, gurgut, korkota, korkut «mısır kırması, mısır kırmamasından yapılan çorba ince onğütümüs mısır taneleri».
- կորնկամ gorunga «yonca».
- կոփ, կոփիչ, կոփիչ կօբնիչ көпүч, kopuş (II) «çamasır tokacı».
- կոցուկ gocuk, goduk «nohut bitkisi lahana koçanı».
- կրկիկ *ımbu, qnı* գրգիլի, գրգրիկ, կկիկ, գրգալա «ağacın en yüksek yeri, tepesi, ağacın doruğu».
- կուզ, կուզիկ kuzzik, guzzik «kambur».
- կուրնի, դուրնի күтнү «bir çeşit kumaş».
- կուծ gıcık «toprak tencere».
- կուլ gullut «yutma miğdeye indirme».
- կուրու, կուրայ күлүр «çocuklar için yapılan halka biçiminde ekmek».
- կուլիկ kulik «yuvarlak küçük ekmek».
- կուլկուսուկ kulgula, kulkullu, kulkulu, gulgul, gulgulu «küçük el testisi, testi, sürahi».
- կուկար *ımbu, qnqun:*
- կուկուա kukula, gugula «püsküllü erkek başlığı».
- կուկուլ kukul, gugul (V) «gelin fes».
- կուճուր kucur (I), gusur (I), gücur (I) «kısa boylu bodur (kimse)».
- կումկամ gunguma, gungumu, kumkuma «bir çeşit su kabı, küçük toprak sürahi».

կուն, կունայ, կունիկ գուր (I), kurik, kuray «toprak çorba çanağı»,
gurik (I) «tahıl ölçüsün», gurik (II) «hayvanlara
yem verilen tahta ya da teneke kap», gurik
(III) «su testisi».

կուրք гурт tavuğu «kuluçka».

կուն, անկուն kut «tavük yemi», kütlü «çekirdekli pamuk».

կուն (զնայ) күт (IV), күд (V) 1. «standıra pişirilmək için yapıştırılan
hamurdan düşen parçaları». 2. «küt keriç».

կուսն *убу, қуасн, қуасн, қырмн (уәһһ)*:

կուտիկ, քութիկ *убу, քութիկ* kutik, kutuk (V) «kopek yavrusu».

կոկայ, կրկայ гиргал «ölküz və ineklerin boğazına takılan ağaç
halka».

կոճիկ гичик (I), гирчик «incik kemiği».

կոճնկ, կոճոն, կրճոն гирсон «buğday, ot vəb. şeylerin kalın sert
kısmıları yemedik ot artık larm».

կոխу гирф etmek «kavga, gürültü etmək».

կոխազան гирфачан olmak «kavga, gürültü yapan kırıp geçen».

կոտան гирдан (I) «burulmuş maddə».

կոո киро, кirro «kaba saba görgüslü», кirro.

կոկոտ кискит, кискит «iyi kızarmış tandır ekmeyi».

կոոոց гудуз, гудук, кодоу, кудук «kuş gagası, bir şeyin sivri
uçları, burun».

կրկխу гиргит (I) «cimir», гиргит (II) «içi kolay çıkmayan ceviz».

կրկոտ куркут, кургут «çalı çırpı, ufuk odunu».

հա he, haa, haya «evet, öyle, hayr».

հաք, հապу hap, hab, heb «hap», DS, 558 baş hapi, kafa hapi
«aspirin».

հաքայ hapa «aşık kemiğinin oyunda belirli çizgiye bir karıştan
çok uzak kalması».

հազարу hazar (muruli), hezer tere «dere otu», hezerteri «anison».

- huqnr, huqnrwn haziran «ahç».
 huı hal «harman ve kar sıyrgası».
 huıwı hellec «pamuk atan, hallaç».
 huı hağ, bek, hege, heye, beyg, heğ, heyhey «meyve ya da sebze taşımaya yarayan büyük sepet, küfe».
 huınr, uınr akob «deli, serseri».
 huı, huıı, uıı huı hambol, hamol «sabanın önündeki birinci çift denir».
 huııı hamme – buyur (BAS) «hamme – buyur efendim».
 huıruı, huıruı hampa, hampa (III), hampa (IX), hampa «parasız» (Argo), «yarışmacı, yarışıcı, para ve emek harcamadan kazanılan şey, çayırın paylaşılan her bir parçası».
 huı hay «ermeni» (Argo, 129).
 huıruı *ıbu, ıruıhuıruı*:
 huı (tıtlı) hank «bilmeces».
 huıruı henek (etmek), henk «şaka yapmak», hanek, hanak «ör, lāf, lākırda».
 huııı, huıııruı henir «nefes, ses».
 huııı, uıı hant (I) «küçük bostan», hant (III) «yer» (senin tarlan hangi hantta).
 huıruı haça «meyve dallarının eğilmemesi için destek olarak konulan catallı ağaç».
 huı, huııı, huıı huı hasek, hasham «ham meyve», hasgar, haskar «olmaya başlayan meyve, yarı olmuş meyve».
 huıııııı asgısar (BAS 44) «annadın».
 huıı, huıııı hadik, hedik, hetik (aşı), hedük «aşure çorbası, bulgur aşısı, haşlanmış buğday, bulgur, mısır, nohut vb. şeyler».
 huıııı, huııııı hadiç «bal kesmekte kullanılan bıçak».
 huı har, harik, har olmak «nezle bronşit olmak».

- hարազաշ** herekeş etmek «birleşerek, elbirliğiyle iş görmek».
հարայ haray çalmaq «yüksek sesle herkesin yardım için bağırmaq».
հարածի harana, haranni, herene, herani «tencere, kazan, tek kulplu büyük bakraç».
հալար havar etmek «imdat istemek, havarmak bağırıp çağırmaq».
հարսա haraf, araf, herav, erev «lodos, ılık rüzgâr, lodos yeli».
հարսունք hargin, hernik (etmek), hernük, hernüyh, hennik, hennük, hermik «ekime elvergi nemli toprak; toprağın yağmurdan son sürülme, ekilme tayı».
արկղիկ hergolik «açık mavi çiçekli, kökindeki yumruları yenilen bir çeşit ot».
հարմի hermi, harmı, harmu «duvarların üzerine konan ağaç, kiriş, tavanın örülmesinde kullanılan kereste, kiriş».
հասասար hafsar, havsar «eşit» «bir buğdaydan, bir çavdardan kat da havsar eyle».
հասար, հովար havur, hovur «zaman, müddet».
հանինք hevni «suyku».
հալիալ hopal, hapal, hopan «yabani güvercin».
հագասար haçapur, hasapır, haçanpur «mısır ve fasulye ile yapılan ekmek».
հաի hapık «küçük çocukların yemeği», hap etmek «yemek».
հաիուայ hopısa, hapise «üzüm ya da dut şirasından yapılan pestil».
հեծան hezan, hezen, hızan, hızen «damların üzerine düşenen kalm ve büyük ağaç, kiris, kalm ağaç gövdesi».
հենգի *ımbu, huallug:*
հենք henk «dokumacılıkta atıkların geçirildiği uzunlamasına ip çözgü».
հերի heri «seslenme ünlemi».
հեսան, տոս, Էսան, լեսան haysana «biley taş».
հեի *ımbu, հարմի, հանինք:*

- hətən, hətənliq hədik «kara bətməmək için ayağa giyilen, altı şerit
şeklinde kaplı, yuvarlak bir çeşit kar ayakkabısı».
- hərlə hərək, herg (etmək), herək, hürk, hürək, ferk (I) «sürü müs
tarla».
- həmə, həmə, həməmə hama (III), hamacuh, hamacuk, hamana «hemen,
şimdi».
- həməq *məmə, fəməq*
- həməmə him «temel».
- həməq, həməqə hamaylı, hamayil «talisman, ektili muska».
- həməmə hizan (VI), hınsan, hınzan «bağ evi».
- həməmə högeç, högec, högüç, högeş «iki, üç yaşındaki erkek koyun,
koç; baharda bir yaşında olan koyun, toklu».
- həməmə *məmə hopop*
- həmə, həməq hol «topaç», holbul, holhol «su çevrisi».
- həməliq *məmə, fəməq* holluk (II) «bostanları, beklemek için yapılan
çardak».
- həməməq, həməməqə hoga, hokal (I) «toprak damlı evlerin tahta
saçağı».
- həməmə oynar bir halk oyunu.
- həmə, məməq hoy maval «bir çeşit bar oyunu».
- həmə, mə, məmə, həməmə hon (I), hon (II), honcu, honcubaşı «ekin
biçilirken sıralanan işçilerin tarlanın sonuna
kadar açtıkları yer», honcu «ekin biçen»,
həməmə «ekin biçenlerin başı».
- həmə, məməq hoş «kağnıkılardan bir ağaç».
- həmə, həməq hop (IV), op. 1. «atları durdurma ünlemi». 2. hop
«atlamak, geçmek için».
- həməmə obba «haydi».
- həməmə (bəmə) hobba gitmek, habba, happa gitmek «gezmeye
gitmek» (çocuk dilinde).
- həməmə hopop (II), həməmə, həməmə (II) «çavuş küşü».

honnú pnp horun dutu «kara dut».

hnuuú(p) hosan «büyük ve yüksek kayalar arasındaki derin vadi uçurum».

hnuhnu hoshos «yol yöntem bilmeyen (kimse)».

hnı, hnıwú havan (II) «sıcak suyu ısıtırmak için katılan soğuk su».

hnpp, hnpphı hortik (I), hortuk (I), hotuk (I) «eşek» katır, domuz, deve gibi hayvanların yavrusu».

hnph, hnphı horuk, hórúk «kağırı çekemeyen öküzlere yardım için bağlayan yeni bir çift öküz, birinci çift öküzlerin önür koşulan yardımcı öküzler».

hnıhıwú *wbu, nıw:*

hopop hotot, hototik «hortlak».

houn sürü

houuıı hodah, hadak, hodak, hodakçı, hodag «çiftçilerin yanındaki yardımcı, çocuk, yamak, çoban, sığır çobanı, öküzün boynuna oturup öküzü süren çocuk, kotana goşulan öküz (hodajıcı) hodagkâr».

2

úwq cak, caka, caga (III), cag kargası (I) «dişi manda, manda yavrusu».

úwqur zakar «huni».

úwı çarı (II) «sığırların kuyruk kıtı».

úwıur zavar, zaval, zavar, zavır «hayvanlara yedirilmek için hazırlanan tahıl kırması, iri öğütlümüş un, öğütme».

úı sevinç, sevuç, sevüç «pulluklarda toprağı diklemesine kesen kama biçiminde demir».

úıı zoğ «yapı üstüne atılan çapı 60-75 cm, uzunluğu 7-10 metrelik ağaç çevizli sacuk kurutmak için yapılan ask».

ıwıwııq geşeng «güzel, iyi».

qədər, qədərər gürü, gürüldü, gürüldü «madeni sese benzeyen seslər (için)».

ü

ünp cad «darı ekmeği, mısır unundan yapılan fırında pişirilen büyük uzun ekmeğe».

ünl caga (III), caka «manda yavrusu».

ünləwan çakat «dağbası, tepe».

ünl çəğ, çəğ, çəğə, çəğlik, çəğliş «şiş örgü şışı, çorap şışı, duvar, çit, arabanın yanları ağaçları».

ünpür, ünpürpür cemberek, cemberek, canbara, cemberereyh «pulluğu tekerleğe bağlayan halka».

ünl, ünlü çang, cınk «tek avucum aldığı kadar şey, pence, keskin tırnakı, avuç, el».

ünlünlü cançur, çançur, cancol «kırmızı siyah erik».

ünlür, ünlür çonur (II) «düt ağacından yapılmış tek parçalı üç telli saz».

ünl ças, ças «mısır unu, yağ, şeker ile yapılan çocuk maması».

ün car etmək, carlemek, car, cor etmək, cort etmək, carlaşmaq «demək, sözləmək», carcı «telləlləle yapılan çağrı» haber icar,

haber ucar «haber ve bilgi veren, cort etmək, cort atmaq» «yalandan vaad etmək (cortlamak)».

ün dən carcar, çarçar (I) «düven».

ün cən carıt, carık, cerde, cerit, carıt «ateş ya da toprak küreği».

ün cən atəş küreği.

ün car, cir («carına car yetişdi») «imdat, yardım istemek, yalvarmaq, carna yetişmək».

ün cən cırcırık «rocket».

ün cən cərp (II) «et pisməyə başladığı zaman çıkan köpük, et sıyunun üstündeki yağ tabakası».

ճննճ cenç, cece, cecara «kalın, bir şeyi eritip süzdükten sonra kalan tortu arı peteklerinin eritilerek mumu alındıktan sonra kalan kısım».

ճնս, ճոս cet, cut, çit, çitlos «dişi pıloç, erkek horos, güz pilici, bir yaşında horoz».

ճրս, ճսոյիկ cetik «su koymaya yarayan kap».

ճրսպիլ ırsıl, çırsıl (I), cis cırsıl «çıplak, keçe».

ճրսակ çarmak, çermak, çarmak çur «rakı».

ճրլպոյր, ճիլպեր, ճլպոյր ırsır (II), cilbir, ırsır (I) «sulu bir emek», cirbil «soğanlı ve yumurtalı pirinc çorbası».

ճիլ cil, cillik, çil, cilot, cil «hasır örülen ot», cillik «hasır otunun bol bulunduğu yer, sazlık».

ճիճա cicaba, cicana, cice «sevgili karnamlık».

ճիճի ırsı (I), çırsı, çırsı (I).

ճիճի, ճճ çincil, cıncil «bataklık», «şalincak çocuk salınacağı çingil beşik».

ճիճճա, ճիճս ırsımsa «yollarda ve tarlalarda meydana gelen bataklık».

ճիպոս, ճիս coput (I), cıput «kısa, kalın sopa».

ճիս cirbit, çırsık, cirbik, çırsık, çırsık «çapak, göz çapağı, göz hastalığı».

ճիս-ճիս ırs «pekpek, çok», gözü akan / şırsık, şırsık, şırsıtık «kızarıklık, hasta göze».

ճիտ çirtik, çirtim «kuş özümü, salkımsık».

ճիտ c'eduş etmek «boğazına».

ճիտսպոյր cidərsır «keşkek, yarma buğday, et suyu ile kaynatılarak yapılan çorba, haşlanmış yarmanın içine tereyağı katılarak yapılan yemek».

ճիլ, ճիս ırs (I), ceğ, ırs, ırslık «genç, küçük ağaç dalları, ince dal».

- ճրագ «sahipsiz kalak eşya»,
 ճլօր çilot, çilli «şamar, tokat»,
 ճլօր clur, cellur «küçük çömlek»,
 ճղաքայ «et suyu»,
 ճղա արոթ cğla pulluk,
 ճղայ անս, ճղա:
 ճկոյթ, ճրիկ քա, քտık parmak, cite parmak «küçük parmak»,
 ճկոտ շնջնլ, շնկւր, շնկւր «kazma, bir yüzü balta, bir yüzü kazma olan aygıt»,
 ճնա, ճնի cici, cucu, cücü «bitkilere zarar veren bir böcek, bir çeşit ağustos böceği, böcek»,
 ճոսարոթ coğalir «yeşil kabuğu soyulmuş ceviz»,
 ճննել, ճնոտ cumur, çumur, çimur «yağda kızartılmış ekmek, cumurlama»,
 ճնրը, ճոխ coh, cof (I), cof cof (I), cof (II), coh (I), coh (III), cohcoh, cohcohlu «gözü tok, cömert, eli açık»,
 ճնճրակ, ճնճոտ, ճնճոտել çinçik, çinçik (II), çinçe (I) «serçe», çinçırğa (kraelitzi),
 ճնտիկ «küçük kap, ufak tefek »,
 ճոճ, ճիճջի coc, coç, çoç, cocah, coplan «bataklık»,
 ճոն con (II), çon (I) «çavdar»,
 ճոտ, ճոտիկ, ճոտիկ, ճոտիկ corik «emziksiz çinko ibriki»,
 ճոտել, ճոտոթ cor «çocuk oyunu, corcor»,
 ճոտտ cort (I) «dilençi»,
 ճոտի cöp (II), cop «dikenli sopa, baston»,
 ճուլ, ճուլ ճուլ անել culcul (III), curcur (II) yapmak «çiş anlamında kullanılır»,
 ճուլպան, ճուլպանի culban, culbant, cülbant «yabancı bezelye, burçako»,
 ճուկ, ճուկալ, ճուկալ culgal, çokal (IV), çıkala «toprak tencere, çömlek, küçük çorba kazanı»,

ծուճ, ճուճուլ *cucul* (III), *cücül* (II), *cücük*, *cüllük* «erkegin cinsiyet organı».

ծուճո *cucu*, *cücü* (I), *cucug* (II) «kümes hayvanların yavrusu, *cıveiv*».

ծուսա *cura* (II) «küçük zurna».

ծուտ *utbu*, *öbu*:

ծոփլ *curruk* (II) «ocak çekirkesi».

ծոճ *utbu*, *öññl*:

ծոլ *«küçük çorba kazanı»*.

ճրազ *çıra*, *işık*, *kandil*, *lamba*.

ճրազպսիտի *cırabpab*, *cıraba*, *çırakba* «kandil, ışık, lampa koyacak yer, kaşık koyacak yer».

ճրազո *curaki* «koyun ve sağırın iç yağı».

ճրճր, *đñññpa*, *đñññpa* *cırcır* (I), *cırcir* (I), *çırçır*, *cırcıra* «ağustos böceği».

ճոճ, *đođñl*, *đođալ*, *đođñng* *coç*, *coçlan* (II), *coç* (I), *coçluk*, *kocak* «bataklık».

Մ

մազ, *մազման* *mazman*, *mazmancı* 1. «kıldan ip bükən, çuval dokuyan keçe yapan (kimse), kendirden ip, yular urgan yapan kimse». 2. «ip sarmaya yarayan silindir biçiminde araç».

մազկազ, *մնզկնալ* *nezkep*, *mezgep*.

մազրկալ, *մարզախալա* *mazraka* «ekmeği tandıra yapıştırmakta kullanılan araç».

մաթ *mat* koyu domates pekmez suyu, şeker ya da pekmez ağıdası.

մաթ մնալ *mat* (kalmak) (IV) *şaşkın*.

մալիզ *malez* «şırayla undan yapılmış üzüm bulamacı, pestil hamuru».

մալոխ *maluñ*, *malık*, *malıñ*, *maluk* «boyunduruk kayışına geçirilen ağac çivi, çarık dikmek için ağaçtan yapılmış biz».

đawşawp mahat – «derinin kıyısının çizmek için kullanılan çift
ağzılı, ağaçtan yapılmış bir araç».

đawşunju, đawşunju mahulu, mohuh, muhih «acımsı ekşi, çok ekşi,
buruk tatta».

đawşup, đawşu mah «çam çırası».

đawunđ mazın, mac'ik, maş, mazun «yoğurt».

đawlawe mağal (I), meğel (I) «koyunun kırdı yatıp dinlendiği yer, yâ
da dinlendirilmesi».

đahhđ mahic «karyola».

đahahuh inğdisi, inğdisic, mağdısı «christian pilgrim».

đah ulbu, pwapuh:

đawep mahit, math «arıyı kovana arıstırmak için yapılan ilaç».

đaw mac, maç, macı, maçı «sabanın elle tutarak yönetmeye (sapı)».

đawđaw macar (III) «kırmızı şeker pancarı ve kızılçıktan yapılan
turşu».

đawđ mama «hala».

đawđi mamuk, mami «avurdaebe derleri».

đawđuh mamuk, mamuh, mamuk «yaban, dağ crigi, bir çeşit kara
eriğ».

đawđuh mamur «yosun».

đawju mayıs (I).

đawju mayıl (mayıl bakmak) «beyenerek bakmak».

đawđ (đawđawđ) menik, monek, menük «mekiko» «iplik çilesi,
bezirhanelerde burğın denilen direği çeviren kol».

đawđi manic.

đawđuh mancük «şal dokunurken geçme ipliğinin sarıldığı ağaçtan
yapılmış araç».

đawđ uluđ man «yuzde olan sarı lekeler, çils».

đawđuh mangel «tarla tırmak».

đawđuh mangur, mangır, mangürde «hayvanların boyunun takılan
ve ip bağlamaya yarayan ağaç halka».

- մամուկ manuk, manuk, manih, manuհ, manik «kedi yavrusu, köpek yavrusu, kedi ve yavrusu».
- մամուկ manuk «küçük hamur topağı».
- մամլ մencik, mencük «kedi yavrusu», menç «korpe, taze», keçi «koyun yavrusu».
- մաշ, բերմաշ, մաշուք «mesuk küçük, ufak sabun parçası».
- մաշուք maşuk, meşik, meşük «küçük, ufak sabun parçası, yağsız peynir bölünmüş parçaları».
- մաշարա maşala, maşara, meşere «bir metre karelik toprak parçası, evlek, karık, bağ, bahçe ve bostanlarda ekilmek için ayrılmış toprak parçaları».
- մաշկաքլ maşketep.
- մանամ maran «küçük ev baraka külöbe, çay bardaklarını, koymaya yarayan tahta sandık, yemekleri saklama yeri».
- մանամ moran (III), maranuh «araba tekerleğinin ağaç kısmı».
- մասաք masat, massat «büyük vb. kesici araçları bilemekte kullanılan demir, kayış, bileyi taşı».
- մարբնի, մարբիլ marseni «kuşburnu ağacı».
- մաս(ն) *մես, կարմուս:*
- մասու масса, masas, meses, masa «üvendire», «hayvanları dürtmekte kullanılan ucu demirli değnek».
- մասուկ matak, medek, medik, medeyh, medeklik, metek «dişi manda, manda yavrusu, malak buzağı».
- մատն madik atmak «aldatmak, kandırmak».
- մասունուկ madik, madamak, mardımalak, madımalah, madımalag, madımah, madumah «ilk baharda kırlarda biten, ispanak gibi yenilen bir ot».
- մաք *մես, փսս, պաք:*
- մաքաք merək, marak, mirik (XI) «odunluk, samanlık, kilar».
- մարանի *մես, գերանի:*
- մարի meri (V) «dişi keklük».

- մարդ mart; BAS 209 mek mart «bir adam».
 մարիտ marh «çam çirası».
 մարմաշ marmas «ince tülbenitten yapılmış başörtüsü».
 մարստ masar «kuru ağaç, kuru kestanə».
 մեզար mezer «önlük, büyük havlu».
 միխ, միխակ մից, միկ, միւ «mih».
 մեղայ meğa «tövbe» meğa asvas «BAS, 45, 213».
 մեղք, մեղքիկ mirğik (ballı).
 մե, մեկ mek «bir», mek mart «bir adam».
 մեշտ, մեշտու meşük «küçük».
 մզուշ mezuş, nezuş (etmek) «mız ses çıkarmak».
 մեզ մեւս կոյ, կոյւտգ.
 մեջ, միջուկ mişluk «ekmek ortasını».
 մետ met «bilye, para ya da yuvarlak taşla oynamak için kazılan küçük çukur, çelikçomak oyunu – met değneği, oyunun başlangıç yeri».
 մեծ մեւս մշուշ (= mij, mij).
 միթիտ mitit «dokuma tezgâhında dokunan bezin sarıldığı araç, dokunan şeyleri daraltmaya yaranan araç».
 միթի, միթիկ metel, mitel, mitil «yüz geçirilmemiş şilte, minder, yatak, yorgan, yastık giysi astarı, çok eski ve kili giyecek, kilim, halı vb. yorgancı».
 միծիխ miçik, miçek, micel (II), miçek, miçeyih, mizik, mucuk «sivrisinek, küçük böcek, eşek arısı, tatarcık».
 միծիխիկ, միծիք, միծիքիկ midik, midilik, miççik, midi, micik (II) «küçük mini».
 մերոնն meronna «bir şeyi lüzumundan fazla yıka, elleri uzun süre ovala».
 մեղքիկ emğoyig, en voyig «bir küçük yılan».
 մշուշ, միթիկ meşuş, miç, mij «pus, sis, duman».
 մոք, մոդ mud, mut «bir çeşit tahıl ölçesi».

- մոռոլ, մոռիլ** modul, modol, modur «at, eşek, öküzleri dürtmekte kullanılan ucu çivili değnek, üvendire».
մոզ moz (II), moza, mozalan «karasinek, öküz sineği, kan emici bir sinek, büvelek eşek arısı», moz tutmak «büğelek tutmak».
մոզի mozi (I) «iki yasından doğurucaya kadar inege verilen ad, düve».
մոլ mol, molak, molah «ağaç sürgünü, fıskın, ince dalları, yeni süzen filizleri».
մոլոշ moloş, moloşa «ebegümeci, biçilmiş ot».
մոծակ *moş, մոծիկ*:
մոծիք micir, mocir, moc'i «kıvılcım».
մոզ mev (I) «üzüm kütüğü ve çubuğu, asma».
մոր, մորեմի, մորեմի mormeni, mora, mora (I), morman, mor (I) «böğürtlen» («bahcelerde mormeni, sen urum ben ermeni») .
մորճ, մորշ, մորճիկ morç, morş, murı «ağaçların filizleri, yapak ve çiçek tomurcukları».
մուզ muz «acımsı, acıya çalan».
մուտ, ջրմուտ (խամ) *moş, ջրմուտ*:
մուրզու, մուրճա murzu (balık) «bıyıklı, tath su balığı».
մուրճ murc, murç, morç, murş «keski, sivri uçlu demir, tasçı kalemi, delik çukur açmakta kullanılan demir».
մուրտ murt, murtlik «mersin ağacı».
միրիկ mirik «açgözlü, cimri».
մոմակ, մոմակ mırmır «burundan konuşan».
մոմակ mırmırık, mırmırık (IV) «yeni mayalanmaya, eskşimeye, şarab olmaya başlamış şıra».
մրիկ mırık (VIII), mirik (III) «ince saman».
մուրք musur (III), murus, musluk (VI) «ahırda hayvanların yem yedikleri tahta yemlik».
մումար mısmar «büyük, uzun çivi» .

մրուր, մրրիկ, մրրուկ murik (II), murrık (II), murur «posa, kahve telvesi tortusu, sirke, şarab sıvık şeylerin tortusu, yağ dibine çöküntü».

մրմրաւ, մրմրիկ murt murt etmək, mır murt «çevik».

մուշ-մուշ, մշիկ-մշիկ, մշ-մշ, մշի-մշի muş muş, miş miş, muşul muşul.

մովաւսմ modgam, modiyam «ödünc öküz ile çift etmek, tarlayı sürmek».

մորուք, մորուք) moruğ, moruk, Argo, 205 - ihtiyar, yaş moruklamak «yaşı almak».

Յ

յալի, յալիլի, յալիլի yalli (II).

յանգ enk.

յարտ *inbu npp.*

յարակ irak, irag, irak «uzak».

յաւանակ, աւանակ, յովանակ avanak, avanağ, avanag, avalak «oğlak, keçi yavrusu».

յոդ, զոդ zot etmek «kazma, balta gibi araçları çelik ekleyerek onarmak, zotlamak, eskimış madensel araçlara kaynakla ek yapmak, madeni eşyaları ısıtarak parça ekleyip uzatmak, perçinlemek».

յօւ *inbu, oppjoın:*

յիսան, հիսան haysana «biley taş».

յիմար, հիմար himar, hmar «eşek».

յոշկի *inbu, hnշկի:*

յուրու, յուրուիկ, ուրուիկ hippo, hup hopik, hop hop (II), hop hopik «çavuş kuşu».

յունիս, հունիս, ունիս unus «haziran».

Ն

նազուկ nazik, nezik, nezük «iplik bükmeğe yarayan bir çeşit çakrik».

նազար նezik, neziyh «mayasız hamurdan kaymakla yoğrulmuş
yapılan ve sac üstünde pişirilen bir çeşit ekmek».

նար nat «tırpanın sapı».

նախիր nahır, nahır, nakır «davar sürüsü, sığır sürüsü, nahırçı,
nahırçı «çoban».

նան, նանէ, նանա nana, nane «ana, çok yaşlı, bunak kadın».

նանիկ, նանա, նանի

նանիկ, նանուկ nanik «hala».

նարեկ nara (III) «çekicinin şivri yeri», nari (II) «bükürülerin
kullandığı bir araç».

նարնգի narıncı «portakal rengi, koyu sarı».

ների neri «iki yaşından büyük erkek keçi, teke».

նեղկես, նազկես mezkap, nezkap, nezkap, nezkap «kadınların
başlarına taktıkları üstü işlemeli ve altınlı
başlık», mezkap «bebeklerine çocukların
önluğunu», nezkap bağı «nezkapın düşmemesi için
çenenin altına ve saçların dibine bağlanan bağ».

նիգ, լինգ ling, link «kaldıraç, pirinç düymeye yarayan tahta dibek,
manivela, kol, bulgur yarma yapmaya yarayan değirmen».

նոնիկ nonoş «lorikim, pisikim».

նոր nor, nur, norcuk, norilik «bir çeşit taze, yumuşak, tuzsuz, beyaz
peynir, lor».

նութար nubar, nubar etmek «turfanda sebze ya da meyveyi ilk kez
yemek».

նութիկ, նութիկ (նութի) nvik, nevek «ekşi katılarak yaprağından yeme
yapılan bir çeşit yabancı bitki».

նութի, նութի nügü (I), nügü I. «bir okka». 2. «yarım okka, okkanın
sekizde biri, altıda biri».

C

շարար şabat kün «cumartesi».

շարար şapta «uzun, ince sarık».

շարսւշ թափ «ծննդնէ շարժիչ և ոյուրուր իճն տօլան թարսեւմելիկ».

շաօ շեկ «սղսրսս, տերս, ցեճսմսս».

շալալ շեկ, շեկ, շեհ, շեհ, շեղ «սրտտ տաճն յեկ, կեճիկ շեթ», շեկճի «յեկ տաճիճ», շեկեմեկ, արկասն յեկ յեկեմեկ.

շախա շախ, շախ «կրաճ».

շալալ (լալալ) շեկալ, շեկալ «եսկ, յրտալ ալալալ».

շախալ շախ, շեխ շեկեմ «եկն սար յեկ, եկն սարսն տաճի իճն սեմ ոստն տակալ աճաճ».

շաղ շաղ, շեղ «ոյոցն ճի».

շաղ *տն, շի*.

շաղալ շաղալ (III), շաղալ, շաղալ «շաղալ».

շախալ շախ «յարմալ կալն, հիշեճի».

շաշ, շաշալ, շաշալ շաշալ, շաշալ «ոյոցն և նեղի հեր ցն սալն կալն».

շախալալ շախալ, շախալ «եկն ճի կալն».

շախալալ շախալ «աճալն յարմալ յարմալ կալն».

շախ, շախալ շախալ «ալն ճի, տեհի ճի ճի ճի».

շախալ շախ, շախ «եկն ճի, ճի ճի».

շախ շախ «ոյոցն».

շախալալ շախալ «աճալն, ճի ճի».

շախալ, շախալ, շախալ շախ (II) ճի, շախ ճի, շախ (I) «ճի ճի ճի».

շախ, շախալ ճի ճի «սախալ ճի».

շախ / ճի ճի ճի (I), ճի, ճի «սախալ ճի ճի ճի».

շախ ճի «եկն ճի ճի».

շախալ ճի ճի «եկն ճի ճի ճի ճի».

շախ, ճի, ճի ճի ճի ճի «եկն ճի ճի ճի ճի».

- 2ŁG şen, şin, şenlik, şinlik «insanların yaşadığı, meskun yer, şenlenmek, şenletmek «şenlendirmek» düzeltmek, canlandırmak», ev şenliği «evin hanımı», sennig «kalabalık».
- 2ŁŃp senk, senksiz «işi yolunda, keyfi yerinde».
- 2ŁpŃł şitil, şetil «fide, sebze, çiçek fidesi».
- 2Łł şıl, şil «şaşı, sakat, çirkin, çok kötü, inme, felç», şılh «pasaklı».
- 2ŁłŃ, 2ŁłŃŃ, 2ŁłŃŃ, 2ŁłŃ Ńeğ, şığva, şıvga «filiz ince ağaç dalı, bir yıllık sürgünü, çubuk, sap, yeni süzen dal».
- 2ŁłŃ, 2ŁłŃŃŃ cüclük, cıcuk, çucuk, çicuk «peynirin, lorun süzülüp alındıktan sonra geriye kalan suyu, peynir suyu, peynir mayası (şıcük, şıcük)».
- 2ŁłŃŃŃ şinik, çinik (III), şınık, şinig «tahıl ölçesi8, kiloluk bir hububat ölçüsü».
- 2ŁłŃŃŃ, 2ŁłŃŃŃŃ şibliş «çok tuzlu», şibhş.
- 2ŁłŃ Ńittik «çıban çıkarmak».
- 2ŁłŃŃŃŃ şirik «susam yağı».
- 2ŁłŃŃŃŃŃ Ńirkem «dutan ikinci kez kaynatılıp süzülmesinden elde edilen şıra».
- 2ŁłŃ Ńiv, şif «şıraş alınmış üzüm posası, pamuktan ayrılmış».
- 2ŁłŃŃŃŃ Ńivan «sesli ağlamak, ağıt yas, kıyas».
- 2ŁłŃŃŃŃŃ Ńivkam «üzümden ikinci kez alınan şıra».
- 2ŁłŃŃ Ńilar «ham erik, erik».
- 2ŁłŃŃŃŃŃ Ńilopa, şulupa, şılopa, şılıppo «karla karışık yağmur».
- 2ŁłŃŃŃŃ Ńıms, şimel, şımal, şımol «taze sürgün, asmanın yeni süren filizi, biçilerek buğday tutamları».
- 2ŁłŃŃŃŃ Ńınork «hüner, allah sana şınork versin».
- 2ŁłŃŃ soy «dokunacak ipliklerin sertleşmesi için batırıldıkları un bulamacı».
- 2ŁłŃŃ, 2ŁłŃŃŃŃ Ńorik, şörtük, soruh «salya, tükürük», şohot, şoğurt, şoğurtli «salyalı insan ya da hayvan içini».

нѣ hop (III), hope «havuz», hop «tarlaları sulamak için, tarlaların yüksekçe bir yerine yapılan havuzu».

нѣн, нѣнѣ helün, belon «irili, ufaklı boncuk».

нѣз уş «akıtı» (*unbu, uşunz - abuz*).

нѣн, нѣнѣ یری «bir ağaç çeşidi».

нѣн ur (TPC 881), şış (II), şışlik.

нѣннѣнѣ пѣнѣ horum tudu «kara dut».

нѣннѣнѣ пѣнѣ horum tudu «kara dut».

нѣнѣ ufo, uf «yemek» çocuk dilinde.

нѣнѣнѣнѣ cakcakı, cekceko, çakçaka, çahçaha, cekcek «değirmende buğdayın bittiğini haber veren bir aygıt, değirmen çakıldığı, kapı çekişi».

нѣнѣнѣ çamiç, çemiç, çamiş «kuru üzüm, dut kurusu, iri leblebi».

нѣнѣнѣ çeneyh «tarladan pamuk toplama».

нѣнѣ çaç, çeç, çiç «şalgam ve patates vb. bitkilerin toprak üstündeki yeşil dalları».

нѣнѣ, нѣнѣ çar, çor (ilene olarak söylenir), hastalık, dert, hayvan ve bitki hakkında.

нѣнѣ

нѣнѣнѣ cart kuşu «diken aralarında gezen boz renkli bir küçük kuş».

нѣнѣ çap «şinik, dahil ölçesi, 80 kg. lık buğday birimi».

нѣнѣнѣнѣ çeper (I), çiper, çeperlemek, çeperlik (II) «çitiden duvar çevirmek».

нѣнѣнѣнѣ çapık, çepik, çepiyh «ağızı açık el sepeti, kollu sepet (meyve konulan)».

нѣнѣ, нѣнѣ çeç, çec «kabuğu çıkarılmış fındık, ceviz ve mısır, üzümün suyu alındıktan sonra kalan posası, dalak halinde balsız petek».

շուն-շար փւր, փւր etmək, փւր փիլմաղ «տնւթմեկ, yenilmek, öyünü bozmak, oyunda sayıların boşa gitmiş kapıp kaçma».

շոալ, շոիկ, շոոց, շոշուալ, շշուալ

շոո շոո, շոր փրփր (VII), փր (I), (III), փր փր (V), փօր փօր (II) «yüksekten akan su, küçük çağlayan».

շոնկ փրկ (I) Յ. «gözleri dışarı çıkak olan (kimse)».

շոստիկ, շոստ փistik, փust «ham deri ve köseleden yapılan ayakkabı, yemeni».

շոսմ, շվսմ փuvan, cavan «kalın halat, urgan, ip».

շոմ փum «kızılçiko».

շոթիկ փirtik, փirtի, փirtik փalmak «oyarken parmakların փıkardıđı ses».

դ

պազ, պալ բա, բա, բա փetmek «öpmek», բա (II) «öpmek».

պալակ-պալակ palak palak (II-III) «ateş nedeniyle yüzün dalga dalda olması için».

պալասար *inbu, բալալար:*

պալարար, պալ, պալ բարեր polakar «sert ve ağır taş, granit».

պալաս bagas, bakas, bagaz, bağas «aptal, alık, sersem».

պահ պահ, պահն paha «olurmu amma ot».

պաղ, պաղասար bağabur «fasulye ve dövmeden yapılan koyu lapa kıvamında bir yemek».

պանակ barık, barի «yeşillik, çayırılık yer, bitkilerin çok olduđu yer».

պանալ barav «kocakart».

պաստեղ basdik, basduh, basdiղ, hastik, pastik, basduղ «pestil».

պատ bad, bat, bod «tarla, bahçe kenarlarına konulan ağaç, dikenli, çalı, çit çevirge, ocak ve tandırın iç yüzü kenar parçaları badlamak çit çevirmek».

պատիճ badıç, bədic, badış, bədiç, bədiñç, boduç «taze, yeşil bakla, fasulye mercimek gibi kabuksuz içi, tohumu, salkımları, bamya çiçeği».

պատրոյկ bedirik, bedrek, bedirek, bədürük, bedrük, bedürük, bedrik (II) «eğirilmek için uzunca dörülmüş pamuk lülesi, taranmış temizlenmiş ve eğilmeye hazır hale getirilmiş yun veya pamuk yumağı topağı».

պատուխսն petuñan, badıfan «ana su kanallarından açılan küçük pencere».

պատրոյս պայրոս «ası», bayros, bedres (yapmak), bedrüs «agaca vurulan aşı çu buğu, bedirislemek (I) dokuma tezgâhında kopan bir ipliği ucuca bağlamak».

պար bar (II) bar tutmak « oynamak ».

պար անս, փստ bar (II), par, per (IV), mar «zar, ince tabaka, sirke, pekmez vb.sulu yiyeceklerin üzerindeki köpük, küf, mantar».

պարսն baranlık «baran yapılacak yer» (DS, 526).

պարզ barız «açık».

պարզ, պարզոն bariz, barzon «süt, ayran, peynir süzmek için ince bezden yapılan süzgeç».

պարխրցի, պարխար barhal, barhar, barhar «kuzeybatıdan esen şiddetli rüzgâr».

պարկ bark, bork «dövülmemiş biber, tohumu ayrılmamış fig».

պարոշ, պրոշ baruş, beruş, barguç, beroş, beruç «küçük kazan».

պարս bars «arı oğulu».

պարսնեզ bardız bari «bir bar çeşidi».

պզի, պզոշ pezuş etmek.

պզզալ, պզպոյն bızbilik, bızbilik «dödük» ince söğüt dalından yapılan ağaç dödük.

պզոնի, պոնի bızdık, bızdık pitik, bızdık, pıddık «küçük arıcık».

- պիլիկ bilik, bɛlik, bollik, bullik, bülük, plik «küçük, çocuk
 erkeklik organı, kadının cinsiyet organı».
- պիծակ bızığı, bıziki «esek arısı», vızık, vızik «bicek, sivrisinek».
- պիսիկ pipi (V) «hindi».
- պիսիկ pipik «konca».
- պտուկ bidik «meme ucu» (gümüşhane 437).
- պզզալ – պզուկ, բզիկ, բզուկ bızık, bızık «kıçtan çıkan ucu sivri
 yara, arı iğnesi».
- պիճիլիկ, պիճիկ, պճիկ, բուճիկ picik (II), bicik «küçük, ufak
 tefek».
- պինչ pinç «beyin».
- պիսիչ pipiş «düdük».
- պիտիլիկ bıdıak, bıdıak «küçük».
- պիրկ berk (II), berkitmak, perk (I), perk (II) «sağlam, güçlü, sıkı».
- պլոր billür (II), bilor (II), bilor (I), bilyor «erkeklik bezisi».
- պլուկ biliz «küçük, yardımcı, huristiyan çocuğu», biliz «öce».
- պնկած belengaz «dilençi, üstü, başı eski olan kimse».
- պսիկ bıdık, bıdık, bildik, böldük, bıdıak «ufak ceviz, yeşil
 küçük domates».
- պլպիճ, պղպղիկ րլըրլճ «kavdan yapılmış üstü delikli su testisi».
- պխերիկ, բուխարիկ bıhırik, buharik, pıhırik, poherik, pohrik,
 pohoriyh «baca».
- պճողմ becik «paça, kasaplık hayvanların kesilmiş ayakları, bec'eh
 (hem şin)».
- պճիկ, պիճիլիկ, պտուր bicik, bicilik, bıcıcık «küçük, ufak
 tefek».
- պնդիկ, պնդուկ bindak «fındık».
- պլուկ boloz (armudu) «uzun bir armud».
- պոչ, պոչիկ poç, poçik, pöçük, boccik, boççik, poçik, pöçük
 «kuyruk kemiği, kuyruk».
- պոպոճուկ boboç «sümük, sümüklü».

uqunıq babik, bobik, bobuk «olgunlaşmamış cevizin üzerindeki yeşil kabuk, yeşil ceviz».

uqurp por toprak, pur (II) «islakken sertleşip kuruyunca toz gibi olan kireçli toprak».

uqunıđ poduç, paduç, poduş (II) «küçük su testisi, iki kulplu büyük testi».

uqunurp badok, badokı «dört tekerlekli arabalarda ön ve arka dingili birleştiren ağaç, ok».

uqunıq, uqunıq, uqunıqunıq pipik, bibilik, bumbilik «gonca, tomurcuk».

uqunıq, uqunıq pıtık, pıtık (I), pıta bıdık (VIII) «küçük nakış, leke, benek, nokta».

uqunıq, uqunıq bedak, patak «küçük küp».

uqunıq bıdık «meme ucu, inek memesi».

uqunıq pipili «çocuğun erkeklik organı».

uqunıq, pıdınq punik, punuk «küçük el sepeti».

uqunıq, pıdınq, uqunıq, pıdınq pıpuş, pıpuş, pıpuş 1. «güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyleri. 2. «perçem». 3. «püskül».

uqunıq, uqunıq, uqunıq, uqunıq bicirik «cılız adam», bucur, bıcır «cılız adam, bacaksız, boyu kısa, gelişmemiş, ufak tefek».

uqunıq pırik «kıkır».

Q

qunıq, qunıqunıq, qunıqunıqunıq caıcahun, coıcohun (EÇ Glossary, 20) «gürültü, tassa».

qunıq camah (I), camahı «yosun».

qunıq cemik «iki».

qunıq, qunıq, qunıq çermik, çerme, çermik, çermük, çelmuk (VI) «sıcak su kaynağı, kaplıca».

- զերմայի (տաւիճ) շերմայ «yazın olgunlaşan, yeşil renkli bir armud çeşidi».
- ջրոն ար «yabani meyve ağacı».
- ջիղ, ջիլ cil (I), cik (III), cilotu «hasır örülen ot», cığ (IV) «ince dal yada kendir ve haşhaş sapı».
- ջրթիկ փիտիկ, փիտիկ, փիտիյ «düşmüş kadın».
- ջնաղ եյնակ, արմաղ, արմաղ, արմակ, արմակ «kuş ve tavukların göğsündeki çatal kemik, lades kemiği».
- ջոկ çok, շոխ «group».
- ջով շոյ «küçük pirine bağlamı».
- ջութիկ ջութիկ արտիկ արտիկ «parça parça».
- ջրիլ արտիլdemek «salamak».
- ջորտ, ջրիկ արտիլ (I), արտիլ (III) suyu, արտիլ, արտիլ «özleşmemiş, koyulaşmamış sulu (yemeklik h.k.)».
- ջրազան արտիլ «düden, yer altına akan suların oyup meydana getirdiği derin kuyu».
- ջր(ա)հան արտիլ «toprak çanak».
- ջրմարտ արտիլ (< ջրմարտ) «evlek tarlanın tohum atılmadan önce saban iziyle bölünen kısımlarından biri».
- ջր(ա)մուտ արտիլ, արտիլ, արտիլ, արտիլ «evlere ve bahçelere su almak için duvara açılan delik, tarlayı sulamak için açılan su yolu».
- ջրորտան, արտիլ շոտան, արտիլ, արտիլ «su oluğu, damacın su akıtan ağaç veya teneke oluk».
- ջրաշատ, արտիլ արտիլ, արտիլ (VI), արտիլ (II), արտիլ (VI) «sulama işinde kullanılan suyun devamlı ve düzenli akmasını sağlayan su yollarını idare eden memur».
- ջրվեր արտիլ, արտիլ արտիլ, արտիլ, արտիլ արտիլ, արտիլ արտիլ արտիլ արտիլ «su akıtmak, արտիլ արտիլ արտիլ արտիլ «su akıtmak, արտիլ արտիլ».

oauqđ rezm

oauqđauy irapata, rapata, rapat, irapata «ekmeđi tandırın iç yüzüne yapıştırmakta kullanılan içi ot ya da paçavra dolu yastık biçiminde araç».

oocđđđ, opozđđđ, opzđđđ racik, orjik, orcik, ürürücük, oricik «cevizli sucuk».

oocđ, oocđđ örek (IV), orog (VII), öregü, öregu, öörögö «yün iplik eğirme aracı, kirmeni».

U

uuđ sal, salık «kaldırım yapmakta kullanılan yassı ve büyük taş, düz taş».

uuđđđđ selmin, selmen, sermin, sarma, sermen, selmi, selvini, selmanağacı, selmür «dokuma aygıtında bezin sarıldığı ağaç».

uuđđđ sarol, silur, şilor, şilor, şillor, salor «erik, yaban eriđi, ham erik».

uuđđđđ sakar (I) «ince söğüt dallarından örölmüş büyük saman sepeti».

uuđđđđđ sehlik, sehlik, sehlik «aptal, akılsız, saf».

uuđđđđđ sahman, zahman (osm.), sehman «tertip, düzen, yerleştirme, şekli, nizam, kural».

uuđđđđđ sambađı, samtel, samtel, sambak, sambađı, sanbađı «boyunduruđun deliklerine geçirilen öküzlerin eğri ağaçları bağlayan ip», «boyunduruk zelvesi, demir ya da ağaç çubukları».

uuđđđđđ samit, semit, somit, samüt, samuk «dereotu».

uuđđđđđ semür, semür haşlı «carı lapası», darıdan ince bulgur.

uuđđ, uđđ sel arabası «kağıttan daha büyük, dađlık bölgelerde ot taşımaya yarayan araba».

- uaw, uawihly sanık, sanık, sanık «kirvenin kucagında sünnet edilen çocuk».
- uawunp sandek «tarak».
- uawuaw sarat, saraç, sarad, sarrat «büyük delikli kalbur».
- uawuawuaj sadana, sadına, sederek «ahmak, bunak, akılsız, ofkeli kimse».
- uawuip sadır, zedir, sedir «biber, patlıcan, domates gibi sebze, çiçek fideleri».
- uawpghua sarpın, sarpun, serpin «un ve tahıl ambarı».
- uawpñ sart «örümcek», sartpun «örümcek köşesi».
- uawpghü sargın (II) «değirmenin iyi ve düzgün çalışması durumu».
- uawuaw savan «dut silkelirken ağacın altına serilen büyük çarşaf, yaygı örtü pamuklu bez, hasavan (savan)».
- ubaw, zba şem «eşik».
- ubaw, uba sev «kara».
- ubnñ sırım, sirmi «kağıt, araba dingili», isarnı «sabanın ince kolu».
- ubpbl sarık, serik, serek «küp ağzına kapatılan deri parçası işkembenin içindeki ince zar».
- upawı satar, satar etmek, satar olmak «koruyucu, sığınılan yer, korumak, barındırmak başını sokacak bir ev bulmak».
- uñ sek (II), sek (V) tortu «boya olarak kullanılan bir çeşit toprak».
- uñhly sigil «bir çeşit oya».
- uñhñunp simidirik, simindirik, sümündürtü, sümündür «ince, küçük bulgur bulgurun ufağı».
- uñ, uñhly sınık (VIII), senik (II) 2. «içi boş kof». 3. «başak tutmamış tahıl». 4. «suyu çekilmiş meyve, ağaç vb. sınık ceviz, sınık sâat».
- uñlon sinor, sınor, sınır «sınır».
- uñu sünü «uzun sırık», «dayak».
- uñhly silik «fasulye kurusu».

uqnuuŋ kɨdɨk, ɣɨdɨk, gidik, ɣɨdanak «ince fındık çubuklarından
örülmüş küçük ve dar el sepeti, yumurta ya da çilek
sepeti».

uhsuɨ ishak, ɨshak kuşu «baykuş».

uñŋɨɨɨ sindik (I), sındık (I), sındük, sündük (IV) «cıva».

uñŋnɨ sindik (II) «tandırın hava deliği».

uñŋɨɨ uhsu, uñŋɨɨ:

uñŋɨuhsuɨ sendadɨɨ «schluckhauf».

uñŋuɨuhsuɨ sɨneber «çamfıstığı».

unŋuɨuhsuɨ, unŋuɨ soħaraç, sokarıç, soħarıç, soğaraç, soħarıç «yağda
kavrulmuş sağan».

unŋ, unŋnɨɨ, unŋuɨ soğlamak, soğlanmak «yılan sürünmek, gizlice
içeriye sokulmak».

unŋnɨuɨ soħanak, zoğnak, zovaneɨ, zoynak, zuvanak «kapının ağaç
sürgüsü».

unŋnɨɨ, unŋoñ sokɨ(I) «mantar».

unŋŋɨ, ɣnŋŋɨ soc'ı, soji «çam ağacı».

unŋŋuhsuɨ, unŋŋuhsuɨ sorhun, sorhun, solhun, (s)orgun (I), sorğun,
sorkun (I), söğüt «çalıya benzer bir çeşit söğüt».

unŋŋeɨɨɨ, uñŋŋŋɨɨɨ supara «eski okuma kitabı, alfabe».

unŋnɨɨɨ sɨnɨɨɨɨ «mantar».

unŋuhsuɨ sɨsɨɨɨ «düdük».

uñŋnɨuɨ sɨbɨɨɨɨ «silinmiş, parlak, cilalı taş ya da tahta».

unŋuhsuɨ sɨrsɨɨ, sɨrsɨɨ «ilk baharda bazların çözülmesi, sert kar
parçası».

uñŋɨɨɨ susuku «sessiz».

uñŋuhsuɨ, uñŋuhsuɨɨ suva (II), suvağ, suvah, suvamak «sıva, sıvamak».

վ

վախալ vala (mala, bala) «düt toplarken yere serilen yaygı, sava».

վայ vay vay «üzüntü bildirir inlem», «seslemek unlem».

վաշ վաշ vaş vaş «acıma bildirir unlem».

- վան(ք) venk, vañk, vank «ağaçlı, sulak, güzel görünümlü (yer), kilise».
- վանեակ, վանեկ varike, varik (I), ferik, ferük, farıç, fareç «piliç, bir yıllık piliç».
- վարդնար, վարդավառ vartuvur, vartivor (batıbar) «eskiden kalmış kızlal oynatması, su başında toplanan kızlar, suyla dolu bir kabin içine çiçek atıp kaderlerine bakarlar. Sonrada birbirlerine su atarak oynarlar».
- վարձակ ferzek, ferzenk «kötü kadın, fahişe». (osm. varsağı «type of folksong»).
- վարպետ barbet.
- վզալ, վզվզալ, վրզ վրզ viz viz «tez teze», vizizmək «kaçmak».
- վարճախ varcık «sulu yerlerde biten, yaprağı kamışa benzeyen bir ot».
- վարսիկ vaydik «don».
- վեր(և) verev (II), verep, vereb, veref, verevi, verebine, vörep «yokmuş, yuksek, yamac».
- վերդի verni «evlerde mutfak bölümünün üstü».
- վզիկ vızık, vızık, vizilik ağaçı «doğ ağacının loğ taşına geçen bölümü, sabanı oka bağlayan ağaç, sabanda, toprağı derin kazmaya engel olan ağaç çivisi».
- վիզ, վզնոց veznoç «bağın hayvan boynuna gelen yeri».
- վէջ vec «umar», vecine olmamak «aldırış etmemek», vejsiz «anlamsız söz için».
- վիզմ, վիկմ fik «yabani mercimek, hayvan yemi».
- վիճակ bicek (III) «hadirellez günü oynanan», «mâni ile yitüük çekme oyunu».
- վնզդալ vangısdamak (I), vengirdemek «gürültü yapmak».
- վոթիկ vırik, vırtık, vırik, vıjıtı «acıvık dışkı, sürgün, ishal, kolera».
- վոշիկ vışik (vırtık) «zayıf çelimsiz».

վախա, վախոց fos fos «fissilt».

S

տախտակ տախտակ (I) «տarla ya da bostanlarda ayrılmış parçaları, evlek».

տախտամած տախտամած, տախտամած, տախտամած «üstüne şilte serilerek yatmaya ya da oturmaya yarayan bir çeşit tahta karyola, kerevet».

տակ (I) 1. «keç» 2. «takım, kat (giysi için)».

տակ Ժակ, Ժակ (II), Ժակ (II), Ժակ (II) «pancar, şeker pancarı».

տախտաւոր Ժակաւոր, Ժակաւոր «üstü çalı çırpı ile örtülmüş bağ, bostan kulübesi».

տաճիկ Ժակիկ 1. «türk, muslim» 2. «kadın, kız» 3. «işlam diniden başka dinde olanlar (ermeni, yahudi)».

տաշիկ Ժակիկ, Ժակիկ «yabani, armut Ժակիկ armut».

տաճճ, Ժակիկալի Ժակիկալի «ermeni armudu».

տախտաւոր Ժակաւոր, Ժակաւոր «deri üzerinde olan ve kaşındı yapan kırmızı kabarcıklar kurdesen».

տախտիկ Ժակիկ, Ժակիկ, Ժակիկ «bir balık adını Van gölde, Argo 270, male organ, cigarette butt».

տախտիկիկ Ժակիկիկ, Ժակիկիկ, Ժակիկիկ «pezevenk, muhabbet tellal» (BAS, 85).

տախտիկիկ Ժակիկիկ, Ժակիկիկ «Erzurumda bir halk oyununun adı».

տախտիկ, տախտիկ, տախտիկ Ժակիկ, Ժակիկ, Ժակիկ «küçük çocuğun ilk defa ayakta durması, tay durma, yeni yürümeye başlayan çocuğa cesaret vermek için söyleyen söz».

տախտիկ Ժակիկ, Ժակիկ, Ժակիկ «darazlamak (II), darazlamak, darazlanmak (III), tiraz 1. «dağılmak» 2. «seyrekleşmek», tiraz «dağılmak».

տարգալ - գղալ *gedal, gidal, gidal, güdel, katal, gödel* «büyük tahta kaşık, kepçe ağdan balık almak için kullanılan, ya da uzak dollardan meyve toplamaya yarayan ucu torbalı çatal deynek».

տարթի, տարթկանի *dargan, darikan, tereke* «çavdar».

տարթաղնիկ *dardağan (II), dardağan olmak* «dağılıp savurmak, perişan olmak».

տափ, տափան *daban, tapan, tapa* «sürgü, tırmak, tohum ekildikten sonra tarla yı düzeltmeye yarayan sürgü», tapanlamak, tapan etmek, tapan çekmek.

տափակ, տափխակ, տասղակ, տափրակ *taplak, tap (I)* 1. «dağ üstündeki düzlükler». 2. «düz, dümdüz yer».

տն, տնայն *devlik, tewluk* «hazırlık», «ayyla için devlik yapıyorum».

տնն *tır (II)* «yıl, bağırsak gazı».

տգաղիկ *dızdik* «arının iğnesi».

տը, տնտը *«sahipsiz kalak çya».*

տըրտը *derder* «papaz», *derder* çiçeği (*vicia tennifolia Roth*).

տիզ *diz, diza* «kene».

տիկին, տանտիկին *dandigin* «ev kadını, ev hanımı».

տկոզ *tikloz* «çıplak».

տղայ *tığa* «ermeni erkek çocuğu, rus delikanlısı, arsız küçük çocuk, 5-6 yaşındaki erkek sığır».

տղարուք *dığark* «doğusa».

տղազան *digasken, dığasgen* «doğusa, yeni doğum yapmış kadını».

տնայիկ *timbilik* «tefi».

տնազ *dınaz, denaz, dınaza, tınas, dınaz* «şaka, alay, taklit», *danaza* almak, *dınaz* etmek «alay etmek».

տող *tohu, ömç*

տոնիկ ձուռիկ, ձուռիկ, տոռիկ «bahçe ve bostanları bekleme için ağaç ve çamurdan yapılan külübe, avcılarının kıyım yaptıkları av bekleme yeri».

տոսցրաւ տօրիկ «küçük torba».

տաւտոնիկիւն ճանդից «ev kadını, ev hanımı».

տոտ, տոտիկ, տոտու զոտ (V), տոտիկ (I) «dört ayaklı hayvanlarda bacağın dizden aşağı bölümü».

տոտիկ, տոտիան, տոտիկ տօռ «hamur yoğumaya ya da çamaşır yıkamaya yarayan tahta tekne, toprak damları sıkıktırmak için kullanılan bir çeşit silindir».

տոտիկ, տոտիկ ճինց (I), ճինց (I), ճինցի (I) «fidan, kalın dikme».

տոտիկ ճրեւիկ, ճրեւիկ, ճրեւիկ, ճրեւիկ «tay, dana ve kuzular sıçrayıp araya buraya koşmak, çiftte, tekne, ayağına çabuk (kimse)».

տրաւ ճրամ, տրամ, տրամ «kazılması zor çakıllı, sert toprak, topraktaki kil tabakası, tebeşir».

տրաւիկ, տրաւից տրակա (VII) «muska biçimindeki kâğıtlara barut konularak törenlerde patlatılan bir çeşit fişek».

տոտոտ ճուռ (I), ճուռ (III) «hanım», ermeni yaşlı kadınlara veren bir, ճուռուց «kayınvalide».

տոտիկ ճուռ, ճուռ, տուռ «yünden ya da keçi kılından dokunmuş ufak azık torbası».

տօր ճուռ «şiddetli sıcak».

տոտիկ, տոտիկ ճուռ, ճուռ, ճուռ, ճուռ, տուռ, տուռ «dokuma tezgâhlarında tarağı tutan ve mekik ipliklerini sıkıktırmaya yarayan araç».

տրեւիկ, տրեւիկ տրեւիկ «tek başına oynanan bir çeşit oyunu».

Յ

գալի ճալ «çalı çırpı, yakacak ağaç dalları».

gafısaıbl cihavel, çahavel, sechevel, zahavel, sakkavul «çalı süpürgesi».

gavt sav «üşütme, nezle».

gıfıu, gıfıu zıg (I) «çamur», «gübre suyu».

gıhıq çirti «dikenli ardıc ağacı».

gıu, gıfıhı sıvık, sıyık, süyük, sıvı, sıvınk, sıyık (II) «dam saçağı».

gısaıfı ç'emalı «zehirli bir ot».

gırbıaıfı, gırbıfı zerin (I), zeron, zeron, zerin buğday «güzün ekilen kılçıksız buğday».

gırfıfı, gırfıfı zandos, zanguş «deli».

gırfıfı çirtik (II) «sağılması, ağza alınması güc, ufak memesi».

ՈԻ

na ü, ah ü vah, ahd u peyman.

naısan aht.

naıqnaıq, oınaıq, qınaıq oğart «doğru, dürüst, iyi».

naı, naıhı uri «bir ağaç çeşidi».

naı ur

naı ur «şiş, boğaz uru».

naıfıa, oıfıa öre.

Փ

fıaıfı, fıaıfıaı «fırın silmek için sopanın ucunatağılan paçavra».

fıaıfıaı, fıaıfıaı patat (V) 1. «fırın silmek için kullanılan sopanın ucuna bağlanmış paçavra». 2. patat (VI) «tandırta ekmek yapıştırmak için kullanılan araç».

fıaıfıhı, fıaıfıhı fıatıl (I) 1. «parça parça yağan iri kar tanesi». 2. «ot bağlamı».

fıaıfı, fıaıfı, fıaıfıaı fıal «bir çeşit kuş».

fıaıfı, fıaıfı, fıaıfı fıar (I) «bozulmaya başlayan sulu yiyeceklerin üzerinde oluşan köpük, küf mantarı»; fıar (IV) «ince zar»; fıar (I) «sirke, bekmez, sulu yiyeceklerin üzerindeki köpük, küf mantarı».

- փամ**, **պար քոնի** par dutmank, par bağlamak, parlanmak, perlenmek, porlanmak «ağızda, dil ve dişlerde hasıl olan acılık, sarı tortu, pas».
- փարախ** parak (II), parağ «hayvanların yazın konulduğu yer, ağıb».
- փարստ**, **փարտիչ** bardıç, parduç, perdiç, perdüç «firının, tandırın içini temizlemekte kullanılan sopanın ucuna bağlanmış bez parçası».
- փարք** part (I) «karın, işkembe», çok şişkin (karın).
- փարզ(իկ)** parç (II) «topraktan yapılmış yoğurt kapı ibrik bakır su tasi, maşrapa».
- փափա** papa (II) «ekmek» (çocuk dilinde).
- փափախ** papak «kalpak».
- փափռակ** papırlamaխ «çocuğu okşamak».
- փեթակ** petek, peteklik, peteyh «arılık camurdan yapılan zahire ambarı, tahıl ambarı».
- փետ**, **փետիչ** petuş etmek «saçları ya da tüyleri çıkarmak, arı kovanlarının konulduğu yer».
- փետուր**, **փետրափոխ** pitrapoխ «tüğü gelmiş tavuk».
- փեքք** pırtı, pırtu, pırti «ev eşyaları, parçalanmış eşki giysi, paçavra kaba etler, et parçası, elbise, nesne».
- փքռակ** petrak «çürük, yerinden oynamış ağaç».
- փքուր**, **փքրակ**, **փքիք** putur (II), putur (I) «parça» (bir putur şeker).
- փկրայ** pilte, belde (I) «eğirilmek için ele alınacak biçimde taranıp yumak yapılan yün».
- փին** pin (II) «tekme».
- փկունց** pilunç «farnkraut».
- փնփռիչ** pompul (I), pumpul 1. «ibik». 2. «güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler (pumpuş)».

փնփնքի pinti, pintilik, pintilemek «tembel, beceriksiz, üstü, başı pis, pasaklı, el, yüz yıkama alışkanlığı olmayan kimse eti yenmeyen hayvan».

փշատ փշատ, փշատ «iğde, yabanıl iğde».

փշուր, փշուրակ փշուր, փշուրակ «küçük çalı, evlerin tavanına düşenen sulu çamur, bulgurlama, un çorbası, un ve mercimekle yapılan çorba».

փշփշուր փշփշուր «tazeyken kavrularak yenilen, yeşil yapraklı yeşil yapraklı, dikenli bir ot».

փոք pot «karışık».

փոքիկ poddik, potik (I) «güçük', kısa boylu».

փոքոք potot (II) «ham meyvenin ağzıda bıraktığı buraklık > potik».

փոքիկ potik (II) «boğazda kalan, yutulması güç meyve».

փոքորիկ potirik, potruk «her yönden esen yel fırtına, yelin tozları savurması».

փոքուր potur (I) «eski ve buruşuk giysi», potur (II).

փոխ - փոխարանի փոխ «tügi gekmiş tavuk».

փոխանիլ փոխան «çamaşır deşme».

փոխիցիլ փոխից, փոխից, փոխից, փոխից, փոխից «buğdayı kavurup öğüterek şekerle karıştırıp yapılan yiyecek».

փող փող, փող «evlek, boru».

փողան փողան «sokak, cadde».

փողարակ, փողարակ փողարակ, փողարակ, փողարակ, փողարակ «ağaç ya da topraktan yapılmış su borusu, yer altındaki su yolu», «tandırın hava deliği».

փոռիկ, փոռիկ փոռիկ փոռիկ «mısır koçanındaki tanelerin üstünü saran ince yapraklar».

փոշի փոշու, փոշու «başörtüsü».

փռոթիկ porik, poro, porik, por «calınm üstüne bırakılmış saç, kâkül, zülüf, taranmış saç, perçem».

փոցխոյլ posi etmek (II) «tırpanla biçilmiş otları tarımla toplamak».

փոք put «saban demirini eğek demirine tutturmak için kullanılan çengel biçiminde çivi».

փոխուլ, փոխլ pulul (II), pulur (II) «biçilmiş ama demet yapılmamış ot ve ekin yığıntı».

փոռ տնս, փոռչիլլ բսս, բսս «boş çürük, fos», «içi boş ceviz».

փոռց բսս olmak «toplanmak».

փոռց, փոռցակ, փոռց, փոռցակ բառակ, բոռակ, բոռակ, բոռակ, բոռակ, բոռակ «bitki ve ağaçların püskül gibi ince kökleri, ufak püskül saçak».

փոռչիլ, փոռչլլ բոռ (I), բոռակ, բոռակ, բոռ, բոռ, բոռ «kalın ve uzun tüy tabakası», բոռակ (II) mısır püskülü.

փոթիկ, փոթիկ, փոթոթիկ, փոթոթուլլ քոթիկ (I) 1. «parça», 2. «yırtık giysi ve bez parçaları».

փոռլ բսս «dikeni».

փոռնիլլ բոռակ «uçurtma».

փոք բոռ «içi boş, çürük, kof, yumuşak bir çeşit taş».

փոռառ, փոռառլլ բոռառ (I) «uçmak», բոռառ (II) «yelle dönen bir çocuk oyuncacı, fırlıdak».

փոռնիլլ բոռառառ etmek.

փոթիկ բոռակ, բոռ «içi boş, çürük, kof».

Զ

քալա կա, կա, կալի, կալիս «kız, kadın hey anlamında unlem, şaşma unlem».

քաղ(հառք), քաղ կաղ, կաղան, կաղան, կաղան etmek, կաղանlamak «tarlayı otlardan temizleme, çapa işi», «tarlayı zararlı otlardan temizlemek», կաղան «kücük çapa, kazma».

- pırd, pırdırp, pırdıng karnus, kemiç, kemis, kemüs, kemos
 «süzgeç, kevgir».
- pırd kem «bayat, sert», «bu ekmeğe çok kem».
- pırdır, pırdırıl kander «bağbozumu, bustan bozuntusu».
- pırdırık keşik, keşiyik «renkli yünden örülen bel bağı, kıdan
 örülmüş urgan, kuşak, kolan».
- pırdır kar, kâr «sagır».
- pırdırık, kıpırdır kerez, kerez «testi» *ırdır, kıpırdır - karas*.
- pırdırık herel, keler, kerer «kaya oyukları, doğal mağara, in, toprak
 kazılarak yapılan dağar ağılı».
- pırdırık «taşlı, dinlenmeye bırakılan tarla».
- pırdırık kertiş, kertiç, kertişkene, kertiş «kertenkele».
- pırdırık kazmağ, kelmak, kezmak, kelmak «bir çeşit iri delikli
 büyük kalbur, atlara yedirilen besleyici bir ot».
- pırdırık kirman, germen, kerman, kermen, kırman «elde yün
 eğirmeye yarayan araç».
- pırdırık kerhat «taşlı yer».
- pırdırık kürü kend «altüst etmek, bozuntu».
- pırdırık kerti «bayat (ekmek, et için), yaşlanmış, eskimiş».
- pırdırık kurcuk, kurçik «kursak, böbrek».
- pırdır, pırdır keşkeş «sürme».
- pırdırık kerdiga, kerdige, kerdige, kerdüye 1. «arpa ile buğday
 karışımı». 2. «sonradan müslüman olan».
- pırdır, kıpırdır «kirve».
- pırdır kak «bok», kak etmek «bok etmek – ayıp etmek».
- pırdırık, pırdırık kütkeriç «tandırda pişirilmek için yapıştırılan hamur dan
 düşen parçaları kazmayan araç».
- pırdır ken, kent «kin», kenci «kinci», ken etmek, kenci «kin eden».
- pırdırık kıtkıtlamak «yavaş yavaş pişirmek».
- pırdır kit «acburun» (BAS 186) eskiden, kitekit «ağız ağıza dolu», ucu
 ucuna.

pəpərlək *arbu, keklik*:

pəzə. pəzə pəzə kişiye kişiye, kışa kışa, kışş «kümes hayvanları kovalama ünlemi», kış etmek, kış kış etmek.

pəbz kışlamak, kişelemek «kümes hayvanlarını, kuş, köpek ve kedileri kovalamak».

pəbu kis, kis bağlamak «toprak üstünde sert tabaka bağlamak», kis toprak «sıpa toprak».

pəq koz, kozak, kozik, küz «ahırda yavruların konmasına yarayan bölme yer, kuzu ağılı, etrafı çevrili hayvan barmağı, içine hayvan, hayvan emi, ya da gereksiz eşya konan küçük yapı».

pəpəp, pəpəp kotit «aysı yavrusu».

pəq, ləq kol, köl «kök, köken, orman, ağacın dibinden çıkan sürgünlere».

pəq köhik «gelin duvağı».

pəu kos «yara kabuğu».

pəuun kosot 1. «lepreous, kel, keleş». 2. «eski süpürge, kısa saç».

pəpəun korit, körüt, körüt «bir ya da iki, üç yaşına kadar olan erkek keçi, keçi yavrusu».

pəpərlək *arbu, ləuərlək*, pəpərlək pəpərlək – kuti kuti «köpek çağırma ünlemi».

pəpəpəp, pəpəpəp külbe, kulbik, kürbe (II) «küçük kazma, çapa, tek ya da iki ağızlı çapa».

pəpəp, pəpəp kirkimış.

pəp, həpəpəp uyku «tavuk uykusu».

pəpəpəp küşne, güşne, köşne «burçako».

pəpərlək pəpərlək küçü küçü «köpek çağırma ünlemi».

pəpəpəp kırı, kırık, kirik, kuri, kurik, kirrik, kurak, körük, kürrük «at, eşek yavrusu, tay sıpa», kırı kırı, kuro kuro, kurik kurik «sıpa, tay, eşek çağırma ünlemi».

pəpəpəp kisbe, güspe (II) «posas» hayvan yemi.

քարայ գօրե, կօրե (I) «çamırdan yapılmış taşınabilen emek ocağı»,
կօրե (I) «demirei dükkânı».

քարզ, քարչ կարչ 1. «eskimiş, nesnelere yırtık pırtık, parçalanmış
şeyler, giysiler». 2. «toprak içinde bulunan büyük
taş».

քայ կıra, kırıan «yalcın, sert kay», kar u kara (քար ու քառ):
քարիկ կırtık, kirtik, kırsık, kirtiyh, kirkit «sabun parçası, ufalanmış
bir şey, bir damla, az küçük».

քիկ կırık, kırık buğday «kılıksız başaklı toparlak buğday, yada
kısa kılıklı, başağı dört köşeli buğday».

քրիստոսայ kışton «christian ermeni».

O

օփլան, օփիլ օteğün «evvelki gün» (contamination) gün sözü işi
burda yok.

օխ օh «sabanın toprak dışında kalan uzun, ağaç bölümü».

օփ օp «hop», «atlama zıçman kullanan unlem».

օղանք, օղանք օvonk, օղvank, օgonk «ot, yaprak vb. şeyleri
kaynatarak yapılan hayvan yemi», «sığır
yiyeceği».

օղրտ օğrat «doğru, dürüst, iyi», օğartma «düz, doğru».

օշիկ օşik, օşik «köpek».

օրբօւ, օրբօւն օd (II) «asmanın budanan işe yaramayan
çubukları».

օրք, օրք օrok (VII), օreki (IV), օre (V), օrօգօ, օroğ «yun, iplik
eğirme aracı, kirmen».

Ֆնտիկ ֆտ «balmumundan yapılmış mum».

Ֆշ, Ֆշֆշալ ֆաշ «yılanın sürünürken çıkardığı ses».

Ֆոիկ, Ֆոֆոալ, Ֆոալ ֆրիկ, ֆրֆր, ֆրֆրիկ «տոբաօ, ֆրիձակ, ֆրլանց».

**Ընդհանուր բառարանը հաճախ
Մասնա Լահրտի Խղմաղալանը**

*Borrowings form the Armenian language into
Turkish dialects
Summary*

The book is dedicated to the discussion of the borrowings from the Armenian language into the Turkish dialects, part of which has purely Armenian descent, and the other part, in spite of the fact that does not have Armenian origin, has been a part of the active lexicon of the Armenian language for a long time (for years). These words are perceived in the Turkish dialects as Armenian ones.

The book has reflected upon the works accomplished by the previous authors, who have mentioned about the Armenian words that have been in use in the Turkish dialects since the Middle Ages (Evliya Chelepi).

The author expresses a high appraisal to R. Duncof's work, as well as to R. Blezing's work dedicated to the borrowings of Hampshire descent, meanwhile keeping in mind the great merits of Titdze, Jaferoghli, A. Pisovich, Sarajoghli, Patkanov, Budagov, Crayphenhorst, Gazanjyan, Gordlevski, Eremen, Amiryan, Acharyan in this domain.

Meantime, the author touches upon the omissions and errors of the previous authors.

Before this work the author published 2 articles (1992, 1995) which as a consequence of the blockade of Armenia, did not probably reach D. Dankoph, and U. Blezing, for this reason some of the words can be repeated.

The author considers that the Russian words used in the dialects of the north-eastern and eastern parts of Turkey have passed into that language by the intervention of the Armenian language because these words do not exist in any other dialects of the Turkish language, but only in the territories populated by Armenians.

The author also mentions 40 Mesopotamian words (Acadian, Aramaic, Khuri) that are agricultural terms, plant names, names of animals, definitions of utensils, which the Turkish dialects could have borrowed only by the intervention of the Armenian language.

In contrast with the previous authors, that used to consider the onomatopoeias as borrowings from Armenian, the author assumes that part of them can be independent compositions.

In the list of the dictionary the author mentions about 1500 borrowings (without the onomatopoeias), 900 of which are the results of his own observations.

- DS Derleme Sözlüğü Türkiyede Halk Ağzından, 12 vols, Ankara, 1963-1982.
- ALT R. Dankof, *Armenian Loanwords in Türklisch*, Wiesbaden, 1995.
- ԳՐ Յ.Աճառյան, Գալաթական բառարան, Թիֆլիս, 1913.
- AHW Von Soden, *Akkadisches Handwörterbuch*, Wiesbaden, 1965-1981.
- Argo Halkı Ağızları, Büyük Argo Sözlüğü, İstanbul, 1990.
- ԵՄԴ Վ. Քոչյան, Երկրագործական ծշակույթը Հայաստանում, Երևան, 1972.
- СГА Н. Мисрян, Семантика языка и армянский, Ерванн 2003.
- Türk Argosu, Develli Oğlu Ferit, Ankara, 1990 (yedinci baskım).
- APC X. Баранов, Армянско-русский словарь, Москва, 1962.
- TPC A.H. Баеванов и др., Турецко-русский словарь, Москва, 1977.
- ՔԱԳ Կ. Գաբրիելյան, Բառգիրք Սեբաստիոյ գալաթաբարբառի, Երուսաղեմ, 1952
- MEA R. Labat, *Manuel d'épigraphie akkadienne*, Paris, 1952.
- ԼՂՐ Ս. Ալզեղեան, Գ. Ալետիցեան, Խ. Սիւրմելեան, Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Ա. Ք. Վենետիկ, 1836-1837:
- ՀԱՐ Յ. Աճառյան, Հայերեն արձատական բառարան, 1-4, Երևան, 1971-1979:
- ԱԱ Ս. Քելեան, ԱԿՆ և Ակնցիք, Փարիզ, 1952:
- AH A. Delitzsch, *Assyrisches Handwörterbuch*, Leipzig, 1896.
- ADIL Azerbaycan Dilinin İzahlı Luğaeti, 4 vols, Baku, 1966-1967.
- ժողոված բառարան, տես DS
- ՀԼՔԲ Հայերեն լեզվի բարբառային բառարան, Ա. Ք. Գ, 2001-2002, 2004.
- ՀՐՐ Ս. Ամառունի, Հայոց բառ ու բան, Վաղարշապատ, 1912.
- Pulur H. Koşay, Pulur, Ankara, 1977.
- ԱՐ Վ. Պետոյան, Սասունի քարքառը, Երևան, 1955.
- Քալու Յ. Սարգսեան, Քալու, իր սովորությունները... քարքառը, Գահիրե, 1932.

ԳԻՅ ԵՇ. Տարստեռ. Գործարար ներստեռն Արցախ. 1978.
HW J. Friedrich. Hethitisches Handwörterbuch, Heidelberg.

1952.

Գ. Սրվանգույան, երկեր, հ. 1, Երևան 1992թ.
Uwe Blasing

Armenisch-Türkisch Etymologische Betrachtungen ausgehend von
Materialien aus dem Hemschingebit nebst einigen Anmerkungen zum
Armenischen, insbesondere dem Hemschindialekt, Amsterdam, 1995.

1. Հայերենից ժողովրդական թուրքերենին անցած բառերի մասին առաջին հրատարակումները	3-17
2. Թուրք էքնոսի ձևավորումը.....	17-20
3. Մի շարք կրկնությունների մասին	21-22
4. Կաշոյի երեցկնկա լեզունը	22-27
5. Թուրքերենի ֆարսի (սարսկերեն) փոխառությունները ...	27-33
6. Հայերեն բառերից կազմված թուրքերեն բառեր և դարձվածքներ	33-35
7. Թուրքերենի քարթառների Derleme Sözlüğü բառարանի նպաստը հայոց լեզվի քարթառների ուսումնասիրության հարցում	35-37
8. Թուրքերենի հայկարանությունները ի նպաստ հայ քարթառների ուսումնասիրության	37-40
9. Թուրքերենի գրական լեզվի և նրա քարթառների հնչյունական առանձնահատկությունների մասին	40-44
10. Երբ բացակայում է սեփական մշակույթը	44-51
11. Ուսերեն բառերի հայերեն միջնորդության մասին	51-59
12. Ծածկալեզու	60-65
13. Հայերեն բառեր թուրքերեն ծածկալեզվում	65-77
14. Հայկական ազգային տոներ թուրքերի մոտ	77-78
15. ԲԱՍՄԱՆ	80-200
16. Միջազգետյան երկրագործական տերմինները թուրքերենում հայերենի միջնորդությամբ	201-215
17. Բնաձայնություններ և պատահական նմանություններ ...	215-230
18. Մանկական բառեր	230-233
19. Ու. Բլեզինգի II ցուցակը	233-235

20. Տեղանուններ	236-237
21. Ու. Բլեզինգի I ցուցակը	237-239
22. Ընդհանուր ցուցակ հայերենից բուլղերեն վիժարյալ բառերի	241-312
23. Ամփոփում (Summary)	313-314
24. Գրականության ցանկ	315-316

Տպագրության եղանակը՝ սիզերագրաֆիա:
Ֆորմատ՝ 60x84 1/16, քուդր օֆսեթ, N 1:
Օտվալ՝ 20 տպ. ձամբով:
Տպաքանակ՝ 300:

Տպագրված է «LIMUSH» ՍՊԸ-ի տպարանում:
Ք. Երևան, Տարած 72
Քն. 58.22.99, 58.24.52
E-mail: info@limush.am

2000

QJL Chikuma Gha. Qun

FL0084795

Զեյնեկի Մախչիմ

Ներսես Աղբաթանի Մկրտչյան

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն
գիտաշխատող և ՀԱՄԻՐՅԱՆԻ անվան մանկավարժական
համալսարանի դասախոս:

Ծնվել է 1926թ. նոյեմբերի Զեյնեկի է մի շարք գրքերի և
բազմաթիվ հոդվածների կիրովան հայերենի և սեպագիր
հնգերենի, արքայիները լեզուներ
Վրացաբարերուցյուններին,

ինչպես նաև հայ ազգագրության ինտրոդուկցիոն

ևսև զոցն են պատկանում «Քարտրի բարձադ» (1971թ.),

«Գամիդի բարձադ» «Վրացաբարերուցյունը և

բանասիրականը» (1986թ.),

«Երաժշտական բարձադ» (1996թ.),

«Ըստերի ներսագրությունը» (1986, 1989, 1990, 2004թ.),

«Սեմանական լեզուները և հայերենը» (2006թ.) «Անատոլիայի

և արևելյան բարձադները և բանասիրականը» (2009թ.),

«Գրքերի և մեծիան սահմանագիծ» (Քարտրիայի

սպանականից սեպագրությունների հուշերը) (2007թ.) և այլ

աշխատություններ: